

ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК ОБЪЕКТЛАРИНИ СУД ОРҚАЛИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ: НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЁТ

СУДЬЯЛАР УЧУН
АМАЛИЙ ҚЎЛЛАНМА

УДК:

ББК:

Ушбу амалий қўлланма Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши хузуридаги Судьялар олий мактаби Кенгашининг 2022 йил 27 апрелдаги 7-сонли йиғилишида нашрга тавсия қилинган.

Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши хузуридаги Судьялар олий мактаби директори, юридик фанлар номзоди, доцент Қ-М. ИСОҚОВнинг умумий тахрири остида тайёрланди.

Масъул муҳаррир: Арслон Эшмуродов

Тақризчилар:

Р.А.Махмудова - Ўзбекистон Республикаси Олий суди раисининг биринчи ўринбосари

С.Б.Холбоев – юридик фанлар номзоди, доцент

О.Окюлов (*Кириш; I-боб*), **Х-М.Исоқов** (*II-бобнинг 2.1-§; VI-боб*), **М.Қаландарова** (*V-боб*), **И.Насриев** (*III-боб*), **Е.Каньязов** (*IV-боб У.Сайдахмедов ва С.Қиличев билан ҳаммуаллифликда*), **У.Сайдахмедов** (*II-бобнинг 2.2-§; IV -боб Е.Каньязов ва С.Қиличев билан ҳаммуаллифликда*), **С.Қиличев** (*II-бобнинг 2.3 -§; IV -боб Е.Каньязов ва У.Сайдахмедов билан ҳаммуаллифликда*)

Интеллектуал мулк объектларини суд орқали ҳимоя қилиш: назария ва амалиёт. Судьялар учун амалий қўлланма//

Амалий қўлланмада интеллектуал мулк объектларини суд орқали ҳимоя қилиш борасидаги қонунчилик тизими ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти таҳлил қилинган. Жиноят, фуқаролик, маъмурий ва иқтисодий судлов ишларини юритишда интеллектуал мулк объектлари ҳимоясини таъминлаш масалаларининг ўзига хос жиҳатлари очиқ берилган.

Мазкур ўқув адабиёти судьялик лавозимларига номзодларни тайёрлаш, судьялар ва судлар аппарати ходимларини қайта тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш борасидаги таълим жараёнида фойдаланилиши мумкин, шунингдек у ҳуқуқшуносликнинг бошқа йўналишларидаги мутахассислар, илмий фаолият олиб боровчилар учун ҳам муҳим маълумотлар манбаи бўлиб ҳисобланади. У “Интеллектуал мулк эгалари ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилиш тизими ҳамда судьяларни интеллектуал мулк соҳасида ўқитиш бўйича мультимедиа маҳсулотларни ишлаб чиқиш” мавзусидаги инновацион лойиҳа (шифри № ПЛ-422105579) доирасида тайёрланди.

МУНДАРИЖА

1-БОБ. АСОСИЙ ТУШУНЧА ВА КАТЕГОРИЯЛАР. ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК ҲУҚУҚИГА КИРИШ	7
1.1-§. Интеллектуал мулк ҳуқуқи генезиси ва тизими	7
1.2-§. Мутлақ ҳуқуқлар конструкцияси	25
1.3-§. Интеллектуал мулк ҳуқуқи субъектлари.....	37
1.4-§. Интеллектуал мулк объектларига нисбатан ҳуқуқлар ва қонуний манфаатларни суд орқали ҳимоя қилишнинг институционал ва ҳуқуқий тизимининг моҳияти, зарурияти ва умумий тавсифи.....	45
1.5-§. Интеллектуал мулк ҳуқуқи билан боғлиқ суд амалиётида адолат, инсоф, оқилоналикни қўллаш масалалари	59
2-БОБ. ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК БЎЙИЧА ҲУҚУҚЛАРНИ СУД ОРҚАЛИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ АМАЛИЁТИНИ ХАЛҚАРО ТАЛАБЛАР ДАРАЖАСИДА ЙЎЛГА ҚЎЙИШ МАСАЛАЛАРИ	72
2.1-§. Интеллектуал мулк объектларини суд орқали ҳимоя қилишни ташкилий-ҳуқуқий таъминлаш масалаларига оид хорижий тажриба	72
2.2-§. Судьяларни интеллектуал мулк соҳасида ўқитиш дастури ишлаб чиқиш тизими ҳамда платформасининг Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилотининг амалий тажрибаси.....	82
2.3-§. Интеллектуал мулк объектларини суд орқали ҳимоя қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий таъминлашга доир суд амалиёти.....	91
3-БОБ. ФУҚАРОЛИК СУДЛОВ ИШЛАРИНИ ЮРИТИШДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК БИЛАН БОҒЛИҚ МАСАЛАЛАРНИ ҲАЛ ЭТИШ ХУСУСИЯТЛАРИ	103
3.1-§. Ўзбекистонда муаллифлик ҳуқуқларини судда ҳимоя қилиш: мулкий ҳуқуқларни жамоавий бошқариш институти мисолида.....	103
3.2-§. Ўзбекистонда патент ҳуқуқи ва индивидуаллаштириш воситаларини ҳимоя қилиш амалиёти	113
4-БОБ. ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК ОБЪЕКТЛАРИНИ МАЪМУРИЙ СУДЛАРДА ҲИМОЯ ҚИЛИШНИ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ	153
4.1-§. Интеллектуал мулкни маъмурий судлар орқали ҳимоя қилиш.....	153
5-БОБ. ИҚТИСОДИЙ СУДЛАРДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК ҲУҚУҚИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ	185
5.1-§. Иқтисодий судларда фуқаролик муомаласи қатнашчилари, товарлар, ишлар ва хизматларни шахсийлаштириш воситалари билан боғлиқ қонунчиликни қўллашнинг ўзига хос хусусиятлари.....	185

5.2-§. Товар белгисидан фойдаланмаганлик оқибатларидан келиб чиқадиган низоларга доир суд амалиёти	211
6-БОБ. ЖИНОЯТ ИШЛАРИ БЎЙИЧА СУДЛАР ФАОЛИЯТИДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК ҲУҚУҚИ ҲИМОЯСИНИ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ	236
6.1-§. Интеллектуал мулк ҳуқуқини бузганлик учун юридик жавобгарликнинг моҳияти.....	236
6.2-§. Интеллектуал мулк объектларининг жиноий-ҳуқуқий ва маъмурий-ҳуқуқий воситалар орқали ҳимояланишига доир хорижий суд амалиёти	238
6.3-§. Интеллектуал мулк ҳуқуқини бузишга доир жиноятлар ва маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг ҳуқуқий табиати	244
Фойдаланилган адабиётлар	257

КИРИШ

Интеллектуал мулк ҳуқуқи соҳасида мамлакатимизда қатор ижобий ўзгаришлар амалга ошириб келинмоқда. Ўзбекистон халқаро ҳуқуқ субъекти сифатида интеллектуал мулк соҳасидаги бош халқаро ташкилот – Бутунжаҳон Интеллектуал Мулк Ташкилотининг (БИМТ) аъзоси ҳисобланади.

Ҳозирга қадар мамлакатимиз БИМТ шафелигида қабул қилинган халқаро шартномаларнинг 16 тасига аъзо. Хусусан, саноат мулки объектлари бўйича Саноат мулки муҳофазаси тўғрисидаги Париж конвенцияси, Белгиларни халқаро рўйхатга олиш тўғрисидаги Мадрид келишувига оид Протокол, Патент кооперацияси тўғрисидаги шартнома, Ўсимликларнинг янги навларини муҳофаза қилиш бўйича халқаро конвенция (УПОВ) каби халқаро шартномаларнинг аъзоси ҳисобланади.

Муаллифлик соҳасида эса Ўзбекистон Адабий ва бадиий асарларни муҳофаза қилиш тўғрисидаги Берн конвенцияси, БИМТнинг Муаллифлик ҳуқуқи тўғрисидаги шартномаси, БИМТнинг Ижролар ва фонограммалар тўғрисидаги шартномаси ва Кўзи ожиз, кўришда нуқсонли бўлган ва босма ахборотни идрок этишда бошқа жиҳатдан қобилияти чекланган шахсларнинг нашр этилган асарлардан фойдаланишини енгиллаштириш тўғрисидаги Марокаш шартномасининг томони ҳисобланади.

Шунингдек, Ўзбекистон бошқа қатор халқаро шартномаларга, хусусан, Ижрочилар, фонограммалар тайёрловчилар ва эфирга узатувчи ташкилотлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Рим конвенцияси, Товар белгилари ҳуқуқи тўғрисидаги Сингапур шартномаси, Саноат намуналари бўйича Гаага битимининг Женева акти, Келиб чиққан жой номи ва географик кўрсаткичлар тўғрисидаги Лиссабон битимининг Женева актига кўшилиш босқичида. Аудиовизуал ижролар тўғрисидаги Пекин шартномасига кўшилиш масаласи эса ҳозирги пайтда ўрганилмоқда.

БИМТ билан ҳамкорлик бошқа соҳаларда ҳам ривожланиб бормоқда. Хусусан, мамлакатимиз БИМТнинг аксарият лойиҳаларида, мисол учун тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш бўйича “ИПО ИП Диагностисс” (Интеллектуал мулк диагностикаси), мулкый ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилотлар фаолиятига кўмаклашувчи “ИПО Соннест” дастури каби платформалардан фойдаланиш бўйича ҳамкорлик қилиб келмоқда.

Алоҳида таъкидлаш лозимки, БИМТ ва Адлия вазирлиги ўртасида 2023-йилнинг 7-июлида муаллифлик ҳуқуқи соҳасида ҳуқуқбузарлик содир этган веб-сайтларнинг реестрини юритиш бўйича “ИПО АЛЕРТ” платформасидан фойдаланишга оид меморандум имзоланди.

Платформанинг асосий мақсади қароқчи сайтларнинг рекламалар ёрдамида даромад топишига чек қўйиш, муаллифлик ҳуқуқини бузган веб-сайтлар тўғрисидаги маълумотлар рўйхатини шакллантириш ва маълумотларни Платформага аъзо бўлган давлатлардаги маҳаллий реклама агентликлари ва тадбиркорларга етказиш ҳисобланади.

Бунда муаллифлик ҳуқуқини бузган веб-сайтлар тўғрисидаги маълумотлар рўйхати Платформага аъзо давлатларнинг ички тартиб-қоидаларига асосан масъул ваколатли давлат органлари томонидан шакллантирилади ва ушбу рўйхат барча аъзо давлатларга танишиш учун тақдим этиб борилади.

Ушбу қўлланма судьялар учун интеллектуал мулк ҳуқуқи соҳаси бўйича жаҳон тажрибасига асосланган ҳолда Ўзбекистонда фуқаролик, маъмурий, иқтисодий ҳамда жиноий судлов ишларини юритишда интеллектуал мулк билан боғлиқ масалаларни хал этиш хусусиятларини ўрганишга хизмат қилади.

1-БОБ. АСОСИЙ ТУШУНЧА ВА КАТЕГОРИЯЛАР. ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК ҲУҚУҚИГА КИРИШ

1.1-§. Интеллектуал мулк ҳуқуқи генезиси ва тизими

Интеллектуал мулк ҳуқуқи мамлакатимиз миллий ҳуқуқ тизимининг нисбатан янги соҳаси ҳисобланади. У ўзининг таркибий қисмларига кўра кенг қамровли деб айтиш мумкин. Унинг муайян жиҳатлари оммавий ҳуқуқ доирасида намоён бўлади. Масалан, жиноят ҳуқуқи, маъмурий ҳуқуқ, божхона ҳуқуқи, солиқ ҳуқуқи ва шу қабилар. Унинг асосий қисми фуқаролик ҳуқуқи, тадбиркорлик ҳуқуқи сегменти доирасида амал қилади.

Интеллектуал мулк ҳуқуқини вужудга келиш ва шаклланиш жараёни асосан ўтган асрда рўй берган бўлса ҳам, унинг мавжудлигини илк куртаклари инсоният цивилизацияси вужудга келган илк вақтлардан пайқалган. Масалан, Ҳазрат Алига нисбат берилган ҳадисларда кўрсатилишича илм ва билим ўзига хос неъмат, бойлик, у моддий бойликлардан фарқли равишда ўтда ёнмайди, сувда чўкмайди, шикастланиб нест-нобуд бўлмайди. Бинобарин, ўша қадим даврлардан бошлаб ахборот, ғоя, билимнинг ўзига хос хусусиятлари мавжудлигини пайқашган.

Интеллектуал мулк ҳуқуқининг шаклланишида жанговор қуролларни ишлаб чиқилиши, алоҳида ноёб маҳсулотларни ишлаб чиқилиш технологиясини сир сақланиши каби ҳолатлар билан боғланишлар мавжуд. Масалан, Венеция шишаси, Хитой чинниси, ипак қурти билан боғлиқ ноухауларни узоқ муддат бошқалар учун сир бўлиб қолганлиги тўғрисида деярли афсонасифат ҳақиқатлар кўпчиликка маълум. Немис ихтирочиси И.Гуттенберг томонидан 1440 йилларда китоб босишнинг ихтиро қилиниши Европа мамлакатларида адабий илмий асарларни ҳуқуқий ҳимояси бўйича муайян масалаларни вужудга келтира бошлади. Илгари ҳаттотлар томонидан асарларни кўлда кўчириб кўлёзма шаклида тайёрлаш машаққатли меҳнат ҳисобланган. Ҳатто, энг машҳур асарлар ҳам, кўл меҳнати қўллангани

сабабли бир неча ўнлаб нусхаларда мавжуд бўлган холос. Шу сабабли ҳам уларнинг махсус режими тўғрисида масалани ҳал этишга деярли зарурат бўлмаган.

Ўрта асрларда Венецияда кейинчалик Англияда ихтиролар, муаллифлик ҳуқуқи объектларига нисбатан махсус ҳуқуқий режим белгиланган. Масалан, 1623 йилда Англияда қирол Яков Стюарт томонидан монополия ҳақида статут асосида техник янгиликлар учун мутлақ ҳуқуқ белгиланди. 1710 йилда Қиролича Анна статутлари асосида адабий асарларга нисбатан мутлақ ҳуқуқлар белгиланган. Бунда монополия, яъни якка ҳокимлик ҳолати мутлақ ҳуқуқларни ўзига хос илдизи бўлган деб айтиш мумкин.

XVIII аср охирларида интеллектуал мулк ҳуқуқини изоҳловчи илк илмий назария – табиий ҳуқуқлар назарияси вужудга келди. Ушбу назария асосида ижодкор шахснинг ҳуқуқлари инсон ва фуқаронинг табиий ҳуқуқларининг ажралмас қисмидир, унинг маънавий ижодининг натижасидир деган асосли хулоса ётади. Ушбу ҳуқуқ табиий ҳуқуқ бўлиб, у давлат уни тан олиши, эътироф этишидан қатъий назар мавжуд бўлади. Давлат уни фақат ҳимоя қилишга кўмаклашиши, учинчи шахслар тажовузидан ушбу ҳуқуқларни муҳофаза қилиши мумкин холос. Ушбу назария ижодий фаолият натижаларига нисбатан мулк ҳуқуқини эътироф этишга, уларни бозорда харидор топилса сотишга имкон берувчи ҳуқуқий асосларни вужудга келтирди.

Кейинчалик проприетар (мулк маъносини англатади) назарияси вужудга келди ва XIX асрда кенг тарқалди. Унинг асосида инсоннинг ҳар қандай меҳнати мулк яратади, демак, ижодкор инсон ақлий меҳнати ихтиролар, асарлар ва бошқа номоддий (вужудсиз, жисмсиз) объектларни яратади деган ғоя ётади. Ушбу назария Европанинг роман ҳуқуқ тизими амал қилган давлатларида кенг тарқалди. Ушбу мамлакатларда ижодий ютуқлар яратувчиларининг ҳуқуқлари мулк ҳуқуқига тенглаштирилди, баъзан эса ижодий фаолият маҳсуллари бевосита кўчар мол-мулкларга мансуб деб

белгилаб қўйилди. Мулк назарияси билан боғлиқ равишда саноат мулки, адабий-бадий мулк, интеллектуал мулк иборалари муомалага киритилди ва улар халқаро ҳужжатларда ўзининг легал ифодасини топди (1883 йилда амалга киритилган саноат мулкини муҳофаза қилиш бўйича Париж Конвенцияси, 1886 йилда адабий – бадий асарларни муҳофаза қилиш бўйича Берн Конвенцияси ишлаб чиқилди, 1967 йилда Стокгольмда Бутунжаҳон интеллектуал мулк Ташкилоти (БИМТ) ни таъсис этиш тўғрисида Конвенция тузилди ва ҳ.к.).

Гарчи интеллектуал мулк назарияси ижодкор инсонлар ҳуқуқларини эътироф этиш, амалга ошириш ва ҳимоя қилишда ижобий натижалар берганига қарамадан, унинг заиф нуқталари ҳам мавжуд эди. Бу мулк ҳуқуқи тўғрисидаги барча нормаларни интеллектуал мулк объектларига нисбатан бевосита қўллаб бўлмасликда ўз ифодасини топади. Пауллет, П. Розенберг каби олимлар интеллектуал мулк унинг номоддий эканлиги сабабли махсус тартибга солишни талаб этувчи алоҳида турдаги мулк, патентлар эгалари, муаллифлик ҳуқуқи ва товар белгилари субъектлари мулк ҳуқуқининг объектлари бўлиб кўринмас ва вужудсиз ашёлар ҳисобланади деб ушбу заиф нуқталарни бартараф этишга уриндилар.

Интеллектуал мулк ҳуқуқи табиатини изоҳлашда интеллектуал ҳуқуқлар назарияси ҳам ўзига хос ўрин эгаллайди. 1879 йилда бельгиялик юрист Э. Пикар "интеллектуал ҳуқуқлар" иборасини муомалага киритди. Ушбу назарияга муаллифлар, патент эгалари ҳуқуқлари *sui generis* яъни фуқаролик ҳуқуқларини анъанавий равишда ашёвий, мажбурият, шахсий ҳуқуқларга бўлиш доирасига кирмайдиган алоҳида турдаги ҳуқуқлар сифатида қараш лозим деган ғоя асос бўлди. Бундай ҳуқуқлар ашёга нисбатан мулк ҳуқуқидан амал қилиш вақти ва ҳудуди (макон ва замон), муҳофаза ҳажми, фойдаланиш хусусиятлари билан фарқ қилади. Махсус интеллектуал ҳуқуқлар назарияси тарафдорларининг кўпчилиги "интеллектуал мулк" иборасини қўллашга қаршидирлар.

Кейинчалик Й.Коллер томонидан номоддийлик ҳақидаги назария (имматериал назария) ишлаб чиқилди, В. Еременконинг фикрича у муаллифлик ҳамда патент ҳуқуқининг ривожда муҳим ва жиддий таъсир килади. Ушбу назария мазмунида мулк ҳуқуқидан фарқли равишда муаллифлик ва ихтирочилик ҳуқуқлари шахсий (номоддий) ҳуқуқлар ҳамда мулкӣ ҳуқуқлар бирикмасидан (комбинациясидан) иборат деган ғоя ётади.

Россиялик таниқли цивилист олим А.П.Сергеев ҳам ушбу назарияга ўхшаш мулоҳазаларни баён этади: “ҳозирги вақтда муаллифлик ва ихтирочилик ҳуқуқларининг икки ёқлама табиатини амалда ҳеч ким шубҳа остига олмайди. Бир томонда ижодий натижа яратувчисига ундан фойдаланиш ҳуқуқи тегишлидир. Ушбу ҳуқуқ мутлоқ характерга эга ва эркин равишда бошқа шахсга ўтказилиши мумкин. Ушбу ҳуқуқ мулкӣ ҳуқуққа мансуб ва ўзининг қатор белгиларига кўра ҳақиқатан ҳам мулк ҳуқуқи билан ўхшашдир. Бошқа томондан, муаллиф муаллифлик ҳуқуқи, муаллифлик номига бўлган ҳуқуқ ва шу каби шахсий номулкӣ ҳуқуқлар мажмуининг соҳибидир. Ушбу ҳуқуқлар ўз табиатига кўра унинг соҳибидан бегоналаштирилиши мумкин эмас. Айти вақтда мулкӣ ва шахсий ҳуқуқлар ўртасида ўтиб бўлмас чегара йўқ, улар мустақкам тарзда ўзаро боғлиқ, ўзаро чатишиб кетган ва шундай ҳолатда узвий бирликни ташкил этади”.

Шахс назарияси О. Гирке асарларида ўзининг ифодасини топган. Ушбу назарияга кўра ижодкорнинг ҳуқуқи ижодкор шахсининг таркибий қисми, унинг ижодий фаолиятининг натижасидир. Ушбу ҳуқуқ номга бўлган ҳуқуқ, яшашга бўлган ҳуқуққа ўхшашдир. ҳатто муаллиф ўз асарини чоп эттирганда, ихтирочи патент олган тақдирда ҳам у ўзининг ички моҳиятига кўра шахсининг ягона ҳуқуқи бўлиб қолади деб кўрсатадилар ушбу назария тарафдорлари. Ушбу назария интеллектуал мулкнинг фақат бир жиҳатинигина қамраб олади, бироқ интеллектуал мулк объектларининг фуқаролик муомаласида ҳаракатда бўлишини таъминлай олмайди.

Табий ҳуқуқлар, саноат мулки, интеллектуал ҳуқуқлар, номоддийлик, шахс назариялари М.Кузнецовнинг кўрсатишича хусусий-ҳуқуқий назариялар туркумига киради.

Интеллектуал мулк моҳиятини тушунтиришга ҳаракат қилувчи назарияларнинг иккинчи туркуми оммавий – ҳуқуқий назариялардир. Улар ичида энг машҳурлари – шартномавий назария ва мутлоқ (мустасно) ҳуқуқлар назарияларидир.

Шартномавий назарияга кўра ижодкор сиёсий ҳокимият билан, давлат билан ўзига хос шартномавий муносабатда бўлади. Масалан, Е. Богатих, В. Левченконинг фикрича, патентни шартнома сифатида тушуниш патент-ҳуқуқий институтлар мазмунига жиддий таъсир кўрсатиб келмоқда. Ихтирочи омма учун ўз ихтиросининг мазмунини очиб беради, бунинг эвазига давлат ихтирочини муайян ҳуқуқлар билан таъминлайди ва уларни муайян муддат муҳофаза қилади. Ушбу муддат тугагач, ихтиро умуминсоний бойликка айланади. Ушбу шартнома ҳар иккала тараф учун ҳам фойдали, ўзаро манфаатга асосланади.

Бироқ, В. Еременко ушбу назариянинг бир заиф нуқтасига аҳамият беради: агар патент шартнома бўлса, у ҳолда давлат шартномалар эркинлиги тамойилига асосан бундай шартномани тузмаслиги ҳам мумкин, бироқ амалда бундай эмас. Умумий қоидага кўра давлат қонунда белгиланган талабларга жавоб берадиган барча ихтироларга патент бериши шарт. Шундай қилиб ушбу назария ҳам интеллектуал мулк моҳиятини тўла очиб бера олмайди, индивидуаллаштириш воситалари ва ошкор этилмаган ахборотларга нисбатан эса уларни асло қўллаб бўлмайди.

Кенг тарқалган назариялардан яна бири бу мутлоқ (мустасно) ҳуқуқлар назарияси ҳисобланади. Ушбу назария XIX аср охирларида вужудга келди. Унинг тарафдорларидан бири А. Пиленко қуйидагича ёзади: “Патент ҳуқуқининг моҳияти шундаки, унинг соҳиби барча учинчи шахсларга қуйидагиларни таъқиқлаб қўйиши мумкин:

- 1) патентланган ихтирони ўзлаштириб олишни;

2) айнан ўшандай ихтирони қайтадан ихтиро қилишни;

3) худди шундай ихтирони патентлашни сўраб мурожаат қилишни.

Ушбу ваколатлар патент берилгандан кейингина вужудга келади. Э.П.Гаврилов ҳам мутлоқ ҳуқуқ мазмунини шундай шарҳлайди: “мутлоқ ҳуқуқ шундан иборатки, унинг соҳиби ушбу ҳуқуқдан фойдаланишни ҳар қандай учинчи шахсларга таъқиқлаб қўйишга ҳақлидир.

Айни вақтда мутлоқ ҳуқуқлар соҳиби кўп ҳолларда ўзига тегишли бўлган мутлоқ ҳуқуқлардан фойдаланишни қисман ёки тўлиқ учинчи шахсларга ҳам топширишга ҳақли”.

Ушбу назариянинг афзаллиги шундаки, у мутлоқ ҳуқуқларнинг объектдан муайян доирадаги шахслар фойдаланиши учун реал имконият бўлган ҳолда амалга оширилишини таъминлайди. Гарчи В. Еременко унинг заифлиги мутлоқ ҳуқуқни тасарруф қилиш имкониятининг чегараланганида деб ҳисобласа ҳам асло ундай эмас. Унинг заифлиги асосий эътиборни мутлоқ ҳуқуқларга қаратиб шахсий ҳуқуқларни назардан қочирганида намоён бўлади.

XX аср ўрталарида клиентела назарияси илгари сурилди (муаллифи – француз олими П.Рубье). Унга кўра патент ҳуқуқи таркиби доимий равишда ўзгариб турадиган ва мутлақо бошқача қонунлар таъсирида бўлган муайян доирадаги истеъмолчилар ҳуқуқидир.

Интеллектуал мулк ҳуқуқи бўйича ҳозирда кенг амал қилаётган доктрина унинг қўшалок негизга эга эканлигига асосланади. Ушбу қўшалок негиз мулкӣ ва шахсий ҳуқуқлардан иборат. Ушбу доктринани асослаб беришда француз олими Р. Дюманинг хизмати катта. Ушбу назария мазмуни дунёнинг кўпгина мамлакатларининг интеллектуал мулкка бағишланган нормаларида ўз ифодасини топган. Ўзбекистон Республикаси ФКнинг IV бўлими ҳам шулар жумласига киради.

Бироқ, ҳеч қайси назария интеллектуал мулк моҳиятини тўла очиб бера олмайди. Шу сабабли баъзи адабиётларда интеллектуал мулкка нисбатан ўзига хос илмий назарий асос қидириш давом этмоқда. Кейинги вақтларда

Россиялик цивилист олим В.Еременко ҳам бунга уриниб кўрди. Унинг фикрича, номоддий неъматларга нисбатан ҳуқуқлар моҳиятига нисбатан ҳар томонлама, комплекс ёндошув бўлмагани сабабли ҳозирга қадар бунга муваффақ бўлинмаган. Шу сабабли ҳам олим ўзининг асосий эътиборини мутлоқ ҳуқуқларга қаратади. Интеллектуал мулк объектларига нисбатан давлат томонидан берилган махсус муҳофаза мутлоқ ҳуқуқлар шаклини олади. Одатда товарларга нисбатан интеллектуал мулк объектлари анчайин назорат ҳисобланади: кенг оммага унинг моҳияти маълум бўлиши билан интеллектуал мулкдор махсус ҳимояга муҳтож бўлиб қолади. Агар давлат ҳимоя қилмаса ушбу объект ундан даромад олиш мақсадида фойдаланиш учун зарур воситаларга эга бўлган ҳар кимса томонидан ўзлаштирилиши мумкин. Кафолатланган ҳуқуқий муҳофаза мавжуд бўлмаса интеллектуал мулк объектларини ишлаб чиқишга муайян маблағлар сарфлаган шахс ўз ҳаражатларини ҳам чиқариб ола олмайди ва оқибатда бундай турдаги фаолиятдан манфаатдор бўлмагани туфайли унга қизиқиши йўқолади. Демак, деб хулоса чиқаради В. Еременко, мутлоқ ҳуқуқ жамиятда бадий ижодиётни ва илмий-техника тараққиётини ривожлантиришни рағбатлантиради.

В. Еременко мутлоқ ҳуқуқ мазмунини таҳлил қилар экан патент эгасининг мутлоқ ҳуқуқи давлатнинг оммавий-ҳуқуқий ҳужжати асосида бериладиган легал монополия (қонуний яқка ҳоқимлик) шаклида намоён бўлади деб кўрсатади. Шунини эътироф этиш лозимки, муаллиф муайян маънода ҳақ. Модомики, интеллектуал мулкнинг аксарият кўпчилиги объектлари моҳияти мутлоқ ҳуқуқ билан боғлиқ экан, у ҳолда мутлоқ ҳуқуқни асосий тушунча сифатида бўрттириб кўрсатиш мақсадга мувофиқ. Бироқ, мутлоқ ҳуқуқлар иборасини “интеллектуал мулк” ўрнига қўллаш ўринли бўлармикан? В. Еременко асос сифатида кўрсатадики, АҚШ, Япония, Германия, Австрия, Скандинавия мамлакатлари ва шу каби давлатларда “саноат мулки”, “интеллектуал мулк” иборалари фақат халқаро шартномаларда, Конвенцияларда, халқаро ташкилотлар номларида, патент идоралари номларида қўлланилади. Ихтироларга нисбатан эса “мутлоқ

ҳуқуқлар” ибораси қўлланади. Шу сабабли ҳам, унинг фикрича МДХ давлатлари ҳам “интеллектуал мулк” иборасидан воз кечиб “мутлоқ (мустасно) ҳуқуқ” ёхуд “мутлоқ (номоддий) ҳуқуқ” иборасини қўллашлари лозим. Муаллифнинг (ихтирочининг) мутлоқ (номоддий) ҳуқуқи – бу абсолют характерга ва икки ёқлама табиатга (шахсий ахлоқий) ва мулкӣ ҳуқуқларни узвий боғловчи субъектив фуқаролик ҳуқуқидир. Ушбу ҳуқуқнинг мутлоқлиги (мустаснолиги) унинг эгасининг шахси билан боғлиқлигида ҳам, ҳуқуқ эгасига ҳар қандай шахс қарши туриши мумкинлигида ҳам намоён бўлади. Мутлоқ ҳуқуқнинг мулкӣ қисми таркибида антимонопол қонунчиликка асло зид келмайдиган, давлат томонидан тегишли муҳофаза ҳужжати бериш асосида тасдиқланадиган легал монополия ётади. Легал монополиянинг позитив функциясини амалга оширишда мулк ҳуқуқи юридик конструкцияси баъзи элементлари, хусусан, муҳофаза қилинаётган объектларни тасарруф қилиш ваколатларидан фойдаланиш мумкин. Мутлоқ (номоддий) ҳуқуқнинг абсолют характери унинг негатив функциясини, яъни учинчи шахсларга муҳофаза қилинаётган объектлардан фойдаланишни таъқиқлаш бўйича ваколатларни белгилаб беради.

Қозоғистонлик олим Т.Каудиров интеллектуал мулкнинг ҳолатини норматив тушуниш бўйича тўрт хил конструкция мавжуд деб ҳисоблайди:

- А) мол-мулкнинг ўзига хос тури, мулк ҳуқуқи объекти;
- Б) ижод маҳсули ва индивидуаллаштириш воситаси;
- В) фуқаролик ҳуқуқ лаёқати элементи;
- Г) муайян субъектга тегишли бўлган мутлоқ ҳуқуқ.

У интеллектуал мулкни мутлоқ ҳуқуқ билан айнийлаштиришга қарши, чунки объектнинг ифодаланиш хусусиятлари кучига кўра “интеллектуал мулк ҳуқуқи” ҳуқуққа бўлган ҳуқуқдан бошқа нарса эмас. Энг асосийси, у интеллектуал мулк ҳуқуқига шундай таъриф беришни таклиф этади: “интеллектуал мулк ҳуқуқи ижодий интеллектуал фаолиятнинг объективлаштирилган натижаларига ва уларга тенглаштирилган юридик

шахсларнинг индивидуллаштириш воситалари, жисмоний ёхуд юридик шахс махсулотлари, улар кўрсатадиган хизматлар, бажарадиган ишларнинг индивидуллаштириш воситаларига нисбатан шахсий номулкий ва мулкый ҳуқуқлар мажмуи кўринишидаги муҳофазаланадиган ахборотларга бўлган ҳуқуқнинг бир туридир”.

Юқорида интеллектуал мулк бўйича илмий назариялар умумий тарзда кўриб чиқилди. Ушбу назарияларнинг ҳар бири цивилистика фани ривожда муайян аҳамиятга эга ва ўз даврида интеллектуал мулк моҳияти, ўзига хос хусусиятларининг айрим қирраларини очиб берди ва ҳуқуқий тартибга солишда муайян нормаларни вужудга келтирди. Ушбу назарияларнинг қай бири тўғрироқ деган савол кўйиш ва бунга ҳакамлик қилиш ноўрин бўлур эди. Илмий техника тараққиёти илгарилаб, ижтимоий ҳаёт ривожланиб борган сари янгидан янги ҳуқуқ объектлари вужудга келади ва ҳатто айтиш мумкин уларнинг баъзилари мавжуд илмий назариялар доирасига сифмаслиги мумкин. У ҳолда уларни изоҳлаш учун янги илмий назариялар ишлаб чиқишга зарурат туғилади. Бу жараён табиий ва шу сабабли ҳар қандай даврга, ҳар қандай объектга ҳозиржавоб илмий назария яратишга уриниш истиқболга эга эмас. Бироқ, ҳозирча ФКда ўз мужассамини топган интеллектуал мулк конструкцияси мавжуд реаллик эҳтиёжларига қаноатланарли жавоб беради ва шу сабабли ундан воз кечиб, уни қандайдир “ҳуқуқлар мажмуи” билан алмаштириш оқилона бўлмаган бўлур эди.¹

Баъзи муаллифлар интеллектуал мулк ҳуқуқи муайян ҳуқуқий тизим сифатида ўзининг умумий бошланғич қоидаларига эга деб ҳисоблашади. Жумладан, В.Н.Лисица интеллектуал мулк ҳуқуқини қуйидаги асосий принципларини санаб ўтади ва изоҳлашга ҳаракат қилади:

1. Интеллектуал фаолиятни ва индивидуллаштириш воситаларини фақат қонунда назарда тутилган воситаларга нисбатан ҳуқуқий ҳимоя тақдим

¹ А.П.Сергеев. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации. Москва. Проспект. 2000 г. 9-14-бетлар.

Окюлов Омонбой. Интеллектуал мулк ҳуқуқий мақомининг назарий ва амалий муаммолари. Монография. Т.: Тошкент Давлат юридик институти

этиш принципи. У ўз фикрини асослаш учун суд амалиётига мурожаат қилади. Домен номи эгаси билан фирма номи ўртасида бир хиллик мавжуд бўлганда (домен номи ҳам фирма номи ҳам одноклассники деб аталган) суд гарчи домен номига нисбатан ҳуқуқ аввалроқ вужудга келган бўлса ҳам фирма номига нисбатан ҳуқуқий ҳимоя берган ва буни РФ ФКСининг 1225-моддаси 1-бандида ҳуқуқий ҳимоя бериладиган объектлар рўйхатида фирма номининг борлиги, домен номининг мавжуд эмаслиги билан асослаган.

1. Интеллектуал фаолиятнинг ҳар қандай натижаларига нисбатан шунингдек, индивидуаллаштириш воситаларига нисбатан алоҳида махсус фуқаролик субъектив ҳуқуқларни - интеллектуал ҳуқуқларни тан олиниши муаллифнинг фикрича бундай ҳуқуқлар ашёвий, мажбурият ва корпоратив ҳуқуқлардан фарқ қилади ва ўз таркибига мулкӣ ҳуқуқларни шунингдек, шахсий номулкӣ ҳуқуқларни қамраб олади.

1. Интеллектуал ҳуқуқ эгалари манфаатлари ва жамият манфаатларининг оқилона мувозанати принципи. Масалан, мутлақ ҳуқуқларни амал қилиш муддатининг чекланганлиги ва кейинчалик ижтимоий бойликка трансформация бўлиши, шахсий ҳуқуқларни муддатсиз ҳимоя қилиниши ва хоказо.²

Фикримизча интеллектуал мулк ҳуқуқи шаклланиши, ривожланиши, ҳимоя қилиниши жараёнида қуйидаги тамойилларга таянади. Биринчи ижод эркинлиги тамойили, у Конституциянинг 53-моддасида ва 2019 йил 19 октябрда қабул қилинган ЎРҚ 576-сонли “Илм фан ва илмий фаолият тўғрисидаги” Қонуннинг 3-моддасида мустақамлаб қўйилган. Бунга кўра барча фан, адабиёт, санъат асарларини ва интеллектуал мулкнинг бошқа объектларини ўз ижодий фаолияти асосида эркин яратиш ва унинг муаллифи сифатида ҳамма томонидан эътироф этилишини талаб қилишга ҳақли. Ижод эркинлигининг таъминланиши натижасида мамлакатимизда фан, адабиёт, санъат кенг ривожланади, гуллаб яшнайти. Лекин, ижод эркинлиги мутлақо чегараланмаган эркинлик эмас. Ижод эркинлиги ахлоқсизлик, фаҳш,

² В.Н.Лисица. Право интеллектуальной собственности. Новосибирск. 2012 г. 13-20-бетлар.

зўравонлик, конституциявий тузумга қарши қаратилган ҳар қандай асарларнинг яратилишига чеклов қўяди.

Иккинчи тамойил барчани фан, адабиёт, санъат асарларидан баҳраманд бўлиш ҳуқуқи билан узвий боғлиқ. Маълумки, фан, адабиёт, санъат асарлари инсон учун билимлар манбаи, уни маънавий, жисмоний, ахлоқий жиҳатдан камол топишини таъминловчи бениҳоя чексиз ва қудратли тизимдир. Давлат ҳар бир фуқарони фан, адабиёт, санъат асарларидан эркин баҳраманд бўлиши тўғрисида ҳар томонлама ғамхўрлик қилади. Бундай ғамхўрлик таълим тизими, маданият, тизими, илм фан тизимини ривожлантириш, қўллаб қувватлаш орқали амалга оширилади. Тўғри, муайян фан, маданият, санъат асарлари яратилган илк даврларда тижоратлаштирилиши ва ундан фақатгина ҳақ эвазига фойдаланишга йўл қўйилиши мумкин, бироқ бу фақат чекланган даврда бўлади. Инсоният томонидан яратилган жамики интеллектуал мулк объектлари уларга нисбатан қонунда белгиланган муддат давомида мутлақ ҳуқуқларнинг амал қилиш муддатлари таъсир доирасида бўлганлардан ташқари, ижтимоий бойлик ҳисобланади ва барча ундан эркин фойдаланишга ҳақли.

Учинчи тамойил интеллектуал мулк объектларига нисбатан шахсий ва мулкӣ ҳуқуқларни қонунларда мустақкамлаб қўйилганлиги ва уларни ҳар қандай бузилишлар суд орқали ҳимоя қилинишида мужассамланади. Мамлакатимизда интеллектуал мулкнинг турли туман объектлари бўйича махсус қонунлар қабул қилинган ва уларда ушбу тамойил амал қилиши юридик таъминланган.

Тўртинчи тамойил моҳияти интеллектуал мулк бўйича мамлакат қонунчилигини халқаро стандартлар орқали шакллантирилиши билан боғлиқ. Маълумки, қонун ижодкорлиги мураккаб жараён. Қонун ижодкорлиги жараёнида муайян мамлакат ички шарт шароитлари ва у билан боғлиқ омиллар, масалан муайян ислоҳотларни амалга ошириш зарурияти, ҳуқуқни қўллаш амалиёти, суд амалиёти билан боғлиқ манбалар ёхуд бошқа ривожланган мамлакатлар тажрибаси, халқаро стандартлар билан боғлиқ

манбалар ғоят муҳим рол ўйнайди. Албатта иқтисодий блок қонунлари нормалари мазмунини шакллантиришда миллий омиллар етакчи ва ҳал қилувчи рол ўйнайди. Бироқ, интеллектуал мулк бўйича миллий қонунларни шакллантиришда Ўзбекистон кўпроқ саноат мулки объектларини ҳимоя қилиш бўйича Париж конвенцияси, адабий бадиий асарларни ҳимоя қилиш бўйича Берн конвенцияси ва интеллектуал мулк бўйича Бутунжаҳон ташкилоти доирасидаги халқаро конвенциялар, битимларга мўлжал олади ва улар ғоят муҳим аҳамиятга эга. Реал воқеликда ушбу тамойилнинг амал қилиши муайян объектив сабабларга таянади. Одатда интеллектуал мулкнинг муайян янги объектлари хорижий мамлакатларда яратилади. Уларни ҳуқуқий таъминлаш ҳам илк бора хорижда апробациядан ўтади. Демак, бунда миллий факторлар ўз ўзидан етакчилик қила олмайди. Ҳар доим велосипед ихтиро қилгандан кўра хорижда яратилган “Қулай велосипед моделини” яъни ҳуқуқий конструкцияни миллий тизимга киритиш қулайроқ.

Бешинчи тамойилни Ўзбекистонни дунё интеллектуал мулк бозорида истеъмолчилик мавқеи устуворлиги тамойили деб номлаш мумкин. Юқорида кўрсатилганидек, Ўзбекистонда асосан хорижда яратилган интеллектуал мулк объектларини ўзида ўзлаштиришга бўлган зарурат устувор ҳисобланади. Бутун дунё бўйича халқаро бозор ва халқаро меҳнат тақсимоли мавжуд ва дунёнинг ҳеч бир мамлакати ёпиқ тизим асосида интеллектуал мулк объектларини яратиш ва жорий қилиш бўйича ўзининг мутлақо мустақил тараққиёт тизимини ярата олмайди. Ҳатто йирик ривожланган мамлакатлар ҳам бунинг уддасидан чиқа олмайдилар. Ўзбекистон интеллектуал мулк бозорида истеъмолчи сифатида чиқар экан, ушбу мақом унинг миллий манфаатларини таъминлашга хизмат қилмоғи лозим ва бу бўйича тегишли ҳуқуқий асослар яратилиши талаб этилади. Бу ўринда Ўзбекистоннинг интеллектуал мулк бозорида истеъмолчи сифатидаги миллий манфаатлари ва Ўзбекистон ҳуқуқий майдонда халқаро андозаларнинг устуворлиги тамойиллари ўртасида ўзига хос зиддият қоллиязия вужудга келадигандек кўринади. Бироқ, масалани бундай талқин

етиш тўғри бўлмаган бўлур эди. Шубҳасиз, Ўзбекистон ўзи иштирок этаётган барча халқаро конвенциялар ва халқаро андозалар асосида ўз қонунчилигини шакллантиради. Миллий қонунчиликни бундай шакллантишида Ўзбекистон ўз миллий манфаатларини тўлароқ таъминловчи халқаро андозаларни мўлжал қилмоғи талаб этилади. Масалан, Берн конвенцияси бўйича муаллифлик мутлоқ ҳуқуқларнинг амал қилиш муддати муаллиф вафотидан кейин энг камида эллик йил қилиб белгиланган. Лекин Европанинг кўпгина мамлакатларида бундай муддат етмиш йил қилиб белгиланган. Албатта ўз ўзидан равшанки истеъмолчи давлат учун унинг миллий манфаатлари Берн конвенциясида белгилаб қўйилган минимал муддатни белгилашини тақозо этади. Ўзбекистон Республикаси ўз Фуқаролик кодексида ва муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонунда миллий манфаатлардан келиб чиқиб, яқин вақтларгача Берн конвенциясидаги энг минимал халқаро андозани, яъни эллик йиллик муддатни ўз қонунида белгилаб қўйди. 2021 йилдагина Евростандарт 70 йиллик муддатни жорий этди.

Олтинчи тамойил илм-фан ютуқларини амалиётга жорий этиш, яъни инновация давлат томонидан барча чоралар билан қўллаб-қувватланиши ва рағбатлантирилиши шарт деган ғояда ифодаланади. Илм-фан ўз ўзича мавжуд бўлмайди, илм фан натижалари амалиётга жорий этилиши шарт. Дунёдаги жамики тараққиётни асосий рағбатлантирувчи, ҳаракатлантирувчи кучи илм-фан эканлиги исбот талаб қилинмайдиган аксиомадир. Давлат инновация жараёнига ҳар томонлама қулай шарт шароитлар яратиши, юридик кафолатлар белгилаши, иқтисодий манфаатдорлик тизимини яратиши, сиёсий-ташкилий жиҳатдан ҳар томонлама қулай муҳитни вужудга келтириши лозим.

Еттинчи тамойил бўлган интеллектуал фаолият жараёнининг узлуксизлиги ва доимийлиги дунё иқтисодий бозорида шафқатсиз ва муросасиз рақобат муҳитидан келиб чиқади. Бу рақобат нафақат товарлар, ишлар, хизматлар, барча ишчи кучлари ўртасида ҳам мавжуд. Бундай ҳолат

ўз ўзидан мамлакатимизда интеллектуал фаолият жараёнини узлуксизлиги ва доимийлигини шарт қилиб қўяди.³

Интеллектуал мулк ҳуқуқи юридик фан йўналиши сифатида ҳам норматив ҳуқуқий массив сифатида ҳам ўзининг тизимига эга. Айни пайтда интеллектуал мулк ҳуқуқи фуқаролик ҳуқуқининг кичик тармоғи ҳисобланади. Тизимлилик масаласи шунчаки назарий аҳамиятга эга бўлган масала эмас. У ҳуқуқни қўллаш ва суд амалиёти учун муайян даражада амалий аҳамиятга эга бўлган масаладир. Агар фуқаролик қонун ҳужжатлари ва интеллектуал мулк қонун ҳужжатлари тизими таҳлил этиладиган бўлса, улар ўртасидаги нисбат умумийлик, алоҳидалик ва хусусийлик ўртасидаги нисбат кабидир. Бошқача айтганда тизим таркибий қисмлар ўртасида узвий боғланиш мавжуд ва улар ички узвийлик, функционал яхлитлик нуқтаи назардан бир бутун яхлитликни ташкил этади. Интеллектуал мулк ҳуқуқи фуқаролик ҳуқуқи тизимининг таркибий қисми сифатида фуқаролик ҳуқуқини умумий нормалари таъсири доирасида бўлади ва улар моҳиятидан келиб чиққан ҳолда ўз нормалари мазмунини шакллантиради. Фуқаролик ҳуқуқининг умумий тамойиллари, битимларга қўйиладиган талаблар, шартномалар тузиш тартиби, шакли, мазмуни, мажбуриятлар тўғрисидаги умумий талаблар ва буларнинг барчаси интеллектуал мулк билан боғлиқ бўлган фуқаролик ҳуқуқий муносабатлар мазмунига таъсир қилади ва уларни йўналтиради. Ҳуқуқ тармоқлари ичида норматив қўламнинг улканлиги бўйича фуқаролик ҳуқуқига тенг келадигани йўқ. Фуқаролик кодекси ўз ҳажми бўйича энг салмоқли бўлиши билан бирга фуқаролик соҳасидаги қонунлар сони 300дан ошишини унутмаслик лозим. Бу ҳолат умумий нормалар билан махсус нормалар ўртасидаги нисбат масаласида муайян зиддиятларни, коллизияларни вужудга келтиради. Тўғри норматив ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисидаги қонунда бундай коллизияларни ҳал қилиш ечимлари мавжуд:

³ Окюлов О. Инновация ривожланишини таъминлашда интеллектуал мулк ҳуқуқи институтлари таъсири самарадорлигини ошириш масалалари. Монография. Тошкент: Турон Замин Зиё, 2016. – 35-38 б.

А) юридик кучи юқори норма устуворлиги;

Б) тенг юридик мавқеъга эга нормалар ўртасида энг охириги қабул қилинган норма таъсир кучининг устуворлиги.

В) юридик жиҳатдан тенг кучли нормалар зиддият ёки бартараф этиб бўлмайдиган қарама-қаршиликлар мавжуд бўлганда айрим ҳуқуқ субъектлари ҳуқуқларининг устуворлиги (масалан, тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқларининг устуворлиги, солиқ тўловчи ҳуқуқларининг устуворлиги, айбсизлик презумпцияси, гумондор, айбланувчи, судланувчи ҳуқуқларининг устуворлиги). Илгари юридик техника нуқтаи назаридан махсус норма умумий нормадан устувор деган тамойил ҳам мавжуд бўлган. Шунини эътироф этиш лозимки, махсус норманинг устуворлиги гарчи расмий равишда мустаҳкамланмаган бўлса ҳам, бироқ амалиётда кенг қўлланилади. Шу сабабли ҳам оддий одамлар орасида ҳуқуқ ва эркинликларни эълон қилган умумий норма билан ушбу нормани қўлланиш шартларини белгилаган махсус норма ўртасида фарқларни рўқач қилиб, умумий норма ишламаётганлиги ҳақидаги иддаолар учраб туради. Шунини таъкидлаш ўринлики, 2022 йил май-июл ойларида бўлиб ўтган Конституцияга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги Конституциявий қонун муҳокамаси жараёнида Конституциянинг айрим умумий нормаларини махсус нормалар орқали муайян шартлар қўйиб амалга оширилишига қарши турадиган тарзда шакллантириш ҳоллари рўй берди. Бундан шундай хулосага келиш мумкинки, умумий норма қатъий амал қиладиган мазмунга эга бўлса, махсус нормалар уни амалга ошириш бўйича ҳеч қандай шартлар белгилай олмайди. Интеллектуал мулк соҳасида фуқаролик қонун ҳужжатлари уч поғона баъзан тўрт поғонали тизимда шакллантирилган. Масалан, Фуқаролик кодекси – алоҳида объектлар бўйича махсус қонунлар – қонуности ҳужжатлари. Компьютер дастурлари бўйича эса тўрт поғонали тизимни кузатиш мумкин: Фуқаролик кодекси – муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонун – электрон ҳисоблаш машиналари учун дастурлар ва

маълумотлар базаларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонун – фуқаролик қонуности ҳужжатлари.

Бундай вазиятда умумий нормалар билан махсус нормалар ўртасида коллизиялар масаласи интеллектуал мулк соҳасида жиддий аҳамиятга эга бўлган муаммо даражасига кўтарилган эмас ва ҳатто баъзи муаллифлар умумий нормалар таъсир кучини юқори баҳоламайдилар. Уларнинг фикрича ФКнинг IV-бўлими умумий қоидалари декларатив характерга эга ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти унга нисбатан безътибор муносабатда бўлади. Бунда асосий тартибга солиш юки оғирлиги алоҳида махсус қонунлар устига тушади. Шу сабабли ҳам Фуқаролик кодекси лойиҳасини тайёрлашда профессор Ральф Книппер ФКнинг интеллектуал мулкка бағишланган IV-қисмидан воз кечиш ҳақида иддао қилган эди. Фикримизча бу асосга эга эмас. Чунки, ФК IV-бўлим умумий қоидалари ўзини тартибга солиш юкига эга. Жумладан, мутлоқ ҳуқуқлар конструкцияси унда ўз ифодасини топган. Интеллектуал мулк бўйича алоҳида махсус қонунларда ушбу алоҳида объектларга нисбатан мутлақ ҳуқуқлар мазмуни белгиланган. Бироқ, мулк ҳуқуқи ва мутлақ ҳуқуқлар конструкциялари ФКнинг асосий ҳуқуқий тартибга солиш механизми ўзагини ташкил этувчи юридик воситалар ҳисобланади ва улар албатта ФКда ўз ифодасини топиши лозим.

Интеллектуал мулк объектлари ҳуқуқий режими бўйича улар қуйидаги тизимларга бўлинади деб айтиш мумкин.

1. Патент ҳуқуқи объектлари. Бунга ихтиролар, саноат намуналари, фойдали моделлар, селекция ютуқлари киради. Улар ижодий фаолият маҳсули ҳисобланади ва тегишли талабларга жавоб берган тақдирда ваколатли давлат идораси уларга нисбатан ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғини тақдим этади.

2. Муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар объектлари ва уларга тенглаштирилган бошқа объектлар. Бунга муаллифлик ҳуқуқи объектлари, турдош ҳуқуқлар объектлари, компьютер дастурлари ва микросхемалар интеграллари топологиялари киради. Улар яратилиш факти асосида ҳуқуқий

муҳофаза остига олинади. Бунинг учун бирор расмиятчиликларни амалга ошириш талаб этилмайди. (тўғри компьютер дастурлари ва топологиялар рўйхатдан ўтказиш тартиби мавжуд бироқ бу тартиб техник характерга эга бўлиб юридик моҳиятига кўра давлат рўйхати ҳисобланмайди).

3. Фуқаролик муомиласи иштирокчиларини ва уларни товарлари, ишлари, хизматларини индивидуаллаштириш воситалари. Булар ўзига хос идентификация белгилари бўлиб ҳисобланади ва уларга қараб субъектлар ёхуд улар томонидан ишлаб чиқарилган товарлар кўрсатиладиган хизматлар, бажариладиган ишлар фарқланади. Булар жумласига товар белгилари, географик кўрсаткичлар, маҳсулот ишлаб чиқарилган жой номига бўлган ҳуқуқ, фирма номлари киради. Индивидуаллаштириш воситалари ваколатли давлат органи томонидан давлат рўйхатидан ўтказдирилади ва тегишли муҳофаза ёрлиғи тақдим этилади.

4. Ошкор этилмаган ахборотлар. Улар конфидициал ахборотларнинг бир тури ҳисобланади. Ошкор этилмаган ахборотлар тижорат сирлари, ноу-хаулар, хизмат сирлари каби турларга бўлинади. Уларга нисбатан мутлақ ҳуқуқлар қўлланилмайди балки бундай ахборотлардан ғайриқонуний фойдаланганлик учун фуқаролик ҳуқуқий жавобгарлик тизими амал қилади. Бошқача айтганда ошкор этилмаган ахборот эгаси фактик монопол ҳолатида бўлади. Яъни қуйидаги шартлар мавжуд бўлган ҳолатда унинг ҳуқуқлари ҳимоя қилинади:

а) ахборот учинчи шахсларга номаълумлиги сабабли тижорат қийматига эга бўлиши лозим;

б) учинчи шахсларни ушбу ахборотдан хабардор бўлишга нисбатан қонуний ҳуқуқлари мавжуд бўлмаслиги шарт;

в) ошкор этилмаган ахборот эгаси ушбу ахборотни бошқа шахсларни хабардор бўлишидан қўриқлаш чораларини кўриши лозим.

Ушбу юқоридаги тизим интеллектуал мулк бўйича амалдаги қонунлар тизимига мос келади.

Ушбу тизимда умумий характерга эга бўлган қонунлар таркибига конституциявий нормалардан ташқари Фуқаролик кодекси, илм-фан ва илмий фаолият тўғрисидаги қонун, инновация фаолияти тўғрисидаги қонун, ноширлик фаолияти тўғрисидаги қонун, геодезия ва картография тўғрисидаги қонун киради. Патент ҳуқуқий муносабатлари, ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисидаги қонун, селекция ютуқлари тўғрисидаги қонун билан тартибга солинади. Муаллифлик ва турдош ҳуқуқий муносабатлар муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонун, электрон ҳисоблаш машиналари учун дастурлар ва маълумотлар базаларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонун, микросхемалар интеграллари топологиялари тўғрисидаги қонун билан тартибга солинади. Индивидуаллаштириш воситалари билан боғлиқ ҳуқуқий муносабатлар, товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номига бўлган ҳуқуқ тўғрисидаги қонун, фирма номлари тўғрисидаги қонун, географик кўрсаткичлар тўғрисидаги қонун билан тартибга солинади.

Ошкор этилмаган ахборотлардан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган ҳуқуқий муносабатлар тижорат сирлари тўғрисидаги қонун билан тартибга солинади. Бундан ташқари, Президент фармонлари, қарорлари, Вазирлар Маҳкамаси қарорлари ва қарорлари билан тасдиқланган низомлар, вазирликлар ва давлат қўмиталарининг, бошқа давлат муассасаларини ўз ваколатлари доирасида қабул қилган интеллектуал фаолият билан боғлиқ бўлган ҳуқуқий муносабатларнинг у ёки бу жиҳатларини тартибга солишга қаратилган норматив ҳужжатлари билан ҳам тартибга солинади. Шунини таъкидлаш ўринлики, интеллектуал мулк билан боғлиқ қонуности ҳужжатларини ҳуқуқни қўллаш ва суд амалиётидаги динамикаси доимий равишда ривожланиб бормоқда.

Назорат саволлари.

1. Моддий ашё ва билим, ғоя ўртасидаги фарқлар.
2. Интеллектуал мулк бўйича турли назариялар вужудга келиш сабаблари.

3. Интеллектуал мулк ҳуқуқи тизими.
4. Интеллектуал мулк ҳуқуқи принциплари.
5. Интеллектуал мулк алоҳида объектлари ҳуқуқий режими.

1.2-§. Мутлақ ҳуқуқлар конструкцияси

Конституциянинг 54-моддаси ва ФКнинг 164-моддасида мулк ҳуқуқи тушунчаси, мулкдор ваколатлари белгилаб қўйилган. Ушбу конструкция моддий объектларга нисбатан амал қилади. Интеллектуал мулк объектлари негизида моддий ашёвийлик эмас, балки идеал ғоявий негизлар бўлгани сабабли уларга нисбатан мулк ҳуқуқини тўла қонли қўллаб бўлмайди. Шу сабабли ҳам ФКнинг 1034-моддасида интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқлар конструкцияси амал қилади. Бу ўринда шуни таъкидлаб ўтиш ўринлики, илмий адабиётларда ҳам, қонунларда ҳам ҳар доим ушбу конструкцияга нисбатан мутлақ ҳуқуқлар ибораси қўлланилавермайди. Жумладан, баъзи қонунларда масалан, муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонунда русча матндаги исключительное право яъни мутлақ ҳуқуқлар алоҳида ҳуқуқлар ибораси билан таржима қилиниш ҳолатлари учрайди. Тадқиқотчи Б.Ахмаджонов мутлақ ҳуқуқларга бағишланган илмий тадқиқотларида ушбу иборани истисно ҳуқуқ атамаси билан қўллаган. Бошқа муаллифлар эса уни мустасно ҳуқуқлар деб атаганлар. Туркменистон Республикаси ва Озарбайжон Республикаси фуқаролик кодекси ва қонунларида ушбу ибора мустасно ҳуқуқлар деб аталган. Ўзбекистон Республикаси Туркий давлатлар ҳамжамияти аъзоси бўлганлиги сабабли ва илмий адабиётларда бундай ибора аввалдан қўлланиб келинаётганлиги учун ФК лойиҳасида мутлақ ҳуқуқлар, мутасно ҳуқуқлар ибораси билан ифодаланди. Бундай иборанинг қўлланиши келгусида русча иборалардаги абсолютное право ва исключительное право ибораларини

мутлақ ҳуқуқлар ва мустасно ҳуқуқлар иборалари билан изоҳлаб қонунларда ва илмий адабиётларда аниқликка эришиш имконини беради.

Интеллектуал мулк объектларининг катта қисмини ижодий (интеллектуал) фаолият натижалари ташкил этади ва унинг белгилари қуйидагилардан иборат:

биринчидан, ижодий фаолиятда моддий ишлаб чиқариш фаолияти эмас, балки фикрлаш, тафаккур қилиш асосий етакчи ўринни эгаллайди, шу сабабли ҳам у интеллектуал (ақлий), ижодий фаолият ҳисобланади;

иккинчидан, интеллектуал фаолият натижасида вужудга келган маҳсулот ижодий ёндашув асосида яратилгани учун янги ёки оригинал (охорий) бўлади баъзан янгилик ёки оригиналлик маҳсулотнинг айрим туб элементларида ҳам мужассамланиши мумкин);

учинчидан, у объективлаштирилган шаклда мужассамланган бўлиши шарт (сўзлар орқали матнда, ҳаракат, тасвир ва ш.к.). Бу объективлаштириш шакли турлича бўлиши мумкин, лекин асосийси у бошқа шахсларни ижодий фаолият маҳсулини ақлан қабул қилишга имкон бериши, таъминлаши шарт;

тўртинчидан, ижодий фаолият натижалари ҳар доим ўз яратувчи муаллифларига эга. Муаллифнинг номи кўп ҳолларда ижодий фаолият маҳсулининг таркибида, уни ўзига хос тарзда "кузатиб юривчи ҳамроҳи" ҳисобланади;

бешинчидан, интеллектуал фаолият натижалари "истеъмол қилинадиган ашёлар" жумласига кирмайди. У кўп ҳолларда ғоявий кўринишида бўлиши сабабли моддий ашё каби эскириши, бузилиши, яроқсиз ҳолга келиши, нобуд бўлиши мумкин эмас. Албатта техника соҳасидаги айрим ғоялар вақт ўтиши билан ўз аҳамиятини йўқотиши, маънавий эскириши (масалан турмушда амалий аҳамиятини йўқотиши) мумкин. Аммо, фан, адабиёт, санъат асарлари дурдоналари асло маънавий эскирмайди, балки вақт ўтган сари қийматини ошириб боради;

олтинчидан, интеллектуал фаолият натижалари ғоявий-идеал кўринишда ёки ғоявий-идеал негиздаги моддий-ашёвий кўринишда бўлиши

мумкин. Интеллектуал фаолият натижаси соф ғоявий-идеал кўринишда бўлганида у маълум ахборот, билим, маълумотни элтувчи сифатида намоён бўлади. Ахборот, маълумот янги ечимлар, ғоялар ҳақида билим бериш, хабардор қилиш воситаси ҳисобланади. Маълумки, ахборотнинг ўзи номоддий характерга эга ёки бошқача айтганда ғоя, идеал тарзида намоён бўлади. Бироқ, фуқаролик муомаласида бўлиши учун бу ахборот (ғоя) объективлаштирилган шаклга киритилади (масалан, математик ишоралар, график белгилар, рамзлар, ёзув матнлари, тасвирлар, товушлар ёзиб олинган, қайд этилган воситалар ва ҳ.к.). Интеллектуал фаолият натижаси ғоявий-моддий кўринишларда бўлиши селекция ютуқларида, матога ишланган портретлар, расмлар, мраморга ишланган ҳайкаллар ва шу каби ҳолларда намоён бўлади. Бундай ҳолларда ижодкорларнинг ақлий тафаккури ва уни моддий-ашёвий мужассами ўзига хос тарзда уйғунлашади, бир бутун яхлитликни ташкил этади ва улар бир-биридан ажратилган ҳолда мавжуд бўла олмайди. Шу сабабли моддий-ашёвий ифода нобуд бўлиши ёки зарарланиши интеллектуал фаолиятнинг бундай турдаги маҳсули ҳам умуман нобуд бўлишига олиб келиши мумкин;

еттинчидан, интеллектуал фаолият натижаси, маҳсулидан кўп ҳолларда бир вақтнинг ўзида чексиз (нонуайян) доирадаги шахслар фойдаланиши мумкин (масалан, нашр этилган ёки радио орқали ўқиб эшиттирилаётган асар). Бу эса интеллектуал фаолият маҳсули соҳибининг (эгасининг) ҳуқуқий мақомини белгилашда, унинг ўз ҳуқуқларини рўёбга чиқариш механизмини ишлаб чиқишда ўзига хосликларни келтириб чиқарадики, қуйида бу ҳақда батафсил тўхтаб ўтилади.

Шуни таъкидлаш ўринлики, фуқаролик қонунларида мутлақ ҳуқуқларнинг ягона, универсал конструкцияси мавжуд эмас. Тўғри, ФКнинг 1034-моддаси нуайян маънода умумий конструкция сифатида баҳоланиши мумкин. Бироқ, интеллектуал мулкнинг алоҳида объектлари бағишланган ҳар бир қонунда ҳар бир объектга нисбатан мутлақ ҳуқуқлар мазмуни ва улар бўйича ҳуқуқ эгасининг ваколатлари белгилаб қўйилган. Бундан шундай

хулоса келиб чиқадики, судларда алоҳида объектлар бўйича ишларни кўришда махсус конструкциялар мазмунидан келиб чиқиш лозим. Бундан умумий конструкция аҳамиятга эга эмас деган мазмун келиб чиқмайди.

1034-модданинг 1-қисмида мутлақ ҳуқуқлар эгасининг асосий ваколатларидан бири сифатида мутлақ қонуний фойдаланиш ҳуқуқи белгиланиб қўйилмоқда. Ушбу фойдаланиш ҳуқуқини амалга оширишда мутлақ ҳуқуқ эгаси ўз хохишига кўра ҳар қандай шаклда мутлақ қонуний фойдаланиш ҳуқуқига урғу берилади. Бинобарин бу ерда мутлақ ҳуқуқ эгаси умумий қоида бўйича фойдаланишни ўз хохишига кўра амалга оширади. Бу ўзи хоҳлаган шаклда яъни тижорат муомиласида, нотижорат муомиласида, шахсий мақсадларда фойдаланиш, илмий мақсадларда фойдаланиш ва бошқача шаклларда фойдаланиш тарзида намоён бўлиши мумкин. Лекин шунини таъкидлаш ўринлики, мутлақ ҳуқуқ эгаси хохиши чекловга эга эмас деган маънода тушунмаслик лозим. Унда албатта, бировларга зарар етказиш мақсадида фойдаланиш, ҳуқуқбузарлик мақсадида фойдаланиш ёхуд ўзи тузган шартномаларга зид равишда фойдаланишга ҳақли эмас. Айни пайтда қонун мутлақ ҳуқуқ эгасига мутлақ ҳуқуқ объектига нисбатан ўз хохишига кўра ҳар қандай усулда мутлақ қонуний фойдаланиш ҳуқуқини беради. Ушбу ваколат мазмунини талқин этишда ҳуқуқ эгаси объектдан фойдаланиш бўйича ваколатларни амалга оширишда ҳар қандай усул воситалардан фойдаланишга ҳақли эканлиги белгилаб қўйилган. Бундай усуллар объектни фуқаролик муомиласига киритиш усулари, фуқаролик муомиласини турли соҳаларида фойдаланишни қўллаш усуллари бўлиши мумкин. Асосийси ҳуқуқ эгаси ўз ваколатидан фойдаланган ҳолда объектни ижтимоий ҳаётнинг бирор соҳаларида қўллаш, эксплуатация қилиш, уни фойдали хусусиятларини истеймол қилиш имкониятларига эга бўлишда кўринади. Албатта, бундай усуллар қонун йўл қўйган, таъқиқланмаган усуллар бўлиши лозим. Кўпроқ тижорат муомиласида бу ҳақ олиш, даромад олиш каби ҳолатларда намоён бўлади. Қонун чиқарувчи юқорида таъкидлаганимиздек, мутлақ қонуний фойдаланиш ваколатига алоҳида урғу беради. Мутлақ

қонуний фойдаланишнинг моҳияти шундан иборатки, бунда ҳуқуқ эгасининг ушбу ваколати фақат унинг ўзига тегишли эканлиги бошқа субъектлар, шахслар бундай ваколатга эга эмаслиги ҳолатида яққол намоён бўлади. Албатта, мутлақлиқ ҳуқуқ эгасига тегишлилиги эканлиги анъанавий мулк ҳуқуқи, мулкдор ваколатларини амалга оширишни намоён бўлиш хусусиятларидан фарқ қилади. Мулк ҳуқуқида мулкдор фактик эгалигида бўлган ҳолдагина бундай ҳуқуқни амалга ошира олади. Шу сабабли ҳам қонун мол-мулкни ғайриқонуний эгаллаб олган инсофсиз эгалловчилар фойдаланиш оқибатларини ҳам кўрсатиб ўтади.

Интеллектуал мулк объектларига нисбатан ғоя мазмуни муайян субъектлар доирасида маълум бўлади. Масалан, патент формуласи оммавий эълон қилинган, муаллифлик объекти бўлган асар учинчи шахслар томонидан объектив равишда қабул қилиш ва фойдаланиш имкониятлари мавжуд бўлади. Бироқ, шунга қарамасдан ушбу шахслар ўзларини ушбу объектларни фойдаланишдан тийиб турадилар. Яъни мутлақ ҳуқуқ эгасининг юридик қафолатланган юридик ваколатини бузмайдилар. Худди шу маънода бу ваколат юридик жиҳатдан мутлақ ҳисобланади.

Мутлақ ҳуқуқ эгасининг навбатдаги ваколати ўзига тегишли бўлган интеллектуал мулк объектларидан бошқа шахсларнинг фойдаланишига рухсат бериш ваколати ҳисобланади. Бошқа шахсларнинг фойдаланишига рухсат беришда ҳуқуқ эгаси объектдан фойдаланиш бўйича ҳудудий чекловлар қўйиши мумкин. Фойдаланиш ҳажми бўйича, фойдаланиш шакли, усуллари бўйича чекловлар қўйиши мумкин. Шунини таъкидлаш ўринлики, одатда ҳуқуқнинг умумий принципи бўлган қонунда нимаки таъқиқланмаган бўлса рухсат берилади тамойили мутлақ ҳуқуқ эгаси ваколатларини чеклашга нисбатан қўлланиши мумкин эмас. Аксинча, бу ерда нимагаки рухсат берилган бўлса рухсат амал қилади, қолган соҳаларда рухсат мавжуд эмас ҳисобланади. Шунини таъкидлаш ўринлики, қонунларда учинчи шахсларни интеллектуал мулк объектларидан ҳуқуқ эгасидан берухсат фойдаланиши бўйича асослар белгилаб қўйилиши мумкин. Масалан, патент ҳуқуқи объекти

бўйича аввалдан фойдаланувчи шундай ҳуқуқга эга. Масалан, ФКнинг 696-моддаси 2-қисмига кўра илмий текшириш, тажриба конструкторлик ва технология ишлари шартномалари бўйича пудратчи ўзига олган натижалардан ўз эҳтиёжлари учун (илмий ёки шахсий мақсадларда) фойдаланишга ҳақли. Кўпроқ амалиётда мутлақ ҳуқуқ эгаси интеллектуал мулк объектларидан бошқа шахсларга фойдаланишга рухсат бериш ҳуқуқи лицензия шартномалари орқали расмийлаштирилади.

Мутлақ ҳуқуқ эгасининг навбатдаги ваколати мутлақ ҳуқуқларни тасарруф этишга бўлган ҳуқуқ ҳисобланади. Бошқача айтганда ҳуқуқ эгаси бу ҳуқуқларни бошқа шахсга тўлиқ ёки қисман ўтказишга ҳақли. Бошқа шахсга тўлиқ ўтказилганда мутлақ ҳуқуқ ўтказилган шахсдан тўлиқ ҳажмда вужудга келади. Қисман ўтказиш ҳолатларида мутлақ ҳуқуқ эгасида ва бошқа шахсларда ушбу мутлақ ҳуқуқ бўйича ваколатлар тақсимлаб чиқилади. Амалиётда мутлақ лицензия, номутлақ лицензия шартномаларида ваколатлар тақсимланиши юридик расмийлаштирилади. Шунингдек мутлақ ҳуқуқ эгаси ўз ваколатларини қонунларга зид бўлмаган ҳолда бошқача тарзда тасарруф этишга ҳақли. Бу ҳуқуқлар ҳадя қилиниши, васият қилиниши, айрибошлаш қилиниши ва хоказо ҳолатларда ваколатлар амалга оширилиши мумкин.

ФКнинг 1034-моддаси 4-қисмида мутлақ ҳуқуқларни чеклашга, шу жумладан, интеллектуал мулк объектдан бошқа шахслар фойдаланишига имконият бериш йўли билан чеклашга, бу ҳуқуқларни ҳақиқий эмас деб топишган ва уларни тугатишга ФКда, бошқа қонунларда белгиланган ҳолларда, доирада ва тартибда йўл қўйилади деб белгилаб қўйилган. Қонунларда интеллектуал мулк объектларидан фойдаланишга нисбатан мажбурий лицензия, берилиши шарт бўлган лицензия каби лицензиянинг турлари белгилаб қўйилган. Масалан, муайян ихтиронинг элементлари бошқа ихтирони таркибига кирса ва бунда бирламчи ихтиро бўйича мутлақ ҳуқуқ эгаси ҳосила ихтиро бўйича мутлақ ҳуқуқ эгасига ундан фойдаланишга тўсқинлик қилса, қонунларда ҳосила ихтирога нисбатан мутлақ ҳуқуқ эгаси учун ушбу ихтиродан фойдаланишга имконият яратиб берилади. Шунингдек,

товар белгисига бўлган мутлақ ҳуқуқ эгаси ушбу белгидан гувоҳнома олгандан кейин уч йил давомида фойдаланмаса, ҳар қандай манфаатдор шахс ушбу гувоҳномага нисбатан мутлақ ҳуқуқни бекор қилинишини талаб қилишга ҳақли бўлади.

Баъзи ҳолатларда интеллектуал мулк объекти ушбу объектни малакаловчи хусусиятларни йўқотган тақдирда тугатилиши мумкин. Масалан, селекция ютуқлари бўйича объект барқарорлик хусусиятларини йўқотса худди шундай оқибатлар вужудга келади. Албатта, Конституцияда, бошқа қонунларда кишиларни фан, маданият, санъат асарларидан фойдаланиш ҳуқуқи белгилаб қўйилган. Ушбу ҳуқуқни амалга ошириш учун баъзи ҳолларда ушбу фан, адабиёт, санъат асарларидан мутлақ ҳуқуқларни чеклашга йўл қўйилади. Бироқ, ФКнинг 1034-моддаси 5-қисмида бундай чеклашни амалга оширишни икки шарти белгилаб қўйилган. Яъни, мутлақ ҳуқуқларни чеклаш интеллектуал мулк объектидан нормал фойдаланишга ўринсиз зиён етказмаслиги ва ҳуқуқ эгаларини қонуний манфаатларини асоссиз камситмаслиги шарт. Биринчи шартнинг моҳияти шундан иборатки, интеллектуал мулк объектидан одатдаги нормал шарт-шароитлардан нормал фойдаланишга ўринсиз зиён етказмаслиги лозим. Бошқача айтганда объект нормал фуқаролик муомиласида бўлишига тўсқинликлар қилмаслиги шарт. Бундай тўсқинликлар учинчи шахслар томонидан йўл қўйилиши мумкин. Иккинчи шарти шундан иборатки, мутлақ ҳуқуқлар чеклаш ҳуқуқ эгаси ушбу объектни фуқаролик муомиласига киритиш орқали эришишдан умид қилган манфаатдан маҳрум бўлмаслиги шарт. Масалан, ФКнинг 1059-моддасида асарларни муаллифнинг розилигисиз ва ҳақ тўланмаган ҳолда такрорлаш асослари белгилаб қўйилган. Муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонунда асарлардан рухсат олмаган, ҳақ тўламаган ҳолда шахсий ҳуқуқларга риоя қилиниш шарти билан илмий мақсадаларда, таълим мақсадаларда, шахсий мақсадаларда фойдаланиш асослари белгилаб қўйилган.

ФКнинг 1035-моддасида мутлақ ҳуқуқларни бошқа шахсларга ўтиш тартиби ва асослари назарда тутилган. Бу ўринда шуни таъкидлаш ўринлики,

объектга нисбатан шахсий ҳуқуқлар ҳуқуқ эгасининг ўзидан бегоналаштириши, бошқа шахсларга ўтказиши мумкин эмас. Объектга нисбатан мутлақ ҳуқуқлар ўз мазмунига кўра мулкый ҳуқуқ ҳисобланади ва бинобарин фуқаролик муомиласида эркин бўлади.

Интеллектуал мулк объектига нисбатан мутлақ ҳуқуқлар эгасига тегишли мулкый ҳуқуқлар, агар ФКда ёки бошқа қонунда бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса, бошқа шахсга тўлиқ ёки қисман ўтказилиши мумкин. Шунингдек, бу мутлақ ҳуқуқлар мерос бўлиб ва юридик шахс бўлган ҳуқуқ эгаси қайта ташкил этилганда ҳуқуқий ворислик тартибида бошқа шахсларга ўтади. Албатта, бир объектга нисбатан мутлақ ҳуқуқлар бир неча меросхўрга ўтган тақдирда муайян муаммолар вужудга келиши мумкин. Бу ҳолда мерохўрлар ўртасида ягона объектга нисбатан мутлақ ҳуқуқларни амалга ошириш тартиби тўғрисида шартнома тузилиши мақсадга мувофиқдир. Юридик шахс қайта ташкил этилганда – бўлинганда, ажраб чиқиш ҳолатларида индивидуаллаштириш воситалари бўлган фирма номига, товар белгисига, географик кўрсаткичларга нисбатан мутлақ ҳуқуқлар кимга берилиши керак деган масала вужудга келади. Айниқса брендлар бозорда ўзининг муайян имиджига эга бўлган бўлса, қайта ташкил этилаётган субъектларнинг ҳар бири ушбу брендни ўзига берилишини даъво қилади. Бунда албатта суд иш ҳолатларидан келиб чиқмоғи лозим ва айниқса бренд бўйича ишлаб чиқарилаётган маҳсулот, бу бўйича малака, тажриба қайта ташкил этилаётган субъектларни қайси бирига нисбатан кўпроқ таъллуқлилиги масаласини ўрганиш лозим бўлади. Юқорида таъкидланганидек, мулкый ҳуқуқларни шартнома бўйича ўтказилиши ёхуд уларнинг универсал ҳуқуқий ворислик тартибида ўтиши ижодий фаолияти асосида интеллектуал мулк объекти яратилган муаллифнинг ҳуқуқини ва бошқа бегоналаштирилмайдиган ҳамда ўзгага ўтказилмайдиган мутлақ ҳуқуқларининг ўтказилишига ёки чекланишига сабаб бўлмайди. Бундай ҳуқуқларнинг ўтказилиши ёки чекланиши тўғрисидаги шартнома шартлари ўз-ўзидан ҳақиқий эмас.

Қонуннинг яна бир талаби шундан иборатки, шартнома бўйича ўтказилаётган мутлақ ҳуқуқлар унда аниқ белгиланиб қўйилиши лозим. Шартномада бошқа шахсга ўтказиладиган ҳуқуқ сифатида кўрсатилмаган ҳуқуқлар агар бошқача ҳол исботланмаган бўлса, ўтказилмаган бўлиб ҳисобланади. Яъни бунда қонунда таъқиқланмаган бўлса рухсат берилади принципи амал қилмайди.

Маълумки, интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларни амал қилиш муддати қонунларда белгилаб қўйилган. Масалан, муаллифлик ҳуқуқи объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларнинг амал қилиш муддати муаллиф вафотидан кейинги йилнинг 1 январидан бошлаб 70 йиллик қилиб белгиланган. Амалиётда мутлақ ҳуқуқларнинг тўлиқ ёки қисман ўтказилишида мутлақ ҳуқуқни амал қилиш муддатига эътибор қаратилмаслик ҳолатлари учрайди. Бироқ, бунда шартномада кўрсатилмаган бўлса ҳам, шартнома бўйича қисман ёки тўлиқ ўтказилган мутлақ ҳуқуқни амал қилиш муддати қонун асосида белгиланади.

Интеллектуал фаолиятнинг айрим натижалари ўзининг ғоявий негизи ва бу негиз моддий мужассами билан узвий боғлиқ ҳолда мавжуд бўлиши мумкин (масалан, ягона нусхадаги ҳайкал, портрет, ўсимликларни янги нави, ҳайвонларнинг янги зотлари ва ш.к.). Бундай объектлар фуқаролик муомаласида ҳаракатда бўлганда мутлоқ ҳуқуқ ва мулк ҳуқуқи мазмуни ва таъсир доираси асло чалкаштирилмаслиги шарт. Масалан, портрет рассом томонидан бошқа шахсга сотилганда рассом ушбу портретдан нусхалар кўчириш ва уларни кўпайтириб эркин тасарруф этиш ҳуқуқини ўзида сақлаб қолиши мумкин. Бунда рассом ушбу портретга нисбатан, унга муаллифлик ҳуқуқи объекти бўлган асарга нисбатан мутлоқ ҳуқуқини ўзида сақлаб қолади, бироқ портретни оригинал нусхасига нисбатан мулк ҳуқуқи сотиб олган харидорга ўтади.

Ягона нусхани, уникал (такрорланмас) характердаги объектлар фуқаролик муомаласида ҳаракатда бўлганда, уларга нисбатан мулк ҳуқуқи ва мутлоқ ҳуқуқ баъзи истисноларни назарга олмаганда, айнан ҳисобланиши

мумкин. Бундай ҳолларда объект моддий-ашёвий негизида ажралмаслигини ҳисобга олган ҳолда унга нисбатан мулк ҳуқуқи коидаларининг қўлланилиши мақсадга мувофиқ. Бундай объектни ўзидан бегоналаштирувчи шахс бир вақтнинг ўзида ҳам мулк ҳуқуқи, ҳам мутлоқ ҳуқуқни бир хил йўналишда ва услубда ўзидан бегоналаштириши лозим.

Бошқа ҳар қандай ҳолларда мутлоқ ҳуқуқ ва мулк ҳуқуқи ўртасида коллизия вужудга келганда, мутлоқ ҳуқуқ устуворликка эга бўлади. Бу ҳолат, масалан, селекция ютуқлари ҳақидаги қонуннинг 30-моддасида ўз ифодасини топган, масалан, ҳеч ким янги нав бугдойни мутлоқ ҳуқуқ соҳибидан берухсат кўпайтиришга ёки тарқатишга ҳақли эмас, гарчи у уни қонуний асосларда олган бўлса ҳам.

Фуқаролик муомаласи иштирокчиларининг, товарлар, ишлар ва хизматларнинг хусусий аломатларини акс эттирувчи воситаларга бўлган мутлоқ ҳуқуқи ҳам бу воситалар ифодаланган моддий объектга нисбатан мулк ҳуқуқидан қатъий назар, у билан боғлиқ бўлмаган ва мустақил ҳолда амал қилади. Масалан, товар белгиси ифодаланган реклама панносини сотиб олган шахсда бу паннога нисбатан мулк ҳуқуқи вужудга келади ва ундан қонуний асосда ўз хоҳишича фойдаланишга ҳақли, бироқ товар белгисига нисбатан мутлоқ ҳуқуққа бу ҳол таъсир этмайди. Восита ифодаланган моддий объектлар жуда кўп ва хилма-хил бўлиши, у турли шахсларга мулк ҳуқуқи асосида тегишли бўлиши мумкин, бироқ бу воситага нисбатан мутлоқ ҳуқуқ соҳиби ягона шахс бўлиб қолади ва бу мутлоқ ҳуқуқ мазмунига, уни амалга оширилишига асло тўсқинлик қилмайди, халақит бермайди. Мутлоқ ҳуқуқ ва мулк ҳуқуқи бир-бирдан қатъий назар мавжуд бўлади.

Маълумки, интеллектуал мулк объектига нисбатан мутлоқ ҳуқуқларга амал қилиш абадий, бемуддат бўлмай, маълум муддат вақт билан чегараланган бўлади. Бироқ, бу муддат барча объектлар учун бир хилда бўлмай, турли объектларга нисбатан муддатнинг бошланиш, амал қилиш, бекор бўлиш, баъзи ҳолларда эса узайтириш тартиби бўйича турлича намоён бўлади.

Интеллектуал мулк объектга нисбатан мутлоқ ҳуқуқнинг амал қилиш муддати бевосита ФКда ёки бошқа амалдаги қонунларда назарда тутилиши мумкин.

Интеллектуал мулк ҳуқуқи объектларига нисбатан мутлоқ ҳуқуқнинг амал қилиш муддати давомида ҳуқуқ эгасининг бу мутлоқ ҳуқуқлардан келиб чиқувчи субъектив ҳуқуқлари ҳуқуқий муҳофаза остида бўлади ва кўриқланади, барча бу ҳуқуқларга риоя қилиши, бузмаслиги шарт, башарти улар кимдир томонидан бузилса, бузилган ҳуқуқ ҳуқуқ эгасининг талаби билан суд орқали ҳимоя қилинади, зарур ҳолларда бу ҳуқуқлар амалга оширилиши қонуний тартибда давлатнинг мажбурлов кучи билан таъминланади.

Интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлоқ ҳуқуқларнинг амал қилиш муддати қатъий белгилаб қўйилган ҳолларда, бу муддат ўтганидан кейин (агарда уни узайтириш мумкин бўлмаса) ҳуқуқ эгасининг мутлоқ ҳуқуқлари бекор бўлади. Бунинг маъноси шундан иборатки, бундай объектлар ижтимоий бойлик, ижтимоий неъматга айланади, яъни ҳар ким ундан эркин ва текин фойдалана олади (объект муаллифини шахсий ҳуқуқларига риоя қилган ҳолда).

Маълумки, интеллектуал мулк ҳуқуқи объектларига нисбатан мутлоқ ҳуқуқлар ўз мазмуни ва характери бўйича мулк ҳуқуқлар мажмуини ташкил этади ва бинобарин улар қонун асосида маълум белгиланган муддат давомида амал қилади. Мутлоқ ҳуқуқлардан фарқли равишда интеллектуал мулк объектларига нисбатан шахсий номулк ҳуқуқлар муддатсиз амал қилади, яъни уларга риоя этилиши вақт билан чегараланмайди. Бундай шахсий ҳуқуқлар интеллектуал фаолият маҳсули муаллифига ҳам (масалан, муаллифлик ҳуқуқи), учинчи шахсларга ҳам (масалан, рассом томонидан портретда ифодаланган шахсининг ўз қиёфасига бўлган шахсий ҳуқуқи) тегишли бўлиши мумкин. Шахсий ҳуқуқлар мутлоқ ҳуқуқлар кимга тегишли эканлигидан қатъий назар амал қилади. Интеллектуал мулк ҳуқуқи объектларига нисбатан мутлоқ ҳуқуқлар фуқаролик муомаласида эркин

ҳаракат қилади, бошқа шахсларга ўтказилиши мумкин, шахсий ҳуқуқлар эса, ҳуқуқ соҳибининг ўзидан бегоналаштирилмайди ва бошқа шахсларга ўтказилмайди.

Мутлоқ ҳуқуқ амал қилиш муддатининг тугаши ёки унинг муддатдан олдин, қонунда белгиланган асосларда бекор бўлиши, шунингдек, шахсий ҳуқуқ соҳибининг вафот этиши бундай шахсий ҳуқуққа бошқалар томонидан риоя этилиши шартлигига асло таъсир этмайди. Интеллектуал мулк ҳуқуқи объектига бўлган мутлоқ ҳуқуқларнинг амал қилиш муддати тамом бўлганлиги сабабли бу объектларнинг, ижтимоий бойлик, неъматга айланганлиги факти ҳам уларга нисбатан муаллифнинг ёки учинчи шахсларнинг шахсий ҳуқуқлари бекор бўлишига асло олиб келмайди. Бундай шахсий ҳуқуқлар қонун билан муддатсиз кўриқланади. Шу муносабат билан проф. А.П.Сергеев муаллиф вафотидан кейин унинг шахсий ҳуқуқлари субъектив ҳуқуқ сифатида бекор бўлади, бироқ унинг муаллифлик ҳолати юридик факт сифатида сақланиб қолади ва бошқа шахслар бунга қатъий риоя қилишлари лозим деб ҳақли равишда таъкидлайди.

ФКнинг 1039-моддасида назарда тутилган қоидага асосан агарда, қонунда белгилаб қўйилган ҳолларда интеллектуал мулк ҳуқуқи объектига бўлган мутлоқ ҳуқуқ эгаси томонидан бундай мутлоқ ҳуқуқлардан муайян вақт давомида фойдаланмаган ҳолларда бекор қилиниши мумкин. Маълумки, умумий қоида бўйича мутлоқ ҳуқуқ эгаси ўз ҳуқуқидан ўзи мустақил, эркин ва ўз ҳоҳишига кўра фойдаланишга ҳақли. Айрим ҳолларда қонун мутлоқ ҳуқуқ соҳиби зиммасига ўзига тегишли бўлган мутлоқ ҳуқуқлардан фойдаланиш бўйича фаол ҳаракатлар содир этиш мажбуриятини юклайди, ушбу мажбурият бажарилмаган тақдирда ҳуқуқ эгаси учун қатор салбий оқибатлар вужудга келиши қонунларда белгилаб қўйилган.

Юқорида мутлақ ҳуқуқларнинг умумий конструкцияси таҳлил этилди. Айтиб ўтилганидек, ҳар бир интеллектуал мулк объекти бўйича мутлақ ҳуқуқларнинг махсус конструкциялари мавжуд. Масалан, муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонуннинг 19-моддасида мутлақ ҳуқуқлар

бўйича ваколатларни 20 га яқин тури кўрсатиб ўтилган. Суд амалиётида ҳар доим конкрет ишларни кўришда алоҳида объектлар бўйича мутлак ҳуқуқларни махсус конструкциялардан келиб чиқиб қарор қабул қилинади.

1.3-§. Интеллектуал мулк ҳуқуқи субъектлари

Интеллектуал мулк ҳуқуқи субъектлари тизимида ўз ижодий меҳнати билан интеллектуал мулк объектини яратган субъект алоҳида ўрин эгаллайди. Маълумки, ижодий фаолият оддий, доимий, такрорланувчи кундалик меҳнатдан ўзини мазмуни бўйича фарқ қилади. Ижодий интеллектуал фаолият натижасида ҳар доим янги, оригинал, уникал объект – фан, адабиёт, санъат асари, ихтиро, фойдали модел, саноат намунаси, селекция ютуғи, компьютер дастури, ахборот коммуникация технологиялар ва шу кабилар яратилади. Ва улар ҳар қандай тараққиётнинг асоси ҳисобланади. Шу сабабли ҳам ижодий фаолият субъекти алоҳида фуқаролик ҳуқуқий мақомга эга. Фуқаролик кодексининг 1033-моддасида улар муаллиф деб аталади. 1033-модданинг 4-қисмига кўра (муаллифлик ҳуқуқи – интеллектуал фаолият натижасининг муаллифи деб эътироф этилиш ҳуқуқи) шахсий номулкий ҳуқуқ ҳисобланади ва ижодий меҳнати билан интеллектуал фаолият натижаси яратган шахсга тегишли бўлади. Муаллифлик ҳуқуқи бошқа шахсга ўтказилмайди ва берилмайди. 1033-модданинг 1-қисмига кўра интеллектуал фаолият натижаларининг муаллифлари ана шу натижаларга нисбатан шахсий номулкий ва мулкый ҳуқуқларга эга бўладилар. Шахсий номулкий ҳуқуқлар муаллифга унинг мулкый ҳуқуқларидан қатъий назар тегишли бўлади. Унинг интеллектуал фаолият натижаларига тегишли бўладиган мулкый ҳуқуқлари бошқа шахсга ўтган тақдирда ҳам ўзида сақланиб қолади. Шунини эслатиб ўтиш ўринлики, фуқаролик муомиласи иштирокчиларининг товарлар, ишлар ёки хизматларни хусусий аломатларини акс эттирувчи воситаларга нисбатан ҳуқуқ эгаларига бу воситалар борасида мулкый ҳуқуқлар тегишли бўлади. Чунки, улар алоҳида

махсус ҳуқуқий режимга эга бўлган ижодий фаолият натижаларини яратувчи бўлиб ҳисобланмайди.

Ижодий фаолият субъекти ижодий фаолият натижасини ўз ташаббуси билан яратса у ҳолда ушбу объектга нисбатан мутлақ ҳуқуқлар ҳам унга тегишли бўлади. Бироқ, интеллектуал фаолият натижалари ижодий фаолият субъекти томонидан буюртмачининг топшириғига кўра фуқаролик шартномаси, иш берувчининг топшириғига кўра меҳнат шартномаси асосида яратилган бўлса бу шартномаларда бошқача белгиланмаган бўлса, мутлақ ҳуқуқлар буюртмачига ёки иш берувчига тегишли бўлади. Бу ҳолда муаллиф (фан, адабиёт, санъат асари муаллифи, ихтиро муаллифи, селекция ютуқлари муаллифи бўлишидан қатъий назар) мукофот олиш ва баъзи ҳолларда объектдан фойдаланиш натижасида олинган даромадлардан улуш олиш ҳуқуқига эга. Муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонуннинг 23-моддасига биноан тасвирий санъат асарини олдинги нархдан камида 20 фоиз юқори нарх бўйича ошқора қайта сотишнинг (ким-ошди савдоси, тасвирий санъат галереяси, бадий салон, дўкон ва хоказо орқали) ҳар бир ҳолатида муаллиф сотувчидан қайта сотиш нархининг 5 фоизи миқдорида ҳақ олиш ҳуқуқига эга. (эргашма ҳуқуқ) Мазкур ҳуқуқ бошқа шахсга ўтказилмайди ва фақат муаллифнинг қонун бўйича меросхўрларига муаллифлик ҳуқуқининг амал қилиш муддатига ўтади.

Хизмат асарларига бўлган ҳуқуқлар қонунда белгиланган муайян муддат ўтгандан кейин иш берувчидан муаллифга ўтиш ҳолатлари ҳам мавжуд. Агар қонун ёки шартномада бошқача ҳолат белгиланган бўлмаса интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқлар кимга тегишлилиги тўғрисида низолар мавжуд бўлган тақдирда, муаллиф ҳуқуқларининг устуворлиги қўлланиши мумкин.

Одатда интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқлар кўп ҳолларда унинг муаллифига эмас, балки тадбиркорлик субъектларига тегишли бўлади. Тадбиркорлик субъектлари ушбу объектларга нисбатан мутлақ ҳуқуқларни бирламчи тарзда олишлари мумкин яъни, фуқаролик ёки

меҳнат шартномаси асосида муаллиф билан келишган ҳолда. Мутлақ ҳуқуқлар ҳосила асослари тартибида ҳам олиниши мумкин. масалан, мутлақ ҳуқуқни сотиб олиш. Мутлақ ҳуқуқлар тадбиркорлик субъектлари бўлган юридик шахслар балансида номоддий активлар қисмида патент ҳуқуқи тарзида акс эттирилади. Шунини ҳам таъкидлаб ўтиш ўринлики, давлат таълим муассасалари, давлат илмий тадқиқот муассасалари фаолияти натижасида яратилган интеллектуал фаолият натижалари давлатга тегишли бўлади. Бироқ, ушбу мутлақ ҳуқуқларни амалга оширишни давлат Фанлар Академиясига, давлат илмий тадқиқот муассасаларига, давлат таълим муассасаларига бириктириб қўйиши мумкин.

Интеллектуал мулк ҳуқуқи субъектлари тизимида аввалдан фойдаланувчи субъект мақоми ҳам мавжуд. Масалан, ихтирога нисбатан патент олишни сўраб мурожаат этмаган, кейинчалик бошқа субъект томонидан ушбу ихтирога нисбатан патент олинган тақдирда аввалдан фойдаланувчи ушбу объектдан аввалги шаклларда, усулларда ва ҳажмларда фойдаланишга ҳақли. Бироқ, бу тор доирада фойдаланиш бўлиб тижорат муомиласида кенг қўллаш учун ҳуқуқ бермайди. Интеллектуал мулк ҳуқуқлари субъектлари тизимида мулкий манфаат кўрувчи мулкий ҳуқуқларга эга бўлган иштирокчилар доирасида лицензия шартномаси асосида объектдан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлганлар лицензиатлар ва сублицензиатлар ҳам мавжуд.

Интеллектуал мулк объектларидан чекланган тарзда фойдаланувчи субъектлар доираси ҳам мавжуд. Масалан, муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонуннинг 25-моддасида асарларни муаллифнинг розилигисиз ва ҳақ тўламасдан шахсий мақсадларда такрорлашга рухсат берилади. Ушбу қонун 26-моддасига кўра асардан муаллифнинг исми шарифини ва олинган манбаини кўрсатган ҳолда ҳамда асардан нормал фойдаланишга зарар етказмаслик ва муаллифнинг қонуний манфаатларига путур етказмаслик шарти билан қуйидаги тарзда эркин фойдаланишга рухсат этилади.

Асардан муаллифнинг исми-шарифини ва олинган манбаини албатта кўрсатган ҳолда ҳамда асардан нормал фойдаланилишига зарар етказмаслик ва муаллифнинг қонуний манфаатларига путур етказмаслик шарти билан кўйидаги тарзда эркин фойдаланишга йўл қўйилади:

ошкор қилинган асарлардан асл нусхада ва таржимада илмий, тадқиқий, мунозаравий, танқидий ҳамда реклама билан боғлиқ бўлмаган ахборот мақсадларида кўзланган мақсадга мос ҳажмда иқтибос олиш, шу жумладан газета ва журналлардаги мақолалардан парчаларни матбуот шарҳлари шаклида такрорлаш;

ошкор қилинган асарлардан ёки бундай асарларнинг парчаларидан таълим ва ўқув тусидаги нашрларда, радиоэшиттириш ва телекўрсатувларда, овозли ва видео ёзувларда кўзланган мақсадга мос ҳажмда мисоллар тариқасида фойдаланиш;

кундалик сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва диний масалалар юзасидан газета ва журналларда чоп этилган мақолалар ёки эфирга узатилган ёхуд кабель орқали юборилган шу тусдаги асарларни газеталарда такрорлаш, эфирга узатиш ёки кабель орқали юбориш, шундай фойдаланиш муаллиф томонидан махсус тақиқланган ҳоллар бундан мустасно;

омма олдида сўзланган сиёсий нутқлар, мурожаатлар, маърузалар ва шунга ўхшаш асарларни кўзланган мақсадга мос ҳажмда газеталарда такрорлаш, эфирга узатиш ёки кабель орқали юбориш. Бунда ана шундай асарларни тўпламларда чоп этиш ҳуқуқи муаллифда сақланиб қолади;

кундалик воқеалар жараёнида кўриш ёки эшитиш мумкин бўлган асарларни ана шундай воқеаларнинг шарҳларида фотография ёки кинематография воситалари ёрдамида эфирга узатиш ёки кабель орқали юбориш йўли билан ахборот мақсадига мос ҳажмда такрорлаш ёки барчанинг эътибори учун юбориш. Бунда ана шундай асарларни тўпламларда чоп этиш ҳуқуқи муаллифда сақланиб қолади;

даромад олишни кўзламаган ҳолда кўзи ожизлар учун қабарик нуқтали ҳарфлар ёки бошқа усуллар билан чоп этилган асарларни такрорлаш,

ана шундай такрорлаш усуллари учун махсус яратилган асарлар бундан мустасно.

Фуқаролик муомаласига қонуний тарзда киритилган асарларнинг нусхаларини ахборот-кутубхона муассасалари томонидан вақтинчалик фойдаланишга муаллифнинг ёки бошқа ҳуқуқ эгасининг розилигисиз ва ҳақ тўламаган ҳолда беришга йўл қўйилади. Бунда муаллифлик ҳуқуқи объектлари бўлган, рақамли шаклда ифодаланган асарларнинг нусхалари, шу жумладан ахборот-кутубхона муассасаларининг ресурсларидан ўзаро фойдаланиш тартибида бериладиган асарларнинг нусхалари бу асарларнинг рақамли шаклдаги кўчирма нусхаларини яратиш имкониятини истисно этиш шарти билан фақат ахборот-кутубхона муассасаларининг биноларида вақтинчалик фойдаланишга берилиши мумкин.

Асарлардан фойдаланишнинг яна бир шакли репрографик такрорлаш ҳуқуқи ҳисобланади.

Даромад олишни кўзламаган ҳолда, муаллифнинг ёки бошқа ҳуқуқ эгасининг розилигисиз ва ҳақ тўламаган ҳолда, лекин асаридан фойдаланилаётган муаллифнинг исми-шарифини ва олинган манбаини албатта кўрсатган тарзда:

ахборот-кутубхона муассасалари, архивлар ва идоравий архивлар томонидан — асарнинг йўқолган ёки яроқсиз бўлиб қолган нусхаларини тиклаш, алмаштириш учун, шунингдек ўз фондларидан бу асарларни бирон сабаб билан йўқотган бошқа ахборот-кутубхона муассасаларига, архивларга ва идоравий архивларга асарларнинг нусхаларини бериш учун чоп этилган асарни;

ахборот-кутубхона муассасалари, архивлар ва идоравий архивлар томонидан фуқароларнинг ўқув ва тадқиқот мақсадларидаги сўровлари бўйича, шунингдек таълим муассасалари томонидан аудитория машғулотлари учун тўпламларда, газеталар ва бошқа даврий нашрларда чоп этилган айрим мақолалар ва кичик ҳажмли асарларни, чоп этилган ёзма асарлардан (суратли ёки суратсиз) қисқа парчаларни бир нусхада

репрографик такрорлашга йўл қўйилади. (муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонунинг 27-моддаси).

Юқоридаги ҳолатлар бўйича асарлардан фойдаланувчилар интеллектуал мулк ҳуқуқининг субъекти ҳисобланадими деган масала бахсли характерга эга. Бир томондан уларнинг асарлардан фойдаланиш ҳуқуқи шартли ва чегараланган тарзда амалга оширилади. Бошқа томондан уларнинг худди шундай тарзда фойдаланиш ҳуқуқи қонунда белгилаб ва қафолатлаб қўйилган. Шу маънода уларни ҳам интеллектуал мулк ҳуқуқининг субъекти сифатида эътироф этиш мумкин.

Интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларни амал қилиш муддати ўтган ва улар ижтимоий бойликка айланган ҳолларда хоҳлаган шахс шахсий ҳуқуқларга риоя қилган ҳолда ушбу объектлардан фойдаланишга ҳақли. Албатта, бундай ҳолатда фойдаланувчи шахсни тўлақонли равишда интеллектуал мулк ҳуқуқини субъекти деб айтиш қийин. Бироқ ижтимоий бойликка айланган интеллектуал мулк объектларидан фойдаланишнинг ушбу тартиби қонунларда белгиланиб ва қафолатланиб қўйилганлиги бежиз эмас. Демак, уларда ҳам муайян маънода интеллектуал мулк ҳуқуқининг субъектлари деб шартли равишда эътироф этиш мумкин.

Казуслар:

1. Рассом Хўжаниёзов мойбўёқли “Ёз ёмғири” картина полотносини чизди. Расмни рассомлар кўрғазма зали 500 миллион сўмга сотиб олди. Расм музейга қўйилгандан кейин 2 йил ўтгач фуқаро А. ва Б. расмни олтингугурт кислотаси билан қайта тикланмайдиган даражада нобуд қилдилар. Музей рассом Хўжаниёзовга мурожат қилиб музей учун расмни нусхасини яратишга буюртма бермоқчи бўлди. Бироқ рассом буни рад қилди ва “Ёз ёмғири” расмини қайта чизилган нусхасини тайёрлаб шахсий коллекционер А.га 100 минг долларга сотди. Рассомлар кўрғазма зали музейи рассомдан яратилган нусхани коллекционердан қайтариб олишни, уни музейга топширишни ва бундан кейин ушбу расмни бошқа нусхаларни яратмаслик

мажбуриятини олишни талаб қилиб судга даъво ариза билан мурожаат қилди. Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

2. Равон автомобил заводи буюртмаси асосида инженер Ахмедов раҳбарлиги остида бир гуруҳ ходимлар Равонни яхшиланган конструкциясини яратдилар. У тезлиги, хавфсизлиги, кам ёқилғи сарфлаши билан бошқа маркалардан ажралиб турарди. Равон заводи ушбу ихтирога патентни ўз номига расмийлаштирди. Бироқ янги конструкцияни ишлаб чиқаришга жорий этиш тадбирларини кўрмади. Ихтирочи Ахмедов ва гуруҳнинг бошқа аъзолари завод маъмуриятидан ихтирони амалиётга оширишни тезлаштиришни сўрадилар. Заовд маъмурияти режа бўйича янги марка яна 5 йилдан кейин жорий этилиши чунки яхшиланган конструкцияга ҳозир зарурат йўқлиги, амалдаги маркаларнинг ҳам харидоргирлиги, бозори чаққонлигини, янги маркани жорий этиш учун технологик қайта қуришлар талаб этилиши бу эса ортиқча харажатларга олиб келиши, иш ўринлари ҳам қисқариши ва ходимларда норозилик кайфияти уйғонишини асос қилиб кўрсатди. Ихтирочилар гуруҳи патентни ўзларининг номларига қайта расмийлаштиришни сўраб судга мурожат қилдилар. Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

3. Ёзувчи Тўра Ахмад “Ресторандаги сирли қотиллик” детектив романини рус тилига таржима қилишга Азим Раҳимга ҳам Мехриддин Камолга ҳам руҳсат берди. Кейинчалик таржимонлар ушбу ҳолдан хабар топдилар ва ёзувчи Ахмад Тўрага эътироз билдириб фақат бир таржимон билан келишув тузиши лозимлигини билдирдилар. Ахмад Тўра бунга нисбатан эътироз билдириб асарга нисбатан мутлақ ҳуқуқ унга тегишли эканлиги ва бу мутлақ ҳуқуқдан ўзи хоҳлаган тарзда, хоҳлаган шаклда, хоҳлаган усулда фойдаланишга ҳақли эканлигини айтди. Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

4. Япониянинг АНОЯ фирмаси Ўзбекистонда фаолият юритиш учун ўз брендини рўйхатдан ўтказдириш учун талабнома берди. Бироқ, ушбу бренд якка тадбиркор Эшматов томонидан 1,5 йил илгари ўзининг номига

расмийлаштиргани маълум бўлди. Япон фирмаси якка тадбиркор Эшматов билан музокаралар олиб борганда Эшматов Япон фирмасига бренддан фойдаланишга рухсат бериш учун уни 500 минг долларга сотиши мумкинлигини ёхуд Япон фирмаси Ўзбекистонда ўз фаолиятини амалга оширишда олаётган даромадининг 20 фоизини ҳар йили улуш сифатида ажратишни талаб қилди. Япон фирмаси Эшматов бренддан амалда фойдаланмаётганини, уни ҳеч қандай фаолият юритмаётганлигини ва бренддан амалда фойдаланмаётганлиги сабабли 3 йиллик муддатни ўтишини кутишга қарор қилди. Бироқ, Эшматов 3 йиллик муддат тугашига 3 ой қолганда бошқа бир якка тадбиркор Тошматов билан брендга нисбатан ҳуқуқни ўтказиш бўйича шартнома тузади. Япон фирмаси судга мурожаат қилиб ушбу шартнома бренддан фойдаланишни англамайди, балки брендга нисбатан ҳуқуқни тасарруф қилиш ҳисобланади деб кўрсатди. Ўзбекистон Республикаси Олий Судининг иқтисодий ишлар бўйича коллегияси ўз ажримда брендга нисбатан ҳуқуқни ўтказиш бўйича шартнома бренддан фойдаланишни англатади чунки у ҳақ эвазига тузилган собиқ ҳуқуқ эгасига фойда, даромад келтирган деган мазмунда қарор қабул қилди. Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

5. Марғилон атлас фирмаси номозшом атласини саноат намунаси сифатида расмийлаштириш учун талабнома берди. Бироқ, Наманган атласшойи комбинати бунга нисбатан эътироз билдириб ушбу турдаги атлас 60 йилларда кенг миқёсда оммавий ишлаб чиқарилганлиги, аёллар ўртасида урф бўлганлигини кўрсатди. Бунга нисбатан марғилон атлас фирмаси ушбу атласни ўтмишдаги атласдан ранг жилолари билан фарқланиши, бир ювилгандан кейин униқиб қолмаслиги, бўёгининг барқарорлиги хусусиятлари билан фарқ қилишини кўрсатди. Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

Назорат саволлари.

1. Ижодий фаолият субъекти ҳуқуқий мақоми.

2. Интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқлар субъектлари.
3. Интеллектуал мулк объектларига нисбатан мулкый ҳуқуқлар субъектлари.
4. Ижтимоий бойлик режимига ўтган интеллектуал мулк объектларидан фойдаланиш шартлари.

1.4-§. Интеллектуал мулк объектларига нисбатан ҳуқуқлар ва қонуний манфаатларни суд орқали ҳимоя қилишнинг институционал ва ҳуқуқий тизимининг моҳияти, зарурияти ва умумий тавсифи

Фуқаролик қонунчилиги улар томонидан тартибга солинадиган муносабатлар иштирокчиларининг тенглигини эътироф этишга, мулкнинг дахлсизлигига, шартноманинг эркинлигига, хусусий ишларга бирон-бир кишининг ўзбошимчалик билан аралашшига йўл қўйилмаслигига, фуқаролик ҳуқуқлари тўқинликсиз амалга оширилишини, бузилган ҳуқуқлар тикланишини, уларнинг суд орқали ҳимоя қилинишини таъминлаш зарурлигига асосланади.

Фуқаролик ҳуқуқлари тизимида интеллектуал мулк объектларига нисбатан ҳуқуқлар ва қонуний манфаатлар анъанавий фуқаролик ҳуқуқлари бўлган мулк ҳуқуқи, мажбурият ҳуқуқи, деликт мажбуриятларга нисбатан яқинда вужудга келди деб айтиш мумкин. Миллий ҳуқуқ тизимида интеллектуал мулкнинг ҳар бир объекти бўйича махсус қонунлар қабул қилинди. Уларда турли субъектлар ҳуқуқларининг турлари, уларнинг мазмуни мустаҳкамлаб қўйилди. Бироқ, шуни эътироф этиш лозимки, интеллектуал мулк объектларига нисбатан ҳуқуқ эгаларининг ўзлари ҳам бу ҳуқуқлар мазмунини тўла қонли англаб, улардан самарали фойдаланиш кўникмасини хали ҳануз англаб етганлари йўқ. Интеллектуал мулк объектларидан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган бошқа иштирокчилар ҳуқуқий онги ва маданиятини бу соҳадаги ҳолати ҳақида гапирмаса ҳам

бўлади. Бирок, шунга қарамасдан, вазият жиддий равишда ўнгланаётганини эътироф этиш лозим. Ҳуқуқни қўллаш амалиётида ҳам, суд амалиётида ҳам бу соҳада муайян жонланиш сезилмоқда. Агар интеллектуал мулкни ижтимоий маънавий ҳаётимизда ва иқтисодий ривожланишда асосий драйвер, яъни ҳаракатлантирувчи куч эканлигини эътиборга олсак, бу соҳада жиддий, тизимли тадбирларни амалга оширишимиз лозим бўлади. Бу тизимли тадбирлар ичида интеллектуал мулк объектларига нисбатан суд орқали ҳуқуқий ҳимоя самарали амалиётини ва кўникмаларини шакллантириш марказий ўринни эгаллайди. Бу соҳада ўз ҳуқуқларини ўзи ҳимоя қилиш, маъмурий тартибда ҳимоя қилиш, суд ҳокимиятини аралаштирмаган ҳолда ҳимоя қилиш бўйича ҳар қандай хатолар, баҳс-мунозаралар фақат суд орқали ҳимоя тизимида адолатли ва қонуний ечим топиши мумкин.

Суд орқали ҳимоя қилишнинг самарали тизимини шакллантиришда интеллектуал мулк объектлари ҳуқуқий режими, хусусан, уларни вужудга келтирувчи интеллектуал фаолият, ижодий фаолиятнинг ўзига хос хусусиятлари муҳим аҳамиятга эга.

Ижод эркинлиги инсон ҳуқуқларининг таркибий қисми сифатида Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ) Бош Ассамблеяси томонидан 1948 йилда қабул қилинган “Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси”нинг 27-моддасида мустаҳкамлаб қўйилган⁴. Унга кўра ҳар бир инсон жамиятнинг маданий ҳаётида эркин иштирок этиш, санъатдан баҳраманд бўлиш, илмий тараққиётда қатнашиш ва унинг неъматларидан фойдаланиш ҳуқуқига эгадир. Ҳар бир инсон ўзи муаллифи бўлган илмий, адабий ёки бадиий асарлар юзасидан маънавий ва моддий манфаатлари ҳимоя қилиниши ҳуқуқига эгадир. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеяси томонидан 1966 йилда қабул қилинган “Иқтисодий, ижтимоий

⁴ Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси. Тошкент. Адолат. 1992 й.

ва маданий ҳуқуқлар тўғрисида”ги халқаро Пактда⁵ ҳам ижод эркинлиги ва унинг натижаларига бўлган ҳуқуқ мазмуни “Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси” мазмун моҳиятини ўзида мужассамлайди. Халқаро Пактнинг 15-моддасига кўра ушбу пактда иштирок этаётган давлатлар ҳар бир инсонни қуйида баён этилган ҳуқуқини эътироф этадилар:

А. маданий ҳаётда қатнашиш;

Б. илмий тараққиёт ва уни амалда қўлланиш натижаларидан фойдаланиш;

С. ўзи муаллиф бўлган илмий, адабий ёки бадиий асарлар муносабати билан маънавий ва моддий манфаатлар ҳимоясидан фойдаланиш.

Мазкур Пактда иштирок этаётган давлатлар томонидан ушбу ҳуқуқни тўла амалга оширилиши учун кўрилиши керак бўлган тадбирлар илм-фан ва маданият ютуқларини асраш, ривожлантириш ва ёйиш учун зарур бўлган чораларни қамраб олади.

Ушбу Пактда иштирок этувчи давлатлар илмий тадқиқотлар ва ижодий фаолият учун сўзсиз зарур бўлган эркинликни ҳурмат қилиш мажбуриятини оладилар.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро стандартлар даражасида шакллантирилганлигини эътироф этиш лозим. Конституциянинг 53-моддасида ҳар кимга илмий ва техникавий ижод эркинлиги, маданият ютуқларидан фойдаланиш ҳуқуқи кафолатланади, давлат жамиятнинг маданий, илмий ва техникавий ривожланишига ғамхўрлик қилиши белгилаб қўйилган. Айни пайтда шуни таъкидлаш ўринлики, бугунги кунда мамлакатимизда Конституциянинг бевосита амал қилиш кўникмаси фуқароларда шаклланмоқда. Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.Мирзиёев лавозимга киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталари қўшма мажлисдаги йиғилишда сўзлаган нутқида Янги Ўзбекистон Тараққиёт стратегиясининг

⁵ Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисида халқаро Пакт. Тошкент. Адолат. 1992 й.

мазмунини очиб бериб, бу муҳим концептуал ҳужжатда ислоҳотларимизнинг узвийлиги ва давомийлигини таъминлаш мақсадида “Ҳаракатлар стратегиясидан – Тараққиёт стратегияси сари” деган тамойил асосий ғоя ва бош мезон сифатида кун тартибига қўйилди. Биз ушбу стратегияда юртимизда яшаётган ҳар бир фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатларини энг олий қадрият деб белгиладик.

Маълумки, бу олий қадриятни том маънода қарор топтириш, бирон бир манзилдан етиб бориб тўхташ дегани эмас. Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш узлуксиз давом этадиган жараён эканини барчамиз чуқур англаймиз. Жаҳон тарихи ва демократик давлат тажрибаси ҳам шундан далолат беради.⁶

Интеллектуал мулк объектларига нисбатан ҳуқуқлар ва қонуний манфаатлар эътироф этилиши ва ҳимоясининг асосий шартлари сифатида ижод эркинлигини чегарасини аниқлаб олиш ғоят муҳим аҳамиятга эга. Ижод эркинлиги ҳам ўз навбатида муайян турларга бўлиниши юқорида қайд этилган эди. Хусусан, илмий ижод эркинлиги ғоят муҳим аҳамиятга эга бўлган категория ҳисобланади. Нафақат илм-фан тарихида, балки бутун инсоният тамаддуни тарихида ижод эркинлигини муайян даражада чеклаш охир оқибатда хато бўлиб чиққанлиги ҳаммага маълум бўлган ҳақиқатдир. Масалан, Жордано Бруно ва Галилей ерни шар шаклида эканлиги ҳақидаги илмий ғояси учун гулханда ёқилган ёки инквизиция суди олдида жавоб берган. Совет даврида генетика ва кибернетика каби фан соҳалари марксизм ақидаларига тўғри келмаганлиги учун сохта фан деб эълон қилинган ва унинг намоёндалари қувғин қилинган. Охир оқибат бу Совет фанини ушбу йўналишлар соҳасида кескин орқада қолишига олиб келди. Ушбу сатрлар муаллифи бир вақтлар илмий суверенитет ҳақида ғояларни илгари сурган эди⁷. Албатта у ўз даврида миллий суверенитет, давлат суверенитети каби ғоялар кенг урф бўлган пайтда илгари сурилган замонасозлик қарашининг

⁶ Халқ сўзи. 7 ноябр. Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.Мирзиёев лавозимга киришиш тантанали маросимга бағишланган Олий Мажлис Палаталари қўшма мажлисидаги йиғилишда сўзлаган нутқи.

⁷ О.Окюлов. Правовой статус интеллектуальной собственности. Автореф. Докт.дисс. Т.2000 г. 1. 7.

кўриниши бўлиб ҳисобланиши ҳам мумкин. Бироқ, унинг муайян рационал мағзи бор, деб ҳисоблаймиз. Илмий суверенитет ўз навбатида қуйидаги тамойилларга асосланади: биринчидан, ҳар қандай илмий ғоя яшашга ҳақли; иккинчидан, ҳеч қандай илмий ғоянинг тўғри ёки нотўғри эканлиги давлат ҳокимияти ёки суд орқали белгиланмаслиги лозим; учинчидан, янги илмий ғоя муаллифи ижтимоий жиҳатдан таъқиб остига олинмаслиги лозим.

Албатта юқоридаги илмий суверенитет концепциясидан илм-фанда ҳар ким ўзи хоҳлаган ғояни илгари сураверади деган анархистик ёндашув тушунилмаслиги лозим. Олимнинг фан олдидаги масъулияти, жамият олдидаги масъулияти унинг илмий ижодий фаолияти учун ҳам муайян мажбурият юклайди. Ўзбекистон Республикаси “Илм-фан ва илмий фаолият тўғрисида”ги Қонунининг 14-моддасида ижод эркинлигини суистеъмол қилишнинг муайян чегаралари белгилаб қўйилган. Бунга кўра илмий фаолият юритувчи шахслар инсон ҳаёти ва саломатлиги, атроф табиий муҳитга зарар етказмасликка; кўчирмачиликка йўл қўймасликка, ўзгаларнинг илмий ишланмаларини ўзлаштирмасликка ва ёлғон маълумотларга асосланмасликка; интеллектуал мулк ҳуқуқлари ва илмий одоб-ахлоқ қоидаларига риоя қилишга мажбурдир.

Бугунги кунда олимларда юксак масъулият туйғуси мавжудлиги тўғрисида дадил айтиш мумкин. Ўтган аср 90 йилларида ҳайвонларни клонлаштириш бўйича тадқиқотлар муваффақиятли якунланди. Навбатдаги масала инсонни клонлаштириш кун тартибига чиқди. Айни пайтда бу соҳада ҳуқуқий ва ахлоқий муаммолар ҳам кўндаланг бўлди. Шу сабабли ҳам бутун дунё олимлари яқдиллик билан инсонни клонлаштиришни то бу соҳадаги ҳуқуқий ва ахлоқий ечимлар топилмагунча тўхтатиб туришга қарор қилдилар. Афсуски, Хитойлик олим 2017-2018 йилларда инсонни клонлаштириш билан боғлиқ тадқиқотларни амалга оширгани маълум бўлди. Шу муносабат билан илмий жамоатчиликда кенг муҳокама бўлиб ўтди ва олимлар инсонни клонлаштириш бўйича тадқиқотларга нисбатан

мараторийга қатъий риоя қилиш бўйича ўз ахдларига содиқ эканликларини яна бир бор изҳор этдилар.

Илмий фаолиятдан фарқли равишда адабий, бадиий фаолият оммавий ахборот воситалари орқали ўзини намоён қилади. Бинобарин, бадиий ижод эркинлиги, адабий ижод эркинлиги, сўз эркинлиги, ахборотларни излаш, топиш ва тарқатиш эркинлиги билан узвий равишда боғлиқ. Конституциямизнинг XV боби бевосита оммавий ахборот воситалари фаолиятига боғлиқ бўлиб, унда қуйидаги нормалар акс этган: “оммавий ахборот воситалари эркиндир ва қонунга мувофиқ иш олиб борадилар. Улар ўзи тақдим этадиган ахборотнинг ишончилиги учун жавобгардир. Давлат оммавий ахборот воситалари фаолиятининг эркинлигини, уларнинг ахборотни излаш, олиш, ундан фойдаланиш ва уни тарқатишга бўлган ҳуқуқлари амалга оширилишини кафолатлайди. Цензурага йўл қўйилмайди” деб белгилаб қўйилган. Шунингдек, оммавий ахборот воситаларининг фаолиятига тўсқинлик қилиш ёки аралашини қонунга мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлиши назарда тутилган.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, Конституциянинг баъзи нормаларида тақдим этилган эркинликни амалга ошириш доиралари ҳам ўз ифодасини топган. Масалан, Конституциянинг 21-моддасига кўра инсон ўз ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишда бошқа шахсларнинг, жамият ҳамда давлатнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига путур етказмаслиги шарт. 33-моддада ахборотни излаш, олиш ва тарқатишга бўлган ҳуқуқни чеклашга фақат қонунга мувофиқ ҳамда фақат конституциявий тузумни, аҳолининг соғлиғини, ижтимоий ахлоқни, бошқа шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, жамоат хавфсизлигини ҳамда жамоат тартибини таъминлаш, шунингдек давлат сирлари ёки қонун билан кўриқланадиган бошқа сир ошкор этилишининг олдини олиш мақсадида зарур бўлган доирада йўл қўйилиши белгилаб қўйилган. Конституциянинг 71-моддасида эса конституциявий тузумни зўрлик билан ўзгартиришни мақсад қилиб қўювчи, Ўзбекистоннинг давлат суверенитетига,

худудий яхлитлигига ва хавфсизлигига қарши чиқувчи, урушни, ижтимоий, миллий, ирқий ҳамда диний адоватни тарғиб қилувчи нодавлат нотижорат ташкилотларининг ташкил этилиши ва фаолияти, шу жумладан, оммавий ахборот воситалари ва асарлар яратишга нисбатан таъқиқ қўйилган деб айтиш мумкин.

2007 йил 5 январда янги таҳрирда қабул қилинган “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 6-моддасида оммавий ахборот воситаларининг эркинлигини суистеъмол қилишга йўл қўйилмаслиги белгилаб қўйилган.

Оммавий ахборот воситаларидан:

Ўзбекистон Республикасининг мавжуд конституциявий тузумини, худудий яхлитлигини зўрлик билан ўзгартиришга даъват қилиш;

уруш, зўравонлик ва терроризмни, шунингдек диний экстремизм, сепаратизм ва ақидапарастлик ғояларини тарғиб қилиш;

давлат сири бўлган маълумотларни ёки қонун билан қўриқланадиган бошқа сирни ошкор этиш;

миллий, ирқий, этник ёки диний адоват қўзғатувчи ахборот тарқатиш;

агар қонунда бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорларни тарғиб қилиш;

порнографияни тарғиб этиш;

қонунга мувофиқ жиноий ва ўзга жавобгарликка сабаб бўладиган бошқа ҳаракатларни содир этиш мақсадида фойдаланилишига йўл қўйилмайди.

Оммавий ахборот воситалари орқали фуқароларнинг шаъни ва қадр-қимматини ёки ишчанлик обрўсини таҳқирлаш, шахсий ҳаётига аралашини тақиқланади.

Прокурор, терговчи ёки суриштирувчининг ёзма рухсатсиз суриштирув ёки дастлабки тергов материалларини эълон қилиш, муайян иш бўйича суд қарори чиқмасдан туриб ёки суднинг қарори қонуний кучга

кирмай туриб, унинг натижаларини тахмин қилиш ёхуд судга бошқача йўл билан таъсир кўрсатиш тақиқланади.

“Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонуннинг муаллифлик ҳуқуқи объектлари ҳисобланмайдиган материаллар рўйхати белгиланган.

Бинобарин илмий ижод эркинлиги ва адабий-бадиий ижод эркинлигини суистеъмол қилиш натижасида яратилган объектлар, шунингдек, интеллектуал мулк объекти бўлиб ҳисобланмайдиган предметларга нисбатан уни яратувчиларида интеллектуал мулк объектларига нисбатан ҳуқуқлар вужудга келмайди. Бинобарин, улар эҳтимол тutilган ҳуқуқларини на маъмурий тартибда ва на суд тартибида ҳимоя қилинишини талаб қила олмайдилар.

Интеллектуал мулк объектларига нисбатан ҳуқуқ эгалари бу ҳуқуқларни ҳимоя қилиши учун асос бўлиб уларнинг легитимлиги ҳисобланади. Яъни бундай ҳуқуқлар бирор юридик факт асосида (патент, гувоҳнома, яратилиш факти, фактик монополь ҳолат ва ш.к.) мавжуд бўлиши лозим.

Ҳуқуқ соҳиблари интеллектуал мулк объектларига нисбатан ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиниши усулларини, тартибини белгилашда танлаш ҳуқуқига эга бўлган ҳолатлар билан бирга императив асосда муайян тартибга риоя қилиш мажбурияти юкланган ҳолатлар ҳам мавжуд. Бу ҳолда улар ўз холича эмас, балки белгиланган тартибга риоя қилган ҳолда ҳаракат қилишлари лозим. Бу ўринда шуни ҳам таъкидлаш ўринлики, вазият имкон берган тақдирда ҳуқуқ соҳиби ҳуқуқларни шахсан ўзи ҳимоя қилишга ҳақли. Фақат бунда Фуқаролик кодексининг 13-моддасида белгиланганидек, фуқаролик ҳуқуқларини шахснинг ўзи ҳимоя қилиш усуллари ҳуқуқни бузишга мутаносиб бўлиши ҳамда ҳуқуқ бузилишининг олдини олиш учун зарур ҳаракатлар доирасидан чиқиб кетмаслиги лозим.

Ҳуқуқ соҳиблари ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг кенг тарқалган тартиби ваколатли давлат идорасига мурожат қилган ҳолда ўз ҳуқуқларини

ҳимоя қилишни амалга ошириш ҳисобланади. Маъмурий тартибда ҳуқуқларни ҳимоя қилиш асосида Ўзбекистон Республикасининг “Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида”ги Қонуни алоҳида муҳим аҳамиятга эга. Шунингдек, алоҳида ҳуқуқларни амалга ошириш ва ҳимоя қилиш бўйича махсус регламентлар ҳам мавжуд. Интеллектуал мулк объектларига нисбатан ҳуқуқларни амалга ошириш ва ҳимоя қилиш тизимида Адлия вазирлигининг интеллектуал мулк департаменти алоҳида функцияларни амалга оширади.

Интеллектуал мулк бўйича ҳуқуқларни амалга ошириш ва ҳимоя қилишда нотариат, муаллифлик ва турдош ҳуқуқларини жамоавий бошқариш ташкилотлари ҳам катта имкониятларга эга. Хусусан янги белгиланган тартибга кўра нотариат идоралари муаллифлик ёки турдош ҳуқуқлар объектларини тақдим этилган санасини гувоҳлантирадилар. Ушбу ҳолат амалиётда низолар вужудга келган тақдирда устуворлик санаси бўйича ҳуқуқ эгасини аниқлашга имкон беради.

Мамлакатимизда интеллектуал зиёлиларнинг кўплаб жамоат бирлашмалари фаолият юритмоқда. Жумладан ёзувчилар, бастакорлар, театр арбоблари, рассомлар, журналистлар, олимлар ижодий уюшмалари фаолият юритмоқда. Бундай уюшмаларнинг таъсис ҳужжатларида уюшма аъзолари ҳуқуқларини амалга ошириш ва ҳимоя қилишда кўмаклашиш чораларини кўриш белгилаб қўйилган. Бироқ, шуни таъкидлаш ўринлики, бундай уюшмалар бу соҳада зарур даражада фаоллик кўрсатаётганлари йўқ.

Мамлакатимизда ҳуқуқлар ва қонуний манфаатларни ҳимоя қилиш бўйича низоларни судгача ва суддан ташқари ҳал этиш институционал тизими мавжуд. Жумладан, талабнома асосида ҳал этиш, низоларни медиация тартибида кўриб чиқиш, ҳакамлик судлари ва халқаро тижорат арбитраж судлари орқали ҳал этиш тизими шулар жумласидандир.

Ҳуқуқларни ҳимоя қилишнинг энг мукамал тартиби суд орқали ҳимоя билан боғлиқ. Бунда маъмурий, фуқаролик, иқтисодий, жиноий, конституциявий судлар орқали интеллектуал мулк объектига нисбатан ҳуқуқ

эгалари ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинади. Умуман ҳар қандай ҳимояни амалга оширишда икки ҳуқуқий асосга таянилади.

А) моддий ҳуқуқий асос.

Б) процессуал ҳуқуқий асос.

Бу ўринда шуни таъкидлаш лозимки, моддий ҳуқуқий асос ҳар қандай ҳимоянинг негизини ташкил этади. Моддий ҳуқуқий асослар тизими Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Фуқаролик кодекси, Меҳнат кодекси ва шунингдек махсус қонунлар, яъни муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар; ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари; электрон ҳисоблаш машиналари учун дастурлар ва маълумотлар базалари; селекция ютуқлари; интеграл микросхемалар топологиялар; фирма номлари; товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари, товар келиб чиқиш жойига бўлган ҳуқуқ; географик кўрсаткичлар тўғрисидаги қонунлар ва бошқалар ташкил этади. Ушбу қонунларда интеллектуал мулк объектларининг ҳуқуқий режими, унга нисбатан ҳуқуқларни вужудга келиш асослари, ҳуқуқларнинг турлари ва мазмуни, уларни бузганлик учун жавобгарлик асослари ва шакллари ўз мужассамини топган.

Процессуал ҳуқуқий асосларда эса суд жараёнини ташкил этиш ва амалга ошириш, процесс иштирокчиларининг ҳуқуқий ҳолати, суд томонидан қарорлар қабул қилиш тартиби белгилаб қўйилади. Суд процесси иштирокчилари ва суд муайян формал таомилларга амал қилган ҳолларда моддий нормаларни қўллаш орқали бузилган ҳуқуқларни ҳимоя қилиш ва қўллаш, ҳуқуқбузарларга нисбатан тегишли қонуний ва адолатли чораларни қўллаш имкониятига эга бўладилар.

Интеллектуал мулк объектларига нисбатан ҳуқуқ субъектлари доираси ҳам ниҳоятда кенг эканлигини эътироф этмоқ лозим. Улар жумласига ижодкор муаллиф ҳуқуқлари, мутлақ ҳуқуқ эгалари субъектлари, шахсий ҳуқуқлар соҳиблари, турли шартномалар шу жумладан, лицензия шартномалари иштирокчиларини қайд этиш мумкин.

Шоу-бизнес соҳасида, инновация соҳасида ва интеллектуал мулк объектлари қўлланиладиган тадбиркорлик соҳасида вужудга келган низоларни суд орқали ҳал этиш имкониятлари белгилаб қўйилган. Умуман суд орқали ҳуқуқларни ҳимоя қилиш универсал институтчионал тизим ҳисобланади. Бу Конституциянинг 55-моддасида кафолатлаб қўйилган. Ушбу нормага кўра ҳар кимга ўз ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш, давлат органларининг ҳамда бошқа ташкилотларнинг, улар мансабдор шахсларининг қонунга хилоф қарорлари, ҳаракатлари ва ҳаракатсизлиги устидан судга шикоят қилиш ҳуқуқи кафолатланади деб кўрсатилган.

Шу муносабат билан илмий тадқиқот соҳасида ҳуқуқларни суд орқали ҳимоя қилиш масалалари бўйича муайян таҳлилга сазовор масалалар бор деб айтиш мумкин. Бу айниқса илмий даражалар ва унвонлар бериш тартиб, таомиллари ва диссертацияларга қўйиладиган талаблар билан боғлиқдир. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясининг қарори билан тасдиқланган ва Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2017 йил 23 июнда (рўйхат рақами 2894) рўйхатдан ўтказилган “Илмий даражалар бериш тартиби тўғрисида”ги Низомда тадқиқотчи билан бошқа тегишли тузилмалар ўртасидаги илмий даража бериш ёки уни рад этиш тўғрисидаги қарор бўйича низоларни ҳал этиш тартиби белгилаб қўйилган. Низомнинг 45-бандига кўра Олий аттестация комиссияси Раёсати эксперт кенгашининг хулосасига асосан Илмий кенгашнинг илмий даража бериш тўғрисидаги қарорини тасдиқлайди ёки рад этади. Рад этиш асослари бўлиб кўчирмачилик, сохта ҳужжатлар тақдим этилганлик, диссертация экспертизаси ноҳолис ўтказилганлиги каби ҳолатлар ҳисобланади. Низомнинг 54-бандига кўра Олий аттестация комиссияси Раёсати қарори юзасидан Олий аттестация комиссиясига апелляция бериши мумкин. Олий аттестация комиссияси Раёсати ва Илмий кенгаш қарорлари юзасидан берилган апелляция бўйича Илмий кенгаш хулосаси Олий аттестация комиссияси Тартиб-қоида комиссияси томонидан

кўриб чиқилади. Олий аттестация комиссияси Тартиб-қоида комиссияси апелляцияни кўриб чиқишни эксперт кенгашига топшириши мумкин. Зарур ҳолларда Олий аттестация комиссиясида мазкур масалани кўриб чиқишнинг аввалги босқичларида иштирок этмаган мутахассис-олимлардан иборат Апелляция комиссияси тузилади. Апелляция комиссияси Олий аттестация комиссияси Раёсати қарори билан камида беш нафар аъзодан иборат таркибда тузилади. Олий аттестация комиссияси Раёсати томонидан Тартиб-қоида комиссияси, эксперт кенгаши ёки Апелляция комиссияси хулосалари кўриб чиқилади ва апелляция бўйича якуний қарор қабул қилинади (57-банд). Бу ўринда ушбу тартиб таомилларда ноаниқликлар бордек туюлади. Олий аттестация комиссияси Раёсати қарори устидан берилган шикоят бўйича апелляция Олий аттестация комиссияси Тартиб-қоида комиссияга берилиши кўрсатилган. Бироқ Тартиб-қоида комиссияси хулосалари Олий аттестация комиссияси Раёсати томонидан кўриб чиқилади ва якуний қарор қабул қилинади. Маъмурий тартиб-таомиллар бўйича белгиланган тартиб қоидага кўра устидан шикоят қилинган органга ушбу шикоят юборилиши мумкин эмас ва у ушбу шикоятни кўриб чиқиш ваколатига эга эмас. Шу сабабли ҳам юқоридаги ҳолатлар қайта кўриб чиқилмоғи лозим. Илмий даражалар билан боғлиқ тартиб таомиллар бузилган тақдирда тегишли манфаатдор шахс унинг устидан судга шикоят қилиш ҳуқуқига эга бўлиши лозим. Бу Конституциянинг 55-моддасидаги норма бўйича кафолатланган. Тартиб таомиллар бузилмаган тақдирда манфаатдор шахс судга шикоят қилиш ҳуқуқига эгами деган савол туғилади. Маълумки, илмий муаммо шу соҳа бўйича малакали мутахассислар томонидан ҳал этилади. Суднинг бу масалага аралашуви мақсадга мувофиқ бўлмаган бўлур эди. Бироқ, ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари бузилганлиги иддао қилинган шикоят судга берилган тақдирда, суд бу масалани мазмунан кўриб чиқиши шарт. Бироқ ҳар қандай ҳолатда ҳам суд профессионал мутахассислардан иборат илмий орган қарорини мазмунан ўзгартиришга ваколатли эмас. Бундай ҳолатда суд фақат қарорни бекор қилиш ёки ҳақиқий эмас деб топиш бўйича қарор қабул

қилиши мумкин. Бироқ, шу масала бўйича ўзи мазмунан қарор қабул қилиш ваколати судларда мавжуд эмас. Чунки судлар чуқур билим, малака талаб этадиган ва шу бўйича махсус тузилмалар фаолият юритадиган орган ваколатларини ўзлаштиришга ҳақли эмас. Илмий суверенитет моҳиятидан ушбу ҳолат англашинилади. Сўнгги вақтларда илмий жамоатчилик томонидан грант тадқиқотлари бўйича танловларни амалга ошириш ва қарорлар қабул қилиш соҳасида Конституциянинг 55-моддасида берилган имкониятлардан фойдаланиш мумкинми, деган масала қизғин муҳокама қилинмоқда. Бу ўринда шуни айтиш лозимки. Ўзбекистон Республикаси Перзидентининг “Илмий тадқиқот муассасаларининг инфратузилмасини янада мустаҳкамлаш ва инновацион фаолиятни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 1 ноябрдаги ПҚ-3365-сон Қарори ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 9 мартдаги “Илмий тадқиқот ва инновацион фаолиятни ривожлантиришнинг норматив-ҳуқуқий базасини янада такомиллаштириш чора тадбирлари тўғрисида”ги 133-сонли Қарори ва “Илмий тадқиқот ишларига давлат буюртмаси тўғрисида”ги Низом нормаларида бу масалалар етарли даражада тартибга солинган. Маълумки грант контрактлари ўзининг ҳуқуқий табиатига кўра ҳам фуқаролик, ҳам меҳнат ҳуқуқий хусусиятга эга бўлган аралаш шартномалар ҳисобланади. Шартномаларни тузиш жараёнида шунингдек, шартномаларнинг ижроси билан боғлиқ масалаларда вужудга келган ҳар қандай низолар бўйича ҳуқуқ ва қонуний манфаатлар суд орқали ҳимоя қилиниши мумкин. Бу ўринда шуни таъкидлаш ўринлики, адвокатура хизмати, юридик хизмат, патент вакиллари хизмати интеллектуал мулк бўйича ҳуқуқларни суд орқали ҳимоя қилиш фаолиятини жонлантиришда жуда катта потенциал имкониятларга эгадирлар. Чунки, улар ҳуқуқ эгаларига тегишли тушунтиришлари беришлари лозим ва судга мурожат қилиш жараёнини фаоллаштириш имкониятига эгадирлар.

Интеллектуал мулк объектларига нисбатан ҳуқуқларини ва қонуний манфаатларини суд орқали ҳимоя қилиш самарали тизимини яратишда

асосий вазифалардан бири бўлиб судьялар корпусини бу соҳадаги билим ва малака кўникмаларини шакллантириш бу борадаги ривожланган мамлакатлар тажрибасини мамлакатимизда жорий этиш ҳисобланади. Фақат малакали судьялар корпусигина суд орқали ҳимоя тизимини ҳаракатга келтиради ва муваффақиятли амалга оширади.

Казуслар:

1. Бўри Остон ўз тарихий қиссасида Қўқон шаҳри XX аср бошларида Дашноқлар томонидан ёндирилганлиги, маҳаллий аҳоли ўлдирилганлиги, зўравонликка дучор бўлганлигини фактлар асосида баён қилиб берди. Миллатлараро ҳамжиҳатлик Ассосацияси судга мурожат қилиб, асар нашр этилган нусхаларини китоб дўконларидан қайтариб олишни ва қайта нашр этишни таъқиқлашни сўради. Ушбу асар конституцияга зид ва миллатлар ўртасида нифоқ солади деб ваз кўрсатди. Бунга жавобан асар муаллифи, асар тарихий фактларга асосланганлиги ва Конституциянинг 53-моддасида ижод эркинлиги белгилаб қўйилганлигини ваз қилиб кўрсатди. Суд қандай қарор қабул қилиши лозим.

2. Ахмедов грант раҳбари, тадқиқот институти ижрочи ташкилот бўлиб, 5 йил давомида грант тадқиқотлари амалга оширилди. Грант маблағлари доирасида ноутбуклар сотиб олинди ва ижрочиларга тақсимлаб берилди. Грант муддати тугагач, ижрочи ташкилот грант раҳбари Ахмедовдан ноутбукни қайтаришни талаб қилди ва у ўзининг балансида эканлигини кўрсатди. Ахмедов эса грант тадқиқотлари муваффақиятли ижро этилганлиги, ҳисоботлар буюртмачи томонидан қабул қилинганлиги ва бинобарин ноутбукни олиб қўйиш учун ҳеч қандай асос йўқлигини баён қилди. Масаланинг ҳуқуқий ечими қандай.

3. Жиззах аккумулятор заводи аккумулятор клеймосини конфигурацияси бўйича патент сўраб талабнома берди. Асака автомобил

заводи клеймо қотишмаси патенти унга тегишли эканлиги сабабли патент эгаси сифатида у ҳам кўрсатилишини талаб қилди. Аккумулятор заводи Асака заводи клеймо қотишмасидан фойдаланганлигини эътироф этди. Бироқ, клеймо конфигурацияси патентнинг мустақил объекти эканлиги ва патент олингандан кейин Асака заводи қотишма бўйича патентга мажбурий лицензия бериши шартлигини кўрсатди. Мажбурий лицензия бериш шартлари қандай.

4. Шоличилик илмий тадқиқот институти Хоразм девзираси шоли навига нисбатан патентни расмийлаштирди. Селекционер Авезов ушбу шоли нави учун берилган патент асосида ўзига қишлоқ хўжалиги бўйича PhD илмий даражаси берилиши бўйича ОАКга мурожаат қилди. Шоличилик илмий тадқиқот институти ушбу шоли навига нисбатан патент эгаси эканлигини билдириб, селекционер Авезов ундан розилик олмаганлигини кўрсатди. Патент эгаси ва муаллиф ҳуқуқларига тавсиф беринг.

Назорат саволлари:

1. Ўзини ўзи ҳимоя қилишнинг Конституциявий асослари.
2. Ижод эркинлиги ва унинг чегаралари.
3. Илмий суверенитет назарияси.
4. Интеллектуал мулк ҳуқуқини нотариат орқали ҳимоя қилиш усуллари.
5. Плагиат ва ўзини-ўзи плагиат нисбати.

1.5-§. Интеллектуал мулк ҳуқуқи билан боғлиқ суд амалиётида адолат, инсоф, оқилоналикни қўллаш масалалари

Ҳуқуқни қўллаш ва суд амалиёти ғоят мураккаб ва кенг камровли жараён. Ҳар иккала жараён учун хос бўлган хусусият - бу уларнинг муайян ҳуқуқ нормаларини талқин этиш ва қўллаш билан боғлиқ эканлигида ифодаланади. Мамлакатимиз миллий ҳуқуқ тизимида юзлаб қонунлар, ўн

минглаб қонун ости ҳужжатлари амал қилади. Бироқ шунга қарамасдан уларнинг барчаси инсонни барча эҳтимол тутилган хатти-ҳаракатлари, хулқ-атвор қоидаларини аниқ, равшан, мукаммал белгилаб бера олмайди. Инсон ижтимоий субъект, унинг ижтимоий ҳаётида вужудга келадиган ҳамма жараёнларни олдиндан ҳуқуқий алгоритмларда белгилаб қўйишга уриниш бемаънилиқ бўлган бўлур эди. Ҳуқуқ энг зарур ижтимоий муносабатларни тартибга солади. Агар мулкӣ муносабатларни тартибга солувчи фуқаролик ҳуқуқи соҳасини олиб кўрсак, унда қатъий кўрсатма берадиган императив нормалардан кўра субъектларга эркинлик, мустақиллик, ташаббускорлик берадиган диспозитив нормалар кўпроқ эканлигини эътироф этамиз.

Ҳуқуқ тамойиллари тушунчаси, моҳияти, мазмуни жуда кўп илмий тадқиқотларнинг мавзуси бўлганини эътиборга олиб⁸ асосий эътиборни аёллар ва болалар ҳуқуқ ва қонунӣ манфаатларини ҳимоя қилиш тамойилларини қўллаш хусусиятларига қаратамиз.

Одатда ҳуқуқни қўллаш амалиёти ҳам, суд амалиёти ҳам биринчи галда қонунларга асосланади. Қонунлар тушунчаси бу ўринда кенг маънода қўлланилади. Ҳуқуқни қўллаш ва суд амалиёти иштирокчилари бир-бирларидан қонун талабларига риоя этишни, оғишмай бажаришни талаб қилишади. Кенг маънодаги қонун мазмуни фуқаролик ҳуқуқи, оила ҳуқуқи мазмунини қамраб оладими, ушбу тамойиллардан ҳуқуқни қўллаш ва суд амалиётида бевосита фойдаланиш имкониятлари мавжудми деган савол туғилиши табиӣ. Баъзилар фуқаролик ҳуқуқи тамойиллари функцияларини тор маънода талқин этадилар. Бунга кўра ҳуқуқий тамойиллар биринчи галда фуқаролик қонун ижодкорлиги жараёни учун дастурул амал ҳисобланади, яъни янги қабул қилинаётган қонунлар ушбу тамойилларга зид бўлмаслиги лозим. Тамойилларни бевосита қўллаш масаласида эса Фуқаролик кодексининг 5-моддаси мазмунидан келиб чиққан ҳолда ижтимоий муносабатни тартибга солувчи қонунлар ва ўхшаш қонунлар бўлмаган

⁸ А.Мухаммадиев. Фуқаролик ҳуқуқи тамойиллари: назарий-амалий муаммолар. Тошкент. 2010 йил, Х.Одилқориев., Ш.Якубов. Миллий ҳуқуқий тизим ва кадриятлар. Тошкент. 2010 йил.

тақдирда тарафларнинг ҳуқуқ ва бурчлари фуқаролик қонун ҳужжатларининг умумий негизлари ва мазмуни (ҳуқуқ ўхшашлиги) ҳамда ҳалоллик, оқиллик ва адолат тамойилларига риоя қилган ҳолда белгиланади. Айтиш пайтда баъзи ҳолатларда фуқаролик қонунларида бевосита тамойилларга ҳавола этиш ҳолатлари ҳам учрайди. Масалан, Фуқаролик кодексининг 187-моддаси биринчи қисмида ҳалол эгаллик қилиш тўғрисидаги норма белгиланган.

Бундан ташқари, шуни ҳам унутмаслик лозимки, ҳуқуқ тамойиллари ҳуқуқни қўллаш ва суд амалиётини иштирокчиларининг ижтимоий онги орқали ҳам бу борада ўзининг таъсирига эга. Ҳуқуқни қўллаш амалиёти иштирокчилари ижтимоий онги таркибида ҳуқуқий онг, ҳуқуқий маданият, ҳуқуқий кадрлар шакллланган бўлади. Бинобарин, ушбу компонентлар ҳуқуқий муносабат иштирокчиларининг хатти ҳаракатига, хулқ-атворида, қонунларни англаш ва талқин қилиш бўйича ҳолатига таъсир қилувчи муайян субъектив омиллар мажмуини ташкил этади.

Ҳуқуқни қўллаш амалиёти давлат ҳокимияти органларида, ўзини-ўзи бошқариш органларида, нотариал идораларда, медиация ва ҳакамлик жараёнларида фуқаролик ҳуқуқини ҳалоллик, оқилоналик ва адолат тамойилларини қўллаш жараёнини ўз ичига олади.

Энг асосийси жараён иштирокчилари айниқса, ҳуқуқни қўлловчи шахслар яъни давлат ҳокимияти органлари ваколатли ходимлари, нотариус, медиатор, ҳакамлик судьяси тамойиллар моҳияти ва мазмунини тўлиқ англаб етган бўлишлари лозим. Бироқ, қонунларда тамойиллар тушунчаси, моҳияти аниқ равшан белгилаб қўйилмаган. Масалан, фуқаролик ҳуқуқининг ҳалоллик тамойили. Ҳалоллик бу – баҳоловчи тушунча, яъни баҳоловчи субъект қайси нуқтаи назардан баҳолашига боғлиқ. Шу сабабли ҳам баъзи ҳолатларда қиёс билан ҳар бир инсоннинг ўз ҳақиқати бор деган сўзларда муайян жон бор деб айтиш мумкин.

Биринчи навбатда шуни таъкидлаш ўринлики, Фуқаролик кодексининг ўзбекча ва русча матнларидаги ҳалоллик категориясининг ўзбекча модели турлича ифодаланади. Агар Фуқаролик кодексининг 5-моддаси иккинчи

қисмида бу ҳалоллик деб аталса, 229-моддасида эса бу инсофлилик деб ифодаланади. Русча матнлардан ҳар иккала нормаларда ҳам “добросовестность” ибораси қўлланилган. Бу ўринда ҳалол ёки инсофли тушунчаларининг нисбатини белгилаш лозим бўлади. Муайян маънода ҳалоллик ва инсофлилик мазмунан мос келувчи жиҳатларини эътироф этиш лозим. Бироқ инсофли тушунчаси ҳалолликка нисбатан аниқроқ, кенгроқ ва юридик ибора режимида мазмунан мосроқ деб ҳисоблаш мумкин. Ҳалоллик, поклик бу айни пайтда маънавий категориялар ҳисобланади.

Инсофлилик – инсоннинг муайян жамиятда амал қиладиган ўз хулқи одобини назорат қилиш ва ахлоқий баҳолашидир. Инсоф виждонли одамнинг ёки маълум жамоанинг жамиятга ёки бошқа кишиларга нисбатан ўз хулқ - атвори учун маънавий жавобгарлик ҳиссидир.

Ҳалоллик – (арабча руҳсат этилган, йўл қўйилган, қонуний асосли, тўғрилиқ, виждонлилик) – хиёнат, фирромлик қабилардан ҳоли, қинғир йўлга бормайдиган, бировни алдамайдиган, тўғри, соф, покиза бўлишни талаб қиладиган маънавий ахлоқий меъёрни англатувчи тушунча. Ҳалол покиза яшаш бировларнинг ҳаққига заррача бўлсада хиёнат қилмасликдан иборатдир. Ҳалолликнинг мавжудлиги ростгўйлик ва фидоийлик билан шартланади. Ҳалоллик инсоннинг ички ва ташқи дунёсининг бирлиги, сўзи билан хатти-ҳаракати тўғри келиши, атрофдаги инсонларга очиқ кўнгил ва самимий муносабатни ифодаловчи маънавий, ахлоқий фазилатлардан ҳисобланади.⁹

Бундан кўриниб турибдики, инсофлилик ва ҳалоллик категориялари ахлоқий категориялар сифатида мазмунан фарқланади. Шу сабабли ҳам русча матндаги бир хил ибора ФКнинг ўзбекча матнида ҳалоллик ва инсофлилик иборалари билан аталиши қонунчилик техникаси нуқтаи-назаридан тўғри бўлмаган.

Фуқаролик кодексининг ўзбекча матнини русча матнига мослаштириш ва “добросовестность”ни ҳар қандай ҳолатда инсофлилик сифатида

⁹ С.Норқўзиев. Ахлоқнинг асосий меъёрлари. Тошкент. Шарқ. 2019 йил. 37,154-бетлар.

ифодалаш ўринли бўлур эди. Ҳалоллик идеал ижобий ҳолат. Инсофликда эса ҳар доим идеал ижобийлик даражаси намоён бўлавермайди. Ҳалолликда ўзига зулм қилиб бошқаларга марҳамат қилиш мумкин бироқ, инсофликда бошқаларга зулм қилиш истисно этилиши билан бирга, ўзига ҳам зулм қилиш мақбул бўлиб ҳисобланмайди. Ҳуқуқни қўллаш амалиётида инсофлик нуқтаи назаридан келиб чиқиш ўринли бўлур эди.

Ҳуқуқ тамойилларини қўллаш муаллифлар ва мутлақ ҳуқуқ эгалари мулкӣ ҳуқуқлари ва қонунӣ манфаатларини амалга ошириш ва ҳимоя қилишда қай даражада ижобий таъсир кўрсатиш мумкин деган савол туғилиши табиӣ. Фуқаролик қонун нуқтаи назаридан барча субъект тенг ҳуқуқ ва имкониятларга эга. Бу умумӣ қоида бироқ, айни пайтда ҳуқуқ доктринасида заиф томон ҳуқуқӣ мақоми ҳам мавжуд. Қонун қўп ҳолларда заиф томон учун муайян имтиёзлар белгилайди, шу имтиёзлар орқали тарафларни фактик ҳолати тенглашади. Масалан, кредитор қарздорга нисбатан заиф томон ҳисобланади. Шу сабабли ҳам, ФКнинг 333-моддасида қарздор учун айбдорлик презумпцияси белгиланган. Яъни, мажбуриятни бажармаган қарздор то ўзининг айби йўқлигини исбот қилиб бермагунча айбдор ҳисобланади. Мажбуриятларда таваккал қилиш бурчи тақсимланганда ҳам, қонун чиқарувчи таваккал қилиш бурчини фактик жиҳатдан устун бўлган субъект зиммасига юклайди. Бундан ташқари, шуни унутмаслик лозимки, диний қадриятлар бизнинг маънавий қадриятларимиз таркибий қисми ҳисобланади. Масалан, Қуръони Каримда адолат масаласига алоҳида урғу берилади. Унда “Ё аййухаллазийна аманув, кувнув қоввамина бил қисти шуҳадоа лиллаҳи ва лав ала анфусикум авил валидайни вал ақрабийн” яъни, эй мўминлар ҳар ишда, адолатли бўлинглар, гувоҳликларингиз холис Аллоҳ учун бўлсин, ўзларингиз ёки оналарингиз, ё қавми қариндошларингизга зиён етгудек бўлса ҳам адолат йўлидан чиқманглар деган кўрсатма борлиги ҳақида машҳур уламо Алихонтўра Соғунӣ ёзади¹⁰. Биринчи Президентимиз “Маънавият –

¹⁰ Алихонтўра Соғунӣ. Тарихи Мухаммадий. Тошкент. Шарқ. 2007 йил. 190 бет

енгилмас куч” асарида ушбу ҳолатга алоҳида урғу берганлар. Диний кадриятларда эса Қуръони Карим ва Ҳадиси Шарифларда етимнинг ва аёлларнинг, заифларнинг ҳаққини еманг, етимларга аёлларга, заифларга нисбатан мурувватли бўлинг каби кадриятлар мавжуд. Ушбу кадриятлар қонунларимизда, муайян даражада интеллектуал мулк тўғрисидаги қонунларда ўз ифодасини топган ва муаллифни буюртмачи ёки иш берувчи билан бўлган муносабатларида манфаатлари устуворлиги белгилаб қўйилган. Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.Мирзиёев Олий Мажлисга Мурожаатномасида “суд оstonасига кадам қўйган ҳар бир инсон Ўзбекистонда адолат ҳукм сураётганига тўлиқ ишонч ҳосил қилиши керак. Акс ҳолда буюк немис файласуфи Эммануэл Кант айтганидек “Адолат йўқолган пайтда ҳаётнинг қадрини белгилайдиган бошқа ҳеч нарса қолмайди”. Бу ҳақиқатни ҳеч қачон унутмаслигимиз керак. Ўзбекистонда судьялар қонунларнинг толмас ҳимоячилари, адолатнинг мустаҳкам устунлари бўлишлари лозим”¹¹- деб таъкидлади.

Оммавий ахборот воситаларида “судлар адолат кўрғони” деган қанотли ибора пайдо бўлди. Адолатнинг маъноси, моҳияти қандай талқин этилади, у қонунларда ўз ифодасини топганми деган савол туғилиши табиий. Жиноят кодексида одиллик принципи мавжуд (8-модда). ЖПКнинг 455-моддаси тўртинчи қисмида суд ҳукмининг адолатлилик моҳияти белгилаб қўйилган.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодексининг 373-моддасида суд ҳал қилув қарорларини қайта кўриб чиқиш асослари белгилаб қўйилган. Бунда суд ҳужжати қонуний, асосли ва адолатли эканлигини текшириш суд ҳужжатини қайта кўриб чиқиш асоси сифатида белгилаб қўйилган. ФПКнинг 4-бўлим 43-бобида суд ҳужжатининг қонунийлиги ва асослангандиририлганлиги бўйича мезонлар ўз ифодасини топган. Бироқ, суд ҳужжатининг адолатли эканлигини аниқлаш мезонлари унда ўз мужассамини топмаган. Фуқаролик кодексида ва бошқа қатор қонунларда

¹¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси. Янги Ўзбекистон. 2020 йил. 25 январ.

хам адолат, адолатли бўлиш талаби белгилаб қўйилган. Бироқ, у нимада ифодаланиши мавҳум бўлиб қолган. Адолат одил судлов учун асосий мезон экан, нима учун моддий қонунларда ҳам, процессуал қонунларда ҳам унинг моҳияти, мазмуни очиб берилмаганлигининг ўзига хос илмий муаммо деб ҳисоблаш мумкин. Кўп ҳолатларда қонун адолат мезони, қонунларга риоя қилиниши, унинг талабларини қатъий бажариш адолатлиликни таъминлашнинг кафолатидир деган фикрлар кенг тарқалган. Бу муайян маънода ўзини оқлаган хулоса деб айтиш мумкин. Бироқ, шунга қарамасдан қонунийлик ва адолатлилик ҳар доим айний тушунчалар сифатида қабул қилинмаган. Жуда кўп фундаментал қонунларда қонунийлик тамойили ва адолатлилик тамойили алоҳида алоҳида тамойиллар тарзида белгилаб қўйилган. Бу ўринда савол туғилиши табиий: адолатнинг моҳияти ва мазмуни қонунларда аниқ, равшан белгилаб қўйилмаган бўлса, у ҳолда ҳуқуқни қўллаш амалиёти иштирокчилари, судлар адолат мезонлари бўйича қандай қадриятларга асосланишлари лозим. Илмий адабиётларда адолат категорияси қандай шарҳланади. Фуқаролик ҳуқуқий доктринаси унинг моҳиятини қандай белгилайди, деган савол туғилиши табиий.

Цивилистика фанида адолатга нисбатан турлича қарашлар мавжуд. Д.Рябыхнинг фикрича адолат - бу биринчи навбатда индивид ва жамиятнинг фаровонлигига асос бўлувчи тартибдир. Бу тартиб юридик тенглик, ижтимоий умумийлик, инсон ҳуқуқ ва эркинликларига риоя қилиш тамойилларига асосланади.¹² Г.Пашкова эса адолатни тенглаштириш, мувофиқлаштириш, мутаносиблик масалан, турли ҳуқуқ тизимларида чора кўришда тенглик (фуқароларнинг қонун олдида тенглиги), тақсимотдаги тенглик (моддий ва бошқа неъматларни тақсимлашда шахснинг барча ҳолатларини ҳисобга олиш) сифатида талқин этади.¹³ О.Мягкова адолат

¹² Қаранг: Рябых, Д. И. Принцип справедливости в налоговом праве. / Д. И. Рябых // URL: <http://xn-7sbbaj7auwnffhk.xn--p1ai/article/28004> (дата обращения: 13. 08. 2019).

¹³ Қаранг: Пашкова, Г. Г. Реализация принципа социальной справедливости в праве социального обеспечения /Г. Г. Пашкова // URL: <http://xn-7sbbaj7auwnffhk.xn--p1ai/article/20117> (дата обращения: 13. 08. 2019).

тамойилини мутаносиблик ва тенг ўлчовлилик сифатида ифодаланадиган манфаатлар мувозанати сифатида баҳолайди.¹⁴

Шартномавий ҳуқуқий муносабатларда тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари мутаносиблиги, уларни рақобат қилувчи манфаатлари мувозанатга келтирилганлиги адолатнинг мужассами сифатида талкин этилади. Э.Анциферова адолат – умумқабул қилинган ва мажбурий норматив тизим – қонунда белгилаб қўйилган мезонларга мувофиқ хатти-ҳаракатларни мантиқий баҳоси сифатида кўрсатади. Т.Майборода адолатга ҳуқуқий муносабат иштирокчиларини хатти-ҳаракатларини ва воқеълик ҳолатларини ҳуқуқий мувофиқлигини баҳолашни акс эттирадиган, шахс ёки ижтимоий жамоанинг ижтимоий онгида шаклланган талаблар, ҳуқуқлар ва неъматлар тизими сифатида белгилайди. Адолат тушунчасини объектив ва субъектив нуқтаи назардан кўриб чиқиш лозим. Объектив нуқтаи назардан адолат, адолатли давлат назарий моделини ижтимоий муносабатлар тизими ривожининг муайян босқичига мувофиқлигини акс эттиради. Адолатнинг субъектив баҳоси эса бу алоҳида шахслар, қатламлар ва гуруҳларнинг баҳоси ҳисобланади. Ўз маъносига кўра адолат турлича функцияларни бажаради. У тамойил сифатида, мақсад сифатида, хатти-ҳаракатлар баҳоси сифатида намоён бўлиши мумкин. У ҳуқуқни қўллаш амалиётида адолат тушунчасига нисбатан қизиқиш ортиб бораётганини ва бу бўйича судларни барқарор амалиёти вужудга келганини қайд этади ва айни пайтда қонун чиқарувчи адолатни моҳиятини ва мезонларини белгилаб қўймаганлиги уни амалда қўллашда қийинчиликлар вужудга келтираётганини таъкидлайди.¹⁵

А.Конавалов фуқаролик ҳуқуқида адолатни фуқаролик муомаласи иштирокчиларининг ўзларига тегишли ҳуқуқларни амалга ошириш ва зиммасидаги мажбуриятларни бажаришда бошқа шахслар ва ижтимоий манфаатларни ҳисобга олишга, ҳуқуқни суиистеъмол қилишдан тийилишга,

¹⁴ Т.Ю.Майборода. Понятие справедливости в гражданском праве. <https://moluch.ru/authors/121285/>

¹⁵ <https://moluch.ru/th/9/archive/137/4395/>

фуқаролик муомаласи иштирокчилари мақомида тенгликка риоя қилишга ва зарурият бўлганда қонун талаб қилгандан кўра юқорироқ мажбуриятлар юкламаларни ўзига олишга бўлган ахлоқий асосланган интилиш, ҳаракат сифатида талқин этади. Фуқаролик ҳуқуқий адолат функционал жиҳатдан фуқаролик ҳуқуқи субъектиликни тўла қонли таъминлашга, мажбуриятларни лозим даражада бажарилишига, фуқаролик муомаласидаги заиф иштирокчиларни ҳимоя қилишни таъминлашга қаратилади.¹⁶

Ушбу муаллифнинг нуқтаи назари муайян маънода адолатнинг моҳиятини тўла қонли ифодалайди деб айтиш мумкин. Айни пайтда адолатнинг бундай моҳияти моддий қонунлар учун методологик аҳамиятга эга. Процессуал қонунларда эса адолат биринчи галда суд ҳужжатларини ижро қилиш оқибатлари нуқтаи назаридан баҳоланиши талаб этилади. Бунда бузилган ҳуқуқларнинг тикланиши, қонуний манфаатларнинг рўёбга чиқиши, зарарларни ва товон пулини мутаносиб равишда ундирилиши, умуман кўрилган чоралар адолатни қарор топишига олиб келиши лозим.

Қуръони Каримда кишилар ўртасида муносабатларда адолатли бўлишга такрор-такрор чақирилади. Жумладан, Нисо сурасининг 58-оятда одамлар орасида ҳукм қилганингизда адолат билан ҳукм қилишга буюрилади деб кўрсатилган.¹⁷ Мойида сурасининг 8-оятда “эй мўминлар Аллоҳнинг ўзи учун ҳақ йўлни тутувчи адолат билан шаҳодат – гувоҳлик берувчи бўлингиз! Бирор қавмни ёмон кўришингиз сизларни адолат қилмасликка тортмасин! Адолат қилингиз” дея таъкидланади.¹⁸

Адолат тамойили моҳияти ва мазмунига кўра кенг қамровли ва мураккаб мезонлар тизимидан иборат. Буни бирданига ишлаб чиқиб, процессуал қонунларда мустаҳкамлаб қўйиш, шошма шошарлик сифатида баҳоланиши мумкин. Адолат мезонлари бўйича суд амалиёти умумлаштирилиши ва тизимлаштирилиши лозим. Унда турли тоифадаги ишлар бўйича адолат мезонларини қўллаш хусусиятлари қандай намоён

¹⁶ <https://lexrussica.msaf.ru/jour/article/view/882#>

¹⁷ Қуръони Карим. Тошкент. Чўлпон. 1992 йил. 75-бет.

¹⁸ Қуръони Карим. Тошкент. Чўлпон. 1992 йил. 91-бет.

бўлиши тавсифини ишлаб чиқиш талаб этилади. Назарий олимлар ҳам ушбу муаммони нафақат назарий жиҳатдан, балки ҳуқуқни қўллаш ва суд амалиёти ҳолатидан келиб чиқиб тадқиқ этиши талаб этилади. Якуний натижалар Олий суд Пленуми қарори лойиҳасида мустаҳкамлаб қўйилиши ва улар суд амалиётида апробациядан ўтиши мақсадга мувофиқдир. Агар у ўзини оқласа, шундан кейин уни процессуал қонунларда мустаҳкамлаб қўйиш ўринли бўлур эди.

А.Канавалов таъкидлаганидек, адолат тамойилининг таркибий қисмларидан бири бўлиб заифларни ҳимоя қилиш, улар учун махсус ҳуқуқий ҳимоя тизимини узлуксиз ва муқаррар, тизимли тарзда фаолият юритиши ҳисобланади. Заиф субъект, заиф иштирокчи турли хусусиятлар билан тавсифланади, бироқ кўп ҳолларда заиф субъектлар тизимида муқаррар равишда ижодкор субъектлар жой олади. Мамлакатимизда амал қилувчи ҳуқуқий ҳимоя тизими умумий ва махсус ҳуқуқий ҳимоя тизимига бўлинади. Умумий ҳуқуқий ҳимоя тизимидан ҳар қандай субъект ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун фойдаланиш учун ҳақли. Махсус ҳуқуқий ҳимоя тизими жисмоний ҳолати, вазият тақозоси ва бошқа омиллар сабабли умумий ҳуқуқий ҳимоя тизимидан фойдаланиш имконияти чекланган ёки ундан самарали фойдалана олмайдиган субъектлар учун яратилган.

Оқилоналикни субъектив маънода тушуниш негизида унинг илмий моҳияти ётади. Бунда асосий эътибор муайян субъект, уни фикрлаш, онгли тафаккур қилиш хусусиятларига қаратилади. Л.Валасатованинг фикрича оқилоналикнинг умуммиллий аҳамияти, моҳияти деганда инсон онги барқарор фаолиятидан келиб чиққан ҳолда воқеа ва нарсаларнинг ички ва ташқи алоқаларини маъно-мазмунини топиш, аниқлаш, тартибга ҳамда тизимга солишга қаратилган билиш қобилиятини тушунмоқ жоиз.¹⁹

Оқилоналик субъектив маънода ҳуқуқни амалга оширишнинг ички механизми сифатида амал қилади. Шунингдек, фуқаролик ҳуқуқида

¹⁹ Л.В.Валасатова. Принцип разумности в реализации субъектов гражданских прав. Автореф. Дисс. к.ю.н. Москва. 2005. 10бет

шахсининг ҳуқуқ лаёқатлилигига бевосита таъсир кўрсатади. Субъектда бундай лаёқатлилигининг (унинг ёши ёки руҳий касаллиги туфайли) ривожланмаганлиги у муайян ҳаракатларни мустақил амалга ошириш, уларни мазмунини тушуниш ва ундан келиб чиқадиган жавобгарликни англаб етишга қодир эмаслигини намоён этиши мумкин. Агарда аксинча ўйлаб кўриладиган бўлса ҳуқуқ лаёқатлилиги фуқаролик муносабатлари оқилоналик презумпцияси ҳисобланади.²⁰

Ҳар доим муайян субъект имкониятларини баҳолаганда ўртача статистик имкониятлар даражасидан келиб чиқиш лозим. Бунда “супермен” имкониятлари ҳам ва заиф киши имкониятлари ҳам асос қилиб олиниши мумкин эмас. Бошқа жиҳатдан олганда субъект муайян масалалар бўйича қарор қабул қилганда ҳам оқилона равишда ҳаракат қилиш лозим, шошма шошарлик билан қарор қабул қилиш, унинг оқибатларини чуқур англаб етмаслик, ўз имкониятларини ҳаддан ортиқ баҳолаш кўп ҳолатларда фуқаролик ҳуқуқий низолар келиб чиқишига сабаб бўлади. Шартномавий муносабатларда ҳам деликт муносабатларда ҳам ушбу муносабатлар жараёни билан боғлиқ равишда таваккалчилик бурчи, рўй бериши мумкин бўлган хавф-хатарлар билан боғлиқ омиллар тизимини ҳисобга олиш лозим. Таваккалчилик бурчи ва хатарлар омиллари тизими бугунги кунда фуқаролик муомаласи иштирокчилари ҳисобга олиниши лозим бўлган зарурий ҳолатлар жумласига киради. Судлар аёллар, болалар мулкӣ манфаатларини ҳимоя қилиш билан боғлиқ ишларни кўришда оқилоналик тамойилини қўллашда умумий қоидадан истисно тарзда, муайян вазиятдан келиб чиқиб, ўрта статистик субъект имкониятларини эътиборга ҳолда қарор қабул қилишдан чекинишлари мақсадга мувофиқ деган хулоса тақдим этилади.

Фуқаролик ҳуқуқининг адолат, инсоф, оқилоналик каби тамойилларини ҳуқуқни қўллаш ва суд амалиётида изчиллик билан қўллаш жамиятда ҳуқуқ тартибот асосларини мустаҳкамлашга хизмат қилади. Бироқ, амалиётда ушбу

²⁰ А.Мухаммадиев. Фуқаролик ҳуқуқи тамойилларининг назарий ва амалий муаммолари. Тошкент. 2010. 155-бет.

тамойиллардан фойдаланиш бўйича ўзига хос кўникма шаклланган деб айтиш қийин. Биринчи галда тамойиллар маъно-моҳияти судьялар, адвокатлар, прокурорлар ва бошқа ҳуқуқшунослар ҳуқуқий маданиятида аниқ-равшан мезонлар, тушунчалар кўринишида эмас балки муайян мавҳум назарий ақидалар тарзида ўрнашиб қолган. Тегишли илмий манбаларда ҳам бу бўйича методологик асос сифатида қабул қилиш мумкин бўлган илмий қурилмалар тўлақонли ишлаб чиқилмаган. Кўп ҳолларда қонун адолат мезони, қонунни бажарсанг, унга оғишмай риоя қилсанг адолатни таъминлаган бўласан деган чучмал тасаввурлар доирасида фикр юритилади. Албатта, қонунлар қабул қилишда етти ўлчаб бир кесилади иложи борича адолат, инсоф мезонларидан келиб чиқилади. Бироқ, қонундаги муайян кўрсатма бир пайтнинг ўзида турмушдаги минглаб ҳолатларга нисбатан қўлланилади. Баъзи ҳолларда қонунни қўллашда формал ҳолатлардан келиб чиқиш, муайян қолипларга солиш каби ёндашувлар учрайди. Зоҳиран қараганда қонун тўғри қўлланган бироқ амалда инсон тақдири, унинг манфаатлари кўздан қочирилади. Мана шундай ҳолатларда адолат, инсоф, оқилоналик тамойилларини қонун талаблари билан уйғунлаштириш ўта муҳим аҳамиятга эга бўлади. Фикримизча, юридик таълим муассасаларида қонунлар моҳияти, мазмунини ўрганиш билан бирга адолат, оқилоналик, инсофлилик каби тамойиллар, кадриятлар моҳиятини англаб етиш лозим. Юридик таълимни махсус ўрта таълим босқичида ҳам, бакалавриат босқичида ҳам, магистратура босқичида ҳам шу жумладан Судьялар олий мактаби тингловчилари томонидан ҳам адолат, оқилоналик, инсофлилик бўйича рефератлар, эсселар ёзиш, казуслар ва кейсларни мақсадли тизимини шакллантириш мақсадга мувофиқ бўлур эди. Айни пайтда суд ҳужжатларини нафақат қонунийлиги ва асослантирилганлиги, балки адолатлилиги нуқтаи-назаридан ҳам баҳолаш методологиясини ишлаб чиқиш ва амалиётга кенг жорий этиш талаб этилади. Мана шундагина адолат, инсофлилик, оқилоналик мавҳум тасаввурдан ҳуқуқни қўллаш ва суд амалиётида йўналтирувчи амалий кадриятга айланади.

Казуслар:

6. Хонанада Самиев шоирлар Камий ва Мирзо Камрон шеърларини қўшиқ қилиб айтишга ва уларга инсоф билан гонарар тўлашга келишди. 5 йил ўтгандан кейин Самиев Камийга 5 миллион сўм, Мирзо Камронга 10 миллион сўм гонорар тўлади. Камий унга гонорар оз берилганлигининг сабабини сўради. Шунда хонанда Камий ғазали оғир ашула эканлиги, у фақат эрталабки ошларда бир мартаба ижро этилиши, Камрон Мирзо шеъри шўх кишиларни рақсга тортадиган қўшиқ эканлиги, у тўйларда ҳам, сахардаги ошларда ҳам ижро этилишини асос қилиб кўрсатди. Ушбу асос инсоф тамойлига қай даражада тўғри келади.

7. Блогер А.Жуманов шоир Мардонни “Оху кўз” ғазалини ифодали ўқиб, ўз каналига жойлаштирди. Бир йил ўтгач шоир Мардон блогердан ўз шеъридан фойдаланганлик учун бир марталик тўлов ва уни каналга жойлаштириб обуначилар сонини 2 мингдан 20 мингга оширгани учун фойдадан улуш талаб қилди. Бунга жавобан блогер бир марталик тўловга рози эканлигини, бироқ фойдадан улуш ажратмаслигини чунки, “Оху кўз” контенти каналда 3 ой турганлигини, у обуначилар сони ошишига таъсир қилмаганлиги, ушбу контент каналдан олиб қўйилгандан кейин ҳам обуначилар сони бир текисда ўсиб борганлигини кўрсатди. Блогер важлари адолат, инсоф ёки оқилоналик тамойилларидан қайси бирига тўғри келади.

Назорат саволлари:

8. Ҳуқуқ тамойиллари тушунчаси ва моҳиятига тавсиф беринг.
9. Суд қайси ҳолларда ҳуқуқ тамойилларига асосланади.
10. Адолат мезонларига тавсиф беринг.
11. Инсоф тамойили мазмунида қандай қадриятлар ётади.
12. Оқилоналик тамойили қайси ҳолатларда қўлланилади.

2-БОБ. ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК БЎЙИЧА ҲУҚУҚЛАРНИ СУД ОРҚАЛИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ АМАЛИЁТИНИ ХАЛҚАРО ТАЛАБЛАР ДАРАЖАСИДА ЙЎЛГА ҚЎЙИШ МАСАЛАЛАРИ

2.1-§. Интеллектуал мулк объектларини суд орқали ҳимоя қилишни ташкилий-ҳуқуқий таъминлаш масалаларига оид хорижий тажриба

Бугунги кунда глобал даражада шиддат билан ривожланаётган инновацион иқтисодиёт шароитида дунёнинг кўплаб ривожланган мамлакатларида интеллектуал мулк объектларига доир ҳуқуқларни суд орқали ҳимоя қилиш институти тобора кенгрок қўлланилмоқда. Шунингдек, ушбу масалага доир халқаро шартномалар юзасидан вужудга келган низоларнинг судга тааллуқлиги масаласида ва суд қарорларининг бажарилиши бўйича ҳам қатор халқаро битимлар ҳамда конвенциялар қабул қилинмоқда.

Ўз фуқароларини интеллектуал мулк объектига нисбатан хорижий давлатларда ҳуқуқий муҳофазага олишни кафолатлаш мақсадида 1883 йилда 11 (ўн бир)та давлат саноат мулкани муҳофаза қилиш бўйича Париж конвенциясини имзолади ва Халқаро Париж Иттифоқини тузди. Ҳозирги вақтда ушбу Конвенцияни 110 (бир юз ўн)дан ортиқ мамлакат имзолаган. Ўзбекистон Республикаси 1993 йилдан буён Париж конвенцияси иштирокчиси ва Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти аъзоси бўлганлиги боис интеллектуал мулк объектларига бўлган ҳуқуқларни суд орқали ҳимоя қилиш институтини такомиллаштириш масаласи барча ривожланган мамлакатлар қатори бизнинг ҳуқуқий тизимимиз учун ҳам ниҳоятда муҳим аҳамиятга эгадир. Мазкур масаланинг моҳиятини тўлароқ англаш учун бу борадаги халқаро амалиёт ва хорижий мамлакатлар тажрибасини ўрганиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Институционалик

Дастлаб, бу борада халқаро даражадаги институционал тузилма бўлган Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилотининг Суд институти

фаолиятига қисқача тўхталсак. Мазкур Суд институти Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти иштирокчи-давлатлари судларига интеллектуал мулк ҳуқуқига доир низолар ҳал қилиш бўйича муайян ихтисослашган хизматларни кўрсатиб келади. Бунда, албатта, ҳар бир иштирокчи-давлатда қарор топган ижтимоий-иқтисодий шароит ва ҳуқуқий анъаналар инобатга олинади.

Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилотининг Суд институти томонидан миллий мамлакатлар судларига, жумладан, қуйидаги хизматлар кўрсатилади:

- судлар ҳамжамиятлари учун глобал форумлар ўтказиш. Бу форумларда ҳар бир давлатнинг ҳуқуқий тизими, ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитларидан келиб чиққан ҳолда интеллектуал мулк ҳуқуқига доир суд амалиёти юзасидан фикрлар муҳокама қилинади ҳамда жамоавий ёндашувлар шакллантирилади;

- иштирокчи давлатлар судларини улар томонидан интеллектуал мулк ҳуқуқига доир суд низоларини самарали ҳал этилишига йўналтирилган институционал ва инсоний салоҳиятларини қўллаб-қувватлаш;

- суд тизимлари ва интеллектуал мулк ҳуқуқи низоларига доир чиқарилган суд қарорлари бўйича тадқиқотлар ўтказиш ва уларни мувофиқлаштириб бориш;

- WIPO Lex маълумотлар базаси орқали иштирокчи-давлатлардаги интеллектуал мулк ҳуқуқига доир шартномалар, қонун ҳужжатлари, суд қарорлари ва суд бошқаруви хусусидаги ахборотларни олиш эркинлиги даражасини ошириш.

Таҳлиллар кўрсатадики, жаҳон мамлакатлари тажрибасида интеллектуал мулк объектларига бўлган ҳуқуқларни суд орқали ҳимоя қилиш институти институционал нуқтаи назардан ҳар хил тарзда ҳал этилган. Жумладан, Бельгия, Бразилия, Венгрия, Гонконг, Дания, Исроил, Канада, Испания, Италия, Нидерландия, Норвегия, Панама, Покистон, Руминия, Словения, Словакия, Финландия, Франция, Швеция, Эрон, каби

давлатларнинг умумюрисдикция судлари тизимида интеллектуал мулкка доир ишларни кўриб чиқувчи, гарчанд улар турлича номланса-да, махсус, яъни мохиятан бир масала – интеллектуал мулк ҳуқуқини ҳимоялашга ихтисослашган судлар, суд таркиблари (дивизионлар) ва бошқача суд тузилмалари фаолият кўрсатади.

Японияда интеллектуал мулк бўйича Юқори суд фаолият кўрсатади, Германия ва Швейцарияда – Федерал патент судлари, Корея Республикасида – Патент суди, Россияда – Интеллектуал ҳуқуқ бўйича суд, Хитой ва Португалияда – Интеллектуал мулк бўйича судлар, Таиландда – Интеллектуал мулк ва халқаро савдо масалалари бўйича марказий суд, Мексикада – Солиқ ва маъмурий ишлар бўйича федерал суднинг Интеллектуал мулк масалаларига доир махсус палатаси, Францияда – Ихтисослаштирилган судлов палаталари мавжуд.

Австрия, Ирландия ва Филлипинда эса интеллектуал мулкка доир низолар тижорат судлари томонидан кўриб чиқилади.

АҚШ, Бразилия, Колумбия ва Чилида интеллектуал мулк билан боғлиқ масалалар апелляция судларида кўрилади.

Австралия, Кения, Сингапур, Янги Зеландияда эса ушбу масалага доир низоларни кўриб ҳал этувчи махсус трибуналлар ташкил этилган бўлиб, улар суд саналмайди.

Кўриниб турибдики, дунёнинг аксарият мамлакатлари суд тизимида патент судлари уларнинг анъанавий (классик) вариантыда қарор топмаган. Бундай судлар фақат бир неча давлатда, яъни Германия, Швейцария ва Буюк Британиядагина мумтоз шаклда мавжуддир.

Хусусан, Германияда патент судлари 1961 йилнинг 1 июлидан буён фаолият кўрсатиб келади. ГФР қонунлари интеллектуал мулк ҳуқуқига доир ишларни кўриш жараёнида, умумий қоидага асосан, судларга низони ҳал этиш учун тарафлар тақдим этган далиллар билан чегараланиб қолмасдан, бошқа манбаларни ҳам жалб этиш ва судга маълум бўлмаган чет давлат ҳуқуқи мазмунини аниқлаш учун барча чораларни кўриш ваколатини беради.

Чет давлат ҳуқуқий *ex officio* меъёрлари мазмунини белгилаш Австрия, Венгрия, Италия, Туркиянинг халқаро хусусий ҳуқуққа оид қонунларида ҳам назарда тутилган.

Таъкидлаш лозимки, интеллектуал мулк объектлари билан боғлиқ низоларни кўришга ихтисослашган алоҳида судларнинг ташкил этилганлиги интеллектуал мулк соҳасида чуқурроқ билимга эга бўлган судьялар корпусини шакллантириш, бу тоифадаги судлов ишларини унификациялаш орқали низоларни сансалорликларсиз, қисқа муддатларда кўриб чиқилишига ҳамда қонуний, асосли ва адолатли суд қарорлари қабул қилинишига замин яратади.

Компетентлик

Интеллектуал мулк ҳуқуқига доир ишларни кўришга ихтисослашган судларнинг компетенциялари, одатда, интеллектуал мулк объектига ёки кўриладиган иш тоифасига боғлиқ бўлади. Масалан, Швейцария Федерал патент суди фақат патент ишларини кўrsa, Ҳиндистондаги Интеллектуал мулк бўйича апелляция ҳайъати интеллектуал мулк объектларига бўлган ҳуқуқларнинг бузилиши билан боғлиқ ишларни кўрмасдан, фақат Патент ва товар белгилари бўйича бош назоратчи маҳкама қарорларини ҳақиқий эмаслиги хусусидаги ва апелляциясига доир ишларнигина кўриб чиқади.

Швецияда рўйхатга олинган патент, товар белгиси ёки саноат намунасини ҳақиқий эмас деб топиш билан боғлиқ ишлар Умумий судлар ёхуд Стокгольм округ суди томонидан (фақат патент бўйича низолар) кўрилади.

Мексикада интеллектуал мулк билан боғлиқ масалаларнинг аксарияти Мексика саноат мулки институти томонидан ҳал этилади, ва фақат, мазкур Институт ҳуқуқнинг бузилганлиги тўғрисида узил-кесил тўхтамга келган тақдирдагина, лицензия шартномаларининг бузилганлиги ёки зарарни ундириш тўғрисидаги ишлар фуқаролик судлари томонидан кўриб чиқилиши мумкин.

Буюк Британияда (Англия ва Уэльсда) рўйхатдан ўтказилган саноат намунаси ва патентга тааллуқли бўлган интеллектуал мулкка доир низоларнинг барчаси Канцлер бўлинмасининг тузилмаси ҳисобланувчи Патент суди ёхуд Интеллектуал мулк ишлари бўйича суд томонидан кўрилади. Қолган тоифадаги интеллектуал мулк билан боғлиқ ишлар мазкур масала юзасидан тажрибалироқ судьялар, шунингдек Патент суди судьяларини ҳам ўз ичига олувчи кенгроқ таркибдаги Канцлер бўлинмаси томонидан кўриб чиқилади.

АҚШда округ федерал судлари муаллифлик ҳуқуқи бузилишига ва патентга доир ишларни кўриш бўйича мутлақ ваколатга, АҚШ Федерал округ бўйича апелляция суди эса патент низолари бўйича апелляцияларни кўриш бўйича мутлақ ваколатга эга бўлиб, мазкур суднинг қарорлари фақат АҚШ Олий суди томонидан қайта кўриб чиқилиши мумкин. Федерал судлар ва штатлар судлари интеллектуал мулкка доир низоларни кўриб чиқувчи махсус тузилмаларга эга бўлмасалар-да ушбу умумюрисдикция судлари товар белгиларининг бузилиши ва ноу-хауларни ноқонуний белгилашга доир низоларни кўриб чиқиш ҳуқуқига эгадирлар.

Корея Республикасида патентлар, товар белгилари, фойдали моделлар, саноат намуналари ва селекция ютуқларини ҳимоя қилишга доир ишларни биринчи инстанция судлари тариқасида кўришга ихтисослашган бешта округ судлари фаолият кўрсатади. Сеул Марказий округ суди, гарчанд бошқа округ судларининг судловига тааллуқли бўлса-да, бу тоифадаги ҳар қандай ишни кўриб чиқиш ваколатига эга. Муаллифлик ҳуқуқининг бузилиши ёки ноу-хауни ноқонуний эгаллаш билан боғлиқ низолар бўйича ишлар биринчи босқич судлари тариқасида округ судлари томонидан кўриб чиқилади. Интеллектуал мулк ҳуқуқларини ҳақиқий эмас деб топишга доир даъво аризалари эса Корея интеллектуал мулк бўйича судига, шунингдек Корея интеллектуал мулк масалалари бўйича ташкилотининг маъмурий судига берилиши керак. Корея интеллектуал мулк бўйича суди ва округ судларининг қарорларига нисбатан апелляциялар Патент судига берилади.

Японияда Токио Юқори судининг махсус тузилмаси ҳисобланувчи Интеллектуал мулк бўйича юқори суд Япония патент идорасининг қарорлари устидан берилган шикоятларни биринчи босқич суди сифатида, интеллектуал мулк соҳасидаги фуқаролик низоларини (кашфиётларга, фойдали моделларга, интеграл схемалар топологияларига ва компьютер дастурларига бўлган ҳуқуқларга доир) ишларни иккинчи босқич суди тариқасида кўриш ваколатига эга. Токио ва Осака округлари судлари интеллектуал мулкка доир фуқаролик ишларини кўришга ихтисослашган тузилмаларга эга бўлиб, улар тегишинча Япониянинг шарқий ва ғарбий қисмларидан бўлган ишларни кўриб чиқишади.

Судлов тартиб-таомиллари

Жаҳон мамлакатлари суд амалиётида интеллектуал мулк ҳуқуқи билан боғлиқ низоларнинг турли судлов иш юритиши тартибида кўрилиши мавжуд. Яъни, интеллектуал мулк ҳуқуқига доир ишлар, юқорида таҳлил қилиб чиққанимиздек, аксарият ҳолларда фуқаролик судлари судловига тааллуқли бўлса-да, ушбу масаланинг бошқа турдаги судларда – жиноят, маъмурий ва иқтисодий судлар томонидан ҳам кўриб чиқилишини кузатиш мумкин.

Хорижий мамлакатларнинг жиноятга дахлдор бўлмаган ҳолатлардаги интеллектуал мулк ҳуқуқи билан боғлиқ судлов ишларини асосан уч туркумга ажратиш мумкин: умумюрисдикция судлари бўлган фуқаролик ёки тижорат судлари томонидан қўлланиладиган тартиб-таомиллар; интеллектуал мулк масалаларига ихтисослашган судлар томонидан қўлланиладиган тартиб-таомиллар ва маъмурий тартиб-таомилларга асосланган судлов ишлари. Биринчи ва иккинчи туркумдаги судлар томонидан интеллектуал мулк билан боғлиқ ишлар умумий тартибда кўриб чиқилса, учинчи туркумдаги судларда эса низо дастлаб қонунчиликда белгиланган тартибда муайян маъмурий органларда тўлиқ ёки қисман маъмурий тартиб-таомиллардан ўтгандан сўнггина судларда кўрилади.

Бундай суд амалиёти Мексика, Хитой, Чили, Швеция ва Ҳиндистон каби мамлакатларда мавжуддир.

Деярли барча хорижий мамлакатлар судларида интеллектуал мулк билан боғлиқ ишларни кўриш тезлаштирилган тартиб-таомиллар асосида дастлаб муайян суд чекловларини қўллашдан бошланади. Бундай суд чекловларни қўллаш қуйидаги принципларга асосланади:

- даъвони таъминлаш нуқтаи назаридан;
- суд чекловларини қўлламаслик даъвогарга бартараф этиб бўлмас зарар келтириб чиқариши мумкин бўлган ҳолатларнинг мавжудлиги;
- жавобгар аниқ бўлмаган ҳолатларда суд чекловларини қўлламаслик ҳар иккала тараф манфаатларига зиён етказиш эҳтимоли бор бўлганда;
- суд чекловларини қўллаш мажбурияти қонунчиликда қатъий қилиб белгиланган бўлса.

Баъзи малакатларда, хусусан, Бельгия ва Германияда, суд чекловлар қўллашдан олдин жавобгарга “қўриқловчи хат” йўллаши мумкин. Бундай “қўриқловчи хат”га нисбатан жавобгар қандай асосларга кўра суд чекловларини қўлламаслик зарурлигини кўрсатган ҳолда ўз эътирозларини билдириши мумкин. Мексикада жавобгар ўзининг қарама-қарши қафолатини билдириши мумкин бўлиб, бу вақтинчалик суд чекловларининг ҳаракатини тўхтатади. Буюк Британия ва Ҳиндистонда вақтинчалик суд чекловларини қўллаш суд жараёнининг зарурий кичик босқичи ҳисобланади.

Далиллар тақдим этиш қоидалари

Хорижий мамлакатлар тажрибасида интеллектуал мулк билан боғлиқ ишларни кўриб чиқиш жараёнида судга далиллар тақдим этиш қуйидаги меъзонларга асосланади:

- барча мамлакатлар судларида, хоҳ у фуқаролик суди бўлсин, хоҳ у ихтисослашган суд бўлсин, судга далиллар тақдим этиш фуқаролик судлови иш юритиши тартибида белгиланган қоидаларга асосланади;

- барча мамлакатлар судларида ҳам ҳар бир тараф, яъни ҳам даъвогар ва ҳам жавобгар судда ўз талаб ҳамда эътирозлари асосли эканлигини исботлаб бериш мажбуриятига эгадирлар;

- аксарият мамлакатлар судлов амалиётида деярли бир хил, яъни ҳужжатли далиллар, тарафларнинг аризалари, гувоҳларнинг кўрсатмалари, эксперт хулосалари, суд текширувлари натижалари иш бўйича далил сифатида тан олинади;

- умумий ҳуқуқ мамлакатлари бўлган Буюк Британия ва Ҳиндистон каби мамлакатлар судловида далил нуқтаи назаридан гувоҳларнинг оғзаки кўрсатмаларига устуворлик берилади, шунинг билан биргаликда суддаги асосий сўроқ пайтида олинган ёзма гувоҳлик кўрсатмалари ҳам суд жараёнини тартибга солиш борасида инобатга олинади. Кўндаланг савол-жавоб (*перекрестный допрос*) натижасида суд муайян тарафнинг важ ва эътирозларини суд текширувидан ўтмаган ҳисоблаб, мақбул далил сифатида баҳоламаслиги мумкин;

- аксарият мамлакатлар судловида интеллектуал мулк бўйича низода даъвогар сифатида қатнашаётган тараф маълумотлар олиш, далилларни аниқлаш, текшириш ва уларни талаб қилиб олиш ҳуқуқига эгадир. Бинобарин, айрим ҳолларда ижобий далиллар фақат жавобгар тарафдагина бўлиши мумкин. Айрим мамлакатларда, хусусан Францияда, жавобгарнинг манфаатларига путур етказмаслик нуқтаи назаридан конфиденциал маълумот суд пристави ёки бошқа холис шахслар ёрдамида сўраб олинishi мумкин. Баъзи бир давлатлар, жумладан Буюк Британия, Мексика ва Ҳиндистонда суд очиқлаштирилаётган конфиденциал маълумотни далил сифатида эътироф этса-да, ушбу маълумотнинг сирлигини сақлаш тўғрисида муайян суд буйруғи чиқариш орқали у билан танишиш ҳуқуқини суд жараёнининг асосий иштирокчиларидагина қолдириши ва ушбу буйруқни суд қарорига илова сифатида кўшиб қўйishi мумкин. Ҳиндистонда махсус ваколатли шахс томонидан далилни назардан ўтказиш каби ноёб суд амалиёти ҳам қўлланилади;

- аксарият мамлакатлар судларининг нуқтаи назарига кўра, интеллектуал мулк ҳуқуқи билан боғлиқ низоларни кўриб чиқиш жараёнида далилларга мутлақ (абсолют) нисбат бериш камдан-кам ҳолатлардагина мумкин бўлади. Шу боис, судлар, одатда, исботлашнинг қуйидаги икки стандартига риоя этган ҳолда қарорлар чиқаришади. Биринчиси, бу “*эҳтимоллиги юқорироқ*” бўлган принцип бўлиб, у нисбатан мўтадилроқ талабга асосланади, яъни у ёки бу факт ҳақиқатга кўпроқ мос келса, ушбу ҳолат исботланган саналади. Иккинчи, нисбатан қаттиқроқ бўлган стандарт эса “*асосли шубҳанинг мавжуд эмаслиги*” принципи ҳисобланади. Мазкур принципнинг моҳияти шундаки, судья иш бўйича у ёки бу фактни исботланган деб ҳисоблайди, агарда у бунга ишонса, лекин шак-шубҳасиз ишончи комил бўлмаса ҳам. Айни бу принцип, асосан жиноят ишларини кўриш жараёнига тааллуқлидир. Албатта, аксарият интеллектуал мулк билан боғлиқ низолар фуқаролик судлови тартибида кўриб чиқилади. Чунончи, патентларга бўлган ҳуқуқларнинг бузилишига ёки товар белгиларига доир ишлар камдан-кам ҳолатда жиноят судлови тартибида кўриб чиқилиши мумкин, гарчанд суд томонидан зарарни қоплаш учун қўлланиладиган сумма жарима хусусиятига эга бўлса-да (мисол учун, АҚШда ва “Европа Иттифоқининг Интеллектуал мулкни суд орқали ҳимоялаш тўғрисидаги директиваси” асосида кўриладиган ишлар). Шунинг билан биргаликда, айрим тоифадаги интеллектуал мулк ҳуқуқининг бузилиши билан боғлиқ ишлар кўпинча жиноий-ҳуқуқий табиатга эга бўлади, масалан, муаллифлик ҳуқуқининг қалбакилаштирилиши ва бошқача тарзда жиддий бузилиши ҳолатлари.

Суддаги вакиллик

Хорижий давлатлар судларида интеллектуал мулк ҳуқуқи билан боғлиқ ишларнинг кўрилиши жараёнида асосан уч хил тоифа вакиллик институтининг мавжудлигини кўриш мумкин.

Биринчи тоифа вакиллик бу адвокатлар ёки суд ишончли вакиллари бўлган шахслар ҳисобланади (айрим давлатларда, масалан Буюк Британия ва

Ирландияда “адвокатлар” оғзаки чиқишларга ихтисослашган мустақил юристлардан ҳам иборат бўлиши мумкин).

Иккинчи тоифа вакилликни судларда, адвокат ёки суд ишончли вакили бўлмаган, интеллектуал мулк соҳасидаги амалиётчи мутахассислар (масалан, патент ишончли вакиллари, патент агентлари, товар белгилари бўйича ишончли вакиллар, агентлар кабилар) амалга ошириши мумкин.

Учинчи тоифада эса судда вакил сифатида ҳар қандай жисмоний ёки юридик шахс иштирок этиши мумкин бўлиб, улар адвокат ҳам ёки интеллектуал мулк соҳасидаги амалиётчи мутахассис ҳам ҳисобланишмайди. Мазкур тоифадаги вакил сифатида судда корпоратив юрист ёки корхона ходими, жамоат бирлашмалари ва алоҳида фуқаролар иштирок этишади.

Баъзи давлатлар судлов жараёнида фақат адвокатларгина вакил бўлиб қатнашишса, бошқа бир давлатларда бир суд жараёнида бирваракайига бир нечта тоифадаги вакилларнинг иштирокига йўл қўйилади.

Хусусан, Испания, Португалия, Чили ва Франция каби мамлакатларда судларда интеллектуал мулк билан боғлиқ низоларнинг кўрилиши жараёнида вакил сифатида фақат адвокатлар ҳамда суд ишончли вакиллари иштирок этиши мумкин.

Германия, Корея Республикаси, Швейцария ва Япониядаги барча интеллектуал мулк билан боғлиқ суд жараёнларида адвокатлар ва суд ишончли вакиллари иштирок этиши мумкин бўлса, интеллектуал мулк объектига бўлган ҳуқуқни бекор қилиш ёки тугатиш каби маъмурий тартиб-таомилларда адвокатлардан ташқари интеллектуал мулк соҳасидаги амалиётчи мутахассисларнинг ҳам вакил сифатида қатнашишига рухсат этилади.

Мексика, Перу, Россия, Хитой ва Швеция мамлакатларининг судловидаги ўзаро ўхшашлик шундаки, уларда интеллектуал мулк билан боғлиқ низоларнинг судда кўрилиши жараёнида барча тоифадаги вакилларнинг иштирокига йўл қўйилади. Таъкидлаш жоизки, Хитой конунчилигидаги баъзи бир чекловлардан фарқли равишда Перу ва Россия

давлатлари қонунчилиги маъмурий судларда бирор-бир малакавий талабни кўймаган ҳолда ҳар қандай шахснинг вакил сифатида иштирок эта олишини назарда тутлади.

Мавжуд муаммолар

Одатда, хорижий давлатлар судлари томонидан интеллектуал мулк билан боғлиқ масалаларни кўриб чиқиш жараёнида, асосан, икки тоифадаги муаммо мавжуд бўлади.

Биринчиси, субъектив омиллар билан боғлиқ бўлса, иккинчиси, объектив қийинчилар ҳисобланади. Чунончи, субъектив муаммолар қаторида судларда мазкур тоифадаги ишларнинг барчасини ҳам кўриб ҳал этиш бўйича тажрибанинг мавжуд эмаслигини айтиш мумкин. Кўп ҳолатларда судга мурожаат этувчиларнинг аксарияти ўзининг ҳуқуқларини тўла англаб етмайдилар. Масалан, Россияда судга ариза берганлар ўзларининг низоли мулкка эгалик ҳуқуқи расман тан олинганлигини тасдиқловчи ҳужжатларни тақдим қила олишмайди. Бинобарин, амалдаги қонунчиликка кўра ўзининг ҳуқуқлари бузилган деб ҳисоблаган ҳар қандай шахс уни ҳимоя қилиш учун судга мурожаат этиш ҳуқуқига эга. Ҳолбуки, қонунчиликда барча интеллектуал мулк объектларига нисбатан ҳам муаллифлик ҳуқуқини рўйхатдан ўтказиш назарда тутилмаган.

Объектив омиллар сифатида судлар томонидан ушбу тоифадаги ишларни кўриб чиқишда муайян яхлит бир ҳуқуқий асоснинг мавжуд эмаслиги ёхуд тегишли қонун ҳужжатларининг лозим даражада такомиллашмаганлигини айтиш мумкин.

2.2-§. Судьяларни интеллектуал мулк соҳасида ўқитиш дастури ишлаб чиқиш тизими ҳамда платформасининг Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилотининг амалий тажрибаси

Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти (бундан буён матнда БИМТ деб юритилади) Суд институти иштирокчи-давлатлари судларига

интеллектуал мулк ҳуқуқига доир низолар юзасидан одил судловни таъминлаш борасида муайян ихтисослашган хизматларни кўрсатиб келади. Бунда, албатта, ҳар бир иштирокчи-давлатда қарор топган ижтимоий-иқтисодий шароит ва ҳуқуқий анъаналар инобатга олинади.

Мазкур институт БИМТнинг кўп қиррали тажрибасини бирлаштириш ва миллий ҳамда минтақавий суд органларининг интеллектуал мулк бўйича билим ва кўникмаларини ошириш учун ресурсларни ривожлантириш ҳамда салоҳиятини оширишнинг интеграциялашган, тармоқлараро асосини таъминлаш мақсадида ташкилотнинг барча тегишли бўлимлари билан интеллектуал мулк низоларини бошқариш ва ҳал қилишда яқиндан ҳамкорлик қилади.

БИМТ Суд институти, шунингдек, WIPO Lex маълумотлар базасини назорат қилади, бу эса 48 000 та миллий, минтақавий ва халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар, жумладан, интеллектуал мулк шартномалари, қонунлар ва қарорлар учун бепул онлайн портални таклиф қилиш орқали кенг оммага интеллектуал мулк билан боғлиқ билимларни ривожлантиришга ўз ҳиссасини қўшади.

БИМТнинг Суд институти томонидан миллий мамлакатлар судларига, жумладан, қуйидаги хизматлар кўрсатилади:

- судлар ҳамжамиятлари учун глобал форумлар ўтказиш. Бу форумларда ҳар бир давлатнинг ҳуқуқий тизими, ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитларидан келиб чиққан ҳолда интеллектуал мулк ҳуқуқига доир суд амалиёти юзасидан фикрлар муҳокама қилинади ҳамда жамоавий ёндашувлар шакллантирилади;

- иштирокчи-давлатлар судларини улар томонидан интеллектуал мулк ҳуқуқига доир суд низоларини самарали ҳал этилишига йўналтирилган институционал ва инсоний салоҳиятларини қўллаб-қувватлаш;

- суд тизимлари ва интеллектуал мулк ҳуқуқи низоларига доир чиқарилган суд қарорлари бўйича тадқиқотлар ўтказиш ва уларни мувофиқлаштириб бориш;

- WIPO Lex маълумотлар базаси орқали иштирокчи-давлатлардаги интеллектуал мулк ҳуқуқига доир шартномалар, қонун ҳужжатлари, суд қарорлари ва суд бошқаруви хусусидаги ахборотларни олиш эркинлиги даражасини ошириш.

- интеллектуал мулк соҳасида ишлайдиган миллий ва минтақавий суд ва квази-суд органлари билан ва улар ўртасида расмий ва норасмий ҳамкорлик механизмларини яратиш орқали институционал ҳамкорликни ривожлантириш.

БИМТ академияси унга аъзо давлатлар, хусусан, ривожланаётган иқтисоди кам ривожланган (қолоқ) ва ўтиш даврини бошдан кечираётган мамлакатлар учун интеллектуал мулк бўйича таълим, ўқитиш ва малака ошириш бўйича асосий марказ ҳисобланади. Академия инновациялар ва ижодкорлик учун зарур бўлган интеллектуал мулк соҳасида инсон салоҳияти, билим ва кўникмаларини оширишга ёрдам бериш учун фаолият олиб боради.

Шунингдек, Академия томонидан судьялар учун онлайн ҳам оффлайн ва гибрид шаклда тренинглари, мастер класслар ташкиллаштирилади. Бундан кўзланган асосий мақсад турли минтақаларда фаолият олиб бораётган судьяларни интеллектуал мулк соҳасида билимларини ошириш, уларга низоларни ҳал қилишда ягона суд амалиётини шакллантириш ва ўзаро тажриба алмашишдир.

Академиянинг масофавий таълим курслари 1999 йилдан бери интеллектуал мулкнинг барча жиҳатларини қамраб олувчи масофавий таълим курсларини ҳам мутахассислар, ҳам ушбу соҳага янги келганлар учун таклиф этиб келмоқда. Академия ўндан ортиқ тилда онлайн интеллектуал мулк курсларини таклиф қилувчи ягона муассасадир.

Курслар гибрид, бошқарувчи ва сертификатлаш курсларини ўз ичига олади. Шунингдек, Академия миллий интеллектуал мулк органлари ҳамда олий таълим муассасаларга ўз курсларини мослаштириш орқали уларга миллий интеллектуал мулкка оид барча учун (судьялар, тингловчилар,

талабалар ва ҳоказолар учун) ўқув дастурлари ҳамда модулларини яратишда яқиндан ёрдам беради.

Касбий ривожланиш дастури бутун дунё бўйлаб давлат хизматчилари, судьялар томонидан интеллектуал мулк соҳасида келиб чиқадиган низоларни ҳал этишга оид амалий ёрдам кўрсатиб, уларнинг бу борадаги билим ва кўникмаларини ошириш ва эгаллашлари учун ҳамкор институтлар билан тегишли ўқув дастурларини таклиф қилади. Иштирокчиларга тегишли дастур ўқув режасида белгиланган босқичларни тугатгандан сўнг Касбий ривожланиш сертификати берилади.

Хусусан, судьялар учун интеллектуал мулк бўйича доимий равишда масофавий ўқитиш курслари ташкил этилиши натижасида, интеллектуал мулк соҳасида вужудга келган низоларни ҳал этишнинг процессуал ҳамда моддий ҳуқуқий механизмлари ишлаб чиқилмоқда.

БИМТ академияси бенефициар мамлакатларнинг аниқланган эҳтиёжлари ва устуворликларини инобатга олган ҳолда интеллектуал мулк бўйича махсус модулли узлуксиз таълим ва таълим мазмунини ишлаб чиқади.

Мослаштирилган таълим мазмуни миллий қонунлар, интеллектуал мулк бўйича муҳим суд қарорлари ва бенефициар давлат томонидан сўралган бошқа маълумотларни ўз ичига олади. Унинг барқарорлигини таъминлаш учун лойиҳада иштирок этаётган мамлакатларнинг тегишли миллий судьялар малакасини ошириш институтлари билан ҳамкорликда амалга оширилиб келинади.

Шунингдек, судьялар учун веб-семинарлар ҳам ташкиллаштирилиб борилади. Мисол учун, Мажбурий лицензиялар ва судлар – муҳим ҳолатлар ва янги ишланмаларни тушуниш (2023 йил, 11 май. Виртуал (инглиз тилида) Женева вақти билан 14:00 - 15:15); Тижорат сирлари ва патентлар – муқобилми ёки тўлдирувчими? (2022 йил, 7 сентябрь. Виртуал (инглиз тилида) Женева вақти билан 14:00 - 15:15); Патентларда сунъий интеллект ихтирочилиги бўйича ривожланаётган юриспруденция (2022 йил 6 июль.

Виртуал (инглиз тилида) Женева вақти билан 13:30 - 14:45); Муаллифлик ҳуқуқида амалий санъат асарларини ҳимоя қилиш (2021 йил 30 сентябрь. Виртуал (испан тилида) Женева вақти билан 17:00 дан 18:00 гача); Кариб денгизи минтақасида савдо белгиларининг ўхшашлигини ва чалкашлик эҳтимолини баҳолаш (йил 2 июнь. Виртуал (инглиз тилида) Женева вақти билан 17:00 - 18:15); Рақамли муҳитда интеллектуал мулк ҳуқуқларининг бузилишини бартараф этиш учун буйруқларни мослаштириш (2020 йил 1 сентябрь. Виртуал (инглиз тилида) Женева вақти билан 14:00 - 15:15) каби мавзуларда вебинарлар ташкил этилган.

БИМТ 2023 йилнинг 31 майдан 2 июнига қадар судьялар учун “Интеллектуал мулк бўйича судлов бўйича БИМТ мастер-класси”ни муваффақиятли ташкил этди. Германия Патент ва товар белгилари бўйича идорасининг (DPMA) Мюнхендаги штаб-квартирасида Германия Федерал Адлия вазирлиги, Германия Патент ва товар белгилари бўйича идораси, Германия Федерал суди ва Германия Федерал Патент суди томонидан

ҳакморликда ташкил этилган тадбир патент билан боғлиқ тажрибалар ва ҳуқуқшунослик ишланмаларини турли минтақалардан келган судьялар учун суд алмашинувини ривожлантиришга қаратилган.

Мастер-классни Германия, Австралия, Ҳиндистон, Нидерландия, Америка Қўшма Штатлари, Ягона Патент Суди (УРС) ва Европа Патент идораси Апелляция кенгашлари судьяларидан иборат нуфузли бирлашма олиб борди. Улар иштирокчи судьяларга кенг қўламли мавзулар бўйича маърузалар қилишди.

Жумладан, патентга лаёқатлилиқ, даъво аризасининг тузилиши, эквивалентлар доктринаси, фармацевтика патентларининг ўзига хос хусусиятлари, патент ишини бошқариш, вақтинчалик чоралар, ҳимоя воситалари ва стандарт муҳим патентлар каби мавзуларда маърузалар қилиниб, ўзаро фикр алмашилди. Ушбу мунозаралар бутун дунё бўйлаб интеллектуал мулк ҳимоясига оид яқинда қабул қилинган суд қарорларига асосланди ва иштирокчилар ўртасида ривожланаётган патент юриспруденциясини чуқурроқ тушунишга ёрдам берди.

Иштирокчиларга БИМТнинг янги нашр этилган “Судьялар учун патент ишларини бошқариш бўйича халқаро қўлланма” ҳам тақдим этилди. Ушбу Қўлланма патент даъвосининг турли босқичлари ҳақида кенг қамровли ва

амалий кўринишни тақдим этиб, ўқувчиларга ўзларининг кизиқишлари ва юрисдикцияларининг муайян соҳаларига мослаштирилган қўлланмаларни яратишга имкон беради.

Ушбу мастер-класс бутун дунё бўйлаб етук ва тажрибали судьяларнинг коллегиялар тармоғини яратиш учун судьялар учун платформа бўлиб хизмат қилди. БИМТ мастер-класси интеллектуал мулк, инновациялар ва ижодий экотизимларнинг мувозанатли ва самарали бўлишини таъминлашда суд органларини қўллаб-қувватлаш бўйича БИМТ ишининг бир қисмидир.

Шунингдек, 2023 йилнинг 15-16 ноябрь кунлари БИМТ интеллектуал мулк судьялари форуми ўтказилиши режалаштирилган. Мазкур форум ташкилотнинг суд органлари билан олиб бораётган ишлари доирасида БИМТ Суд институти томонидан ҳар йили ўтказиладиган тадбирдир.

Ўтган йили ташкил этилган форумда 99 та мамлакат ва учта минтақавий суддан 381 нафар судьяни бутун дунё бўйлаб ўз ҳамкасблари билан мулоқот қилиш учун бирлаштирди.

Форумда фақат судьялар ва Интеллектуал мулк идораларининг квазисудиял апелляция органларининг судьялари иштирок этадилар.

Бу йилги Форум 8 та сессиядан ибора бўлиб, унда турли давлатлардан ташриф буюрган судьялар ўз маърузалари билан иштирок этадилар. Хусусан: 1-сессия: Савдо белгиларида юзага келаётган муаммолар (9.20 – 10.45) - Ноанъанавий савдо белгилари, Географик келиб чиқишини билдирувчи савдо белгилари, Ғараз ниятли савдо белгиси аризалари; 2-сессия: Саноат намуналарида пайдо бўлган муаммолар (11.15 - 12.30) - Мувофиқ дизайнлар, Саноат намуналари ва уларнинг техник ёки функционал хусусиятлари, Патентлар, товар белгилари ва муаллифлик ҳуқуқи билан боғлиқлик ва умумий ҳуқуқларнинг бажарилиши; 3-сессия: Географик кўрсаткичларда юзага келаётган муаммолар (14.15 – 15.30) - Тан олиш ва рўйхатдан ўтказиш, Ҳимоя доираси, Ноқонуний чақирув; 6-сессия: Интеллектуал мулк бўйича суд ишларида далил қоидалари (11.30 - 12.30) - Рақамли далиллар, Ҳуқуқни бузганлиги тахмин қилинган товарларни сотиб олиш, Савдо белгиси

ҳолатларида сўров далиллари, Сақлаш ва тугилиш, Трансчегаравий далилларни олиш; 7-сессия: Баъзи интеллектуал мулк даъволари учун соддалаштирилган ёки тезкор тартиб-қоидалар (14.00 - 15.30) - Соддалаштирилган ёки тезкор процедураларнинг мақсадлари, Апелляция жараёнининг суд самарадорлиги: вариантлари ва методологияси, Соддалаштирилган ёки тезкор процедуралар доираси (масалан, интеллектуал мулк ҳуқуқининг тури, даъвонинг қиймати, талаб қилинадиган ҳимоя воситалари, ишнинг мураккаблиги), Соддалаштирилган ёки кичик босқичли иш юритишнинг хусусиятлари (масалан, қисқароқ муддатлар, вакиллик, илтимоснома, эшитиш ва кашфиёт учун соддалаштирилган қоидалар); 8-сессия: Интеллектуал мулк низолари бўйича суд томонидан тавсия этилган воситачилик механизмлари (16.00 – 17.15) - Турли юрисдикциялардан мисоллар, Интеллектуал мулк ва рақобат масалалари, Лицензия беришни рад этиш, Ҳеч қандай қийинчилик бандлари йўқ, Қиёсий реклама, Чоралар: бозордаги бузилишларни қоплаш, олдини олиш, жазолаш ёки тугатиш учунми? – каби мавзуларда бўлиши режалаштирилган.

Мазкур форум гибрид шаклда, яъни оффлайн ва онлайн шаклда иштирок этиш ҳуқуқини таъминлайди. Форумга https://www.wipo.int/registration/en/form.jsp?organization=WIPO®istration_id=518 ҳаволаси орқали онлайн рўйхатдан ўтиш мумкин.

Мухтасар айтганда, БИМТ томонидан судьялар учун ташкил этиладиган бу турдаги форумлар, мастер класслар, тренингларнинг барчаси бутун дунёда интеллектуал мулк ҳимоясини суд орқали таъминлаш, судьяларда бу турдаги низоларни ҳал қилишда ягона суд амалиётини шакллантириш ҳамда иштирокчи давлатларда интеллектуал мулк соҳасини тартибга солишга қаратилган норматив-ҳуқуқий ҳажжатларни яратиш ва такомиллаштиришдан иборатдир.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

1. Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти қандай ташкилот? Бу ташкилот вазифа ва мақсадларини айтиб беринг.

2. Бутунжахон интеллектуал мулк ташкилотининг Суд институти ҳақида нималарни биласиз? Судьялар учун ушбу суд институти томонидан ташкил этилаётган дастурлар ҳақида гапириб беринг.

3. Интеллектуал мулк ҳимоясига оид қандай халқаро конвенциялар қабул қилинган? Конвенцияларнинг мазмун-моҳиятини тушунтириб беринг.

КАЗУСЛАР:

1. “Far-vab” МЧЖ (бундан буён матнда даъвогар деб юритилади) жавобгар “Philip Morris Products S.A” компанияси (бундан буён матнда жавобгар деб юритилади) ва низонинг предметига нисбатан мустақил талаблар билан арз қилмайдиган учинчи шахс Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Интеллектуал мулк агентлиги (бундан буён матнда Агентлик деб юритилади)га нисбатан Тошкент вилоят судига даъво аризаси билан мурожаат қилиб, товар ва хизматларнинг халқаро классификацияси (ТХХК)да 32 ва 33-синфлари бўйича 841275-сон билан халқаро рўйхатга олинган “Parlament” товар белгисининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида амал қилишини муддатидан олдин тугатишни сўраган.

Кейинчалик, даъвогар даъво предметини ўзгартириш тўғрисида ариза билан судга мурожаат қилиб, 841275-сон билан халқаро рўйхатга олинган ва жавобгарга тегишли бўлган “Parlament blue” товар белгисининг амал қилишини товар ва хизматларнинг халқаро классификацияси (ТХХК)да 32-синф бўйича пиво ичимлигига оид қисмини ва 33-синф бўйича тўлиқ Ўзбекистон Республикаси ҳудудида муддатидан олдин тугатишни сўраган.

Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

2. Бутунжахон интеллектуал мулк ташкилоти томонидан 2013 йил 30 декабрда «GRATUDE» товар белгиси 25 ва 35 синфлар бўйича Туркия Республикаси «GTD Global Tekstil Sanayi ve Dis Ticaret Limited Sirketi» МЧЖ номига рўйхатдан ўтказилган ва 1210444-сонли гувоҳнома берилган.

2016 йил 13 майда Интеллектуал мулк агентлиги томонидан «GRATUDE» товар белгиси 25-синф бўйича «QUALITY TEXTILE PRODUCTION» МЧЖ номига рўйхатдан ўтказилган ва MGU 31554-сонли гувоҳнома берилган.

«GTD Global Tekstil Sanayi ve Dis Ticaret Limited Sirketi» МЧЖнинг Адлия вазирлиги Апелляция кенгашига берган аризаси асосида, Апелляция кенгашининг 2021 йил 6 декабрдаги AMG 2021 122–сонли қарори билан «GRATUDE» товар белгисига берилган MGU 31554 гувоҳнома ҳақиқий эмас деб топилган.

«QUALITY TEXTILE PRODUCTION» МЧЖ номига рўйхатдан ўтказилган «GRATUDE» товар белгиси «GTD Global Tekstil Sanayive Dis Ticaret Limited Sirketi» МЧЖга тегишли «GRATUDE» товар белгиси билан адаштириб юбориш даражасида ўхшаш бўлсада, Интеллектуал мулк агентлиги томонидан рўйхатдан ўтказилган ва Адлия вазирлиги Апелляция кенгашининг қарорига кўра айнан мазкур асос билан ҳақиқий эмас деб топилган.

«QUALITY TEXTILE PRODUCTION» МЧЖ судга мурожаат қилиб, «GRATUDE» товар белгисини 35-синф бўйича номига рўйхатдан ўтказиш ҳақида MGU 41525-сонли гувоҳномани ҳақиқий эмас деб топиш ҳақида Адлия вазирлиги Апелляция кенгашининг 2021 йил 6 декабрдаги AMG 2021 123–сонли қарорини ҳақиқий эмас деб топишни сўраган.

Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

2.3-§. Интеллектуал мулк объектларини суд орқали ҳимоя қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий таъминлашга доир суд амалиёти

“Интеллектуал мулк эгалари ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилиш тизими ҳамда судьяларни интеллектуал мулк соҳасида ўқитиш бўйича мультимедиа маҳсулотларни ишлаб чиқиш” мавзусидаги инновацион лойиҳа бўйича амалга ошириладиган тадбирлар дастурида назарда тутилган “Интеллектуал мулк объектларини суд орқали ҳимоя қилишнинг ташкилий-

ҳуқуқий таъминлаш масалалари бўйича” аналитик материал тайёрлаш тадбири ижроси юзасидан интеллектуал мулк соҳасидаги ишларни (низоларни) судларда кўриб чиқиш билан боғлиқ тартиб-таомиллар ва ушбу жараёнларни такомиллаштириш истиқболлари таҳлил қилинди.

2016 – 2018 йилларда турли инстанциялар судлари томонидан интеллектуал мулк объектларини ҳуқуқий муҳофаза ва ҳимоя қилиш соҳасидаги 234 та суд ишлари кўриб чиқилган. Ушбу кўрсаткичлар 2019-2021 йилларда 276 тани ташкил этган.

2016 – 2018 йилларда кўрилган ишларнинг 174 таси товар белгиларига бўлган ҳуқуқлар бузилишини тўхтатиш ва товар белгилари бўлган ҳуқуқларни улардан фойдаланилмаганлиги муносабати билан тугатиш ҳақидаги, 60 таси Интеллектуал мулк агентлиги ва Адлия вазирлигининг Апелляция кенгаши қарорлари ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишларни ташкил қилади.

Қайд этиш керакки, суд ишларининг асосий қисми товар белгиларига доир низолар ҳиссасига тўғри келади ҳамда уларнинг умумий улуши барча суд ишларининг ўртача 90% дан ортиғини ташкил қилади.

Интеллектуал мулк агентлиги судларда учинчи шахс мустақил даъво билдирмайдиган учинчи шахс ёки судланувчи сифатида иштирок этади.

2016 йилда Агентлик 44 маротаба мустақил даъво қилмаган учинчи шахс сифатида ва 16 марта эса жавобгар сифатида ишга жалб қилинган. Ушбу кўрсаткичлар 2017 ва 2018 йилда мос равишда 66 ва 19 маротабани ҳамда 64 ва 25 маротабани ташкил қилган.

Шундай қилиб, ушбу статистика интеллектуал мулк соҳасидаги суд ишларининг кўпайишини кўрсатмоқда. Бу эса бир томондан тадбиркорлик субъектлари томонидан интеллектуал мулк объектларини ҳуқуқий муҳофаза ва ҳимоя қилиш аҳамиятининг ошиши, шунингдек, уларнинг ҳуқуқий онги яхшиланиши билан боғлиқ бўлса, бошқа томондан, бошқа шахсларнинг

интеллектуал мулкига ҳурмат қилмаслик ва контрафакт маҳсулотлар ишлаб чиқариш ва тарқатишнинг кўпайганлиги билан боғлиқ.

Шу билан бирга, таҳлиллар давомида қуйидаги тизимли камчиликлар мавжудлиги аниқланди:

1. Интеллектуал мулк объектларига бўлган ҳуқуқларни ҳуқуқий муҳофаза ва ҳимоя қилиш билан боғлиқ низоларни турли судлар томонидан кўриб чиқиши

Ҳозирги вақтда интеллектуал мулк объектлари билан боғлиқ низолар турли юрисдикциялардаги судлар томонидан кўриб чиқилмоқда: фуқаролик, иқтисодий, маъмурий ва жиноий судлар. Ўз навбатида, бу интеллектуал мулк соҳасидаги қонунчилик нормаларининг ягона ёндашув асосида қўлланилмаслигига ва шу билан бирга, турли суд амалиёти шаклланишига олиб келади. Бундай тоифадаги суд ишларини барча судларда кўриб чиқиш томонларнинг турли суд йиғилишларида иштирок этишини қийинлаштиради.

Масалан, интеллектуал мулк соҳасига доир ишлар бир кунда фуқаролик ишлари бўйича Мирзо Улуғбек туманлараро судида, Тошкент туманлараро иқтисодий судида, Мирзо Улуғбек тумани маъмурий судида, Тошкент шаҳар маъмурий судида ва ҳоказоларда кўриб чиқиши мумкин.

Бундан ташқари, тегишли суд ишлари Тошкент шаҳридан ташқарида, мисол учун Тошкент вилояти Зангиота туманлараро иқтисодий судида, Тошкент вилояти фуқаролик ишлари бўйича Чирчиқ туманлараро судида ва бошқа туман ва вилоятларда кўриб чиқиши ҳам мумкин. Бундай вазиятда томонларнинг суд мажлисларида қатнашиши жисмонан имконсиз ҳисобланади.

2. Интеллектуал мулк соҳасидаги суд ишларининг мураккаб ва ўзига хос хусусиятга эгаллиги

Интеллектуал мулк соҳасида кўриб чиқиладиган суд ишларининг статистикаси уларнинг йил сайин ортиб бораётганини кўрсатмоқда. Хусусан, 2011 йилда интеллектуал мулк объектларини ҳуқуқий муҳофаза ва ҳимоя

қилиш бўйича ўртача 30 та иш кўрилган бўлса, ушбу кўрсаткич 2018 йилда 85 тадан ортиқни ташкил қилган.

2011-2018 йилларда кўриб чиқилган суд ишлари статистикаси

Йил	Суд иши	Учинчи шахс сифатида жалб этилган ишлар	Жавобгар сифатида жалб этилган ишлар
2011	46	26	20
2012	32	19	13
2013	21	11	10
2014	38	30	8
2015	44	32	12
2016	60	44	16
2017	85	66	19
2018	89	64	25

2018-2021 йилларда кўриб чиқилган суд ишлари статистикаси

Йил	Иқтисодий судлар	Маъмурий судлар	Фуқаролик ишлари бўйича судлар	Жиноят ишлари бўйича судлар
2018	63	17	8	0
2019	29	19	6	0
2020	33	10	1	0
2021	37	22	9	2

2018-2021 йилларда кўриб чиқилган маъмурий ҳуқуқбузарлик бўйича кўрилган суд ишлари статистикаси

Йил	МЖтК 177-моддаси	МЖтК 177 ¹ -моддаси	МЖтК 177 ² -моддаси
2018	2	0	0
2019	7	2	0

2020	15	10	0
2021	86	16	5

Сўнги пайтларда ихтиролар, фойдали моделлар, саноат намуналари ва селекция ютуқлари каби мураккаб интеллектуал мулк объектлари бўйича суд жараёнлари кўпайиб бормоқда.

Мисол сифатида “Merck Sharp&Dohme corp” компаниясининг Бета-аминотетрагидроимидазо - пиразинлар ва тетрагидротиазоло - “тирозинлар диабетни даволаш ёки олдини олиш учун дипептидил пептидаза ингибиторлари сифатида” ихтироларига бўлган патент ҳуқуқларининг бузилишига доир даъво, “Uchtera Boyler”, “Иситиш пўлат газ қозон” фойдали моделига бўлган патент ҳуқуқларининг бузилишига доир даъво, фуқаро Беяков Андрей Павловичнинг “Универсал модулли ЛЕД чирок” саноат намунасига бўлган патент ҳуқуқларининг бузилишига доир даъво, А.Дадаходжаевнинг “Углерод оксидини конверсиялаш учун катализаторни тайёрлаш усули” ихтиросидан фойдаланиш натижасида етказилган зарарни ундириш ҳақидаги даъволар, шунингдек, фуқаролар А.Бегматов, Э.Бутаев, У.Ортиков, Ш.Сахибовларнинг, “VISAGE ELECTRIC” МЧЖ, “УЗБАТ” АЖ ҚК, “ICE AND GOLD” МЧЖ, “High Light Technology” ХК, “SMILE LUX” МЧЖ, “VIKO ELEKTRIK VE ELEKTRONIC ENDUSTRISI SANAYI VE TICARET A.S.” компанияси, “MEDUZA STAR” МЧЖ, “ATL SAKM” МЧЖ, “ПАНА” МЧЖ ҚКларнинг ва бошқаларнинг даъволарини келтириш мумкин.

3. Интеллектуал мулк соҳасидаги низоларни кўриб чиқувчи судьялар малакасининг етарли даражада эмаслиги

Интеллектуал мулк соҳасидаги ишларни кўриб чиқиш ушбу соҳада етарли малакага ега бўлмаган судьялар томонидан амалга оширилмоқда. Бундай дейилишига сабаб эса интеллектуал мулк ҳолатларининг техник мураккаблиги ва касбий ўзига хослиги билан боғлиқ. Айнан ушбу сабаблар бу турдаги ишларни кўриб чиқиш сифатига бевосита таъсир қилмоқда.

Мисол учун, “SMILE LUX” ва “NIAGARA BOTTLERS” МЧЖлари ўртасида фойдали моделга бўлган патентининг бузилишига доир ишни олсак. Ушбу иш бўйича 15 дан ортиқ суд қарорлари қабул қилинган ва 20 дан ортиқ судьялар уни 15 хил инстанцияда кўриб чиққан. Худди шундай ҳолатни “АТЛ-САКМ” ва “Андаза” МЧЖлари ўртасидаги низода ҳам кўриш мумкин. Жумладан, ушбу икки МЧЖ ўртасидаги иш бўйича 20 дан ортиқ суд қарорлари қабул қилинган бўлиб, 30 га яқин судья 20 хил инстанцияда кўриб чиққан.

Шу билан бирга, умумюрисдикция судлари томонидан интеллектуал мулк соҳасидаги ишлар билан бир қаторда умумий стандарт ишларнинг (безорилик, ажралиш, дебиторлик қарзлари ва бошқалар) кўриб чиқилиши ушбу судлар иш юкламасининг ошишига олиб келмоқда. Масалан, ажралиш, банкротлик, мулкни тақсимлаш, йўл ҳаракати қоидаларини бузиш учун юзлаб даъволар билан параллел равишда кўриб чиқиладиганда, интеллектуал мулк соҳасидаги ишнинг барча мураккаблиги ва алоҳида хусусиятларини тушуниш ва ўрганиш қийин ҳамда бундай юклама интеллектуал мулк соҳасидаги ишларни пухта ва тўлиқ кўриб чиқиш учун зарур вақтни қолдирмайди.

Мазкур ҳолатлар ва интеллектуал мулк соҳасидаги ишларнинг ўзига хослиги ишларни кўриб чиқиш муддатига таъсир қилади.

4. Интеллектуал мулк соҳасидаги низоларни кўриб чиқиш давомийлиги

Судлар томонидан интеллектуал мулк соҳасидаги низоларни кўриб чиқиш муддати икки ойдан икки уч йилгача бўлган муддатларда, айрим ҳолларда эса ундан ҳам кўп вақтга чўзилмоқда. Шунингдек, суд амалиёти таҳлили 10 йилга қадар чўзилган интеллектуал мулк соҳасидаги суд ишлари ҳам мавжудлигини кўрсатмоқда.

Мисол учун, “ATL SAKM” ва “ANDAZA” МЧЖлари ўртасидаги саноат намунасига доир низони кўриб чиқиш ва якуний қарор қабул қилиш 7 йилга

(2008 – 2015 йй.) чўзилган бўлса, “SMILE LUX” ва “NIAGARA BOTTLERS” МЧЖлари ўртасидаги низо 3 йилга (2013 – 2016 йй.) ҳамда “The Absolut Company” компанияси (Швеция) ва “Bella Group” МЧЖ (Ўзбекистон) ўртасига низо 3 йилга (2016 – 2019 йй.) чўзилган.

Интеллектуал мулк соҳасига доир ишларни судда кўриб чиқиш муддатлари масаласида хорижий давлатлар амалиётига эътибор қаратилса, уларда бу турдаги суд ишларини кўриб чиқиш узоғи билан 1,5 йилгача чўзилиши мумкинлигини кўриш мумкин. Хусусан, Россия Федерацияси Интеллектуал мулк судида интеллектуал мулкка доир ишларни кўриб чиқиш 1 йил ичида, Германия Федератив Республикасининг Интеллектуал мулк ҳуқуқлари бўйича судида интеллектуал мулкка доир ишларни кўриб чиқиш 1,5 йил ичида, Буюк Британия патент судларида эса бу тоифадаги ишларни кўриш бир икки йил ичида амалга оширилади.

5. Суд процесслари билан боғлиқ харажатларнинг ортиши

Тадбиркорлик субъектлари учун ўзларининг интеллектуал мулк объектларига бўлган ҳуқуқларини ҳимоя қилишга доир суд муҳокамасининг ҳар бир кейинги босқичида суд харажатларининг кўпайиши натижасида суд ишларини юритиш бўйича сезиларли харажатлар уларнинг фаолиятида катта йўқотишларга олиб келади ва келгусида улар томонидан янги интеллектуал мулк объектларини яратишга қизиқишни сусайтиради.

Шу билан бирга, уларга тегишли бўлган интеллектуал фаолият натижалари ёки индивидуаллаштириш воситаларининг ўзгалар томонидан қонунга ҳилоф равишда рўйхатдан ўтказилиши ёки уларнинг интеллектуал мулк объектларидан қонунга ҳилоф равишда фойдаланган натижаси контрафакт маҳсулот ишлаб чиқараётган “инсофсиз” рақобатчилардан ўзига тегишли бўлган интеллектуал мулк объектларига бўлган ҳуқуқларни ҳимоя қилувчи тадбиркорлик субъекти тегишли суд томонидан ушбу низо ёки иш бўйича якуний қарор қабул қилинмагунга қадар ўз фаолиятига амалда тушиши керак бўлган фойдадан маҳрум бўлади. Хусусан, “SMILE LUX” ва “VOLT EXPRESS” МЧЖлари ўртасидаги суд муҳокамаси таҳлил қилинса,

ушбу интеллектуал мулкка доир низо судда тўлиқ кўриб чиқилиб, якуний суд қарори қабул қилинганга қадар “VOLT EXPRESS” МЧЖ томонидан унинг фаолияти ёмонлашгани муносабати билан тегишли маҳсулот ишлаб чиқаришни тўхтатишга мажбур бўлганлигини кўриш мумкин.

Худди шундай “BEST ROYAL INTERNATIONAL” МЧЖ ва “Star step” МЧЖ ҚК ўртасидаги интеллектуал мулкка бўлган ҳуқуқларни ҳимоя қилишга доир низо ўрганилса, мазкур низо кўриб чиқиш муддатлари узок вақтга чўзилганлиги боис “Star step” МЧЖ ҚК катта миқдорда зарар кўрганлигини билиш мумкин.

6. Ўзбекистон Республикаси Монополияга қарши курашиш қўмитаси томонидан интеллектуал мулк соҳасидаги низоларни судгача кўришнинг самарасизлиги интеллектуал мулк соҳасида инсофсиз рақобат нуқтаи назаридан судгача ишларини юритиш Ўзбекистон Республикаси Монополияга қарши курашиш қўмитаси томонидан кўриб чиқилишидир.

Интеллектуал мулк объектларидан фойдаланилган ҳолда содир этилган инсофсиз рақобат факти бўйича Ўзбекистон Республикаси Монополияга қарши курашиш қўмитасига 2014 йилда 14 та та ариза топширилган бўлса, 2018 йилда ушбу кўрсаткич 121 тани ташкил қилган.

Алоҳида эътибор қаратиш керакки, Ўзбекистон Республикаси Монополияга қарши курашиш қўмитасига қилинган мурожаатларнинг катта қисми (50 фоиздан ортиғи) муайян интеллектуал мулк объекти ҳуқуқ эгаси ҳисобланган хорижий давлатлар компаниялари томонидан юборилган.

Ўзбекистон Республикаси Монополияга қарши курашиш қўмитаси томонидан интеллектуал мулк объектларидан фойдаланилган ҳолда содир этилган инсофсиз рақобат факти бўйича ишларни кўриб чиқиш бўйича қабул қилинадиган қарор устидан бевосита судга шикоят қилиниши мумкин. Судлар бу турдаги шикоятларни кўриб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Монополияга қарши курашиш қўмитасининг қарорини ҳақиқий эмас деб топиши мумкин.

Шу ўринда қайд этиб ўтиш керакки, Ўзбекистон Республикаси Монополияга қарши курашиш қўмитаси томонидан интеллектуал мулк объектларидан фойдаланилган ҳолда содир этилган инсофсиз рақобат факти бўйича ишларни кўриб чиқиш натижалари бўйича интеллектуал мулк объектларига бўлган ҳуқуқлар бузилишига йўл қўйган шахсларга бажарилиши мажбурий бўлган кўрсатмалар ҳам киритилади. Бирок, ушбу кўрсатмаларнинг амалда бажарилиши ҳар доим ҳам таъминланмайди.

Таъкидлаш жоизки, хорижий давлатларда интеллектуал мулк объектларидан фойдаланилган ҳолда содир этилган инсофсиз рақобат факти бўйича ишлар муайян давлат органи ёки ташкилоти томонидан кўриб чиқилмайди, балки бевосита суд томонидан интеллектуал мулкка бўлган ҳуқуқлар бузилиши сифатида тоифаланган ҳолда кўриб чиқилади.

Интеллектуал мулк объектларини ҳуқуқий муҳофаза ва ҳимоя қилиш билан боғлиқ ишларни судларда кўриб чиқиш сифати ва самарадорлигини ошириш ҳамда интеллектуал мулк эгаларини одил судловдан фойдаланишини таъминлаш мақсадида қуйидагилар таклиф этилади:

1) интеллектуал мулк соҳасидаги низоларнинг асосий қисми Тошкент шаҳри кўриб чиқилишини инобатга олган ҳолда Тошкент шаҳрида Ўзбекистон Республикаси Олий суди тизимига кирувчи **ягона ихтисослашган Интеллектуал мулк судини ташкил қилиш.**

Бундай судлар дунёнинг бир қатор ривожланган давлатларида фаолият олиб бориб, интеллектуал мулк ҳуқуқларининг самарали ва ишончли ҳуқуқий ҳимоя қилинишига хизмат қилади. Хусусан, Германия, Австрия, Швейцария, Буюк Британия сингари давлатларда ушбу тоифадаги судлар фаолияти жуда тизимли ва самарали йўлга қўйилган.

Бундай судларнинг ташкил этилиши:

биринчидан, интеллектуал мулк соҳасидаги низоларни судларда қисқа вақт давомида кўрилишига;

иккинчидан, соҳага доир низонинг бир инстанциянинг ўзида томонларга мақбул қарор қабул қилиниши орқали тўлиқ кўриб чиқилишига;

учинчидан, соҳа бўйича ягона суд амалиёти шаклланишига;

тўртинчидан, умумюрисдикция судларида мавжуд иш юкламаси ҳажми камайишига;

бешинчидан, ишларни кўриб чиқиш ва қабул қилинадиган қарорлар сифати тубдан яхшиланишига;

олтинчидан, бир соҳага доир ишларни бир судда жамланиши ва кўриб чиқилишига хизмат қилади.

2) Интеллектуал мулк суди фаолият юритувчи судьяларни танлаб олишда номзодларнинг интеллектуал мулк соҳасидаги (интеллектуал мулкни ҳуқуқий муҳофаза қилиш ва ҳуқуқий ҳимоя қилиш йўналишларида) **профессинал фаолият билан шуғулланган патент вакили ёки адвокат бўлиши мажбурий тартибини белгилаш.**

Интеллектуал мулкни миллий ва халқаро даражада рўйхатдан ўтказиш, интеллектуал мулк объектларига бўлган бузилган ҳуқуқларни тиклаш фаолияти билан бевосита ишлаган номзодларнинг судья бўлиши бу турдаги низо ва ишларни самарали, тез ва сифатли кўриб чиқилиш ва адолатли суд қарорлари қабул қилинишига хизмат қилади.

Шу билан бирга, бу турдаги судьялар томонидан ишларни кўриб чиқишда интеллектуал мулкни ҳуқуқий муҳофаза қилувчи экспертларни ишга жалб қилмасдан, улардан экспертлик хулосаларини олмасдан қарор қабул қилинишига, қабул қилинган қарор ҳар томонлама мустақил қабул қилинишига замин яратади.

Казуслар:

13. А. фуқаро “Ўзбекистон патирлари” сўзли белги учун Адлия вазирлигига талабнома топширди. Аммо Вазирлик ходими “Ўзбекистон” ёзувли белгини давлат рўйхатидан ўтказиш мумкин эмаслигини билдирди. Фуқаро ушбу ҳолатдан норози бўлиб судга мурожаат қилди. Мазкур турдаги

ишлар қайси суд томонидан кўриб чиқилади ҳамда суд қандай қарор қабул қилиш мумкин?

14. “Мелон” МЧЖ судга мурожаат қилиб, “Садаф” МЧЖ номига рўйхатдан ўтказилган “Олмос” товар белгисига берилган гувоҳноманинг амал қилишини муддатидан олдин тугатишни сўраган. Ўз даъво аризасида “Мелон” МЧЖ “Олмос” товар белгисидан узлуксиз уч йил давомида фойдаланилмаганлиги сабабли, унга берилган гувоҳноманинг амал қилиши муддатидан олдин тугатилиши лозимлигини билдирган.

Мазкур турдаги ишлар қайси суд томонидан кўриб чиқилади? Агарда суд томонидан ишни кўриб чиқиш натижасида ҳақиқатдан ҳам “Олмос” товар белгисидан охириги уч йил давомида фойдаланилмаганлиги аниқланса, суд қандай қарор қабул қилиши керак?

15. Фуқаро Шеров С.П. Вазирликка матбаа маҳсулотларини саноат намунаси учун патентлашга талабнома топширди. Бироқ, расмий экспертиза жараёнида унинг талабномаси рад этилди. Фуқаро Шеров С.П бу ҳолатдан норози бўлиб, Вазирлик ходими ҳаракатлари устидан судга мурожаат қилди. Мазкур турдаги ишлар қайси суд томонидан кўриб чиқилади?

Назорат саволлари:

1. Интеллектуал мулк соҳасидаги низолар ва ишлар қайси судлар судловига тегишли ҳисобланади?

2. Интеллектуал мулк соҳасидаги низоларни кўриб чиқиш бўйича судловга тааллуқлилиқни тушунтириб беринг.

3. Қандай ҳолатда интеллектуал мулк соҳасидаги қонунга хилоф қилмишлар жиноят деб эътироф этилади?

4. Индивидуаллаштириш воситалари бўлган ҳуқуқларни бузиш натижасида содир этиладиган маъмурий ҳуқуқбузарлик тавсифини очиб беринг.

5. Интеллектуал мулк объектларига бўлган ҳуқуқлар реклама воситаси бузилган тақдирда бундай низолар қайси судлар томонидан кўриб чиқилади?

3-БОБ. ФУҚАРОЛИК СУДЛОВ ИШЛАРИНИ ЮРИТИШДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК БИЛАН БОҒЛИҚ МАСАЛАЛАРНИ ҲАЛ ЭТИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

3.1-§. Ўзбекистонда муаллифлик ҳуқуқларини судда ҳимоя қилиш: мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий бошқариш институти мисолида

Муаллифлик ҳуқуқини таъминлашда жаҳонга ўрناк бўладиган мамлакатлар тажрибасига қарайдиган бўлсак, ушбу соҳадаги қонунчилик нормаси механизмларини таъминлашда мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилотлар алоҳида ўринга эга бўлиб, муаллифлик ҳақларини йиғиш ва тақсимлашнинг **энг самарали воситаси** ҳисобланади. Зеро, бундай ташкилотларнинг асосий вазифалари қаторида ўз аъзолари ҳисобланган ижодкорларнинг асарлари реестри ва ундан фойдаланувчилар ҳисобини юритиш, тегишли муаллифлик ҳақи (гонорар)ни йиғиш ҳамда тақсимлашдан иборат. Шунини таъкидлаш керакки, тарихда бу каби институт дастлаб Францияда пайдо бўлган. Кейинчалик, яъни XIX аср охири ва XX аср бошларида Европанинг бошқа мамлакатларида ҳам шу каби жамоат бирлашмалари фаолияти йўлга қўйила бошланди.

Муаллифлик ҳуқуқини жамоавий бошқариш институти туфайли муаллифлик ҳуқуқлари индивидуал асосда амалга оширилиши мумкин бўлмаган ёки қийин бўлган мутлақ мулк ҳуқуқларини амалга ошириш мумкин. Айнан мазкур институтнинг самарали фаолият кўрсатиши Ўзбекистоннинг муаллифлик ҳуқуқи соҳасида имзолаган шартномалари доирасидаги мажбуриятларини бажариш имкониятини оширишда ҳам муҳим ўрин тутади. Мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилотлар – бу ҳуқуқ эгаларининг номидан ҳаракат қилувчи ташкилот ҳисобланади. Ҳуқуқ эгалари номидан бу каби ташкилотлар фойдаланувчилар билан тарифларни келишади, муҳофаза қилинадиган асарлардан фойдаланиш бўйича лицензияларни беради, асарлардан фойдаланишдан тушган

маблағларни ўз аъзолари ўртасида тақсимлайди ҳамда фойдаланиш тартибини назорат қилади.

Мулкий ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилотларга кўйиладиган асосий талаблардан бири бу – улар фаолиятидаги шаффофлик ва йиғилган муаллифлик ҳақларини белгиланган шартларда ва муддатда тўланиши ҳисобланади. Шунга кўра ҳамда сўнгги йилларда Ўзбекистонда ҳам бу каби ташкилотлар сони ортиб бораётганлиги муносабати билан Вазирлар Маҳкамасининг “Мулкий ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилотларни давлат рўйхатидан ўтказиш ва улар фаолиятини тартибга солиш тўғрисида”ги қарорини қабул қилиш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби айнан муаллифлик соҳасидаги ваколатли органга юклатилиши ҳар томонлама мақсадга мувофиқ бўлади. Хусусан, Беларусь Республикаси, Сингапур, Филиппин каби мамлакатларда интеллектуал мулк бўйича ваколатли орган томонидан мулкий ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилотларни рўйхатдан ўтказиш (аккредитация) тажрибаси мавжуд. Шу билан бирга, таклиф этилаётган ушбу қарорда муаллифлик ҳуқуқи эгаларининг манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида мулкий ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилотлар таъсисчиларининг минимал сони ҳамда устав капиталини белгилаб ўтилиши мақсадга мувофиқ бўлади. Зеро, “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонунда ҳам ушбу ташкилотларни давлат рўйхатидан ўтказиш шартлари ва тартиби Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланиши кўрсатилган.

Ҳозирда мамлакатимизда бир қатор бу турдаги жамоат бирлашмалари фаолият бошлаган бўлиб, бугунги кунга келиб уларнинг сони ўсиб, (6 та) шу билан бирга фаолияти такомиллашиб бормоқда. Хусусан, биргина 2019 йилда 3 та муаллифлик жамияти Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигидан нодавлат нотижорат ташкилоти сифатида рўйхатдан ўтказилди. Таққослаш учун бундай ташкилотлар Озарбайжонда 2 та, Туркияда 28 та, Тожикистонда 2 та, Қозоғистонда 8 тани ташкил этмоқда, Қирғизистонда эса Қирғизпатент томонидан муаллифлар ва ҳуқуқ эгалари учун

фойдаланувчилардан муаллифлик ҳақларини йиғиш ва тақсимлаш ишлари амалга оширилади.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, бир қатор мамлакатларда муаллифлик жамиятлари ҳаттоки, ишчилар касаба уюшмаларидан ҳам илгари тузилган. Бугунги кунга келиб бу каби ташкилотларнинг минтақавий ва халқаро ассоциациялари ҳам фаолият юритмоқда. Булар сирасига ёзувчилар ва бастакорлар бирлашган халқаро конфедерацияси (CISAC), нусха кўчириш ташкилотлари халқаро федерацияси (IFRRO), ижрочиларнинг Европа ташкилотлари ассоциацияси (AEPO) кабиларни киритиш мумкин.

Маълумот сифатида эътибор қаратадиган бўлсак, Муаллифлар ва бастакорлар халқаро конфедерация (CISAC) 130 дан ортиқ мамлакатдан 250 дан ортиқ мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилотларини бирлаштирган ташкилот бўлиб, 2017 йилда ушбу ташкилот таркибига кирувчи жамоат бирлашмалари томонидан йиғилган муаллифлик ҳақлари (гонорар) миқдори 447,8 млн АҚШ долларини ташкил этган.

Ҳозирги кунда Ўзбекистонда муаллифлар ва ҳуқуқ эгаларининг мулкӣ ҳуқуқлари ҳимоясини таъминлашга доир бир қатор ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Хусусан, муаллифлар, турдош ҳуқуқ эгалари ҳамда бошқа ҳуқуқ эгаларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини, уларнинг муаллифлик ҳақи (гонорар)ни **адолатли олинишини** таъминлаш шулар жумласидандир. Муаллифлар ва ҳуқуқ эгалари ўзларининг **ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида** Ўзбекистон Республикасининг “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонунига кўра фан, адабиёт ва санъат асарларининг муаллифлари, ижрочилар, фонограммаларни тайёрловчилар ёки бошқа ҳуқуқ эгалари ўз мулкӣ ҳуқуқларини жамоавий асосда бошқарадиган ташкилотлар тузишга ҳақлидир.

Шунингдек, ушбу қонуннинг 58-моддасига асосан бу каби ташкилотлар қуйидаги ҳуқуқларга эга:

- тўланадиган ҳақ миқдорини ва шартномаларнинг тузилишига доир бошқа шартларни фойдаланувчилар билан келишиб олиш;

- бундай ташкилот бошқараётган ҳуқуқлардан фойдаланиш учун фойдаланувчилар билан шартномалар тузиш;

- ташкилот тўланадиган ҳақни йиғиш билан шартнома тузмасдан шуғулланган тақдирда, бундай ҳақ миқдорини фойдаланувчилар билан келишиб олиш;

- шартномаларда назарда тутилган ҳақни йиғиш, тақсимлаш ва тўлаш;

- бундай ташкилот ўзи бошқараётган ҳуқуқларни ҳимоя қилиш учун зарур бўладиган **ҳар қандай юридик ҳаракатларни бажариш**;

- шундай ташкилот томонидан белгиланган тартибда асарларни ва (ёки) турдош ҳуқуқлар объектларини, шунингдек асарларга ва (ёки) турдош ҳуқуқлар объектларига бўлган ҳуқуқларни бошқа шахсга ўтказиш тўғрисидаги шартномаларни рўйхатга олишни ва (ёки) сақлашга топширишни амалга ошириш.

Мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилотлар ва муаллифлар ўртасидаги ҳуқуқий муносабатлар топшириқ шартномаси хусусиятига эга ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 817-моддасига кўра, топшириқ шартномаси бўйича бир тараф (вакил) иккинчи тараф (топшириқ берувчи)нинг номидан ва унинг ҳисобидан муайян юридик ҳаракатларни содир этиш мажбуриятини олади. Вакил тузган битим бўйича ҳуқуқ ва мажбуриятлар бевосита топшириқ берувчида вужудга келади. Топшириқ вакил томонидан бир ёки бир неча муайян юридик ҳаракатларни содир этиш ҳақида ёки топшириқ берувчининг ишларини унинг кўрсатмаларига мувофиқ юритиш ҳақида берилиши мумкинлиги белгиланган. Яна шуни қайд этиш лозимки, одатда амалиётда мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилотлар кўпроқ муаллиф ва бастакорлар мулкӣ ҳуқуқларини ҳимоячиси сифатида кўрилади. Бунга сабаб ижрочиларнинг даромад олиш манбалари кўплиги, хусусан бунда мусиқий нашриётлар алоҳида ўрин тутиши қайд этилади. Сабаби, мусиқий нашриётлар асосан ижрочи ёки фонограмма тайёрловчи ёки овоз ёзувчи

студиялар билан ишлайди ҳамда даромад манбаси сифатида ижтимоий тармоқлар кўрсатилади (Youtube, Instagram каби).

Ваҳоланки, мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилотлар ҳам турдош ҳуқуқлар субъектлари мулкӣ манфаатлари ифодачиси ҳисобланишади. Хусусан, ушбу жиҳат Жаҳон савдо ташкилотининг ТРИПС битими нормаларига мувофиқ келади.

Муаллифлик ҳуқуқи объектлари рўйхатдан ўтказилмаслиги нуқтаи назаридан ўз навбатида мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилотларга ҳуқуқ эгаллигини тасдиқлаш ва аниқлаштириш билан боғлиқ. Ўзбекистон Республикаси “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонунининг 65-моддасига кўра мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилот мулкӣ ҳуқуқларни бошқариш шундай ташкилот томонидан амалга ошириладиган шахсларнинг бузилган муаллифлик ҳуқуқлари ва турдош ҳуқуқларини ҳимоя қилиб, қонунда белгиланган тартибда ўз номидан ариза билан судга мурожаат этишга ҳақлидир. Шунингдек, мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилот ўз ҳуқуқлари қаторида ўзи бошқараётган ҳуқуқларни ҳимоя қилиш учун зарур бўладиган ҳар қандай юридик ҳаракатларни бажариш ҳуқуқига эга. Айнан ушбу турдаги ташкилот томонидан муаллифлик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш билан боғлиқ ҳолатни қуйидаги мисол орқали ҳам кўриш мумкин.

Жорий йилнинг 13 январь куни Фуқаролик ишлар бўйича Тошкент шаҳар Яккасарой туманлараро судида мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилот – даъвогар “Ўзбекистон Республикаси Муаллифлик ва турдош ҳуқуқларни ҳимоя қилиш жамияти”нинг аъзоси, Ўзбекистон халқ шоири У.Азимов манфаатлари юзасидан жавобгар С.Жавбердиевга нисбатан муаллифлик ҳуқуқи бузилишига чек қўйиш, муаллифлик ҳуқуқлари бузилганлиги учун товон (компенсация) пули ва маънавий зарарни ундириш тўғрисидаги аризаси юзасидан суд мажлиси бўлиб ўтди. Аҳамиятли жиҳати ушбу суд

иши ўзининг йўналиши нуқтаи назаридан Ўзбекистонда кўриб чиқилган дастлабки суд ишлари каторига киради. Даъвогар, яъни “Ўзбекистон Республикаси Муаллифлик ва турдош ҳуқуқларни ҳимоя қилиш жамияти” жавобгардан муаллиф фойдасига 245 000 000 миллион сўм товон пули ва 100 000 000 миллион сўм маънавий зарар ундиришни ҳамда жавобгар томонидан кўшиқ қилиб ижро этилган “Карвон” шеърини турли оммавий манбалар (интернет, турли телекоммуникация тармоқлари, ижтимоий тармоқлар)дан олиб ташлашни сўраган. Юқоридаги суд мажлиси қарорига кўра, мулкый ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилот – “Ўзбекистон Республикаси Муаллифлик ва турдош ҳуқуқларни ҳимоя қилиш жамияти”нинг даъво аризаси қисман қаноатлантирилди. Суд қарорига кўра, жавобгар С.Жавбердиевдан базавий ҳисоблаш миқдорининг 200 баравари миқдоирда товон пули ва 40 000 000 сўм маънавий зарар ундирилиши белгиланди.

Маълумки, Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 20 августдаги “Интеллектуал мулк объектларининг ҳуқуқий муҳофазаси янада такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонуни билан “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонунга зарарлар етказилиши фактидан қатъи назар, **ҳуқуқбузарликнинг хусусияти ва ҳуқуқбузарнинг айби даражасидан келиб чиқиб иш муомаласи одатларини ҳисобга олган ҳолда зарар қопланиши ўрнига базавий ҳисоблаш миқдорининг йигирма бараваридан минг бараваригача миқдорда тўланиши лозим бўлган товонни тўлашни назарда тутувчи қўшимча ва ўзгартиришлар киритилди.**

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонунининг 65-моддасига мувофиқ, **муаллиф, турдош ҳуқуқлар эгаси ёки мутлақ ҳуқуқларнинг бошқа эгаси ҳуқуқбузардан ҳуқуқларни тан олишини, ҳуқуқ бузилишидан олдинги ҳолатни тиклашини ва ҳуқуқни бузадиган ёки унинг бузилиши хавфини**

юзага келтирадиган ҳаракатларни тўхтатишини ҳамда ҳуқуқ эгасининг ҳуқуқи бузилмаган тақдирда, у фуқаролик муомаласининг одатдаги шароитларида олиши мумкин бўлган, лекин ололмай қолган даромади миқдоридagi зарарларнинг ўрнини қоплашини талаб қилишга ҳақли эканлиги белгиланган. Ушбу моддадаги “мутлақ ҳуқуқларнинг бошқа эгаси” дейилганда айнан мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилот назарда тутилганлигини таъкидлаш лозим.

Юқоридаги норма орқали товон миқдори чегараларининг қонунчиликка киритилиши судлар учун жавобгарлик чорасини белгилашда муҳим асос бўлиб хизмат қилди дейиш мумкин. Зеро, илгари бу каби норма мавжуд эмас эди ва судлар томонидан товонни белгилаш билан боғлиқ ҳолатлар деярли кузатилмаган.

Мазкур суд ишида яна бир ўзига хос жиҳати унда муаллиф номидан мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилот даъво ариза билан чиққанлигидир. Зеро, бу каби жараён ҳам Ўзбекистонда илк мартаба кузатилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонунининг 58-моддасига кўра мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилот ўзи қайси ҳуқуқ эгаларининг номидан иш кўраётган бўлса, шу ҳуқуқ эгаларининг номидан ва **улардан олинган ваколатлар асосида ўзи бошқараётган ҳуқуқларни ҳимоя қилиш учун зарур бўладиган ҳар қандай юридик ҳаракатларни бажариш ҳуқуқига эга.** Шунингдек, мазкур қонуннинг 65-моддасига кўра мулкӣ ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилот мулкӣ ҳуқуқларини бошқариш шундай ташкилот томонидан амалга оширилаётган шахсларнинг бузилган муаллифлик ҳуқуқлари ва турдош ҳуқуқларини ҳимоя қилиб қонунда белгиланган тартибда ўз номидан ариза билан судга мурожаат этишга ҳақлидир. Демак, Ўзбекистон Республикаси “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонуни нормаларига мувофиқ бу каби ташкилотларга ўз аъзоси бўлган ижодкорлар номидан уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун барча

процессуал ҳаракатларни амалга ошириш ваколати мавжуд деган хулосага келиш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2000 йил 28 апрелдаги “Маънавий зарарни қоплаш ҳақидаги қонунларни қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 7-сон Қарорида **маънавий зарар** деганда жабрланувчига қарши содир этилган ҳуқуқбузарлик ҳаракати (ҳаракатсизлик) оқибатида у бошидан кечирган (ўтказган) маънавий ва жисмоний (камситиш, жисмоний оғриқ, зарар кўриш, ноқулайлик ва бошқа) азоблар тушунилиши белгиланган. Ғайриқонуний ҳаракатлар (ҳаракатсизлик)нинг объекти бўлиб фуқарога туғилган вақтидан буён ва қонунга мувофиқ тегишли бўлган номоддий манфаатлари (ҳаёти, соғлиғи, шахснинг кадр-қиммати, ишчанлик обрў-эътибори, шахсий ҳаётнинг дахлсизлиги, шахсий ва оилавий сири), шахсий номулкий ҳуқуқлари (ўз номидан фойдаланиш ҳуқуқи, **муаллифлик ҳуқуқи ва бошқа номулкий ҳуқуқларнинг интеллектуал фаолият натижаларини қонунларга кўра ҳуқуқий муҳофаза қилиш**) ва мулкый ҳуқуқлари (уй-жой дахлсизлиги, мулк ҳуқуқи ва бошқалар)ни бузилиши бўлиши мумкинлиги белгиланган.

Шунингдек, юқоридаги суд иши доирасида учинчи шахс сифатида Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Интеллектуал мулк агентлиги ҳам жалб этилган бўлиб, унинг хулосасига кўра юридик ва жисмоний шахслар асардан фақат ҳуқуқ эгаси ёки бошқа ваколатли шахс билан тузилган шартномага биноан, шу жумладан мулкый ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилотлар билан тузилган шартномага биноан ёхуд улар бўлмаган тақдирда, бу ташкилотларнинг вазифалари ва мажбуриятларини бажарувчи ташкилот билан тузилган шартномага биноан фойдаланишлари мумкин. Агентлик вакили ушбу иш доирасида юқоридагиларга асосан, С.Жавбердиев муаллифнинг розилигисиз унинг асаридан фойдаланган ва “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонун талабларини бузганлигини баён қилиб, қонуний қарор қабул қилишни сўраган. Шунини таъкидлаш керакки, илгари интеллектуал

мулк соҳасидаги ваколатли орган – Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги хузуридаги Интеллектуал мулк агентлиги айнан муаллифлик ҳуқуқи ҳимояси билан боғлиқ низоларда деярли иштирок этмаган эди. Буни Агентликнинг қуйидаги расмий ҳисоботларидан олинган маълумотлар орқали ҳам кўриш мумкин.

**Интеллектуал мулк агентлигининг интеллектуал мулк соҳасидаги суд
низоларида иштироки юзасидан статистикаси**

(2017-2019 й.)

2017 йил							
Иштирок этиш мақоми	Ихтиро	Товар белгиси	Селекция ютуғи	Фойдали модель	Саноат намунаси	Муаллифлик ҳуқуқи	Жами
Жавобгар сифатида	1	13	-	-	5	-	19
Учинчи шахс сифатида	-	62	-	-	4	-	66
Жами:	1	75	-	-	9	-	85
2018 йил							
Иштирок этиш мақоми	Ихтиро	Товар белгиси	Селекция ютуғи	Фойдали модель	Саноат намунаси	Муаллифлик ҳуқуқи	Жами
Жавобгар сифатида	1	22	-	-	2	-	25
Учинчи шахс сифатида	-	61	-	1	-	-	62
Жами:	1	83	-	1	2	-	87
2019 йил							
Иштирок этиш	Ихтиро	Товар белгиси	Селекция ютуғи	Фойдали модель	Саноат намунаси	Муаллифлик	Жами

мақоми		си				хуқуқи	
Жавобгар сифатида	-	30	-	-	-	-	30
Учинчи шахс сифатида	5	64	1	-	-	-	70
Жами:	5	94	1	-	-	-	100

Шу билан бирга, фуқаролик ишлари бўйича Миробод туманлараро судида ҳам “Ўзбекистон Республикаси Муаллифлик ва турдош ҳуқуқларни ҳимоя қилиш жамияти” (UzAvtor) томонидан “Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган артист” Қўзиев Тоир Асқарович манфаатлари юзасидан киритилган даъво аризаси кўриб чиқилди. Ушбу киритилган даъво аризасининг ўзига хос жиҳати шундан иборатки, яъни жамият томонидан мамлакатимизда илк маротаба муаллиф рухсатисиз унинг асаридан фойдаланганлик учун ресторан судга берилди. Яъни, муаллиф Тоир Қўзиевнинг “Сумите” номли мусиқий асаридан унинг розилигини олмасдан фойдаланган Тошкентдаги машхур ресторанлардан бирига нисбатан суднинг ҳал қилув қарори ўқиб эшиттирилди. Ҳал қилув қарорида жавобгарга (*номини ошкор қилмаслигимизни илтимос қилган*) нисбатан Ўзбекистон Республикасининг “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонунига биноан муаллиф Қўзиев Тоир Асқарович фойдасига 5 миллион сўм товон пулини (бой берилган фойда) тўлаб бериш мажбурияти юклатилди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, сўнгги йилларда Ўзбекистонда муаллифлик ҳуқуқи билан боғлиқ низоли ишлар ошиб бормоқда. Бу эса ўз-ўзидан ушбу йўналиш институтлари (мулкый ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилотлар) фаол ишлаётганлигидан ҳамда ижодкорларнинг ўз ҳуқуқларини тушуниб етаётганлигидан дарак беради. Шу билан бирга, ҳозирда Ўзбекистонда муаллифлар ва ҳуқуқ эгаларининг мулкый ҳуқуқлари

ҳимоясини таъминлашга доир бир қатор ислоҳотлар амалга оширилаётганлигини таъкидлаш керак. Хусусан, муаллифлар, турдош ҳуқуқ эгалари ҳамда бошқа ҳуқуқ эгаларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини, уларнинг муаллифлик ҳақи (гонорар)ни адолатли олиншини таъминлаш шулар жумласидандир.

Ушбу йўналишдаги тадқиқотлардан келиб чиқиб, мулкӣ ҳуқуқларни жамоавӣ асосда бошқарувчи ташкилотлар фаолиятига доир қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

Биринчидан, мулкӣ ҳуқуқларни бошқариш билан шуғулланадиган ташкилотлар бевосита субъектларнинг ошқора умумӣ йиғинларида, сайлаш орқали ва бошқа субъектларнинг аъзо бўлиб киришига имкон берадиган йўналишларда тузилиши керак.

Иккинчидан, мулкӣ ҳуқуқларни жамоа бўлиб бошқариш билан шуғулланадиган ташкилотлар ҳуқуқ эгалари шартнома асосида ўтказган ҳуқуқларнигина амалга ошириши лозим.

Учинчидан, субъектлар хоҳлаган вақтда бу ташкилотларнинг назорат қилиш ҳуқуқига эга бўлиш имкониятини олишлари керак.

Тўртинчидан, бу ташкилотлар ҳуқуқ эгаларининг манфаатларини хорижда ифода этиши лозим.

Бешинчидан, бу ташкилотлар муаллифлик ҳуқуқининг турли соҳалари бўйича тузилиши мумкин.

Мазкур таклифлар бўйича ишларни тўғри ва тизимли тарзда йўлга қўйилиши, ўйлаймизки муаллифлик ҳуқуқини ҳимоясини таъминлашга бу орқали эса ижодкорлар меҳнати учун тегишли ҳақларни тўланишига ҳамда мамлакатимизда маданият ва санъатни ривожланишига олиб келади.

3.2-§. Ўзбекистонда патент ҳуқуқи ва индивидуаллаштириш воситаларини ҳимоя қилиш амалиёти

Патент ҳуқуқи – интеллектуал мулкнинг энг қийин институтларидан бири ҳисобланади, сабаби патентни ҳимоя қилиш ва расмийлаштириш учун

нафақат қонунчиликни билиш, балки техника соҳасидаги тегишли билимга эга бўлиш ҳам талаб этилади. Патент – бу кашфиёт ёки бирор янгилик, ишлаб чиқариш ускунаси намунаси каби бирор-бир нарсага бўлган муаллифнинг мутлақ ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжат бўлиб, унинг асосий вазифаси муаллифнинг интеллектуал ҳуқуқини ҳимоя қилишдир. Шунингдек, Патент ҳуқуқи ислом ҳуқуқшунослигида ҳам тан олинади ва ҳимоя қилинади²¹.

Патент олиш жараёни, патент олувчининг масъулиятлари ва ҳуқуқлари турли мамлакатларда турличадир. Патент эгасига бериладиган мутлақ ҳуқуқлар бошқаларнинг (учинчи томоннинг) патентланган ихтирони рухсатсиз ясаши, қўллаши, сотиши ёки тарқатиши олдини олади.

Патентлар интеллектуал мулкни ҳимоя қилишнинг энг кенг тарқалган шакли бўлиб, улар нафақат аниқ ихтиро қилинган машинани ёки жараённи, балки айна пайтда ихтиро қилинган машинанинг вариантлари ёки асосида ётиши мумкин бўлган жараёнларни ҳам ҳуқуқий муҳофаза қилади²².

Бундан ташқари, патентлар компанияларнинг янги ва инновацион ғоялар ва технологияларидан максимал фойда олиш имкониятларини оширишнинг бош воситаси ҳисобланади. Ҳеч кимга сир эмаски, билимларга асосланган замонавий иқтисодиётда инновацион компаниянинг патент стратегияси унинг ишбилармонлик стратегиясининг асосий компоненти дир. Асл ихтиро ва ғоялар замонавий иқтисодиётимизнинг ҳаракатлантирувчи кучи, билим ресурсларини, айниқса янги ғоялар ва концепцияларни бошқариш тезкор ўзгараётган бизнес-муҳитдаги рақобатчилик шароитида ҳар бир компаниянинг имкониятларини ўзгартириш, мослаштириш ва янги имкониятлардан фойдаланиш лаёқати учун муҳим аҳамиятга эга. Биргина инновацион ғоя ортидан вужудга келган янгилик ҳайратланарли даражадаги ютуқларни келтириб чиқариши ёки банкротлик бўсағасида турган компанияларнинг келажагини ўзгартириши мумкин, буни Apple ҳамда

²¹ Ислом молияси. Исломда ақл-заковат, муаллифлик ва номоддий бойликларга эга бўлган ҳуқуқ [Электрон ресурс] islommoliyasi.uz. 06.07.2020.

²² Jeffrey I. Auerbach. Patent law principles and strategies. — USA, 2006. — 30 p.

Fortune 500 каби молиявий гигантлар ҳам исботлаганлар.

Мамлакатимизда патентлар билан ишлаш ҳали ривожланмаган. Бошқа мамлакатлар компаниялари патентлар билан фаол ишламоқда — улар сотиб олиш ва сотиш, патент ҳавзаларини яратиш, компаниянинг капиталлашувида патентлар ва савдо белгиларидан фойдаланиш, шунингдек, ўз маҳсулотларини бозорларга олиб чиқиш ёки ташқи бозорларда товарлар ва хизматлар билан билвосита рақобатлашиш борасида жадал фаолият юритмоқда, АҚШ ҳатто бизнес усулларини ҳам патентламоқда²³.

Илм-фанда турли мезонлардан фойдаланган ҳолда, патент ҳуқуқининг кўплаб тамойиллари таъкидланган. Албатта, патент ҳуқуқи қоидалари барча фуқаролик қонунчилиги тамойиллари билан тавсифланади. Ушбу тамойилларнинг аксарияти Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 1-моддасида (муносабатлар иштирокчиларининг тенглигини эътироф этиш, мулкнинг дахлсизлиги, шартноманинг эркинлиги, хусусий ишларга бирон-бир кишининг ўзбошимчалик билан аралашшига йўл қўйилмаслиги, фуқаролик ҳуқуқлари тўққинликсиз амалга оширилиши, бузилган ҳуқуқлар тикланиши, уларнинг суд орқали ҳимоя қилинишини таъминлаш зарурлиги ва бошқалар) келтирилган.

Интеллектуал мулк тизимининг ҳар қандай институтида бўлгани каби патент ҳуқуқининг ҳам биринчи қоидаси ихтиролар, фойдали моделлар, селекция ютуқлари ва саноат намуналарини яратадиган шахсга мутлақ ҳуқуқларни тақдим этиш ва уларни ҳимоя қилишдир. Бу нафақат бутун патент ҳуқуқи тизими унинг устига қурилган пойдевор, шу билан бирга инсониятнинг илмий ва технологик ривожланишида ихтирочилар учун энг муҳим рағбатлантирувчи омиллардан биридир. Бу қоида ижросини таъминлаш зарурияти асрлар давомида ўз тасдиғини топган ва нафақат мамлакатларнинг ички қонунчилигида, балки бир қатор халқаро шартномаларда ҳам белгиланган.

²³ Ирода Ёкубова. Интеллектуал мулк – инновацион ривожланишнинг зарурий омили. Янги Ўзбекистон. 6 ноябрь 2020 йил. [Электрон ресурс] yuz.uz/news.

Патент эгасининг патентланган объектдан фойдаланишда мутлак ҳуқуқларнинг тан олиниши қоидаси ҳимояланган объектни тайёрлаш, фойдаланиш, импорт қилиш, сотишга таклиф қилиш, сотиш ёки бошқа йўл билан фуқаролик муомаласига киритиш (тижорат айланмаси) ҳуқуқига фақат патент эгасигина эга эканлигини билдиради. Шартнома ёки қонун билан ҳимояланган ҳар қандай ҳуқуқбузарлик ҳолатларининг олди олиниши ва ҳуқуқбузар эса қонунда назарда тутилган тартибда жавобгарликка тортилиши даркор.

Бирок, ҳуқуқ эгасининг қонун билан берилган “имтиёзлари” чекланмаган эмас. Мутлак ҳуқуқлардаги чекловлар, асосан, фавқулодда вазиятларга қарши курашиш, мамлакат миллий хавфсизлигини таъминлаш зарурияти, аҳолининг ижтимоий эҳтиёжларидан келиб чиқади. Ўзбекистон Республикаси 2002 йил 29 августдаги “Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида”ги 397-II-сонли Қонунининг 12-моддасида батафсил ёритилган. Жумладан, унга кўра, қуйидаги ҳоллар патент эгаси мутлак ҳуқуқининг бузилиши сифатида эътироф этилмайди:

– Ўзбекистон Республикасида муҳофаза қилинаётган саноат мулки объектларидан таркиб топган қурилмаларни Саноат мулкини муҳофаза қилиш бўйича Париж конвенцияси иштирокчиси бўлган бошқа давлатнинг транспорт воситасида мазкур восита вақтинча ёки тасодифан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида турган вақтда, башарти бу қурилмалардан фақат мазкур воситанинг эҳтиёжлари учун фойдаланиладиган бўлса, қўллаш;

– патентлар билан муҳофаза қилинаётган саноат мулки объектларидан таркиб топган воситалар устида илмий тадқиқот ёки тажриба ўтказиш;

– патентлар билан муҳофаза қилинаётган саноат мулки объектларидан таркиб топган воситаларни табиий офатлар, ҳалокатлар, эпидемиялар ва бошқа фавқулодда ҳолатларда қўллаш;

– патентлар билан муҳофаза қилинаётган саноат мулки объектларидан таркиб топган воситаларни, агар бу воситалар фуқаролик муомаласига қонуний йўл билан киритилган бўлса, қўллаш;

– патентлар билан муҳофаза қилинаётган саноат мулки объектларидан таркиб топган воситаларни даромад олмай шахсий мақсадларда қўллаш;

– дорихоналарда шифокор рецепти бўйича дори воситаларини бир маротабалик тайёрлаш.

Бундай чекловлар патент ҳуқуқининг иккинчи қоидаси сифатида қўрилади. Уни бошқача қилиб патент эгаси ва жамият манфаатлари ўртасидаги балансга риоя этиш қоидаси деб ҳам аташ мумкин²⁴.

Патент ҳуқуқи объектларининг таркибий элементини ҳимоя қилиш ва давлат рўйхатидан ўтказиш талаблари. Асар шаклини ҳимоя қилувчи муаллифлик ҳуқуқидан фарқли равишда, патент ҳуқуқи илмий-техника соҳасидаги ақлий фаолият натижаларининг муҳим элементини ҳимоя қилади.

Патент ҳуқуқининг яна бир қоидаси — мутлақ ҳуқуқлар ва ихтирони давлат рўйхатидан ўтказиш учун ариза бериш ҳуқуқининг ўзаро нисбатидир. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 1083-моддасига кўра патент билан муҳофазаланган ихтиро, фойдали модель, саноат намунасидадан ўз хоҳишича фойдаланишдаги алоҳида ҳуқуқ, шу жумладан, муҳофазаланган ечимларни қўлланган ҳолда маҳсулот ишлаб чиқариш, патент билан муҳофазаланган технологик жараёнларни ўз ишлаб чиқаришида қўллаш, муҳофазаланган ечимга эга бўлган маҳсулотларни сотиш ёки сотишга таклиф этиш, тегишли маҳсулотларни четдан келтириш ҳуқуқи патент эгасига тегишлидир. Фуқаролик кодексининг 1084-моддасида эса патентга бўлган ҳуқуқни тасарруф этиш қоидалари назарда тутилган бўлиб, унга кўра, патент олиш ҳуқуқи, талабномани рўйхатдан ўтказишдан келиб чиқадиган ҳуқуқлар, патентга эгалик ҳуқуқи ва патентдан келиб чиқадиган ҳуқуқлар бошқа шахсга тўлиқ ёки қисман берилиши мумкин.

Мутлақ ҳуқуқни ўтказиш, шунингдек, объектдан фойдаланиш ҳуқуқини шартномалар асосида (лицензия шартномаси) ёки шартномадан

²⁴ Патентное право: конспект лекций учебного курса. Составители Кожарская И.Ю., к.ю.н. Прахов Б.Г. — К.: ЗАО Институт интеллектуальной собственности и права, 2003. — С140.

ташқари воситалар билан (мерос, гаровга қўйиш ва ҳ.к.) бошқаларга берилиши мумкин. Нафақат патент ҳуқуқи учун, умуман фуқаролик ҳуқуқи учун шартноманинг эркинлик тамойилини қўллаш хосдир. Ушбу тамойилдан чекланиш Ўзбекистон Республикаси “Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида”ги Қонунининг 11-моддасида патент эгалари патент рўйхатга олинган санадан бошлаб уч йил мобайнида саноат мулки объектдан фойдаланмаса ёки етарли даражада фойдаланмаса, ушбу муҳофаза этилаётган саноат мулки объектдан фойдаланишни хоҳловчи ва фойдаланишга тайёр ҳар қандай шахс, патент эгаси лицензия шартномаси тузишдан бош тортган тақдирда, ўзига мажбурий номутлақ лицензия беришни сўраб судга илтимоснома билан мурожаат қилиши мумкинлиги кўзда тутилган.

Илм-фанда патент қонун қоидаларини таснифлаш бўйича бошқа фикрларни ҳам учратиш мумкин, гарчи кўпчилик тадқиқотчилар фақатгина патент ҳуқуқи учун қўлланиладиган қоидаларни алоҳида ажратмай интеллектуал мулк тизими учун умумий қоидаларни белгилашади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 21 октябрдаги “Патент вакиллари тўғрисидаги низомга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги 887-сонли Қарори билан тасдиқланган Патент вакиллари тўғрисидаги низомга киритилган ўзгартириш ва қўшимчаларнинг 5-бандига асосан, номзодни аттестациядан ва рўйхатдан ўтказиш ҳамда патент вакилини аттестациядан ўтказиш Агентлик томонидан Агентлик белгилайдиган патент вакиллари аттестациядан ва рўйхатдан ўтказиш қоидаларига мувофиқ амалга оширилади.

Патент вакилликка номзоднинг аттестацияси патент вакили сифатида фаолиятни амалга ошириш истагини билдирган жисмоний шахснинг патент вакилига қўйиладиган малака талабларига мувофиқлигини аниқлаш мақсадида ўтказилади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 1 июлдаги “Ўзбекистон Республикаси Давлат патент идорасининг Апелляция

кенгаши тўғрисидаги низомни ҳамда патент вакиллари тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 298-сонли Қарори билан тасдиқланган “Патент вакиллари тўғрисида”ги Низоми Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 21 октябрдаги “Патент вакиллари тўғрисидаги низомга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги 887-сонли Қарори билан низомга бир неча ўзгартириш ва қўшимчалар киритилган. Унга кўра мазкур низомнинг 2-бандига мувофиқ, патент вакили — юридик ёки жисмоний шахслар номидан Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг Интеллектуал мулк департаменти ҳамда бошқа ташкилотлар олдида интеллектуал мулк объектларига ҳуқуқий муҳофаза олиш ва уни амалга ошириш масалалари бўйича вакиллик қилиш ҳуқуқи берилган жисмоний шахс тушунилади.

Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига кўра, агар ихтиро сифатида кўрсатилган объект янги, ихтиролик даражасига эга ва уни саноатда қўллаш мумкин бўлса, у ҳуқуқий муҳофаза қилинади. Ихтиронинг янгилигини аниқлаш чоғида бирмунча олдин устуворликка эга бўлган ҳолда топширилган ва қайтариб олинмаган талабномалар ҳам ҳисобга олинади. Ихтиро, башарти уни саноат, қишлоқ хўжалиги, соғлиқни сақлаш ва бошқа соҳаларда қўллаш мумкин бўлса, саноатда қўллаш мумкин деб ҳисобланади. Башарти, ихтирога оид талабнома, шу ихтирога тааллуқли маълумот муаллиф, талабнома берувчи ёки улардан бевосита ёхуд билвосита ушбу маълумотни олган бошқа ҳар қандай шахс томонидан оммавий тарзда ошкор қилинган санадан бошлаб олти ойдан кечиктирмай Агентликка топширилган бўлса, бу ҳолат ихтиронинг патентга лаёқатлилигини тан олишга таъсир кўрсатадиган вазият сифатида эътироф этилмайди. Бундай ҳолда ушбу фактни исботлаб бериш вазифаси муаллиф, талабнома берувчи зиммасида бўлади. Қурилмалар, усуллар, моддалар, микроорганизмларнинг штаммлари, ўсимликлар ва ҳайвонлар ҳужайраларининг турлари, илгаридан маълум бўлган қурилмалар, усуллар, моддаларнинг, микроорганизмлар штаммларининг янги мақсадда қўлланилиши ихтиро сифатида эътироф этилади.

Қуйидагилар ихтиро сифатида эътироф этилмайди:

илмий назариялар ва математика усуллари;

хўжалиқни ташкил этиш ва бошқариш усуллари;

шартли белгилар, жадваллар, қоидалар;

ақлий операцияларни бажариш қоидалари ва усуллари;

электрон ҳисоблаш машиналари учун алгоритмлар ва дастурлар;

бинолар, иншоотлар, ҳудудларни режалаштириш лойиҳалари ва схемалари;

эстетика талабларини қаноатлантиришга йўналтирилган, маҳсулотларнинг фақат ташқи кўринишига оид ечимлар;

интеграл схемаларнинг топологиялари;

ўсимлик навлари ва ҳайвон зотлари;

жамоат манфаатлари, инсонпарварлик ва ахлоқ қоидаларига зид ечимлар.

Замонавий ихтироларнинг кўп қисми йирик ишларнинг ва илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишларига (ИТТКИ) киритилган узоқ муддатли инвестицияларнинг натижаси бўлган ҳолда ҳам, бошқа кўпчилик ихтиролар оддий ва арзон бўлиб, лекин катта фойда келтирадиган техник такомиллаштиришлардан иборат бўлса ҳам ихтирочиларга ёки компанияларга катта даромад ва фойда олиб келади²⁵.

Фойдали модель ва ихтиронинг табиати битта. Мутахассислар фойдали моделларни кичик ихтиролар деб аташади. Фойдали моделлар ҳам ихтирога ўхшаб техник воситалардан фойдаланишни назарда тутувчи техник муаммоларнинг техник ечимлари ҳисобланади. Фойдали моделдан фойдаланганда техник натижа (ҳодиса, сифат) намоён бўлади. «Кичик» таърифи фойдали моделларга қўлланилиши фойдали моделларни патентлашда ихтиролардан кўра уларга қўйиладиган талабни камайтиради. Бошқача қилиб айтганда, фойдали моделни яратиш ихтирога қараганда

²⁵ Келажакни ихтиро қилиб // Интеллектуал мулк бизнес учун “Кичик ва ўрта корхоналар учун патентлар” мавзусига кириш. Ўзбекистон Республикаси Давлат патент идораси, 2011.

камроқ ижодий куч талаб қилади. Ихтироларга тегишли таснифлаш турлари назарий жиҳатдан фойдали моделларга ҳам тегишли.

Фойдали моделлар “қисқа муддатли патентлар”, “кичик патентлар”, “инновацион патентлар” кўринишида маълум бўлган. Кўп мамлакатларда аввалдан мавжуд бўлган маҳсулотдаги кичик такомиллаштиришларнинг баъзи кўринишлари фойдали модель сифатида муҳофаза қилинади.

Фойдали моделларнинг ўзига хос томонлари: Фойдали моделларга муҳофаза тақдим этиш шартлари юмшоқроқ, чунки “ихтирочилик даражаси” талабининг мавжудлиги юмшатилиши ёки умуман бўлмаслиги мумкин (Ўзбекистон Республикаси «Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида»ги Қонунининг 7-моддасига мувофиқ фойдали моделнинг патентга лаёқатлилиқ шартлари “саноатда қўллаш мумкинлиқ” ва “янгилик” дан иборатдир). Фойдали моделлар муҳофаза тақдим этиш процедураси одатда ихтироларга патент беришга қараганда қисқароқ ва соддароқ. Патент олиш ва уни кучда сақлаб туриш учун патент божи ихтироларга патент беришга қараганда камроқ. Фойдали моделларга тақдим этиладиган муҳофазанинг максимал муддати ҳам ихтиро патенти муддатига қараганда қисқароқ.

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, фойдали моделларни муҳофаза қилиш кенг қўлланиладиган мамлакатлар, жумладан, Германия, Корея, Тайван, Хитой, ва Япония каби мамлакатларда ихтиролар ва фойдали моделлар учун талаб қилинадиган патент олиш стандартлари ўртасидаги жиддий фарқлар мавжуд. Германияда ихтиро ва фойдали моделлар патентлари ўртасида имтиёз давридан ташқари қўшимча фарқлар бор, фойдали моделларга ҳимоя тақдим этиш учун Германиядан ташқарида жамоатчилиқ фойдаланишида бўлганлик тўсиқ ҳисобланмайди.

Баъзи мамлакатларда фойдали моделлар маълум бир техника соҳаси билан чекланган бўлиб фақат маҳсулотга (усулга эмас) (Ўзбекистон Республикасида фақат қурилмага) оид бўлиши мумкин ва одатда фойдали моделга талабномани ихтирога бўлган талабномага ўзгартириш мумкин.

Фойдали модель сифатида кўрсатилган объект, башарти у янги бўлса ва уни саноатда қўллаш мумкин бўлса, ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза қилинади. Фойдали модель, башарти унинг муҳим аломатлари мажмуи техника тараққиёти даражасидан маълум бўлмаса, янги деб ҳисобланади. Талабнома топширилган фойдали модель амалга ошириши мумкин бўлган вазифаларни бажара оладиган воситалар ҳақидаги ҳамма фойдалана оладиган барча маълумотлар, шунингдек уларни қўллашга доир маълумотлар техника тараққиёти даражасига киритилади. Фойдали модель, башарти ундан амалда фойдаланиш имкони бўлса, саноатда қўллаш мумкин деб ҳисобланади. Башарти фойдали моделга оид талабнома, шу фойдали моделга тааллуқли маълумот муаллиф, талабнома берувчи ёки улардан бевосита ёхуд билвосита ушбу маълумотни олган бошқа ҳар қандай шахс томонидан оммавий тарзда ошкор қилинган санадан бошлаб олти ойдан кечиктирмай Патент идорасига топширилган бўлса, бу ҳолат фойдали моделнинг янгилигига таъсир кўрсатадиган вазият сифатида эътироф этилмайди. Бундай ҳолда ушбу фактни исботлаб бериш вазифаси муаллиф, талабнома берувчи зиммасида бўлади. Амалиётбоп қилиб тайёрланган ишлаб чиқариш воситалари ва истеъмол буюмлари, шунингдек уларнинг таркибий қисмлари фойдали моделлар жумласига киради.

Ўзбекистон Республикаси “Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида” Қонунининг 2002 йилнинг 29 августида қабул қилинган янги таҳририга мувофиқ саноат намунасига буюмнинг ташқи кўринишини белгилайдиган унинг бадиий-конструкторлик ечимлари тааллуқли бўлади. Саноат намунаси сифатида талабнома берилган объектга, агар у янги ва оригинал бўлса, ҳуқуқий муҳофаза берилади. Босма маҳсулотлар, архитектура объектлари (кичик архитектура шаклларида ташқари), саноат, гидротехника ва бошқа муқим иншоотлар, суюқ, газсимон, сочилувчан ёки уларга ўхшаш моддалардан тайёрланган мустаҳкам бўлмаган шаклдаги объектлар, буюмнинг мутлақ техник функциясидан келиб чиқадиган ечимлар, жамоатчилик манфаатлари, инсонпарварлик ва ахлоқ

принципларига қарши келадиган ечимлар саноат намунаси сифатида ҳисобланмайди. Саноат намунасига берилган патент талабнома Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлигига топширилган санадан бошлаб патент божлари тўланган ҳолда ўн йил давомида амал қилади.

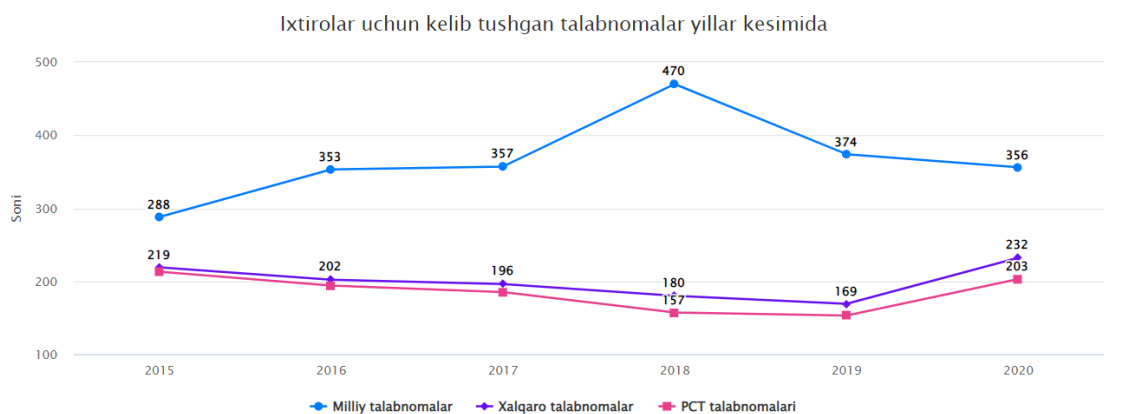
Патент ҳуқуқи ихтироларни, фойдали моделларни (техник ижодкорлик соҳасида) ва саноат намуналарини (бадий ва техник ижод соҳасида) расмий тан олиш, улардан фойдаланиш ва ҳимоя қилиш билан боғлиқ мулкый ва шахсий номулкий муносабатларни тартибга солувчи фуқаролик ҳуқуқи институтидир.

Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналарига бўлган ҳуқуқларни тасдиқловчи патент ҳужжати давлат томонидан ихтиро, фойдали модель ва саноат намунаси муаллифига (ҳаммуаллифларига) ёки унинг (уларнинг) меросхўрига (меросхўрларига), иш берувчи билан муаллиф (ҳаммуаллифлар) ўртасидаги шартномада назарда тутилган бўлса, иш берувчига улар томонидан ихтиро ва фойдали модель формуласидаги маҳсулот ёки усулни ёки буюм умумий кўринишининг чизмаси, эргономик схемаси, конфекцион харитасини очиб бериш эвазига ҳуқуқий муҳофаза бериш ваколатли давлат органи томонидан амалга оширилади.

Бугунги кунда республикада илмий-тадқиқот, тажриба конструкторлик ва инновация ишлари билан шуғулланувчи 229 та муассаса бўлиб улардан: 93 таси илмий тадқиқот муассасалари; 73 таси олий таълим муассасалари; 63 таси конструкторлик ва бошқа ташкилотлар. Кейинги 14 йилда мазкур ташкилотларда илмий тадқиқот билан шуғулланаётган 26145 нафар тадқиқотчи томонидан 5468 та интеллектуал мулк объектига [3065 (56 %) — ихтиро, 1091 (20 %) — фойдали модель, 1312 (24 %) — саноат намунасига] патент олинган, шу ўтган даврда 4585 та интеллектуал мулк объектига талабнома йўлланган. Қиёслаш учун шу ўтган даврда Европа иттифоқи ихтирочиларидан 1 млн 253 минг, Хитой Халқ Республикаси ихтирочиларидан 2934 минг, Япония ихтирочиларидан 3 млн 426 минг,

Жанубий Корея ихтирочиларидан 1 млн 512 минг, АҚШ ихтирочиларидан 4 млн 79 минг талабнома уларнинг патент идораларига тақдим этилган.

Интеллектуал мулк агентлигида расмийлаштирилган патентлар тўғрисида маълумот

Интеллектуал мулк агентлигининг расмий нашрларида Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти стандартларини қўллаш.

БИМТнинг стандартлари саноат мулки масалалари бўйича ҳужжатлардаги маълумотлар билан ишлаш учун ягона умумий тизим саналади. Улар патентлар, товар белгилари ва саноат намуналарига тааллуқлидир ва саноат мулкига бўлган ҳуқуқларни рўйхатдан ўтказишнинг барча босқичларида (ҳужжатларни топшириш, экспертизадан ўтказиш, нашр этиш, ҳимоя қилиш ва бошқалар), шунингдек маълумотларни тарқатиш мақсадларида қўлланилади.

БИМТ стандартларини қўллаш орқали бутун дунё бўйлаб интеллектуал мулк идоралари янада самарали, изчил ва тезроқ ишлашга қодир. Бундан ташқари, БИМТ стандартлари интеллектуал мулк идоралари ўртасидаги халқаро ҳамкорликни сезиларли даражада соддалаштиради ва оддий фойдаланувчиларга интеллектуал мулк бўйича маълумотларга кириш ва иловаларда улардан фойдаланишни осонлаштириш орқали ёрдам беради.

Ягона терминология ва форматлардан фойдаланиш, масалан техника даражаси бўйича маълумотларни ўз ичига олган ҳужжатларга ҳаволалар

беришнинг бир хил шакли интеллектуал мулк тизимларининг тезкорлиги ва иқтисодий самарадорлигини ошириши мумкин. Бу интеллектуал мулк идораларининг ишини соддалаштиради, халқаро ҳамкорликни осонлаштиради ва интеллектуал мулк маълумотларини янада тушунарли қилади. Улар Патент бўйича ҳамкорлик шартномаси (РСТ), Мадрид ва Гаага тизимлари каби глобал интеллектуал мулк хизматларини тақдим этишда, шунингдек интеллектуал мулк идоралари томонидан нашрларни тайёрлашда, глобал интеллектуал мулк маълумотлар базаларида ва IPAC, Wipo Publish каби интеллектуал мулк идоралари учун дастурий таъминотларда фойдаланилади.

БИМТнинг стандартлари дунёдаги энг яхши амалиётларни акс эттиради. Улар БИМТ томонидан ўтказиладиган йиғилишларда ва онлайн форумларда кўплаб мамлакатлар мутахассислари ёрдамида ишлаб чиқилган²⁶.

БИМТ стандартларидан кимлар фойдаланади деган саволга эса қуйидагича жавоб бериш мумкин. БИМТнинг стандартлари учта асосий фойдаланувчилар гуруҳига мўлжалланган бўлиб, улар турли тизимларда ва турли тилларда ҳужжатлар билан ишлашни осонлаштиришга мўлжалланган:

1. Интеллектуал мулк идоралар ҳужжатларни рақамлаш, бошқа идоралар билан битта тилда мулоқот қилиш, расмий нашрларни тайёрлаш ва бошқа мақсадларда БИМТ стандартларидан фойдаланадилар. БИМТнинг стандартлари Интеллектуал мулк идораларига ахборот тизимларини модернизация қилишда ҳам ёрдам беради.

2. Интеллектуал мулк маълумотларидан фойдаланувчилар мамлакатлар ва ташкилотларни кодлари бўйича аниқлаш, келтирилган ҳужжатларни қидириш ва қидирув ҳисоботларини кўриш учун БИМТ стандартларини қўллашлари мумкин.

3. Интеллектуал мулк ҳимоясини олишга интилаётган талабнома берувчилар аввалги ҳужжатларга мурожаат қилганда, адабиётлар (манбалар)

²⁶ URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_standards_flyer.pdf.

рўйхатини тақдим қилганда, рақамлаштиришга аризаларини тайёрлаётганда ва саналарини кўрсатганда БИМТ стандартларидан фойдаланадилар.

БИМТнинг стандартлари, тавсиялари ва кўрсатмалари учун асосий манба – БИМТнинг саноат мулки тўғрисидаги маълумот ва ҳужжатларни расмийлаштириш бўйича қўлланмаси (WIPO Handbook on industrial Property Information and Documentation) ҳисобланади.

Индивидуаллаштириш воситалари – бу баъзи бир товарлар, хизматлар, шахслар ва корхоналарни бошқа ўхшаш товарлардан ажратиб турадиган маркетинг белгиси; бу товарлар, хизматлар, шахслар ва корхоналарни кўплаб бир хил товарлардан ажратиш учун ишлатиладиган белгилар. Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги индивидуаллаштириш воситаларининг ҳуқуқий таърифини бермайди, фақат маълум турларни тавсифлайди.

Кўпинча “интеллектуал фаолият натижаларини индивидуаллаштириш воситаси” ибораси ишлатилади. Аммо, барча интеллектуал фаолият натижалари индивидуаллаштирилмайди. Баъзан муаллифлик ҳуқуқи объекти сифатида ҳимояланадиган Электрон ҳисоблаш машиналари учун дастурларини индивидуаллаштириш мумкин. Бироқ, бу ҳолда, дастурлар интеллектуал мулк объекти сифатида эмас, балки товар сифатида индивидуализация қилинади.

Товар ва хизмат кўрсатиш белгилари бу бир юридик ва жисмоний шахслар товарлари ва хизматларини бошқа юридик ва жисмоний шахсларнинг шу турдаги товарларидан фарқлаш учун хизмат қиладиган, белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган белгилардир.

Товар белгисининг асосий мақсади истеъмолчиларга бирон-бир товар белгиси эгаси, яъни тадбиркорлик билан шуғулланадиган юридик ёки жисмоний шахснинг товарлари ёки хизматларини индивидуаллаштириш ва рақобатчилар таклиф этаётган айнан бир хил ёки бир турдаги товарлар ёки хизматлардан фарқлаш имконини беради. Шунингдек, товар белгиси ишлаб

чиқарувчиларнинг маҳсулотларини ўзаро соғлом рақобатини таъминлашда муҳим восита бўлиб хизмат қилади²⁷.

Индивидуаллаштириш воситаларига ҳуқуқий ҳимоя таъминладиган шароитда саноат мулкнинг барча турлари иккита асосий тоифага бўлинади: давлат органларида рўйхатдан ўтиши шарт бўлган ва рўйхатдан ўтказиш талаб этилмайдиган объектлар. Индивидуаллаштириш воситаларининг иккинчи турига мисол қилиб рўйхатдан ўтказмасдан фойдаланиш мумкин бўлган тижорат сири киради.

Бундан ташқари, индивидуаллаштиришнинг барча воситалари эгасининг турига қараб уч турга бўлинади:

биринчи, юридик шахсларни индивидуаллаштириш воситалари (фирма номлари);

иккинчи, тижорат фаолиятида фойдаланиладиган ва давлат органларида рўйхатдан ўтказилиши керак бўлган идентификация қилиш воситалари (масалан, товар келиб чиққан жой номлари);

учинчи, алоҳида товарларни (брендлар) индивидуаллаштириш воситалари ёки бутун фирмалар ёки яқка тартибдаги тадбиркорлар (хизмат кўрсатиш белгилари, товар белгилари).

Индивидуаллаштириш воситаларининг барчаси ҳам интеллектуал мулк объекти саналса-да, интеллектуал фаолият натижаси саналмайди. Мисол сифатида товар келиб чиққан жой номлари мамлакат, аҳоли пункти, жой ёки бошқа жуғрофий объектнинг товарни белгилаш учун ишлатиладиган, унинг алоҳида хусусиятлари тамомила ёки асосан мазкур жуғрофий объектга хос табиий шароитлар билан ёки бошқа омиллар ёхуд табиий шароитлар ва ушбу омилларнинг бирикмаси билан белгиланадиган номидир. Белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган товар келиб чиққан жой номидан фойдаланиш ҳуқуқи худди шу жуғрофий объектда жойлашган ва айнан

²⁷ Б.Ходжаев. Товар белгиларини тижоратлаштириш ҳамда баҳолашнинг қиёсий-ҳуқуқий таҳлили. Интеллектуал мулк ҳуқуқининг долзарб муаммолари/хорижий экспертлар иштирокида видеоконференция шаклида) Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Т.:ТДЮУ, 2020. – 336 б.

шундай хусусиятларга эга бўлган товар ишлаб чиқараётган бошқа юридик ёки жисмоний шахсга ҳам берилиши мумкин. Бу эса товар келиб чиққан жой номларини мутлақ ҳуқуқлар объектига тааллуқли эмаслигини кўрсатади.

Индивидуаллаштириш воситаларига бўлган ҳуқуқларнинг яна бир ўзига хос жиҳати уларни яратган шахслар эмас, балки ўз номига расмийлаштирган шахслар бу ҳуқуқларнинг мутлақ эгаси саналади. Ушбу воситаларга бўлган мутлақ ҳуқуқлар субъектлари таркиби бошқа интеллектуал мулк объектига бўлган мутлақ ҳуқуқлар субъектига нисбатан чекланган, чунки индивидуаллаштириш воситаларига бўлган ҳуқуқлар, биринчи навбатда тадбиркорлик фаолиятида фойдаланилади. Бу субъектлар қаторига тижорат ташкилотлари (хўжалик субъектлари, жамиятлар ва унитар корхоналар) ва яқка тартибдаги тадбиркорлар киради.

Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида индивидуаллаштириш воситаларидан фойдаланиш билан боғлиқ муносабатлар Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси, 2001 йил 30 августдаги «Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида»ги 267-П-сон Қонуни, 2006 йил 18 сентябрдаги «Фирма номлари тўғрисида»ги ЎРҚ-51-сон Қонуни билан тартибга солинади.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 65-боби (Фуқаролик муомаласи қатнашчилари, товарлар, ишлар ва хизматларни индивидуаллаштириш воситалари) фирма номи, товар белгиси (хизмат кўрсатиш белгиси) ва товар чиқарилган жой номи каби индивидуаллаштириш воситаларига ҳуқуқий муҳофаза берилишини назарда туттади.

Хизмат кўрсатиш белгиси ҳам товар белгиси каби – бир юридик ёки жисмоний шахснинг хизматларини бошқа юридик ёки жисмоний шахсларнинг худди шу турдаги хизматларидан фарқлашга ёрдам берадиган ҳамда ўз соҳиби номига тегишли тартибда расмийлаштирилган нишон-тамғадир. Бундай белгилар сифатида сўзлар, ҳарфлар, рақамлар, тасвирлар,

муайян шакллар, логотиплар, этикеткалар ва уларнинг бирикмалари, бир ёхуд турли рангдаги жамланма ифодалар рўйхатдан ўтказилиши мумкин.

“Фирма номлари тўғрисида”ги Қонуннинг 3-моддасига кўра, фирма номи юридик шахс бўлган тижорат ташкилотининг (бундан буён матнда юридик шахс деб юритилади) индивидуал номи бўлиб, унга доир мутлақ ҳуқуқ юридик шахс давлат рўйхатидан ўтказилган вақтда юзага келади, чет эл юридик шахсининг фирма номи эса, чет эл юридик шахси Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фуқаролик муомаласи иштирокчиси сифатида фаолиятни амалга оширишни бошлаган санадан эътиборан ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза қилинади.

Юридик шахс тўлиқ фирма номи билан бирга қисқартирилган фирма номига ҳам эга бўлиши мумкин. Юридик шахсининг фирма номида унинг ташкилий-ҳуқуқий шакли кўрсатилиши керак.

Фирма номига бўлган ҳуқуқ. Юридик шахс ўз фирма номидан фойдаланишда ва бошқа юридик шахсларга ушбу фирма номидан фойдаланиш ҳуқуқини беришда мутлақ ҳуқуққа эга. Юридик шахс товарларда, уларнинг идиши ва ўровида, рекламада, пешлавҳаларда, босма маълумотномаларда, ҳисобварақларда, босма нашрларда, расмий бланкаларда ва ўзининг фаолияти билан боғлиқ бошқа ҳужжатларда, шунингдек маҳсулотларни Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ўтказилаётган кўргазма ва ярмаркаларда намоёиш этиш вақтида фирма номидан фойдаланишда алоҳида ҳуқуққа эга.

Чет эл юридик шахсининг фирма номига бўлган мутлақ ҳуқуқи шу юридик шахс таъсис этилган мамлакатнинг қонун ҳужжатларида белгиланган ҳужжат билан тасдиқланади. Фирма номидан товар белгисининг (хизмат кўрсатиш белгисининг) элементи сифатида фойдаланилиши мумкин.

Қонуннинг 4-моддасига мувофиқ **фирма номида:**

1) давлатнинг расмий номи, халқаро, ҳукуматлараро ёки нодавлат номи тижорат ташкилотининг қисқартирилган ёки тўлиқ номи (кўрсатиб

ўтилган белгилар, агар бунга тегишли давлат органининг ёки ташкилотнинг рухсати бўлса, фирма номига киритилиши мумкин);

2) тарихий ёки Ўзбекистон Республикасида машҳур бўлган шахснинг тўлиқ ёки қисқартирилган исми, белгиланган тартибда бериладиган рухсатсиз;

3) фирма номининг эгаси, унинг фаолият тури ёки у келиб чиққан мамлакат хусусидаги сохта ёки истеъмолчини чалғитиши мумкин бўлган белгилар;

4) жамият манфаатларига, инсонпарварлик ва ахлоқ принципларига зид бўлган белгилар **кўрсатилмаслиги керак.**

Фирма номида:

илгари Ўзбекистон Республикасида бошқа юридик шахс номига рўйхатдан ўтказилган ёки рўйхатдан ўтказиш сўраб талабнома берилган, илгарироқ устуворликка эга бўлган фирма номлари;

илгари Ўзбекистон Республикасида бошқа шахс номига рўйхатдан ўтказилган ёки рўйхатдан ўтказиш сўраб талабнома берилган, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларига мувофиқ рўйхатдан ўтказилмай муҳофаза қилинадиган товар белгилари (хизмат кўрсатиш белгилари);

белгиланган тартибда ҳаммага маълум деб эътироф этилган товар белгилари (хизмат кўрсатиш белгилари);

белгиланган тартибда қонун ҳужжатлари билан муҳофаза қилинадиган товарлар келиб чиққан жойларнинг номлари билан, шундай номдан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлган шахс номига рўйхатдан ўтказиш ҳоллари бундан мустасно, адаштириб юбориш даражасида бир хил ёки уларга ўхшаш бўлган белгилар **ҳам кўрсатилмаслиги керак.**

Фирма номига бўлган мутлақ ҳуқуқни ундан ноқонуний фойдаланишдан ҳимоя қилиш:

– юридик шахснинг ишчанлик обрўсини ҳимоя қилиш мақсадида суд қарори тўғрисида оммавий ахборот воситаларида эълон қилиш;

– ноқонуний фойдаланилган фирма номини контрафакт товарлар, ёрлиқлар, идишлар ва ўровлардан ҳуқуқбузар ҳисобидан олиб ташлаш;

– ноқонуний фойдаланилган фирма номини контрафакт товарлар, ёрлиқлар, идишлар ва ўровлардан олиб ташлаш мумкин бўлмаган тақдирда, уларни ҳуқуқбузар ҳисобидан йўқ қилиб ташлаш;

– контрафакт товарлар, ёрлиқлар, идишлар ва ўровларни фирма номига бўлган ҳуқуққа эгаллик қилувчи юридик шахсга бериш орқали амалга оширилади.

Фирма номига бўлган мутлақ ҳуқуқни ундан ноқонуний фойдаланишдан ҳимоя қилиш қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқача усуллар билан ҳам амалга оширилиши мумкин.

Товар белгиси. Индивидуаллаштириш воситаларининг ушбу тури маълум бир маҳсулотнинг маълум бир ишлаб чиқарувчига тегишли эканлигини ва уни бошқа компанияларнинг ўхшаш маҳсулотларидан ажратиш учун ишлатилади. Масалан, Ferrari, Coca-cola, Raffaello. Товар белгиси график, уч ўлчовли, товушли ва бошқа шаклларга эга бўлиши мумкин.

Товар белгилари ва хизмат кўрсатиш белгиларини ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш соҳасидаги муносабатлар Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 30 августдаги “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги 267-II-сон Қонуни орқали тартибга солинади. Товар белгилари ва хизмат кўрсатиш белгиларини рўйхатдан ўтказиш тартиби эса “Товар белгиси ва хизмат кўрсатиш белгисини рўйхатдан ўтказиш учун талабнома тузиш, топшириш ва кўриб чиқиш қоидалари”да белгиланган.

Бу индивидуаллаштириш воситалари қуйидаги шаклларда мавжуд бўлиши мумкин.

“Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонуннинг 3-моддаси бешинчи қисмига мувофиқ тасвирлар, сўзлар, муайян шакл тарзидаги белгилар ва бошқа белгилар ёки уларнинг исталган бир рангдаги ёки турли рангдаги жамлама ифодаси товар белгилари сифатида рўйхатдан ўтказилиши мумкин.

Сўзли белгиларга сўзлар, сўз кўринишига эга бўлган ҳарфий бирикмалар (хусусан, ҳар қандай кетма-кетликдаги унлилар ва ундош товушларнинг бўғин ҳосил қилувчи бирикмалари), сўз бирикмалари, гаплар, шунингдек уларнинг бирикмалари киради.

Тасвирий белгиларга жонли мавжудотлар, предметлар, табиий ва бошқа объектлар тасвирлари, ва шунингдек чизиқлар, доғлар, ҳар қандай фигураларнинг текисликдаги композициялари (ҳажмлиларидан ташқари) киради.

Ҳажмли белгиларга фазовий жойлашган уч ўлчамли объектлар, фигуралар ва чизиқлар ва фигураларнинг комбинациялари киради.

Жамлама белгиларга турли хусусиятдаги яъни тасвирий, сўзли, муайян шаклдаги ҳажмли ва бошқа элементлар комбинацияси киради.

Товар белгилари индивидуаллаштириш воситасининг энг машҳур тури. Тадбиркорлик субъектлари ўзларининг маҳсулотларини, товарлар, ишлар ва хизматларини (бу ўринда товар белгиси хизмат кўрсатиш белгиси деб аталади) рақобатчиларнинг ўхшаш маҳсулотлари, ишлар ва хизматлари орасида ажратиш учун ишлатилади. Фуқаролик Кодексида фақат “товар белгилари” атамаси қўлланилади, аммо амалда товар белгилари ҳар хил турларга бўлинади — логотиплар, брендлар, савдо маркалари ва бошқалар.

Товар келиб чиққан жой номи. Индивидуаллаштириш воситаларининг ушбу тури махсус ва ноёб маҳсулотни идентификациялаш учун ишлатилиши (ишлаб чиқариш хусусиятлари ёки бошқа сабабларга кўра) туфайли шуҳрат қозонган географик объектнинг номи.

Товар келиб чиққан жой номи бир нечта белгиларга эга:

Худудий объектнинг номи — мамлакат, аҳоли пункти, жой ёки бошқа жуғрофий объект ва бошқалар — тўлиқ ёки қисқартирилган шаклда, расмий ёки норасмий бўлиши мумкин.

Жуғрофий худуднинг ўз-ўзидан машҳурлиги эмас, фақат бу ерда ишлаб чиқарилган баъзи маҳсулотлар билан боғлиқлик нуқтаи назаридан муҳим саналади: “Волжомі” минерал суви, Грузия лаваш и бошқалар. Жуғрофий худуднинг машҳурлиги ижтимоий сўровномалар орқали аниқланади.

Маҳсулотнинг ноёб хусусиятлари уни ишлаб чиқарилган жойнинг географик, табиий, иқлимий ва бошқа хусусиятлари билан боғлиқ бўлиши керак (масалан, ушбу худудда ўстирилган турли хил узум навларидан минерал сувлар ёки шароблар) ёки инсон омилига боғлиқ маҳсулотлар (Чуст пичоқлари).

Аслида, индивидуаллаштиришнинг жуда фаол ишлатиладиган яна бир тури мавжуд: домен номлари. Домен номи ёки веб-сайт манзили Интернетдаги сайтни белгилайдиган белгидир. Домен номлари домен зоналарига киритилган ва фойдаланувчиларга ўзлари хоҳлаган Интернет сайтларига ёки тармоқ манбаларига киришларига имкон беради.

“Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонуннинг 27-моддасига кўра, домен номида ишлатилиши ҳам товар белгисидан фойдаланиш деб эътироф этилиши мумкин. Ўзбекистон Республикаси Алоқа, ахборотлаштириш ва телекоммуникация технологиялари давлат қўмитасининг 2014 йил 30 декабрдаги 94мҳ-сон қарорига илова қилинган “UZ” доменидаги домен номларини рўйхатдан ўтказиш ва улардан фойдаланиш тартиби тўғрисидаги низомга киритилаётган ўзгартириш ва қўшимчалар”га асосан, Ўзбекистон Республикасида бошқа шахс номига рўйхатдан ўтказилган ёки рўйхатдан ўтказишни сўраб талабнома берилган, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларига мувофиқ рўйхатдан ўтказилмай ҳам муҳофаза қилинадиган ёки анча илгарироқ устуворликка эга бўлган домен номлари, товар келиб чиққан жой номи бўлган домен номлари, фирма

номлари (муҳофаза қилинмайдиган қисм сифатида киритилган ҳоллар бундан мустасно) билан адаштириб юбориш даражасида бир хил ёки уларга айнан ўхшаш бўлган домен номини рўйхатдан ўтказиш тақиқланади.

Бироқ, Ўзбекистон Республикасида домен номларининг ҳуқуқий муҳофазаси бўйича махсус норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилиниши ва бу соҳадаги қонунчилик такомиллаштирилиши лозим, зеро домен номларидан фойдаланиш амалиётини қонуний тартибга солиш зарурияти замон талабига айланиб улгурган.

Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилотининг маълумотларига кўра дунёда 2018 йилда 14 321 800 та товар белгиларини рўйхатдан ўтказиш учун талабномалар берилган²⁸. Ушбу кўрсаткич 2017 йилда 12 387 660 тани²⁹, 2016 йилда 9 768 200 тани ташкил қилган бўлиб³⁰, 2015 йилга нисбатан 16.4 фоизга кўпдир. Талабномалар беришда Хитой (51.4 %), АҚШ (4.5 %), Япония (3.6 %), Европа давлатлари (2.7 %) ва Эрон (2.7 %) етакчи ҳисобланади. Бу маълумотлар 2018 йил ҳолатида Хитой (46.3 %), АҚШ (5.0 %), Япония (4.5 %), Европа давлатлари (3.0 %) ва Эрон (2.9 %)ни ташкил этган. Бундан Хитойнинг товар белгиларини рўйхатдан ўтказиш борасида келиб тушаётган талабномалар сони йилдан йилга кўпайиб бормоқда ва мамлакат бу борада мутлақ етакчи ҳисобланади.

Товар келиб чиққан жой номлари ва географик номларнинг муҳофазаси. Агар географик (жуғрофий ном) – масалан, минтақа, жой ёки мамлакат номи – истемолчиға маҳсулотнинг келиб чиқиши тўғрисида маълумот беришдан ташқари, маҳсулот муайян ўзига хос хусусиятларга мос келишини таъминлаш учун хизмат қилса, товар келиб чиққан жой номи (Geographical indication) ёки географик жой номи (Appellation of Origin — географик кўрсаткич) деб аталади.

²⁸ WIPO IP Facts and Figures 2019

URL: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_943_2019

²⁹ WIPO IP Facts and Figures 2018

URL: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_943_2018

³⁰ WIPO IP Facts and Figures 2017

URL: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_943_2017

Ўзбекистон Республикаси “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонунида интеллектуал мулкнинг товар келиб чиққан жой номлари объектига қуйидагича таъриф берилади: «Мамлакат, аҳоли пункти, жой ёки бошқа жуғрофий объектнинг товарни белгилаш учун ишлатиладиган, унинг алоҳида хусусиятлари тамомила ёки асосан мазкур жуғрофий объектга хос табиий шароитлар билан ёки бошқа омиллар ёхуд табиий шароитлар ва ушбу омилларнинг бирикмаси билан белгиланадиган номи товар келиб чиққан жой номи деб эътироф этилади».

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексида эса ушбу объект товар чиқарилган жой номи (келиб чиқиш кўрсаткичи) деб эътироф этилади.

Товар келиб чиққан жой номларини муҳофаза қилиш ва уларни халқаро рўйхатдан ўтказиш бўйича Лиссабон шартномасида эса товар келиб чиққан жой номларига қуйидагича таъриф берилади: «бу мамлакатда, минтақада ёки аҳоли пунктида, унинг сифати ёки хусусиятлари батамом ёки асосан ушбу географик муҳитга, шу жумладан табиий ва инсон омилларига боғлиқ бўлган маҳсулотни белгилаш учун хизмат қилувчи жуғрофий номни англатади».

Товар келиб чиққан мамлакат – бу маҳсулот ёки унинг номи обрўсини берган товар келиб чиққан жой номини ташкил этувчи жой ёки минтақада жойлашган мамлакат.

Маҳсулотнинг асл келиб чиқишига тақлид қилишнинг ҳар қандай шакли, ҳатто жой номи таржима қилинган шаклда ишлатилса ҳам ёки “усул”, “тур”, “ўхшаш” каби сўзларни қўшиб ишлатиш ҳам ҳуқуқий муҳофазага таҳдид ҳисобланади. Жуғрофий объектнинг тарихий номи товар чиқарилган жойнинг номи бўлиши мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексига кўра, гарчи жуғрофий объектнинг номи бўлса-да ёки шу номни ўз таркибига олган бўлса-да, аммо Ўзбекистон Республикасида муайян турдаги товарнинг у тайёрланган жой билан боғлиқ бўлмаган белгиси сифатида умумий истеъмолга кириб кетган белги товар чиқарилган жой номи деб эътироф

этилмайди ва ҳуқуқий муҳофаза мақсадларида рўйхатдан ўтказилмайди. Бироқ бу ҳол бундай номдан инсофсизлик билан фойдаланиш натижасида ҳуқуқи бузилган шахсни ўз ҳуқуқларини қонунда назарда тутилган бошқача усуллар билан муҳофаза қилиш имкониятидан маҳрум этмайди.

Географик жой номлари, асосан қишлоқ хўжалиги, хунармандчилик ва ўзининг махсус хусусиятлари туфайли бозорда яхши мавқе қозонган аниқ бир ҳудудда ишлаб чиқарилган маҳсулотларни белгилаш учун ишлатилади. Ушбу хусусиятлар ҳудуд билан боғлиқ бўлган ҳарорат, намлик, тупроқ ва шу кабиларни ўз ичига олади, масалан, цейлон чойи. Географик кўрсаткич сўзлар ёки рақамлар ёки иккаласининг комбинацияси бўлиши мумкин.

Кўпинча географик жой номлари товарларнинг келиб чиқиши жойининг номидан иборат, масалан, “*Jamaica Blue Mountain*” (Ямайка Блю Маунтин) қаҳваси ёки “*Darjeeling*” (Дарджилинг) чойи каби. Аммо географик бўлмаган номлар, масалан, “*Vinho Verde*” (*Вино Верди*) – Португалиянинг Минью провинциясида ишлаб чиқариладиган яшил вино тури, “*Cava*” (Испанияда ишлаб чиқариладиган газланган вино) ёки “*Argan Oil*” (Мароккода ишлаб чиқариладиган ўсимлик ёғи) ёки жой билан боғлиқ бўлган таассурот уйғотувчи белгилар географик кўрсаткични ташкил қилиши мумкин. Аслида, белги географик кўрсаткич вазифасини бажарадими ёки йўқми – бу миллий қонунчилик ва истеъмолчиларнинг идрокига боғлиқдир.

1994 йилда географик кўрсаткичлар муҳофазаси борасида алоҳида бўлимни ўз ичига олган Интеллектуал мулк ҳуқуқининг савдога оид жиҳатлари тўғрисидаги битим (ТРИПС битими) қабул қилинганидан бери, интеллектуал мулкнинг ушбу шакли сиёсатчилар ва савдо-сотик вакиллари, музокарачилар, шунингдек ишлаб чиқарувчилар (асосан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари), ҳуқуқшунослар ва иқтисодчиларнинг диққатини тортмоқда. ТРИПС битимининг географик кўрсаткичлар бўйича бўлимида ҳозирги кундаги сиёсатини анъанавий равишда олиб борувчи чекланган мамлакатлар рўйхатидан ташқарида тобора кўпроқ мамлакатларга мурожаат қилинмоқда.

Географик кўрсаткичлар интеллектуал мулкнинг анъанавий объектларидан деб ҳисобланади. 1883 йилдаги Саноат мулкни муҳофаза қилиш бўйича Париж конвенциясининг 1(2)-моддасида “манба белгилари” (*Indication of Source*) ва “товар келиб чиққан жой номлари” (*Appellation of origin*) саноат мулки объекти сифатида кўрсатилади. Худди шу модданинг (3) бандида “саноат мулки” атамаси “саноат ва тижорат” билан чегараланиб қолмай, балки қишлоқ хўжалиги ва қазиб олиш соҳаларига, шунингдек, “вино, ғалла, дон маҳсулотлари, тамаки барги, мевалар, қорамол, минераллар, минерал сувлар, пиво, гуллар, ун ва бошқалар” каби барча ишлаб чиқарилган ёки табиий маҳсулотларга нисбатан қўлланилади.

Париж конвенцияси имзоланганидан кейинги даврда географик ва товар келиб чиққан жой номларининг кўп томонлама ҳимоя даражасини оширишга қаратилган кўплаб саъй-ҳаракатлар амалга оширилди, бу эса 1891 йилдаги “Товарлар келиб чиққан манбалар тўғрисидаги ёлгон ёки чалғитувчи белгиларга қарши кураш тўғрисида”ги Мадрид битими, 1958 йилда “Товар келиб чиққан жой номларини муҳофаза қилиш ва уларни халқаро рўйхатдан ўтказиш бўйича” Лиссабон шартномаси ва ТРИПС битимида географик кўрсаткичлар бўйича махсус бўлимни киритилишига олиб келди.

ТРИПС учун бўлган музокаралар давомида Европа Иттифоқи, айниқса Франция, географик кўрсаткичларни, жумладан Шампань, Бургундия ва “*Cotes-du-Rhone*” (Кот-дю-Рон) каби вино ишлаб чиқарувчи жойларни ТРИПС битими муҳофазаси таркибига киритиш масаласида қатъий позицияни илгари сурди. Яна бир муаммо АҚШ ва Европа Иттифоқи ўртасида келиб чиқиши асли Европа бўлган винолар учун чалғитувчи номлар вино маҳсулотлари, масалан Калифорнияда етиштирилган узумдан тайёрланувчи винолар учун умумий номга айланганлиги, бу борада кўшимча муҳофаза тури киритилишига эҳтиёж келтириб чиқарди.

Битимнинг 23-моддаси биринчи қисмида вино ва спиртли маҳсулотлар учун кўшимча муҳофаза сифатида географик кўрсаткичлар киритилди. Бунда улар “тур”, “усул”, “ўхшаш” каби иборалардан фойдаланиш сабабли омма

томонидан асл товар келиб чиққан жой номи билан чалкаштирилиши хавфи мавжуд бўлмаган тақдирда ҳам ҳимоя қилинадиган бўлди. Муҳофазанинг бу даражаси 22-моддада кўрсатилган муҳофазанинг умумий қоидаларига қараганда анча юқори ва кенгроқ ҳимоя даражасини яратди.

Ўзбекистон Республикасида “Географик кўрсаткичлар тўғрисида”ги Қонун қабул қилинди. Шу ўринда, бу икки объектни ўзаро фарқлаш керак. Товар келиб чиққан жой номларининг келиб чиқиш минтақаси билан алоқаси торроқ: унинг ўзига хос хусусиятлари нафақат инсон омилларига, балки табиий шароитларга ҳам боғлиқ. Шунинг учун ҳам ашё товар ишлаб чиқариладиган жойда топилиши, маҳсулотни ишлаб чиқариш, қайта ишлаш ва ишлов бериш жараёни айнан шу шароитда амалга оширилиши керак. (масалан: Текила ичимлиги).

Юқоридаги таъриф товар келиб чиққан жой номлари маҳсулот ишлаб чиқарилган жой номидан иборат эканлигини англатади. Шу билан бирга, жой номлари бўлмаган, аммо маҳсулот билан боғлиқ бўлган бир қатор анъанавий белгилар Лиссабон битими бўйича (масалан, “Реблошон (*Reblochon*) – пишлоқ ва “*Vinho Verde*” – яшил вино) товар келиб чиққан жой номлари сифатида ҳимояланганлиги қизик.

Баъзан, худуд билан боғлиқ маълум бир обрўга эга бўлган, аммо бошқа сифатлари келиб чиқиш жойига тааллуқли бўлмаган маҳсулотлар Лиссабон битимига мувофиқ товар келиб чиққан жой номлари деб қаралмайди. Бироқ, бу талқин умумэътироф этилмаган.

Географик жой номларига келсак, келиб чиқиш жойи билан боғлиқлик қатъий эмас: табиий ва инсон омиллари таъсирисиз маҳсулотнинг мавқеи ёки бир неча ўзига хос хусусиятларидан бири географик келиб чиқиш жойи билан боғлиқ бўлиши мумкин. Бундай ҳолларда, маҳсулотни ишлаб чиқариш, қайта ишлаш ёки ишлаб чиқариш жараёни келиб чиқиши минтақасида содир бўлиши кифоя, яъни маҳсулот сифатига ёки бошқа хусусиятига ёки фақат унинг мавқеига боғлиқ бўлган ягона мезон етарли бўлади. Бундан ташқари, ҳам ашёни ишлаб чиқариш ва географик жой номи

маҳсулотини ишлаб чиқиш ёки қайта ишлаш тўлиқ белгиланган географик ҳудудда бўлиши шарт эмас.

Шунга қарамай, товар келиб чиққан жой номи ва географик жой номи иккаласи ҳам улар бевосита кўрсатадиган маҳсулот ва унинг келиб чиқиши жойи ўртасида сифат боғлиқлигини талаб қилади. Иккаласи ҳам истеъмолчиларга маҳсулотнинг жуғрофий келиб чиқиши, ишлаб чиқарилган жойи билан боғлиқ бўлган маҳсулотнинг сифати ёки тавсифи тўғрисида маълумот беради. Иккала атама ўртасидаги асосий фарқ шундаки, келиб чиқиш жойи билан боғлиқлик товар келиб чиққан жой номларида нисбатан кучлироқ бўлади.

Патент ҳуқуқи самарадорлигининг муҳим кўрсаткичларидан бири саноат мулки объектларини яратувчилар ва патент эгаларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш кафолатларини таъминлашдир. Патент муҳофазасининг моҳияти шундан иборатки, ижодий меҳнати орқали жамият учун янги техник воситаларни яратган шахс, ушбу воситага монополь эгаллик қилишдан қонун билан белгиланган муддат давомида фойда олиши кафолатланади, муддати тугаши билан у жамоат мулкига айланади. Бундай имкониятни тақдим этиш махсус процедура доирасида амалга оширилади, унга қуйидагилар киради: ушбу техник янгиликнинг яратилганлиги тўғрисида жамоатчиликка маълумот бериш (талабнома тузиш ва топшириш, талабнома материалларини нашр этиш, берилган патентлар тўғрисидаги маълумотларни эълон қилиш ва ҳоказо), ваколатли давлат органи томонидан ҳақиқатан ҳам мазкур техник ечим патентга лаёқатлилигининг янгилик талабига жавоб бера оладими ва жаҳон техника даражасини бойитишга хизмат қила олишини текшириш (талабномани экспертизадан ўтказиш) ва ниҳоят, талабнома берувчининг ҳуқуқларини кафолатлайдиган давлат номидан махсус ҳимоя ҳужжатини бериш.

Юқоридаги босқичлар кетма-кетликда амалга оширилгач, талабнома берувчида талабномада кўрсатилган интеллектуал мулк объектига нисбатан мутлақ ҳуқуқлар пайдо бўлади ва ушбу ҳуқуқларни тасдиқловчи патент

хужжати бериледи. Мазкур хужжат патент эгасининг патент олинган объектнинг учинчи шахслар томонидан ноқонуний фойдаланишидан ҳимоялаш имконини беради.

Патентни бузиш ноқонуний, яъни патентланган ихтиронинг учинчи шахслар томонидан рухсатсиз ишлатилиши ҳисобланади. Бошқача қилиб айтганда, патент бузилиши бу ихтиро предметида у ёки бу тарзда очик ёки бемалол ифода этилган ва патент эгасининг хоҳишига зид равишда розилигисиз фойдаланишдир.

Қонун хужжатлари ва суд амалиётида бир қатор қоидалар ишлаб чиқилган бўлиб, уларнинг ёрдамида патент бузилиши тушунчаси шарҳланади. Франция қонунчилигида патент эгасининг ҳуқуқлари бузилишининг таркиби батафсил келтирилади, унда бузилиш сифатида қуйидаги ҳаракатлар кўзда тутилган:

- 1) патентланган ихтиро предмети бўлган маҳсулотни ишлаб чиқариш;
- 2) патентланган маҳсулотни ёки тўғридан-тўғри патентланган усул билан олинган маҳсулотни Франция ҳудудига олиб кириш, сотиш, сотиш учун таклиф қилиш, уни ишлатиш ёки сотиш мақсадида тўплаш;
- 3) патентланган ихтиро предмети бўлган усул ёки воситаларни қўллаш, сотиш ёки сотишга таклиф қилиш;
- 4) ихтирони лицензияси бўлмаган шахсга, ундан фойдаланиш учун таклиф этиш.

Патент ҳуқуқи соҳасидаги бузилган ҳуқуқларни ҳимоя қилиш учун амалдаги қонун хужжатларида қуйидаги шакллар кўзда тутилган: суд ҳимояси, маъмурий процедура, фуқаролик ҳуқуқи усуллари, жиноий жавобгарлик.

Маъмурий юрисдикция чекланган ваколатларга эга ва суд процедураси патентни ҳимоя қилишнинг асосий усули ҳисобланади. Патентдан келиб чиқадиган ҳуқуқларни суд орқали ҳимоя қилиш бузилиш тўғрисида даъво аризаси бериш орқали амалга оширилади. Саноат мулки ёки селекция ютуғи муаллифлари, патент эгаси ва мутлақ лицензия эгаси судга мурожаат қилиш

хуқуқига эга. Патент эгаси (агар лицензиат томонидан даъво қўзғатилса) ва лицензиат (патент эгаси томонидан даъво қўзғатилган тақдирда) ўзларига етказилган зарарни қоплаб берилишини сўраб мурожаат қилишлари мумкин.

Чет эллик талабнома берувчига берилган патент ҳуқуқлари бузилган тақдирда, ҳуқуқларни ҳимоя қилиш мажбурияти одатда шартнома, қонун ёки суд амалиётига мувофиқ мутлақ лицензия эгасига юкланади, чунки у ўз мамлакати суд тартибининг ўзига хос жиҳатлари билан яхшироқ таниш ва бузилган ҳуқуқларни тиклаш учун энг мақбул усулни танлай олади.

Суд ҳимояси тартиби. Судлар, жумладан фуқаролик ишлари бўйича судлар ва иқтисодий судлар, ўзларининг ваколатлари доирасида қуйидаги низоларни кўриб чиқадилар:

– ихтирога, фойдали моделга, саноат намунасига муаллифлик ҳуқуқи бўйича;

– патент эгасини аниқлаш бўйича;

– муҳофаза қилинадиган саноат мулки объекти патенти эгасининг мутлақ ҳуқуқлари ва бошқа мулк ҳуқуқи бузилганда;

– лицензия шартномаларини тузиш ва бажариш бўйича;

– аввал фойдаланганлик ҳуқуқлари бўйича;

– иш берувчи томонидан муаллифга ҳақ тўлаш бўйича;

– турли компенсацияларни тўлаш бўйича, шунингдек апелляция кенгаши ваколатига кирадиган бошқа низолар.

Ушбу тоифадаги низоларни ҳал қилишда судлар, хусусан, тегишли патентланган саноат мулки объектини ўз ичига олган маҳсулот ёки буюмни рухсатсиз тайёрлаш, қўллаш, импорт қилиш, сотишга таклиф этиш, сотиш, фуқаролик муомаласига бошқа йўсинда киритиш ёки шу мақсадда сақлаб туриш, шунингдек ихтиро патенти билан муҳофаза қилинаётган усулни қўллаш ёхуд ихтиро патенти билан муҳофаза қилинаётган усулда бевосита тайёрланган маҳсулотни фуқаролик муомаласига киритиш ёки шу мақсадда сақлаб туриш патент эгаси мутлақ ҳуқуқининг бузилиши деб эътироф

этилади. Бундан ташқари, янги маҳсулот, аксини исботловчи далиллар бўлмаса, патентланган усулда олинган деб ҳисобланади.

Юқоридаги хатти-ҳаракатларнинг моҳиятини чуқур англаш судлар томонидан ҳуқуқбузилиш ҳолатларини тўғри таснифлашда жуда муҳим, чунки қонун ҳужжатлари, баъзи ҳолатлар бундан мустасно, ушбу тушунчаларнинг мазмунини очиб бермайди.

Демак, “руҳсатсиз тайёрлаш” деганда патентланган саноат мулки объектини ўз ичига олган маҳсулот ёки буюмни тижорат мақсадларида ишлаб чиқариш тушунилади, унинг савдоси ҳақиқатдан ҳам амалга оширилган ёки оширилмаганлиги аҳамиятсиз. Маҳсулот ишлаб чиқарилиши ва кейинчалик сотилиши учун сақланиши мумкин. Кўпгина мамлакатларда патентланган маҳсулотнинг алоҳида қисмлари, агар улар объект йиғиш учун зарур бўлган тўлиқ тўпламда ишлаб чиқарилмаган бўлса, ушбу тайёрлаш патент ҳуқуқларининг бузилиши деб эътироф этилмайди.

Кўпгина мамлакатларда патентланган объектни ноқонуний “қўллаш” остида уни тижорат мақсадларида ва фақат у патентланган сифат даражасидагина фойдаланишни англатади. Патентлар билан муҳофаза қилинаётган объектларидан таркиб топган воситаларни даромад олмай шахсий мақсадларда қўллаш патент ҳуқуқларининг бузилиши эмас. “Сотиш” ва “сотиб олиш” деганда патентланган маҳсулотлар ёки моддаларни сотиш, яъни даромад олиш учун сотиш ва сотиб олиш бўйича тижорат фаолияти тушунилади.

“Сотишга таклиф қилиш” – патентланган объектни реклама қилиш, шу жумладан маҳсулотни савдо майдончаларида, дўконлар ойналарида ва бошқа жойларда оммавий намойиш этишдир. Шунингдек, ушбу объект тўғрисидаги маълумотларни афишаларда, каталогларда, рисоаларда, стикерларда эълон қилиш ҳам, гарчи тегишли патентланган объектни ўз ичига олган маҳсулот ёки буюм сотилмаган бўлса ҳам, патент ҳуқуқларини бузувчи ҳолат ҳисобланади. Агар патент билан муҳофазасининг объекти усул бўлса, патент ҳуқуқларининг бузилиши ундан фойдаланишдаги ҳаракатлар деб тан

олинади. Шундай қилиб, патентланган усул билан олинган маҳсулотни ишлаб чиқариш, ундан фойдаланиш ва сотиш патент эгаси ҳуқуқларини сўзсиз бузиш ҳисобланади. Жавобгар, агар маҳсулот бошқа усулда ишлаб чиқарилганлигини исботласа, жавобгарликдан озод қилиниши мумкин.

Патент эгасининг мутлақ ҳуқуқларини бузиш бевосита ёки билвосита содир этилиши мумкин. Патент бевосита бузилган тақдирда, унинг эгасининг монополь ҳуқуқлари соҳасига кириш бир ёки бир неча шахснинг бевосита ҳаракатлари билан амалга оширилади. Бундай ҳолда, патентдан келиб чиқадиган ҳуқуқларни бузувчиларни аниқлаш қийин эмас.

Патент эгасининг ҳуқуқларини билвосита бузиш – бу патент ҳуқуқларининг тўғридан-тўғри бузилишига олиб келадиган ҳаракатлар деб тан олинади. Билвосита ҳуқуқбузар сифатида нейтрал қурилмалар, моддалар, материаллар, яъни техникада кенг қўлланиладиган объектлар етказиб берувчиси ҳисобланади. Билвосита бузилиш барча ҳолатларда, патент ҳуқуқларини тўғридан-тўғри бузиш фактлари аниқланганда рўй беради.

Бундай ҳолларда, саноат мулки объектидан патент эгасининг мутлақ ҳуқуқини бузган ҳолда фойдаланаётган шахслар патент эгасининг талабига кўра патент эгасининг мутлақ ҳуқуқини бузувчи ҳаракатларни тўхтатишлари ва патент эгасига етказилган зарарнинг ўрнини қонун ҳужжатларига мувофиқ қоплашлари шарт. Патент эгаси кўрилган зарар ўрнига қоидабузардан қоидабузарлик оқибатида олган даромадларини ундириб олишга ҳақлидир. Бундай ҳолда, агар патент шартномасида бошқача қоида назарда тутилган бўлмаса, патентни бузган шахсга қарши даъволар, шунингдек, мутлақ лицензия эгаси томонидан ҳам эълон қилиниши мумкин.

Суд жараёни давомида ҳуқуқбузарликни исботлаш мажбурияти даъвогар зиммасига юклатилган, у патент ҳуқуқлари бузилганлиги тўғрисида далилларни тақдим этиши керак. Жавобгар даъвонинг қонунийлигига қарши чиқиши мумкин. Ҳимоялашнинг энг кенг тарқалган усули бу патентни ҳақиқий эмас деб топиш бўйича қарши даъво аризаси беришдир. Жавобгарда аввал фойдаланганлик ёки кейинчалик бепул фойдаланиш ҳуқуқи ҳам бор.

Ҳуқуқларни ҳимоя қилишнинг маъмурий тартиби. Низоларни ҳал этишнинг маъмурий тартиби, хусусан, патент беришни рад этиш, уни ҳақиқий эмас деб топиш, шунингдек патент эгасининг лицензия шартномасини тузишдан бош тортиши билан боғлиқ низоларни ҳал қилишни назарда тутати.

Талабнома берувчи Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг Интеллектуал мулк департаментининг (бундан буён матнда Департамент деб юритилади) расмий экспертиза натижалари бўйича патент беришни рад этиш тўғрисидаги қарори қабул қилинган кундан эътиборан уч ой ичида Апелляция кенгашига апелляция бериши мумкин. Апелляция кенгаши апелляция келиб тушган санадан эътиборан икки ойлик муддат ичида уни кўриб чиқиши лозим. Апелляция кенгаши қарорлар қабул қилишда мустақил ҳисобланади.

Апелляция кенгаши:

- Департаментнинг талабномада кўрсатилган саноат мулки объектлари хусусидаги қарори устидан;
- саноат мулки объектлари ва селекция ютуқларига патент берилганлигига қарши манфаатдор юридик ва жисмоний шахслар томонидан;
- саноат мулки объектлари ва селекция ютуқлари патентларининг ҳақиқийлигига қарши берилган апелляцияларни кўриб чиқади.

Апелляция кенгаши тўғрисидаги низом Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланади³¹. Апелляция кенгашининг қарори устидан қарор қабул қилинган санадан эътиборан олти ой ичида судга шикоят қилиниши мумкин.

Саноат мулки объекти ёки селекция ютуғи патенти Апелляция кенгашига берилган апелляция бўйича исталган вақтда ҳуқуқий

³¹ Батафсил маълумот учун Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 9 октябрдаги 856-сон қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг Апелляция кенгаши тўғрисида низомга қаранг.

муҳофазанинг тўлиқ ҳажмида ёки унинг фақат бир қисми бўйича қуйидаги асосларга кўра ҳақиқий эмас деб эътироф этилиши мумкин:

муҳофаза қилинадиган саноат мулки объекти патентга лаёқатлилиқ шартларига мос эмаслиги (селекция ютуғи патент бериш санасида янгилик ёки фарқланиш мезонларига мос келмаган бўлса);

ихтиро, фойдали модель формуласида ёки саноат намунасининг муҳим белгилари мажмуида талабноманинг дастлабки материалларида бўлмаган белгиларнинг мавжудлиги (патент талабнома берувчи тақдим этган селекция ютуғининг турдошлиқ ва барқарорлик мезонларига мослиги тўғрисидаги тасдиқланмаган маълумотларга асосан берилган бўлса);

патентда патент эгаси сифатида кўрсатилган шахснинг патент олиш учун қонуний асосга эга эмаслиги.

Ҳар қандай шахс Апелляция кенгашига патентни юқорида назарда тутилган асослар бўйича ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисида апелляция бериши мумкин.

Саноат мулки объекти патентининг тўла ҳажмдаги ҳуқуқий муҳофазаси ёки бу муҳофазанинг фақат бир қисми ҳақиқий эмаслигини исботлаш вазифаси патентни ҳақиқий эмас деб даъво қилаётган тараф зиммасида бўлади.

Саноат мулки объектига патент бериш Апелляция кенгашига апелляция топширилиши муносабати билан тўхтатиб турилиши мумкин.

Апелляция кенгашининг қарори устидан қарор қабул қилинган санадан эътиборан олти ой ичида судга шикоят қилиниши мумкин.

Агар низо судда кўриб чиқиладиган бўлса, низо ҳал этилгунига қадар саноат мулки объектига доир ишни юритиш Агентлик томонидан тўхтатиб турилади.

Патент эгалари патент рўйхатга олинган (берилган) санадан бошлаб уч йил мобайнида саноат мулки объекти ёки селекция ютуғидан фойдаланмаса ёки етарли даражада фойдаланмаса (селекция ютуғи бўлса, Ўзбекистон Республикасида фойдаланмаса) ёки лицензия шартномаси тузишни рад этса,

ушбу муҳофаза этилаётган саноат мулки объектдан фойдаланишни хоҳловчи ва фойдаланишга тайёр ҳар қандай шахс ўзига мажбурий номутлак лицензия беришни сўраб судга илтимоснома билан мурожаат қилиши мумкин.

Мажбурий лицензия номутлак (оддий) лицензия тариқасида берилади ва унинг эгасига патент эгасидан дастлабки уруғлик, кўчат ёки насл материаллини олиш ҳуқуқини беради.

Мажбурий лицензия фақат селекция ютуғидан ижозат этиладиган услубда ва лицензияга мувофиқ фойдаланилишини таъминлай оладиган шахсга берилади.

Мажбурий лицензия патент эгасининг муҳофаза қилинаётган селекция ютуғидан фойдаланишига ёки селекция ютуғидан фойдаланиш учун бошқа шахсга лицензияни беришига тўсқинлик қилмайди.

Патент эгаларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг фуқаролик-ҳуқуқий усуллари. Агар суд патент ҳуқуқлари бузилган деб топса, жавобгар фуқаролик ва жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин. Фуқаролик жавобгарлигининг асоси айбнинг мавжудлиги, жавобгар томонидан патент ҳуқуқларини бузиш фактидан келиб чиқадиган зарар ва ҳуқуқбузарнинг ноқонуний хатти-ҳаракатлари ва етказилган зарар ўртасидаги сабабий боғлиқликдир. Зарар деганда етказилган зарар ва бой берилган фойда тушунилади³².

Етказилган зарар – бу даъвогарнинг ҳуқуқи бузилиши натижасида унинг мол-мулки камайган сумма, масалан, патентланган маҳсулотнинг ишлаб чиқарилишини ташкил этиш харажатлари, ҳуқуқбузар билан бўлган рақобати туфайли қайтарилмайдиган транспорт харажатлари, худди шу

³² Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси 985-моддаси (Зарар етказганлик учун жавобгарликнинг умумий асослари)га кўра, ғайриқонуний ҳаракат (ҳаракатсизлик) туфайли фуқаронинг шахсига ёки мол-мулкига етказилган зарар, шунингдек юридик шахсга етказилган зарар, шу жумладан бой берилган фойда зарарни етказган шахс томонидан тўлиқ ҳажмда қопланиши лозим.

сабабга кўра реализация қилинмай қолган маҳсулотни ишлаб чиқариш харажатлари ва ҳоказо.

Бой берилган фойда деганда патент эгаси ёки мутлақ лицензия эгаси томонидан уларнинг патент ҳуқуқлари бузилиши туфайли олинмай қолган фойда тушунилади. Бой берилган фойдани ҳисоблаш даъвогар мулкнинг ҳолати патент ҳуқуқлар бузилган пайтдаги ва агар унинг ҳуқуқлари бузилмаган тақдирда, у бўлиши мумкин бўлган ҳолат ўртасидаги фарқни аниқлаш орқали амалга оширилади.

Кўпгина мамлакатларда, қоидабузарнинг хатти-ҳаракатлари натижасида етказилган мулкий зарардан ташқари, “маънавий зарар” деб аталадиган компенсация ҳам ундирилади, бу даъвогарнинг ишчанлик обрўсига етказилган зарар, суд жараёни билан боғлиқ кечинмалари ва бошқалар асосида ҳисобланади. Маънавий зарар суднинг хоҳишига кўра белгиланади.

Патент ҳуқуқларининг бевосита ёки билвосита бузилиши фактини аниқлашда, одатда жавобгар айбдор деб гумон қилинади. Ушбу қоида патент олиш учун талабнома топширилган объектга оид тавсифлар нашр этилиши ва барча манфаатдор томонларга талабномадаги патентланиши сўралаётган объектнинг мазмуни билан танишишларига имкон берилиши натижасидир. Патент ҳуқуқларидан улардаги маълумотлар чоп этилишидан олдин фойдаланиш патент эгаси мутлақ ҳуқуқининг бузилиши сифатида эътироф этилмайди.

Патент ҳуқуқларини бузганлик учун фуқаролик жавобгарлигининг асосий шакли патент эгаси ёки мутлақ лицензия эгасига етказилган зарарнинг пул шаклида қопланиши ҳисобланади. Патент ёки мутлақ лицензия эгаси етказилган зарарнинг ўрнини қоплашидан қатъи назар, жавобгардан унинг ҳуқуқини бузадиган ҳаракатларнинг тўхтатилишини талаб қилиши мумкин. Шунингдек, ҳуқуқбузар томонидан яратилган контрафакт товарларни ва жавобгарга тегишли бўлган уларни тайёрлашда фойдаланиладиган материаллар ва асбоб-ускуналар ҳамда содир этилган

ҳуқуқбузарликнинг бошқа воситаларини мусодара қилишни (конфискация), йўқ қилишни ёки ҳуқуқ эгасига унинг илтимосига биноан топширишни талаб қилиши мумкин.

Баъзи ҳолларда, патент ҳуқуқини бузувчилар ноқонуний ўзлаштирилган объектга баъзи ташқи ўзгартиришларни киритиши, хусусан, унинг баъзи хусусиятларни бошқалари билан алмаштириши мумкин. Агар бундай алмаштириш технология объектига моҳиятан янги хусусиятларни кўшмаса, хусусан, эришилган натижани ўзгартирмаса, бу патент ҳуқуқларининг бузилган деб тан олиншига тўсқинлик қилмайди. Ўзгартирилган функцияларни эквивалент деб ҳисоблаш мумкинми деган саволга оидинлик киритиш учун кўпинча ихтиро (фойдали модель) формуласи тавсифини таҳлил қилиш керак.

Агар ҳуқуқбузар виждонли ҳаракат қилса, яъни патентни бузганлигини билмаган ёки билиши мумкин бўлмаганда, унга нисбатан баъзи фуқаролик ҳимояси воситалари (маҳсулотларни мусодара қилиш) умуман қўлланилмади. Баъзида виждонли ҳуқуқбузарга суд томонидан етказилган зарар ўрнига ихтиродан фойдаланганлик учун патент эгасига маълум суммани тўлаш мажбурияти юклатилиши мумкин.

Даъво тақдим этилгандан кейинги жараённинг ҳар қандай босқичида, суд даъвогарнинг илтимосига биноан, патент ҳуқуқларини бузиш деб тахмин қилинадиган ҳаракатларни тўхтатиш учун профилактика чораларини кўришга ҳақлидир: масалан, маҳсулот ва корхонага тақиқ қўйиш. Агар суд муҳокамаси пайтида ҳуқуқ бузилиш ҳолати тасдиқланмаса, профилактика чоралари харажатлари даъвогар томонидан қопланади, у шунингдек жавобгарга товарларга тақиқ қўйиш билан боғлиқ харажатларни ҳам қоплашга мажбурдир.

Патент ҳуқуқлари бузилиши бўйича фуқаролик жавобгарлигига патентланган маҳсулотни ишлаб чиқарадиган ёки патентланган усулдан фойдаланадиган жисмоний ва юридик шахслар: патентланган товарлар билан

савдо қилувчи шахслар, реклама компаниялари, уларнинг агентлари тортилади.

Патент эгаларининг ҳуқуқлари улар томонидан тузилган лицензия шартномалари доирасида ҳам, шартномалардан ташқарида ҳам бузилиши мумкин. Лицензиат шартномада унга берилган ҳуқуқлар доирасидан чиқиб кетганда ёки ўз мажбуриятларини бажармаган ёки лозим даражада бажармаган ҳолда бўлиши мумкин. Патент эгаси (лицензиар) томонидан ҳимоя қилинадиган ҳимоя усуллари одатда шартноманинг ўзида белгиланади ёки фуқаролик ҳуқуқининг умумий қоидаларидан келиб чиқади. Қоида тариқасида, лицензион келишув қоидабузарга санкцияларни, масалан, неустойка ундириш ва зарарни қоплашни, шунингдек шартномани бир томонлама тартибда муддатидан олдин бекор қилишни назарда тутди. Неустойканинг ҳажми ва тури, хусусан унинг зарарлар билан боғлиқлиги томонларнинг ўзлари томонидан белгиланади. Агар лицензия шартномасида айбдор томонга нисбатан қўлланиладиган аниқ санкциялар кўзда тутилмаган бўлса, патент эгаси умумий фуқаролик қоидаларига таянган ҳолда фақат ўзига этказилган зарарни қоплашни талаб қилиши мумкин.

Фуқаролик қонунларига мувофиқ патент эгаларининг мулкӣ ҳуқуқлари уч йиллик умумий даъво муддати давомида ҳимоя қилинади. Бироқ, айрим ҳолатлар учун қонун махсус муддатларни белгилайди. Муаллифларнинг шахсий номулкӣ ҳуқуқлари чекланмаган ҳолда ҳимоя қилинади.

Муаллифлик ҳуқуқлари бўйича низоларда даъвогарлар, шунингдек саноат мулки муаллифлари ихтиро, фойдали модель ёки саноат намунасига бўлган ҳуқуқдан келиб чиқадиган низоларда умумий юрисдикция судларида кўриб чиқилган ҳолларда давлат божини тўлашдан озод қилинади.

Муаллифлар ва патент эгаларининг ҳуқуқларини бузганлик учун жиноий жавобгарлик. Патент ҳуқуқлари бузилишларига қарши фуқаролик санкциялари билан бир қаторда, Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги муаллифлик ёки ихтирочилик ҳуқуқларини бузганлик учун жиноий

жавобгарликни ҳам кўзда тутди. Жиноят кодексининг 149-моддасига асосан, тафаккур мулки объектига нисбатан муаллифлик ҳуқуқини ўзлаштириб олиш, ҳаммуаллифликка мажбурлаш, шунингдек, тафаккур мулк объектлари тўғрисидаги маълумотларни улар расман рўйхатдан ўтказилгунга ёки эълон қилингунга қадар муаллифнинг розилигисиз ошкор қилиш – базавий ҳисоблаш миқдорининг йигирма беш бараваридан етмиш беш бараваригача миқдорда жарима ёки беш йилгача муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш ёхуд уч юз олтмиш соатгача мажбурий жамоат ишлари ёки уч йилгача ахлоқ тузатиш ишлари билан жазоланади.

Тафаккур мулк объектлари тўғрисидаги маълумотларни улар расман рўйхатдан ўтказилгунга ёки эълон қилингунга қадар муаллифнинг розилигисиз ошкор қилиш деганда саноат мулки ёки селекция ютуғига оид маълумотларни тарқатиш билан боғлиқ бўлган, патентга лаёқатлилигини йўқотишига олиб келадиган ҳар қандай хатти-ҳаракатлар тушунилади.

Муаллифлик ҳуқуқини ўзлаштириб олиш асарда ижодий иштирок этмаган шахснинг бошқа шахс томонидан яратилган интеллектуал фаолият натижасига муаллиф сифатида ўз номини беришини англатади. Ва ниҳоят, ҳаммуаллифликка мажбурлаш, агар интеллектуал фаолият натижаси бўйича ишда ижодий иштирок этмаган шахс ҳаммуаллифлар қаторига қўшилмаган бўлса, ушбу объектни ишлаб чиққан шахсга қарши қаратилган муайян ҳаракатларни амалга ошириш (муайян ҳаракатлардан сақланиш) юзасидан қилинган таҳдидини англатади.

Жиноят юқоридаги ҳаракатлар содир этилган пайтдан бошлаб содир этилган деб ҳисобланади. Бошқача айтганда, кўриб чиқиладиган жиноят расмий таркибга эга. Унинг субъектив томони бевосита қасд билан тавсифланади. Тафаккур мулк объектлари тўғрисидаги маълумотларни муаллифнинг розилигисиз ошкор қилиш, муаллифлик ҳуқуқини ўзлаштириб олиш ёки ҳаммуаллифликка мажбурлаган шахслар ушбу ҳаракатларни амалга оширган ва ўз ҳаракатларининг оқибатларидан хабардор бўлган. Агар тафаккур мулк объектлари тўғрисидаги маълумотлар илгари ошкор этилган

ва муаллифлик ҳуқуқи эътиборсизлик орқасидан ўзлаштирилган бўлса, шахсни жиноий жавобгарликка тортиш учун асос бўлмайди. Жиноят қонунчилигидаги умумий қоидага мувофиқ, ҳуқуқбузар айби суд тартибида исботланмагунча айбдор деб топилмайди.

Ушбу хатти-ҳаракатлар учун жиноий жавобгарликка тортиш фақат жабрланувчининг шикояти билан амалга оширилади. Жиноий жавобгарликка фақат жисмоний шахслар тортилади. Кўпинча, жавобгар компания зарарни қоплаши, контрафакт товарлар ишлаб чиқариш билан боғлиқ ҳаракатларни тўхтатиши, яъни фуқаролик чоралари қўлланилади ва ўз ҳаракатлари билан тўғридан-тўғри патент бузилишига олиб келган компания раҳбарлари жиноий жавобгарликка тортилишади: улар жарима ёки муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш ёхуд мажбурий жамоат ишлари ёки уч йилгача ахлоқ тузатиш ишларига тортилишлари мумкин.

Аксарият мамлакатларда жиноий санкциялар фақат даъвогарнинг илтимосига биноан қўлланилади. Буларга жарима ва қамоқ жазоси киради. Жарима ва қамоқ жазоси чегаралари одатда қонунда белгиланади. Даъвогар ва жавобгар ўртасида такрорий патент бузилиши ёки меҳнат муносабатлари бузилган тақдирда, жиноий жазолар икки барабар оширилади.

Патент эгасининг бузилган ҳуқуқини суд орқали тиклаш қонуний даъво муддати давомида амалга оширилиши мумкин, муддат ўтгандан сўнг патент эгаси ўз ҳуқуқини ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан мажбурий тартибда ҳимоя қилиниш имкониятидан маҳрум бўлади. Бу бўйича турли мамлакатларда турли муддатлар белгиланган: АҚШ ва Англияда – патент ҳуқуқлари бузилган кундан бошлаб 6 йил; Аргентинада – 2 йил; Франция, Германия ва Японияда – ҳуқуқбузарлик аниқланган кундан бошлаб 3 йил ва ҳ.к.

Амалиёт шуни кўрсатадики, патент эгалари ва лицензиатлар кўпинча судга мурожаат қилишга шошилишмайди, ҳуқуқ бузилиши ҳолати катта миқёсга етиши ва ундан катта миқдордаги жарима ундириш мумкин бўлган вазиятни кутишади. Тўғри, баъзи мамлакатларда етказилган зарар учун

ундириладиган сумма охириги йиллардаги ҳуқуқ бузилиши ҳолати билан чегараланади.

Патент ҳуқуқларини бузганлик тўғрисидаги даъволар кўп мамлакатларда жавобгарнинг яшаш ҳудуди ёки патент эгасининг ҳуқуқлари бузилган ҳудудда кўриб чиқилади.

Патент ҳуқуқларини бузганлик тўғрисидаги низолар одатда умумий юрисдикция судлари томонидан кўриб чиқилади. Баъзи мамлакатларда бу бўйича битта ёки бир нечта махсус судлар ташкил этилган. Барча мамлакатларда биринчи инстанция судининг қарори устидан биринчи бўлиб апелляция органига, сўнгра юқори турувчи суд органига шикоят қилиниши мумкин.

4-БОБ. ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК ОБЪЕКТЛАРИНИ МАЪМУРИЙ СУДЛАРДА ҲИМОЯ ҚИЛИШНИ ТАШКИЛИЙ- ҲУҚУҚИЙ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ

4.1-§. Интеллектуал мулкни маъмурий судлар орқали ҳимоя қилиш

Ўзбекистон Республикаси Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодексга мувофиқ маъмурий суд ишларини юритишнинг асосий вазифаларидан бири маъмурий ва бошқа оммавий ҳуқуқий муносабатлар соҳасида фуқаролар ва юридик шахсларнинг бузилган ёки низолашилаётган ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш ҳисобланади.

Бундан англашиладики, маъмурий судлар оммавий-ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, шунингдек уларнинг мансабдор шахсларининг хатти-ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан берилган шикоят ва аризалар бўйича низоларни кўриб чиқади.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2018 йил 19 майдаги “Маъмурий ишларни кўришда биринчи инстанция суди томонидан процессуал қонун нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 15-сон Қарорига мувофиқ маъмурий судларга маъмурий ва бошқа оммавий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган, низолар бўйича ишлар, жумладан қуйидаги ишлар тааллуқли эканлиги кўрсатилган:

– маъмурий органларнинг идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари юзасидан низолашиш тўғрисидаги;

– маъмурий органлар, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг қонун ҳужжатларига мос келмайдиган ҳамда фуқаролар ёки юридик шахсларнинг ҳуқуқларини ва қонун билан кўриқланадиган манфаатларини бузадиган қарорлари юзасидан низолашиш тўғрисидаги;

– маъмурий органлар, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари мансабдор шахсларининг қонун ҳужжатларига мос келмайдиган ҳамда

фуқаролар ёки юридик шахсларнинг ҳуқуқларини ва қонун билан кўриқланадиган манфаатларини бузадиган, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) юзасидан низолашиш тўғрисидаги;

– сайлов комиссияларининг хатти-ҳаракатлари (қарорлари) юзасидан низолашиш тўғрисидаги;

– нотариал ҳаракатни амалга ошириш рад этилганлиги юзасидан низолашиш тўғрисидаги;

– нотариуснинг ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) юзасидан низолашиш тўғрисидаги;

– фуқаролик ҳолати далолатномаларини қайд этиш рад этилганлиги юзасидан низолашиш тўғрисидаги;

– фуқаролик ҳолати далолатномаларини ёзиш органи мансабдор шахсининг ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) юзасидан низолашиш тўғрисидаги;

– давлат рўйхатидан ўтказишни рад этиш ёхуд белгиланган муддатда давлат рўйхатидан ўтказишдан бўйин товлаш устидан шикоят қилиш тўғрисидаги ишлар.

Шу билан бирга қуйидаги ишлар маъмурий суд судловига тааллуқли эмаслиги ҳам қайд этилган:

– маъмурий ва бошқа оммавий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқса-да, қонунда Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судига, фуқаролик ишлари бўйича судга, иқтисодий ва ҳарбий судга тааллуқлилиги белгиланган низолар бўйича ишлар;

– ариза маъмурий орган бўлмаган корхона, ташкилот, муассаса ҳужжатини ҳақиқий эмас деб топиш ёки унинг мансабдор шахси ҳаракатини (ҳаракатсизлигини) ғайриқонуний деб топиш тўғрисида берилган ёхуд ариза (шикоят) маъмурий органга нисбатан берилган бўлиб, аммо устидан шикоят берилаётган ҳаракат меҳнат муносабатларидан келиб чиққан бўлса³³.

³³ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг 2018 йил 19 майдаги “Маъмурий ишларни кўришда биринчи инстанция суди томонидан процессуал қонун нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 15-сон қарори. <https://lex.uz/docs/3761216>.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 55-моддасига мувофиқ³⁴ ҳамда “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонуннинг 16-моддаси³⁵га биноан, товар белгисини, товар келиб чиққан жой номини ва товар келиб чиққан жой номидан фойдаланиш ҳуқуқини рўйхатдан ўтказиш билан боғлиқ Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги Апелляция кенгашининг қарорлари устидан судга шикоят қилиш ҳуқуқи кафолатланган.

Ўз навбатида маъмурий судлар томонидан манфаатдор шахслар ҳамда товар белгиларини ва товар келиб чиққан жой номларини муҳофаза қилиш соҳасида ваколатли давлат органи ўрталарида юзага келаётган мазкур тоифадаги низолар кўрилиб, фуқаро ва тадбиркорларнинг бузилган ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари тикланишига, бундай ишларни кўришда қонунийликка риоя этилишига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Маълумки, фуқаролик қонунчилиги фуқаролик муомаласи иштирокчиларининг бошқа бир қатор ҳуқуқий ҳолатлари қаторида мулк ҳуқуқи, интеллектуал фаолият натижаларига бўлган ҳуқуқларнинг вужудга келиш асосларини ҳамда уларни амалга ошириш тартибини белгилайди.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 81-моддасига мувофиқ фуқаролик ҳуқуқларининг объектларига ашёлар, шу жумладан пул ва қимматли қоғозлар, бошқа буюмлар, мол-мулк, шу жумладан мулкӣ ҳуқуқлар, ишлар ва хизматлар, ихтиролар, саноат намуналари, фан, адабиёт, санъат асарлари ва интеллектуал фаолиятнинг бошқа натижалари, шунингдек шахсий номулкий ҳуқуқлар ва бошқа моддий ҳамда номоддий бойликлар кириши белгиланган³⁶.

³⁴ Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон.

³⁵ Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон, 21.08.2021 й., 03/21/709/0808-сон; 03.02.2022 й., 03/22/749/0101-сон, 04.03.2022 й., 03/22/757/0181-сон.

³⁶ Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон, 12.10.2021 й., 03/21/721/0952-сон; 30.03.2022 й., 03/22/760/0249-сон; 21.04.2022 й., 03/22/765/0332-сон, 30.06.2022 й., 03/22/782/0576-сон; 08.11.2022 й., 03/22/801/0998-сон.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 169-моддасига кўра, ер, ер ости бойликлари, сувлар, ҳаво бўшлиғи, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳамда бошқа табиий ресурслар, корхоналар, ашёлар, шу жумладан бинолар, квартиралар, иншоотлар, асбоб-ускуналар, хом ашё ва маҳсулот, пул, қимматли қоғозлар ва бошқа мол-мулк, шунингдек **интеллектуал мулк объектлари** – мулк ҳуқуқининг объектлари эканлигини қайд этилган³⁷.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан интеллектуал фаолиятнинг аниқ ифода этилган натижалари ҳамда юридик шахснинг бу натижаларга тенглаштирилган ўзига хос воситалари, маҳсулотлари (фирма номи, товар белгиси, хизмат кўрсатиш белгиси ва ҳ.к.)га нисбатан жисмоний ёки юридик шахснинг мутлақ ҳуқуқи эътироф этилади ва бу тегишли маъмурий акт билан расмийлаштирилади.

Мутлақ ҳуқуқ объекти бўлган интеллектуал фаолият натижалари ва ўзига хос воситаларидан учинчи шахслар ҳуқуқ эгасининг рухсати билангина фойдаланишлари мумкин.

Бироқ, ривожланиб бораётган бозор иқтисодиёти шароитида амалиёт шуни кўрсатмоқдаки, жисмоний ва юридик шахслар номига эътироф этилган интеллектуал мулк объектларини учинчи шахслар томонидан қонунларга риоя қилмасдан эгаллаб олиш, тажовуз қилиш, инсофсиз рақобатга йўл қўйиш ҳолатлари кўплаб учраб турибди.

Шунга кўра, интеллектуал мулк объектларига бўлган ҳуқуқларни бузилиши билан боғлиқ оммавий-ҳуқуқий низоларни шартли равишда қуйидаги тоифаларга ажратиш мумкин:

- муқаддам рўйхатдан ўтган ва мавжуд товар белгиси билан адаштириб юборадиган даражада ўхшаш бўлган белгиларга бир хилдаги товарларга нисбатан гувоҳнома берилиши;

- хўжалик юритувчи субъект (рақобатчи) томонидан аввал фуқаролик муомаласига киритилган товарга нисбатан белги билан айнан бир хил ёки

³⁷ Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон, 12.10.2021 й., 03/21/721/0952-сон; 30.03.2022 й., 03/22/760/0249-сон; 21.04.2022 й., 03/22/765/0332-сон, 30.06.2022 й., 03/22/782/0576-сон; 08.11.2022 й., 03/22/801/0998-сон.

адаштириб юбориш даражасида ўхшаш бўлган товар белгисини рўйхатдан ўтказиш билан боғлиқ инсофсиз рақобатга йўл қўйилиш ҳолати;

- товар белгисини рўйхатдан ўтказишни ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси, селекция ютуғи ва ҳ.к. патент беришни рад этиш тўғрисидаги “Интеллектуал мулк маркази” давлат муассасасининг қарори устидан низолашиш;

- Адлия вазирлиги томонидан лицензия шартномаларини рўйхатдан ўтказиш, ўтказишни рад этиш билан боғлиқ маъмурий актлардан келиб чиқадиган ҳуқуқий муносабатлар.

Ўрганиш даврдаги интеллектуал мулкка бўлган ҳуқуқлар билан боғлиқ ишларнинг таҳлилидан кўринишича, судлар фаолиятида бу борада етарли даражада суд амалиёти шаклланган.

Ўзбекистон Республикаси Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодексининг судловга тегишлиликнинг умумий қоидалари келтирилган 32-моддасига кўра, фуқаронинг ёки юридик шахснинг аризаси (шикояти) қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан шикоят қилинаётган маъмурий орган жойлашган ер ёхуд мансабдор шахснинг иш жойи бўйича судга тақдим этилади³⁸.

Статистик ҳисоботлар таҳлилидан кўринишича ва Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ва унинг тизимига кирувчи давлат муассасаси – “Интеллектуал мулк маркази”, коллегиял орган ҳисобланган - “Апелляция кенгаши” Тошкент шаҳрида жойлашганлиги сабабли мазкур тоифадаги ишлар фақат Тошкент шаҳар маъмурий судлари томонидан кўрилиб, республиканинг бошқа ҳудудлари маъмурий судларида ушбу тоифа ишлар кўрилмаган.

Ўз навбатида Тошкент шаҳар маъмурий судлари томонидан 2018-2022 йиллар жами 100 та мазкур тоифадаги ишлар кўрилиб, шундан 47

³⁸ Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 26.01.2018 й., 02/18/МПК/0627-сон, 12.10.2018 й., 03/18/496/2043-сон; 11.05.2019 й., 03/19/536/3114-сон, 13.09.2019 й., 03/19/567/3737-сон, 13.11.2019 й.....; 04.08.2022 й., 03/22/786/0705-сон; 17.12.2022 й., 03/22/810/1095-сон; 15.03.2023 й., 03/23/823/0150-сон; 27.04.2023 й., 03/23/833/0236-сон.

та ариза қаноатлантирилган, 42 таси рад этилган, 5 таси кўрмасдан қолдирилган, 6 таси бўйича эса иш юритиш тугатилган.

Шу билан бирга, мазкур тоифадаги ишлар сони йилдан-йилга кўпаймоқда. Масалан, 2018 йилда жами 17 та иш кўрилган бўлсада, 2022 йилда 32 та иш кўрилиб, сўнгги 5 йилда 88,2 фоизга кўпайган.

Апелляция шикоятлари (протестлари) асосида ушбу даврда жами 60 та иш кўрилган бўлиб, шундан 40 таси бўйича суд ҳужжатлари ўзгаришсиз қолдирилган, 1 таси ўзгартирилган, 16 таси бекор қилинган, 3 та апелляция шикояти бўйича иш юритиш тугатилган.

Олий суд томонидан мазкур тоифадаги ишлар назорат тартибида жами 4 та иш кўрилиб, шундан 2 таси бўйича суд ҳужжатлари ўзгаришсиз қолдирилган, 2 таси бўйича эса суд ҳужжатлари бекор қилинган.

Кассация шикоятлари (протестлари) асосида эса жами 8 та иш кўрилиб, шундан 7 таси бўйича суд ҳужжатлари ўзгаришсиз қолдирилган, 1 таси бўйича суд ҳужжатлари бекор қилинган.

Амалдаги қонунчилик бўйича мазкур тоифа ишлари бўйича асосан низони судгача ҳал қилиш тартиби назарда тутилган бўлиб, даставвал бу тоифа низоларни Апелляция кенгаши кўриб, ҳуқуқий баҳо бериши лозим.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонуни 24-моддасининг тўртинчи қисмига мувофиқ, товар белгисига доир гувоҳнома ёки товар келиб чиққан жой номидан фойдаланиш ҳуқуқи тўғрисидаги гувоҳнома Апелляция кенгашининг ёки суднинг қарори асосида тўлиқ ёки қисман ҳақиқий эмас деб топилади³⁹.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 9 октябрдаги 856-сон қарори билан тасдиқланган “Адлия вазирлигининг Апелляция кенгаши тўғрисида”ги низомнинг 2-бандига кўра Апелляция кенгаши ўз фаолиятини Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг

³⁹ Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон, 21.08.2021 й., 03/21/709/0808-сон; 03.02.2022 й., 03/22/749/0101-сон, 04.03.2022 й., 03/22/757/0181-сон.

ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналарини, селекция ютуқларини, интеграл микросхемалар топологияларини, товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари, географик кўрсаткичлар ва товар келиб чиққан жой номларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш билан боғлиқ апелляцияларни судгача кўриб чиқувчи коллегиял органи сифатида амалга ошириши белгиланган⁴⁰.

Ўзбекистон Республикаси “Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида”ги Қонунининг 63-моддасига мувофиқ, манфаатдор шахс маъмурий шикоятни қонунчиликка мувофиқ маъмурий шикоятларни кўриб чиқишга ваколатли бўлган юқори турувчи маъмурий органга ёки бошқа ваколатли маъмурий органга устидан шикоят қилинаётган маъмурий ҳужжатни, процессуал ҳужжатни қабул қилган ёхуд маъмурий ҳаракатни амалга оширган маъмурий орган орқали бериши мумкин⁴¹.

Манфаатдор шахс маъмурий ҳужжат устидан берилган маъмурий шикоятни маъмурий тартибда кўриб чиқиш натижаларидан норози бўлган ёки юқори турувчи маъмурий орган мавжуд бўлмаган тақдирда, маъмурий ҳужжат устидан судга шикоят қилишга ҳақли.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2019 йил 24 декабрдаги “Маъмурий органлар ва улар мансабдор шахсларининг қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан шикоят қилиш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш бўйича суд амалиёти ҳақида” 24-сон Қарори 12-банди иккинчи хатбошисида қонун ҳужжатларида айрим қарорлар, ҳаракатлар (ҳаракатсизлик) устидан мажбурий равишда судгача низолашиш тартиби назарда тутилиши мумкинлиги аниқ белгилаб қўйилган.

1. Низони судгача ҳал қилиш тартибига риоя қилинмаган ҳолатда иш судда кўрилмайди.

⁴⁰ Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 10.10.2019 й., 09/19/856/3890-сон; Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 05.04.2022 й., 09/22/153/0266-сон; 10.06.2022 й., 09/22/324/0510-сон; 14.07.2022 й., 09/22/385/0643-сон

⁴¹ Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 09.01.2018 й., 03/18/457/0525-сон; 07.01.2020 й., 03/20/600/0023-сон; Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон

Бирок, интеллектуал мулкка бўлган ҳуқуқлар билан боғлиқ бўлган дастлабки мурожаатларни ҳал этишда, бу борада етарлича амалиёт шаклланмаганлиги оқибатида, низони судгача кўриб чиқиш тартибига оид талабларга амал қилинмаганлик ҳолатлари мавжудлиги аниқланди.

Масалан, аризачи “Алтын-Дан” маъсулияти чекланган ширкат (Қозоғистон) жавобгар Интеллектуал мулк агентлигига нисбатан учинчи шахс “Тимур Савдо Инвест” ХКга “Алтын-Дан” товар белгисига 2013 йилда берилган гувоҳномани ҳақиқий эмас деб топиш ҳақидаги талаби Тошкент шаҳар маъмурий суди кассация инстанциясининг 2018 йил 7 ноябрдаги қарори билан ўзгаришсиз қолдирилган Мирзо Улуғбек туман маъмурий судининг 2018 йил 5 сентябрдаги ҳал қилув қарорига кўра мазмунан кўрилиб рад қилинган. Иш ҳолатига қараганда “Алтын-Дан” товар белгиси Товар ва хизматларнинг халқаро классификацияси” (ТХХК)нинг 30-синфи бўйича 2010 йил Қозоғистон Республикасида рўйхатдан ўтказилган. Аини пайтда “Тимур Савдо Инвест” ХК 2013 йилда мазкур товар белгисига шу синф бўйича Ўзбекистонда гувоҳнома олган. Аризачи Апелляция кенгашига мурожаат қилмасдан тўғридан-тўғри судга талаб билан мурожаат қилиб, “Товар белгиси тўғрисида”ги Қонун ҳужжатлари бузилганлигини важ қилиб гувоҳноманинг ҳақиқийлиги устидан низолашган. Судлар талабни мазмунан кўриб рад қилган. Ваҳоланки, бу низони судгача ҳал қилиш процедурасига риоя қилинмаган, товар белгиси қонунийлигига Апелляция кенгаши баҳо бермаган. Иш Ўзбекистон Республикаси Олий судида кассация тартибида кўрилмаган.

Бошқа мисол, Мирзо Улуғбек туман судининг 2018 йил 4 июндаги ҳал қилув қарори билан аризачи “Radiks” ХИИЧ корхонасининг жавобгар Интеллектуал мулк агентлиги Апелляция кенгашининг товар белгисига нисбатан берилган гувоҳномани бекор қилиши тўғрисидаги 2017 йил 25 декабрдаги Қарорини ҳақиқий эмас деб топиш ҳақидаги талаби мазмунан кўрилган ва рад этилган. Мазкур иш Тошкент шаҳар маъмурий судида апелляция (кассация) тартибида кўрилмаган.

Яна бир мисол, 2019 йил 10 май куни “Xiaomi INC” (Хитой) жавобгар Интеллектуал мулк агентлигига нисбатан судга мурожаат қилиб, учинчи шахс “Smart Capital” МЧЖга “Xiaomi” товар белгисига берилган гувоҳномани ҳақиқий эмас деб топишни сўраган. Мирзо Улуғбек туман маъмурий судининг 2019 йил 3 июндаги ҳал қилув қарори билан иш мазмунан кўрилиб, талаб рад этилган. Қарор устидан апелляция шикояти келиб тушмаган.

Навбатдаги мисолда “Alif tech” МЧЖ ХК судга мурожаат қилиб, Интеллектуал мулк агентлигининг 2020 йил 7 январдаги товар белгисини рўйхатдан ўтказиш ҳақидаги қарорини ҳақиқий эмас деб топишни сўраган. Мирзо Улуғбек туман маъмурий судининг 2020 йил 2 декабрдаги ҳал қилув қарори билан ариза тўлиқ қаноатлантирилган. Тошкент шаҳар маъмурий суди апелляция инстанциянинг 2020 йил 2 декабрдаги қарори билан ҳал қилув қарори бекор қилиниб, маъмурий иш юзасидан иш юритиш тугатилган.

Мазкур ҳолатда низони судгача кўриб чиқиш тартибига амал қилинмаган ва биринчи инстанция суди томонидан мазкур ҳолатга эътибор берилмаган.

Шунга ўхшаш камчиликларга йўл қўйилганлиги сабабли, Тошкент шаҳар маъмурий суди апелляция инстанциянинг 2020 йил 30 ноябрдаги қарори билан Мирзо Улуғбек туман маъмурий судининг “Musa servis” МЧЖнинг Интеллектуал мулк агентлигига нисбатан аризаси бўйича 2020 йил 6 октябрдаги ҳал қилув қарори айнан мазкур асосларга кўра бекор қилиниб, маъмурий иш иш юритишдан тугатилган.

Мирзо Улуғбек туман маъмурий судининг 2020 йил 26 августдаги ҳал қилув қарори билан “Robert Bosch GmbH” МЧЖ хорижий корхонасининг Интеллектуал мулк агентлигининг 2016 йил 26 апрелдаги товар белгисини рўйхатдан ўтказиш ҳақида қарорини ҳақиқий эмас деб топиш ҳақида аризаси қаноатлантирилган. Тошкент шаҳар маъмурий суди апелляция инстанциянинг 2020 йил 30 сентябрдаги қарори билан, ҳал қилув қарори

ўзгаришсиз қолдирилган. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Маъмурий ишлар бўйича судлов хайъатининг 2021 йил 26 январдаги қарори билан суд қарорлари бекор қилиниб, маъмурий иш иш юритишдан тугатилган.

Бу борадаги суд хатолари юқори инстанция судлари томонидан бартараф қилиниши оқибатида, кейинчалик туманлараро судлари томонидан бу туркум ишлар бўйича низони судгача ҳал этилиши тартибига риоя этилган-этилмаганлигига эътибор қаратишни бошлаган ва тўғри суд амалиёти йўлга қўйилган.

2. Шу билан биргаликда, айрим ҳолларда судлар томонидан низо предмети судга тааллуқли бўлмаган аризалар иш юритишга қабул қилиниб, мазмунан кўрилганлигини кузатиш мумкин.

Жумладан, Тошкент туманлараро маъмурий судининг 2022 йил 24 январдаги ҳал қилув қарори билан “Idea concept group” МЧЖнинг Адлия вазирлиги Апелляция кенгашига нисбатан аризаси қаноатлантирилиб, Апелляция кенгашининг 2021 йил 27 сентябрдаги қарори ва Интеллектуал мулк агентлигининг 2021 йил 24 февралдаги экспертиза хулосаси ҳақиқий эмас деб топилган.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2019 йил 24 декабрдаги “Маъмурий органлар ва улар мансабдор шахсларининг қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан шикоят қилиш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш бўйича суд амалиёти ҳақида”ги 24-сон Қарори 5-банди биринчи хатбошисига кўра қарор деганда, маъмурий орган ёки унинг мансабдор шахси томонидан яқка ёки коллегия тарзда қабул қилинган ва муайян ҳуқуқий оқибат туғдирувчи ҳужжат тушунилади.

Суд томонидан “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонунда давлат экспертизасидан ўтказиш натижалари устидан судга шикоят қилиш кўзда тутилмаганлиги, шунингдек давлат экспертизасидан ўтказиш натижалари муайян ҳуқуқий оқибат туғдирувчи ҳужжат ҳисобланмаслиги, мазкур ҳолатда Адлия

вазирлиги Апелляция кенгашининг қарори аризачи учун ҳуқуқий оқибат туғдирганлигига аҳамият берилмаган.

3. Интеллектуал мулк соҳасидаги қонунчилик такомиллашиб, ўзгаришининг суд амалиётига таъсири, товар белгисини жисмоний шахсларга берилиши.

“Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонуннинг 4-моддаси иккинчи қисми 2022 йил 2 февралдаги ЎРҚ-749-сонли Қонуни билан ўзгартирилгунига қадар қўйидаги таҳририда бўлган – “Товар белгиси тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётган юридик ёки жисмоний шахс номига рўйхатдан ўтказилиши мумкин”. Модда матнига ўзгартиш киритиш натижасида у қўйидагича таҳрирда баён этилган – “Товар белгиси юридик ёки жисмоний шахс номига рўйхатдан ўтказилиши мумкин”.

Аниқроғи 2022 йил 2 февралдан бошлаб товар белгисига аризани тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш ёки шуғулланмаслигидан қатъи назар исталган фуқаро бериши мумкин.

Аризачи “Afox Corporation LTD” жавобгар Интеллектуал мулк агентлигига нисбатан талаб билан мурожаат қилиб, учинчи шахс фуқаро Ф.Хикматовга “Afox” товар белгисига берилган гувоҳномани ҳақиқий эмас деб топишни сўраган. Мирзо Улуғбек туман маъмурий судининг 2019 йил 4 июлдаги ҳал қилув қарори билан талаб қаноатлантирилиб, агентлик томонидан 2017 йил 3 январда фуқаро Ф.Хикматов номига берилган гувоҳнома ҳақиқий эмас деб топилган. Бунга асос сифатида юқоридаги қонун нормасининг 4-моддаси иккинчи қисми, яъни товар белгиси жисмоний шахсга берилгани ва у яқка тартибдаги тадбиркор сифатида рўйхатдан ўтмагани кўрсатилган.

Шунга ўхшаш ҳолатни аризачи “Sfera Import Solutions” МЧЖнинг жавобгар Интеллектуал мулк Агентлигига нисбатан “Penecrete” товар белгиси учун гувоҳномани учинчи шахс А.Мирзалимов номига берилгани низолашилган ишда ҳам кўриш мумкин. Тошкент вилоят маъмурий судининг

2018 йил 11 декабрдаги қарори билан ўзгаришсиз қолдирилган Мирзо Улуғбек туман маъмурий судининг 2018 йил 2 октябрдаги ҳал қилув қарори билан талаб қаноатлантирилган. Бу ҳолатда ҳам судлар гувоҳнома тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланмаётган жисмоний шахсга берилишини қонунбузилиш деб баҳолаган.

Яна бир мисол, аризачи “Hikvision Digital Technology Co LTD” Хитой компаниясининг талаби бўйича юритилган маъмурий ишда ҳам айнан шу ҳолат такрорланган. “Hikvision” товар белгисига бир нечта синфлар бўйича гувоҳнома жисмоний шахс У.Туроповга берилган бўлиб, Хитой компаниясининг талаби билан Мирзо Улуғбек туман маъмурий судининг 2019 йил 18 февралдаги ҳал қилув қарори билан гувоҳнома ҳақиқий эмас деб топилган.

Судлар томонидан моддий ҳуқуқ нормаси тўғри қўлланилган бир пайтда судлар томонидан низони ҳал қилишнинг судгача бўлган тартибига риоя қилинмагани, яъни Апелляция кенгаши томонидан гувоҳнома ҳақиқийлиги масаласи кўрилмаганига ҳуқуқий баҳо берилмаган. Қайд этилган ишлар Ўзбекистон Республикаси Олий судида кассация тартибида кўрилмаган.

Юқорида таъкидланганидек, бугунги кунда товар белгисига гувоҳнома бериш ҳам юридик, ҳам жисмоний шахсларга бир хил бўлиб, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш шарти мавжуд эмас. Бу ҳолат судлар томонидан эътиборга олинishi лозим.

4. Муқаддам давлат рўйхатидан ўтган ва мавжуд товар белгиси билан адаштириб юборадиган даражада ўхшаш бўлган ёки айнан бир хилдаги товар белгиларини рўйхатдан ўтказилиши.

«Elite Food Group» МЧЖ судга мурожаат қилиб Адлия вазирлиги Апелляция кенгаши томонидан «Оливьез» товар белгисига берилган гувоҳномани ҳақиқий эмас деб топишни рад этиш тўғрисидаги 2021 йил 19 ноябрдаги қарорини ва учинчи шахс бўлган “Quartlink Holding Limited» МЧЖга товар белгисига ТХХКнинг 30-синфи бўйича берилган халқаро

рўйхатни ҳақиқий эмас деб топишни сўраган. Талабга асос сифатида аризачи номига химояланган сўз жамиятда кундалик ҳаётда кенг тарқалган ва истеъмолда бўлган “Оливье” салати билан айнан бир хил ёки адаштириб юбориш даражасида ўхшаш товар эканлигини ёки бевосита зайтун мойи (Оливковое масло) ёки бўлмаса “Майонез” каби товарларнинг хусусиятини англатишини, уларга ишора қилишини кўрсатган.

Тошкент туманлараро маъмурий судининг 2022 йил 6 апрелдаги ҳал қилув қарори билан ариза қаноатлантирилиб, Апелляция кенгашининг қарори ва «Оливье» товар белгисига бўлган 2008 йил 2 октябрдаги 975 480-сонли рўйхат ҳақиқий эмас деб топилган. Тошкент шаҳар маъмурий суди апелляция инстанциясининг 2022 йил 1 июндаги қарори билан туманлараро судининг ҳал қилув қарори бекор қилиниб, аризани рад этиш ҳақида янги қарор қабул қилинган. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Маъмурий ишлар бўйича судлов ҳайъатининг 2022 йил 12 августдаги қарори билан апелляция инстанциясининг қарори ўзгаришсиз қолдирилган.

Юқори турувчи суд инстанцияларининг фикрича маъмурий орган томонидан “Оливье” товар белгисини 30-синф бўйича рўйхатдан ўтказишда “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонун 10-моддасининг 6 ва 8-бандлари талаблари бузилмаган. “Оливье” сўзи ўйлаб топилган сўз бўлиб, зайтун мойини, салатни ёки майонезни тўғридан-тўғри англатмаслигини ва уларнинг хусусиятларига ишора қилмайди. Бунинг устига, низолашилган товар белгиси «Elite Food Group» МЧЖнинг ҳуқуқларини бузмаслиги ҳам қонуний асосланган.

5. Шу билан бирга, Апелляция кенгаши ҳамда судлар, Қонун 10-моддасининг 9 ва 13-бандларини турлича талқин қилишлари натижасида бир хил низолар турлича қарор қабул қилиш ҳолатлари мавжуд.

Тошкент туманлараро маъмурий судининг 2022 йил 20 майдаги ҳал қилув қарори билан аризачи «QUALITY TEXTILE PRODUCTION» МЧЖ

судга мурожаат қилиб, Адлия вазирлиги Апелляция кенгашининг 2021 йил 6 декабрдаги AMG 2021 122-сонли қарорини ҳақиқий эмас деб топиш ҳақидаги аризаси қаноатлантирилган.

Тошкент шаҳар маъмурий суди апелляция инстанциянинг 2022 йил 24 августдаги қарори билан ҳал қилув қарори бекор қилиниб, аризани рад этиш ҳақида янги қарор қабул қилинган. Аниқланишича, Бутунжахон интеллектуал мулк ташкилоти томонидан 2013 йил 30 декабрда «GRATUDE» товар белгиси 25 ва 35 синфлар бўйича Туркия Республикаси «GTD Global Tekstil Sanayi ve Dis Ticaret Limited Sirketi» МЧЖ номига рўйхатдан ўтказилган ва 1210444-сонли гувоҳнома берилган.

2016 йил 13 майда Интеллектуал мулк агентлиги томонидан «GRATUDE» товар белгиси 25-синф бўйича «QUALITY TEXTILE PRODUCTION» МЧЖ номига рўйхатдан ўтказилган ва MGU 31554-сонли гувоҳнома берилган. «GTD Global Tekstil Sanayi ve Dis Ticaret Limited Sirketi» МЧЖнинг Адлия вазирлиги Апелляция кенгашига берган аризаси асосида, Апелляция кенгашининг 2021 йил 6 декабрдаги AMG 2021 122-сонли қарори билан «GRATUDE» товар белгисига берилган MGU 31554 гувоҳнома ҳақиқий эмас деб топилган.

“Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонун 10-моддаси биринчи қисмининг 9 ва 13-бандларига мувофиқ, товар ёки унинг тайёрловчиси хусусидаги ёлғон ёки истеъмолчини чалғитиши мумкин бўлган белгилар ва илгари Ўзбекистон Республикасида бошқа шахс номига рўйхатдан ўтказилган ёки рўйхатдан ўтказиш сўраб талабнома берилган, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларига мувофиқ рўйхатдан ўтказилмай ҳам муҳофаза қилинадиган ёки шу турдаги товарларга нисбатан анча илгарироқ устуворликка эга бўлган товар белгилари билан адаштириб юбориш даражасида бир хил ёки уларга айнан ўхшаш бўлган белгилар товар белгилари сифатида рўйхатдан ўтказилмайди.

«QUALITY TEXTILE PRODUCTION» МЧЖ номига рўйхатдан ўтказилган «GRATUDE» товар белгиси «GTD Global Tekstil Sanayive Dis Ticaret Limited Sirketi» МЧЖга тегишли «GRATUDE» товар белгиси билан адаштириб юбориш даражасида ўхшаш бўлсада, Интеллектуал мулк агентлиги томонидан рўйхатдан ўтказилган ва Адлия вазирлиги Апелляция кенгашининг қарорига кўра айнан мазкур асос билан ҳақиқий эмас деб топилган.

Бундан ташқари, «QUALITY TEXTILE PRODUCTION» МЧЖ судга мурожаат қилиб, «GRATUDE» товар белгисини 35-синф бўйича номига рўйхатдан ўтказиш ҳақида MGU 41525-сонли гувоҳномани ҳақиқий эмас деб топиш ҳақида Адлия вазирлиги Апелляция кенгашининг 2021 йил 6 декабрдаги AMG 2021 123–сонли қарорини ҳақиқий эмас деб топишни сўраган. Тошкент туманлараро маъмурий судининг 2022 йил 3 июндаги ҳал қилув қарори билан ариза қаноатлантирилган. Тошкент шаҳар маъмурий суди апелляция инстанциянинг 2022 йил 24 августдаги қарори билан ҳал қилув қарори бекор қилиниб, аризани рад этиш ҳақида янги қарор қабул қилинган.

Бинобарин, ушбу модда биринчи қисмининг 9 ва 13-бандини қўллаш юзасидан турлича амалиёт мавжудлиги аниқланганлиги сабабли, товар ёки унинг тайёрловчиси хусусидаги ёлғон ёки истеъмолчини чалғитиши мумкин бўлган товар белгиларини рўйхатдан ўтказиш билан боғлиқ низоларни кўришда:

товар ёки унинг тайёрловчиси хусусидаги ёлғон ёки истеъмолчини чалғитиши мумкин бўлган белгилар ҳар қандай ҳолатда рўйхатда ўтказилмаслиги;

товар белгилари Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларига мувофиқ рўйхатдан ўтказилмай ҳам муҳофаза қилиниши мумкинлиги, мазкур ҳолатда товар белгисининг устуворлиги бўйича товар белгисини рўйхатдан ўтказиш учун Агентликка талабнома бериш билан боғлиқ қоида амал қилмаслиги;

товар белгисининг устуворлиги илгари Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасига кўра муҳофаза қилинган товар белгисининг устуворлиги санасига қараб белгиланиши мумкинлигига судларнинг эътиборини қаратиш зарур.

Бу туркум ишларни кўришда яна бир ўзига хос жиҳати шундан иборатки “Товар ва хизматларнинг халқаро классификацияси” (ТХХК) да келтирилган синфлар бўйича тўғри гуруҳланганлигини текшириш лозимлигига маъмурий орган ва судлар томонидан алоҳида ҳуқуқий баҳо бериш зарур, зеро номлари ўхшаш лекин классификация бўйича бошқа-бошқа синфларга мансуб товар ва хизматлар ҳуқуқ эгалари ўртасида ҳуқуқ бузилишини келтириб чиқармайди.

6. Товар белгисини рўйхатдан ўтказишни ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси, селекция ютуғи ва ҳ.к. патент беришни рад этиш тўғрисидаги “Интеллектуал мулк маркази» давлат муассасасининг қарори устидан низолашиш билан боғлиқ ишларнинг кўрилиши.

Хусусан, аризачи Б.Имамалиев судга мурожаат қилиб, Интеллектуал мулк агентлигининг 2020 йил 12 февралдаги ихтирога патент беришни рад қилиш юзасидан қарорини ва Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги Апелляция кенгашининг мазкур қарорни ўз кучида қолдириш ҳақидаги 2021 йил 6 майдаги қарорини ҳақиқий эмас деб топишни сўраган.

Тошкент туманлараро маъмурий судининг 2021 йил 2 ноябрдаги қарори билан аризани қаноатлантириш рад қилинган. Тошкент шаҳар маъмурий суди апелляция инстанциянинг 2021 йил 24 декабрдаги қарори билан биринчи инстанция судининг қарори ўзгаришсиз қолдирилган.

Ўзбекистон Республикаси “Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида”ги Қонунининг 6-моддасига кўра агар ихтиро сифатида кўрсатилган объект янги, ихтиролик даражасига эга ва уни саноатда қўллаш мумкин бўлса, у ҳуқуқий муҳофаза қилинади. Мазкур Қонуннинг 23-моддасига мувофиқ, ихтиро ёки саноат намунаси сифатида талабномада кўрсатилган объектнинг патентга лаёқатлилик шартларига мос

эмаслиги аниқланган тақдирда, Агентлик патент беришни рад этиш ҳақида қарор қабул қилади.

Ушбу ҳолатда ихтиро сифатида кўрсатилган объект Қонуннинг б-моддасида белгиланган янги, ихтиролик даражасига эга ва уни саноатда кўллаш мумкинлиги ҳақида талабларга мос келмаслиги аниқланганлиги сабабли, суд томонидан Интеллектуал мулк агентлиги ва Адлия вазирлиги Апелляция кенгашининг қарорлари қонуний ва асосли деб топилган.

Фуқаро Б.Нуржановнинг “Магнит кучи таъсирида айланиш ҳаракатли механикавий, ёпиқ параметрик регенерацион автотебраниш тизими”ни ихтиро сифатида рўйхатдан ўтказиш рад этилган ҳолатда ҳам кўрилган иш 2022 йил 22 декабрда судлар томонидан тўғри ҳал қилинган.

Бу каби низолар бугунги кунда судларда нисбатан камроқ кўрилган бўлса-да, судлар томонидан амалиёт тўғри яратилган.

7. Адлия вазирлиги томонидан лицензия шартномаларини рўйхатдан ўтказиш, ўтказишни рад этиш билан боғлиқ маъмурий актлардан келиб чиқадиган низолар.

Адлия вазирлиги томонидан лицензия шартномаларини рўйхатдан ўтказишни рад этиш билан боғлиқ маъмурий актлардан келиб чиқадиган низолар ҳам ўрганилганда суд амалиёти тўғри йўлга қўйилганлигини кўриш мумкин.

Мисол учун, аризачи “Purpose Designed” DMCC компанияси судга мурожаат қилиб, Адлия вазирлигининг лицензия шартномасини рўйхатдан ўтказишни рад этишдаги ҳаракатини ғайриқонуний деб топиб, тегишли мажбурият юклатишни сўраган. Туманлараро судининг 2022 йил 13 апрелдаги ҳал қилув қарори билан талабни қаноатлантириш рад этилган. Ҳал қилув қарори Тошкент шаҳар маъмурий суди апелляция инстанциясининг 2022 йил 8 июндаги ва кассация инстанциясининг 2022 йил 30 сентябрдаги қарорлари билан ўзгаришсиз қолдирилган.

Иш ҳолатларига кўра, “Purpose Designed” DMCC (лицензиар) ва “Akfa Extrusions” МЧЖ (лицензиат) ўртасида лицензия шартномаси тузилган (товар

белгисидан фойдаланиш тўғрисида). “Purpose Designed” DMCC Адлия вазирлигига мурожаат қилиб, лицензия шартномасини рўйхатдан ўтказишни сўраган. Маъмурий орган, “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонуннинг 34-моддаси учинчи қисми талабига мувофиқ, Ўзбекистон Республикасидан ташқарида доимий яшовчи жисмоний шахслар ёки чет эллик юридик шахслар товар белгиларини ва товар келиб чиққан жой номларини рўйхатдан ўтказиш ишларини юритишни ҳамда бу ишлар билан боғлиқ юридик аҳамиятга молик ҳаракатларни Агентликда рўйхатдан ўтган патент вакиллари орқали амалга оширадилар деган қоидадан келиб чиқиб, шартномани рўйхатдан ўтказишни рад этиб, патент эгасига патент вакили орқали мурожаат қилиш лозимлигини тушунтирган. Маъмурий органнинг мазкур ҳаракати судлар томонидан қонуний деб баҳоланиб, талаб асосли равишда рад этилган.

Аризачи «ELITE FOOD GROUP» МЧЖ жавобгар Интеллектуал мулк агентлигига лицензия шартномасини рўйхатдан ўтказишни ҳақиқий эмас деб топиш ҳақидаги талаб билан судга мурожаат қилган.

Биринчи ва апелляция инстанция судлари талабни қаноатлантиришни рад этиб, маъмурий орган томонидан лицензия шартномасини рўйхатдан ўтказиш тартиб ва таомилларига риоя қилинганлиги, жавобгар томонидан бирор қонунбузилиш ҳолатларига йўл қўйилмаганлиги ва рўйхатдан ўтказиш амалга оширилган вақтда амалда бўлган Патент идораси раҳбарининг 2005 йил 11 майдаги 48-сонли буйруғи талаблари асосида расмийлаштирилганлигига баҳо берилган.

Кассация инстанциясининг 2022 йил 29 июлдаги қарори билан суд қарорлари бекор қилиниб, иш бўйича талабни қаноатлантириш ҳақида янги қарор қабул қилган. Бунда суд ҳуқуқ эгасининг ўзи лицензия шартномасини бир томонлама бекор қилиш бўйича муқаддам ариза билан Интеллектуал мулк агентлигига мурожаат қилганлиги, бу ҳолатда шартномани рўйхатдан ўтказиш ноқонуний ҳисобланишига асосланган.

8. Ҳуқуқни тиклаш чораси қўлланилишида (мажбурият юклашда) судлар томонидан қуйидаги хатоликка йўл қўйилган.

Жумладан, Тошкент туманлараро маъмурий судининг 2021 йил 2 августдаги ҳал қилув қарори билан “Dentafill Plyus” МЧЖнинг Адлия вазирлиги Апелляция кенгаши ва Интеллектуал мулк агентлигига нисбатан аризаси қаноатлантирилиб, Апелляция кенгашининг 2020 йил 27 ноябрдаги қарори ҳақиқий эмас деб топилган. Суд томонидан ҳуқуқни тиклаш чораси сифатида Интеллектуал мулк агентлиги зиммасига “Риосорведол” товар белгисини ТХХКнинг 5-синф товарлари учун рўйхатдан ўтказиш ҳақида қарор чиқариш мажбурияти юклатилган.

Бундан ташқари, Тошкент туманлараро маъмурий судининг 2022 йил 20 январдаги ҳал қилув қарори билан “JACO CANDY” МЧЖнинг Адлия вазирлиги Апелляция кенгашига нисбатан аризаси қаноатлантирилиб, Апелляция кенгашининг 2021 йил 27 сентябрдаги қарори ҳақиқий эмас деб топилган. Суд томонидан ҳуқуқни тиклаш чораси сифатида Интеллектуал мулк агентлиги зиммасига “JACO” товар белгисини ТХХКнинг 30-синфи бўйича рўйхатга олиш мажбурияти юклатилган.

Тошкент туманлараро маъмурий судининг 2022 йил 10 июндаги ҳал қилув қарори билан “Бухарагипс” АЖ ҚКнинг Адлия вазирлиги Апелляция кенгашига нисбатан аризаси қаноатлантирилиб, Апелляция кенгашининг 2021 йил 29 декабрдаги қарори ҳақиқий эмас деб топилган. Суд томонидан ҳуқуқни тиклаш чораси сифатида Адлия вазирлиги зиммасига “Бухарагипс” товар белгисини ТХХКнинг 19 ва 35-синфи бўйича рўйхатга олиш мажбурияти юклатилган.

Тошкент туманлараро маъмурий судининг 2022 йил 17 майдаги ҳал қилув қарори билан “LOGISTIC EXPRESS” МЧЖнинг Адлия вазирлиги Апелляция кенгашига нисбатан аризаси қаноатлантирилиб, Апелляция кенгашининг 2021 йил 27 сентябрдаги қарори ҳақиқий эмас деб топилган. Суд томонидан ҳуқуқни тиклаш чораси сифатида Интеллектуал мулк агентлиги зиммасига “LOGISTIC EXPRESS” МЧЖнинг товар белгисини

рўйхатдан ўтказиш ҳақида аризаси юзасидан ижобий қарор қабул қилиш мажбурияти юклатилган.

Жавобгарлар зиммасига бундай мажбурият юклатилишида Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2019 йил 24 декабрдаги 24-сон “Маъмурий органлар ва улар мансабдор шахсларининг қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан шикоят қилиш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш бўйича суд амалиёти ҳақида”ги Қарори 20-банди иккинчи хатбошисида белгиланган маъмурий орган, мансабдор шахс қарор қабул қилиш ёки ҳаракатни амалга ошириш ваколатига эга ёки эга эмаслигини, қонун ёки бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатга кўра, қарор қабул қилиш ёки қабул қилмаслик, ҳаракатни амалга ошириш ёки амалга оширмаслик маъмурий орган ёки мансабдор шахс ихтиёрига берилган ҳолда, суд бундай қарор қабул қилиш ёки қабул қилмаслик, ҳаракатни амалга ошириш ёки амалга оширмаслик мақсадга мувофиқлигини баҳолашга ҳақли эмаслиги ҳақида тушунтиришларга амал қилинмаган.

Яна бир масалага эътибор қаратсак: Маъмурий судларда кўриб чиқиладиган маъмурий органлар фаолиятига дахлдор низолар бўйича батафсил тушунчага эга бўлиш учун, энг аввало “маъмурий орган” тушунчасини тўғри талқин қилиш жуда муҳим саналади.

“Маъмурий орган” тушунчаси Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 8 январда қабул қилинган “Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида”ги Қонунида батафсил тушунча берилган.

Мазкур Қонуннинг 4-моддасига мувофиқ маъмурий органлар деганда маъмурий-ҳуқуқий фаолият соҳасида маъмурий бошқарув ваколати берилган органлар, шу жумладан давлат бошқаруви органлари, маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, шунингдек ушбу фаолиятни амалга оширишга ваколатли бўлган бошқа ташкилотлар ва махсус тузилган комиссиялар тушунилиши белгиланган⁴².

⁴² “Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида”ги Қонун. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 09.01.2018 й., 03/18/457/0525-сон.

Шунга кўра, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Интеллектуал мулк агентлиги (Агентлик) ҳам маъмурий орган ҳисобланиб, унинг интеллектуал мулк объектларини рўйхатдан ўтказиш билан боғлиқ маъмурий иш юритиши билан боғлиқ жараёнда вужудга келувчи низолар маъмурий судлар судловига тааллуқли бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 17 мартдаги ПФ–89-сон Фармонида мувофиқ Агентлик Адлия вазирлигига (Вазирлик) кўшиб олиниб, унинг барча вазифа ва функциялари Вазирликка ўтказилди⁴³.

Умуман олганда, маъмурий судлар интеллектуал мулк соҳаси бўйича асосан қуйидаги ишларни кўриб чиқади:

– Вазирликнинг интеллектуал мулк объектларини рўйхатдан ўтказиш билан боғлиқ жараёнларда қабул қилувчи қарорларини бекор қилиш билан боғлиқ низолар;

– Вазирлик томонидан илгари рўйхатдан ўтказилган интеллектуал мулк объектлари ва улардан фойдаланиш тўғрисидаги муҳофаза ҳужжатларини (гувоҳнома ёки патент) амал қилиш муддатини тугатиш ва уларни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги низолар;

– Вазирликнинг Апелляция кенгаши томонидан қабул қилинган қарор устидан берилган шикоятлар билан боғлиқ низолар;

– Вазирликнинг интеллектуал мулк соҳасидаги қонунчиликни бузганлик учун юридик шасхларга жарима қўлланилиши билан боғлиқ низолар.

Шу ўринда алоҳида таъкидлаш лозимки, интеллектуал мулк соҳасидаги маъмурий орган ва жисмоний ҳамда юридик шахслар ўртасидаги низоларни ҳал қилишда судгача низоларни ҳал қилиш тартиби самарали ишляпти ва бу маъмурий судлар томонидан кўрилиши лозим бўлган ишлар ҳажмини икки баробарга қисқартиришга хизмат қилмоқда. Аниқроқ қилиб айтганда,

⁴³ “Фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш ҳамда ҳуқуқий хизмат кўрсатишда адлия органлари ва муассасалари фаолияти самарадорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ–89-сон Фармони. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 18.03.2022 й., 06/22/89/0227-сон.

Вазирликнинг Апелляция кенгаши соҳа бўйича низоларни судгача ҳал қилишда тизимли фаолият юритмоқда.

2020 йилда Апелляция кенгаши томонидан 34 та апелляция шикоятлари кўриб чиқилган бўлса, ушбу кўрсаткич 2021 йилда 94 тани ташкил қилган.

Маълумот учун, умумий кўриб чиқилган апелляция шикоятларининг 118 таси товар белгиси, 6 таси ихтиро, 1 таси саноат намунаси, 1 таси фойдали модель ва 2 таси селекция ютуқлари бўйича низоларни ташкил қилади.

Қайд этиш керакки, Апелляция кенгаши томонидан 2020 йилда қабул қилинган қарорларнинг 4 таси, 2021 йилда 3 таси маъмурий судлар томонидан бекор қилинган.

Шу ўринда, бевосита маъмурий судлар томонидан интеллектуал мулк соҳасига доир низоларни кўриб чиқиш жараёнларига тўхталадиган бўлсак, тегишли суд ишларини олиб боришда судьяларнинг соҳа бўйича етарли билим ва кўникмага эга эмасликлари низони тўғри ҳал қилишга ва уни кўриб чиқиш муддатлари чўзилиб кетишига сабаб бўлаётганлигини алоҳида таъкидлаш лозим.

Маъмурий орган томонидан интеллектуал мулк объектларини рўйхатдан ўтказишни рад этиш, тегишли муҳофаза ҳужжатини ҳақиқий эмас деб топиш ёки унинг амал қилиш муддатини тугатиш бўйича асосли қарорлар қабул қилинган бўлсада, кейинчалик бу қарорлар маъмурий судларда бекор қилинишига олиб келмоқда. Бунинг асосий сабабларидан бири сифатида ишларни кўриб чиқувчи судьяларнинг соҳа бўйича халқаро шартномалар ва миллий қонунчилик талабларини лозим даражада тушунмаслик, улардаги нормаларни нотўғри талқин қилишни келтириш мумкин.

Шу ўринда ушбу муаммо юзасидан бир мисол келтириб ўтсак.

“J.C” МЧЖ томонидан 2020 йил 30 июнда “Жако” белгисини товар ва хизматлар халқаро таснифининг 30-синфи бўйича рўйхатдан ўтказиш учун Агентликка белгиланган тартибда талабнома топширилган.

Талабномани кўриб чиқиш натижасида Агентлик томонидан товар белгисини рўйхатдан ўтказиш рад этилган. Чунки талабноманинг экспертизаси жараёнида Россия Федерациясида айнан товар ва хизматлар халқаро таснифининг 30-синфига мувофиқ рўйхатга олинган “Жако” товар белгиси мавжудлиги ва ушбу товар белгиси остида республикада маҳсулотлар реализацияси билан шуғулланилиши аниқланди. Агарда “J.C” МЧЖ номига “Жако” товар белгиси рўйхатдан ўтказиладиган бўлса, мамлакатда ушбу белги остида реализация қилинувчи иккита асл маҳсулот юзага келиши ва бунинг натижасида истеъмолчиларни ишлаб чиқарувчилар, маҳсулотнинг сифати каби масалалар бўйича чалғишига олиб келиши мумкин.

Шунга кўра, “J.C” МЧЖ томонидан 2021 йил 30 мартда Агентликнинг юқорида келтирилган қарорини бекор қилиш ва товар белгисини рўйхатдан ўтказиш тўғрисида Вазирликнинг Апелляция кенгашига апелляция шикояти киритилган.

Апелляция шикоятини кўриб чиқиш натижасида, Агентликнинг “Жако” белгиси рўйхатдан ўтказишни рад этиш тўғрисидаги қарори ўзгаришсиз қолдирилган.

Ўз навбатида, “J.C” МЧЖ Апелляция кенгаши қароридан норози бўлиб, 2021 йил 27 сентябрда “Т”. туманлараро маъмурий судига Вазирлик Апелляция кенгашининг “Жако” белгиси рўйхатдан ўтказишни рад этиш тўғрисидаги қарорини ҳақиқий эмас деб топиш ва ушбу белгини рўйхатдан ўтказиш мажбуриятини юклаш бўйича ариза билан мурожаат қилган.

“Т”. туманлараро маъмурий суди иш ҳужжатларини кўриб чиқиб, Вазирлик Апелляция кенгашининг тегишли қарори ҳақиқий эмас деб топилган ва Агентликка “J.C” МЧЖ номига “Жако” товар белгисини рўйхатдан ўтказиш мажбурияти юкланган. Бундай қарор қабул қилинишига

асос сифатида Россия Федерациясининг “Жако КФ” компанияси томонидан “Жако” товар белгиси Ўзбекистонда товар белгиси сифатида рўйхатдан ўтказилмаганлиги, шунга кўра “J.C” МЧЖ номига “Жако” товар белгисини рўйхатдан ўтказиш товар ва унинг тайёрловчиси хусусида ёлгон ёки истеъмолчини чалғитиши мумкин бўлган белги деб ҳисобланмаслиги келтирилган.

Ваҳоланки, Саноат мулкани муҳофаза қилиш бўйича Париж конвенциясининг 6-quinquies-моддасига (B) (iii) биноан агар белгилар ахлоқ ва жамоат тартибига зид бўлса ва айниқса, улар жамоатчиликни чалғитиши мумкин бўлса, товар белгиси сифатида рўйхатдан ўтказиш рад қилиниши белгилаган. Шу билан бирга, конвенциянинг 5-моддасига (C) (3) мувофиқ муҳофаза сўралаётган мамлакат қонунчилиги қоидаларига биноан белгининг шерик эгалари сифатида қараладиган саноат ёки тижорат корхоналари томонидан бир хил ёки ўхшаш товарларда бир вақтнинг ўзида бир хил белгидан фойдаланиш, агар бундай қўллаш жамоатчиликни чалғитиши ёки жамоат манфаатларига зид бўлмаса, белгини рўйхатдан ўтказишга тўсқинлик қилмаслиги ва Иттифоқнинг исталган бир мамлактада ушбу белгига берилган муҳофазани ҳар қандай тарзда чекламаслиги белгиланган.

Конвенциянинг юқоридаги қоидаларидан англашиладики, истеъмолчини чалғитиши мумкин бўлган ҳар қандай белги, хатто улар белгини рўйхатдан ўтказиш бўйича талабнома топширган ва у билан бир хил ёки ўхшаш товарларда бир вақтнинг ўзида бир хил белгидан фойдаланадиган шахснинг шерикларига ҳам исталган давлатда рўйхатдан ўтказиш рад қилиниши ёки амалда берилган муҳофаза чекланиши мумкин.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, республикамизда товар белгиларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш билан боғлиқ муносабатларни тартибга солувчи Ўзбекистон Республикасининг “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонунида товар белгилари давлатлар бўйича муҳофаза қилиниши белгиланган бўлсада, агар уларни рўйхатдан ўтказиш истеъмолчиларни чалғишига сабаб бўлса,

маҳаллий жисмоний ва юридик шахслар номига рўйхатдан ўтказиш мумкин эмаслиги белгиланган. Товар белгиларини рўйхатдан ўтказишни ушбу асосга кўра рад қилиш Қонуннинг 10-моддаси биринчи қисми 9-бандида белгиланган. Таъкидлаш жоизки, бунда белгининг илгари Ўзбекистонда ёки хорижда рўйхатдан ўтказилганлиги аҳамият касб этмайди⁴⁴.

Аксинча, ушбу модданинг 13-бандида эса илгари Ўзбекистон Республикасида бошқа шахс номига рўйхатдан ўтказилган ёки рўйхатдан ўтказиш сўраб талабнома берилган белгилар рўйхатга олинмаслиги назарда тутилган. Бундан англашиладики, ушбу асос бўйича рад қилишда қарши қўйилаётган белгининг айнан Ўзбекистонда муҳофаза қилинганлиги аҳамиятга эгадир.

Қонуннинг 10-моддасидаги барча ҳолатлар бир-бирига боғланмаган асослар ҳисобланиб, интеллектуал мулк объектларини рўйхатдан ўтказишга доир талабноманинг давлат экспертизаси жараёнида белгининг ушбу ҳолатларга зид эмаслиги алоҳида-алоҳида ўрганилади.

Интеллектуал мулк объектларининг, шу жумладан товар белгиларининг асосий мақсади шахсларни, уларнинг маҳсулотларини бошқаларникидан ажратиб кўрсатиш ва бунинг натижасида истеъмолчиларнинг чалғимаслигини таъминлаш ҳисобланади. Шу билан бирга, бошқаларга тегишли бўлган товар белгиларининг рўйхатдан ўтказилмаслиги, келгусида ушбу белгидан фойдаланган ҳолда амалга ошириладиган инсофсиз рақобатнинг ҳам олди олинishiга хизмат қилади.

Маъмурий судлар томонидан соҳа бўйича низоларни кўриб чиқишда низони тўғри тушунмаслик ва қонун нормаларини тўғри талқин қила олмаслик ҳолатларига яна бир мисол сифатида Бирлашган Араб Амирликларининг (БАА) “S.R.B.P” компаниясининг аризаси бўйича маъмурий суд иш юритиш жараёнига тўхталиб ўтсак. 1996 йил БААда “S.R.B.P” компанияси номига “SK” товар белгиси рўйхатдан ўтказилган

⁴⁴ Ўзбекистон Республикасининг “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001 й., 9-10-сон, 178-модда.

бўлиб, бу товар белгиси остидаги маҳсулотлар бутун дунёга, шу жумладан Ўзбекистонга ҳам экспорт қилиниб келинмоқда.

2007 йилда эса “D.H” кўшма корхонасининг талабномаси асосида Агентлик томонидан чуқур ўрганишлар ўтказилмасдан унинг номига “SK” товар белгиси рўйхатдан ўтказилган.

Ўз навбатида, “S.R.V.P” компанияси 2018 йилда “Б.” маъмурий судига “D.H” кўшма корхонаси номига “SK” товар белгиси бўйича берилган гувоҳномани ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисида ариза билан мурожаат қилган. Ушбу ариза бўйича 2018 йил 7 августда биринчи инстанция ва 2018 йил 21 ноябрда апелляция инстанцияда суд томонидан “S.R.V.P” компаниясининг талабларини қаноатлантириш рад қилинган. 2019 йилда эса Олий суд маъмурий ишлар бўйича судлов хайъатининг қарори билан “Б.” маъмурий судининг ҳар икки қарори бекор қилиниб, маъмурий иш материаллари биринчи инстанцияда янгидан кўришга юборилган. 2019 йил 21 ноябрда “З.” маъмурий суди томонидан ҳам “S.R.V.P” компаниясининг аризаси бўйича маъмурий иш биринчи инстанцияда кўриб чиқилиб, “D.H” кўшма корхонаси номига “SK” товар белгиси бўйича берилган гувоҳномани ҳақиқий эмас деб топиш рад қилинган. Бунда, “З.” маъмурий суди “S.R.V.P” компаниясига тегишли бўлган “SK” товар белгиси Ўзбекистон Республикасида ҳаммага маълум товар белгилари рўйхатига киритилмаганлиги боис, “S.R.V.P” компанияси талабларини қаноатлантириш рад қилинган.

Ушбу ҳолатда суд томонидан низони ҳал қилишга юзаки ёндошган ҳолда Қонун нормалари бир ёқлама қўлланилган. Хусусан, суд низони ҳал қилишда “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонуннинг 10-моддаси биринчи қисмининг 13-бандига, яъни белгининг ҳаммага маълум товар белгиси сифатида эътироф этилмаганлигига асосланиб, белгининг “D.H” кўшма корхонаси номига рўйхатдан ўтказилиши истеъмомчиларни чалғишига олиб келиши мумкинлигини инобатга олмаган.

Ваҳоланки, “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонуннинг ушбу моддасининг 9-бандида товар ёки унинг тайёрловчиси хусусидаги ёлгон ёки истеъмолчини чалғитиши мумкин бўлган белгилар ҳам рўйхатдан ўтказилмаслиги қатъий белгиланган.

Бундан кўришиб турибдики, суд “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонуннинг айнан бир моддаси талабини қўллашда, фақатгина белгининг муайян давлатларда муҳофаза қилинган бўлиши лозимлиги билан боғлиқ қоидаларга риоя қилиб, хорижда ёки Ўзбекистонда муҳофаза қилинганлиги умуман аҳамиятга эга бўлмаган ҳамда товар белгиларининг асл моҳиятини рўёбга чиқарувчи истеъмолчиларни чалғитмаслик тўғрисидаги талабга умуман эътибор қаратмаган.

Таъкидлаш жоизки, истеъмолчиларни чалғитувчи белгилар Ўзбекистонда ҳаммага маълум бўлган товар белгиси сингари муайян белгининг рўйхатдан ўтказилишини истисно қилувчи алоҳида тоифага ҳос бўлган ҳолатлардан бири саналади. Маъмурий орган “SK” товар белгисини “D.H” қўшма корхонаси номига рўйхатга олишда ушбу талабларга риоя қилмаган. Шунингдек, “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонуннинг 24-моддасига биноан муҳофаза ҳужжатини белги Ўзбекистонда ҳаммага маълум товар белгиси сифатида рўйхатдан ўтказилмаганлиги боис ҳақиқий эмас деб топиш ушбу товар белгисини рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги маълумотлар Агентликнинг расмий ахборотномасида эълон қилинган санадан эътиборан беш йил мобайнида амалга оширилиши мумкинлиги назарда тутилган.

Юқорида келтирилганидек, “SK” товар белгиси Ўзбекистонда ҳаммага маълум товар белгиси сифатида рўйхатдан ўтказилган бўлган тақдирда ҳам низоли товар белгиси 2007 йилда “D.H” қўшма корхонаси номига рўйхатдан ўтказилганлиги боис тегишли муҳофаза ҳужжатларини ҳақиқий эмас деб топиш муддатлари аллақачон тугаб бўлган. Бундан англашиладики, суд

томонидан “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонуннинг 10-моддаси биринчи қисмининг 13-банди нотўғри қўлланилган.

Шу билан бирга, “Б.” ва “З.” маъмурий судлари ҳамда Олий суд томонидан кўриб чиқилган “S.R.V.P” компанияси ва “D.H” кўшма корхонасига тегишли “SK” товар белгилари солиштирилганда “SK” товар белгиси “S.R.V.P” компанияси томонидан яратилганлиги, белгиланган тартибда БААда рўйхатдан ўтказилиб, бу белги остидаги маҳсулотни Ўзбекистонга экспорт қилиши натижасида, башарти бу белги Ўзбекистонда расман муҳофазага олинмаган бўлсада, умум фойдаланишда бўлган белгига айланиб улгурган. Ушбу омил бу белгидан бошқа шахслар томонидан айнан бир хил кўринишда фойдаланилиши (маҳсулот ишлаб чиқариши) истеъмолчиларни бевосита чалғишига сабаб бўлади.

Юқорида келтирилган хулосалар суд томонидан ҳам ишни кўриб чиқишда инобатга олинганда низони тўғри ҳал қилинишига хизмат қилган бўлар эди.

Шу ўринда Агентлик томонидан ҳам муҳофаза тақдим қилиниши нотўғри деб топилганлиги, икки субъект ҳам бир хил маҳсулот ишлаб чиқариши, бу белгиларни маҳсулотларда қўллаш истеъмолчиларни чалғишига олиб келиши ҳамда инсофсиз рақобатга йўл қўяётганлиги таъкидланган бўлсада, суд биринчи инстанция ва апелляция инстанциялари қарорлари билан бир хил қарор қабул қилган.

Бунинг натижасида “S.R.V.P” компанияси ўз товар белгисига бўлган ҳуқуқларини тиклаш учун 2 йил вақт сарфлаши, аризаларини биринчи инстанция, апелляция ва назорат тартибларида кўриб чиқишда иштирок этишига ва яқунда ўз ҳуқуқлари тикланишига эришмаган.

Шу ўринда таъкидлаш лозимки, бу турдаги мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Лекин, интеллектуал мулк соҳаси бўйича низоларни маъмурий судларда кўриб чиқиш жараёнлари такомиллаштирилмаса, “Жако КФ” ва “S.R.V.P” компанияларига ўхшаган бошқа хорижий корхоналарнинг

ҳуқуқлари бузилиши давом этаверишига, натижада мамлакатимизнинг инвестициявий жозибадорлиги пасайишига ҳамда интеллектуал мулкни суд орқали ҳимоя қилиш бўйича халқаро ҳисоботларда Ўзбекистонни ижобий имидж билан келтирилмаслигига олиб келади.

Алоҳида эътибор қаратиш лозимки, 2021 йилга қадар маъмурий судлар маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни ҳам кўриб чиқар эди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 июлдаги “Судлар фаолиятини янада такомиллаштириш ва одил судлов самарадорлигини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ПФ–6034-сон Фармони ҳамда Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 12 январда қабул қилинган “Суд қарорларини қайта кўриш институтининг такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги Қонунига мувофиқ 2021 йил 1 январидан бошлаб маъмурий ҳуқуқбузарликка оид ишлар кўриб чиқиш жиноят ишлари бўйича судларда ўтказилган.

Ушбу янги тартиб жорий этилгунига қадар Агентлик, Монополияга қарши куришиш қўмитаси, Давлат солиқ қўмитаси, Ахборотлаштириш ва телекоммуникациялар соҳасидаги назорат бўйича давлат инспекцияси ва Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш департаменти томонидан Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 177, 177¹, 177² ва 178-моддалари бўйича расмийлаштирилган маъмурий иш материаллари маъмурий судларга кўриб чиқиш учун киритилиб келинган.

Маълумот учун, биргина Агентлик томонидан 2020 йилда 36 та маъмурий иш материаллари маъмурий судларга киритилган ва судларнинг тегишли қарорлари асосида 18 нафар шахс маъмурий жавобгарликка тортилган.

Ўтказилган таҳлиллар интеллектуал мулкни маъмурий суд орқали ҳимоя қилишда қуйидаги ҳал қилиниши лозим бўлган муаммолар борлигини кўрсатди:

1) маъмурий судларнинг судьялари интеллектуал мулк соҳаси бўйича маъмурий низоларни тўғри ҳал қилиш учун етарли билим ва тажрибага эга эмас.

Шу боис, маъмурий судлар судьялари учун интеллектуал мулк соҳаси бўйича низоларни кўриб чиқиш юзасидан тегишли семинар-тренинглار ташкил қилиш ҳамда улар фаолиятида фойдаланиши учун тегишли услубий тавсиялар ишлаб чиқиш керак;

2) маъмурий судлар томонидан интеллектуал мулк соҳасидаги низоларни самарали ҳал қилиш қонунчилик ҳужжатлари нормаларини бир хилда қўллаш бўйича ягона ёндашув ва амалиёт шаклланмаган.

Шунга асосан, интеллектуал мулк соҳаси бўйича қонунчилик нормаларини барча инстанция судлари томонидан бир хилда қўллаш учун Олий суд Пленуми қарорини қабул қилиш лозим;

3) фуқаролар ва юридик шахслар томонидан ўзларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун суд орқали низолашиши натижасида маъмурий судлар иш юклагани кун сайин ортиб бормоқда ва бу биринчи навбатда фуқаролар ва юридик шахсларнинг ортиқча вақт сарфлаши ва молиявий харажатлар қилишига сабаб бўлмоқда.

Шу сабабли, бу турдаги низоларни судгача ҳал қилиш тартиб-таомилларини амалиётга кенг жорий қилиш керак, шу жумладан бу жараёнларга медиация институтини киритиш масаласини ўрганиш керак.

Казус:

1. Фуқаро Нодиров Ж.Х. Вазирликка ўсимлик навлари ва ҳайвон зотларини ихтиро учун патентлашга талабнома топширди. Бироқ, расмий экспертиза жараёнида унинг талабномаси рад этилди. Фуқаро Нодиров Ж.Х бу ҳолатдан норози бўлиб, Вазирлик ходими ҳаракатлари устидан судга мурожаат қилди.

Ушбу ҳолатга ҳуқуқий баҳо беринг, фуқаро Нодиров Ж.Хнинг ўсимлик навлари ва ҳайвон зотларини ихтиро учун топширган талабномаси асосли рад этилганми?

2. Фуқаро Бобиров Д.Э. Вазирликка гидротехника иншоотига саноат намунаси учун патентлашга талабнома топширди. Бироқ, расмий экспертиза жараёнида унинг талабномаси рад этилди. Фуқаро Бобиров Д.Э. бу ҳолатдан норози бўлиб, Вазирлик ходими ҳаракатлари устидан судга мурожаат қилди.

Ушбу ҳолатга ҳуқуқий баҳо беринг, фуқаро Бобиров Д.Энинг гидротехника иншоотини саноат намунаси учун топширган талабномаси асосли рад этилганми?

3. 2005-йилда Тошкент шаҳрида жойлашган “Тумор суви” МЧЖ томонидан ичимлик шарбатлари учун ДИНГ сўзли товар белгисига талабнома топширилди ва 2006-йилда тегишли тартибда гувоҳнома берилди. 2017-йилда Тошкент шаҳрида жойлашган “Оби ҳаёт” МЧЖ ушбу товар белгисидан лицензия шартномаси асосида фойдаланиш мақсадида “Тумор суви” МЧЖга мурожаат қилишди. Бироқ Жавобдан шу нарса англашилдики, ушбу товар белгисидан “Тумор суви” МЧЖ 2006-йилдан бери фойдаланмаётган экан.

Ушбу ҳолатдан хабар топган “Оби ҳаёт” МЧЖ “Тумор Суви” МЧЖга тегишли бўлган ДИНГ товар белгисидан мунтазам равишда фойдаланилмаётганлиги сабабли, уни бекор қилиш бўйича судга даъво ариза киритди. Ўз навбатида “Тумор суви” МЧЖ ушбу даъво ариза асосиз эканлиги, ушбу товар белгисидан эгаси сифатида хоҳлаганда фойдаланиши мумкинлигини баён қилган.

Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

4. “БЛАСК” МЧЖ “АКИЛ” товар белгисига нисбатан муҳофаза ҳужжатига эга. Аммо “БЛУЕ” МЧЖ томонидан мазкур товар белгисига адаштириб юбориш даражасида ўхшаш бўлган “ОКИЛ” белгисидан ўз маҳсулотларининг этикеткасида фойдаланиб келган. Мазкур ҳолат юзасидан “БЛАСК” МЧЖнинг ишончли вакили Адлия вазирлигига мурожаат қилди.

Вазирлик ходимлари томонидан ҳолат ўрганиб чиқилиб, ҳақиқатда ҳуқуқбузарлик мавжудлиги аниқланди ҳамда баённома тузилиб Фуқаролик ишлари бўйича судига юборилди. Суд бу иш фуқаролик судига тааллуқли эмас деган сабаб билан иш материалларини қайтарди.

Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

Назорат саволлари:

1. Патент эгалари патент рўйхатга олинган санадан бошлаб қанча муддат мобайнида саноат мулки объектдан фойдаланмаса саноат мулки объектдан фойдаланишни хоҳловчи шахс судга мурожаат қилиши мумкин?

2. Интеллектуал мулк соҳасидаги ҳуқуқбузарлик бўйича маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённомани судга жўнатиш тартибини тушунтиринг.

3. Интеллектуал мулк соҳасидаги низоларни кўриб чиқиш бўйича судловга тааллуқлилиқни тушунтириб беринг.

5-БОБ. ИҚТИСОДИЙ СУДЛАРДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК ҲУҚУҚИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ

5.1-§. Иқтисодий судларда фуқаролик муомаласи қатнашчилари, товарлар, ишлар ва хизматларни шахсийлаштириш воситалари билан боғлиқ қонунчиликни қўллашнинг ўзига хос хусусиятлари

Интеллектуал мулк муносабатларида мулкый ҳуқуқлар билан боғлиқлиги сабабли мутлақ моддий манфаат кўриш воситаси ҳисобланган индивидуаллаштириш воситалари ва унга қўлланиладиган ҳуқуқларнинг замонавий фуқаролик муносабатларидаги ўрни тобора кенгайиб бормоқда.

Индивидуаллаштириш воситалари ва интеллектуал фаолият натижалари бўлган товар белгиси, хизмат кўрсатиш белгиси, фирма номи, товар келиб чиққан жой номи, географик кўрсаткичлар, домен номи, тижорат сирини каби номоддий объектларга нисбатан қўлланиладиган мутлақ ҳуқуқлар мазмуни ва ҳажми Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексига аниқ кўрсатиб ўтилмаган.

Иқтисодий судларда интеллектуал мулк ҳуқуқини муҳофаза этишга доир процессуал норма Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий процессуал кодексининг 26-моддасида назарда тутилган бўлиб, унга кўра иқтисодий суд томонидан ҳал этиладиган низолар тоифасига интеллектуал фаолият объектлари ва фуқаролик муомаласи иштирокчиларининг хусусий аломатларини акс эттирувчи воситалар, товарлар, ишлар ва хизматларга мулкый ҳуқуқлари бузилганлиги ҳақидаги низолар тааллуқли ҳисобланади.

Шу билан бирга, бир шахснинг интеллектуал фаолият натижаси ёки индивидуаллаштириш воситаларидан бир хил иқтисодий мақсадга эришишга қаратилган турли усуллар билан фойдаланиши битта ҳуқуқ бузилиши деб баҳолаш мумкин. Масалан, контрафакт товарларни сақлаш ёки ташиш, агар улар ушбу товарни худди шу шахс томонидан фуқаролик муомаласига

киритиш билан яқунланган бўлса, товарни фуқаролик муомаласига киритиш элементи ҳисобланади ва алоҳида-алоҳида ҳуқуқбузарликни ташкил этмайди.

Фуқаролик муомаласи иштирокчиларининг шахсийлаштирувчи воситаларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларнинг бузилиши фуқаролик ҳуқуқий жавобгарликни вужудга келтирувчи асос сифатида кўрилади ва бу ҳолатлар махсус қонунчиликда белгиланади.

Индивидуаллаштиришнинг кенг маънода шарҳланишига кўра, субъектларнинг товарлар ишлаб чиқариш ва уни сотиш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш жараёнида бир-биридан турли белгиларини индивидуаллаштириш воситалари орқали тафовутланишидир. Индивидуаллаштиришнинг тор доирадаги тушунчасига кўра, фуқаролик муносабатларида фуқаролар ва юридик шахсларнинг ўзига тегишли турли хусусий аломатига эга бўлган белгилар, сўзлар ва бошқа аломатларидан фойдаланиб, товарлар ишлаб чиқариш ва реализация қилиш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш жараёнидир.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексида индивидуаллаштириш воситалари интеллектуал фаолият натижаларига тенглаштирилади ва шахснинг унга нисбатан ҳуқуқлари мутлақ ҳуқуқ сифатида қаралади.

Мазкур институтнинг ўзига хослигини тадқиқ қилган М.В.Осипов индивидуаллаштириш воситалари бўлган товарлар, ишлар ва хизматлар қаторига рекламани ҳам киритади. Тадқиқотчи Д.А.Огай рекламага индивидуаллаштириш воситаси сифатида қараш мумкин эмаслигини эътироф этган ҳолда реклама бошқа индивидуаллаштириш воситаларидан фарқли ўлароқ, мутлақ ҳуқуқ объекти бўла олмайди, деб таъкидлайди.

Реклама ўзининг ижтимоий табиатига кўра товар белгиси, хизмат кўрсатиш белгиси каби шу ва бошқа индивидуаллаштириш воситалари орқали истемолчига айтиб берилган товарни, ишни ёки хизматни оммалаштириш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Индивидуаллаштириш воситаларига нисбатан ҳуқуқ эгаси ўзига тегишли мутлақ ҳуқуқлардан фуқаролик муносабатларида фойдаланиш ҳуқуқига эгадир. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 97-моддасида белгиланган ушбу қонданинг мазмуни шундан иборатки, мутлақ ҳуқуқ эгаси интеллектуал фаолият натижалари ва индивидуаллаштириш воситаларидан фойдаланиш ва тасарруф этишда фақат ўзигагина тегишли бўлган ҳуқуқдан фойдаланади. Мутлақ ҳуқуқи соҳиби учинчи шахс (шахслар)га бу ҳуқуқдан фойдаланишга рухсат бериши ёки тақиқлаб қўйишга (юримдик шахснинг фирма номи бундан мустасно бўлиб, учинчи шахсларга фойдаланиш учун берилиши мумкин эмас) ҳақли.

О.Оқюлов ҳам индивидуаллаштириш воситаларининг ўзига хослигига тўхталиб, бу воситалар ижодий фаолиятнинг маҳсули бўлиши, янги бўлиши, оригинал (уникал) бўлиши шарт эмас, энг асосийси бошқа худди шундай воситаларни такрорламаслиги, айнан ўхшамаслиги, истемолчиларни чалғишига олиб келмаслиги, бинобарин бошқаларда ҳуқуқ эгаси ҳақида янглиш, нотўғри маълумот бермаслиги шарт.

Интеллектуал фаолият натижалари билан фарқлаш, индивидуаллаштириш воситалари ўртасидаги умумийлик шундан иборатки, ҳар иккаласига нисбатан ҳам мутлақ ҳуқуқлар деб аталмиш махсус ҳуқуқий механизм амал қилади, қўлланилади деб таъкидлайди. Худди шу сабабли ҳам қонун чиқарувчи фуқаролик субъектларини индивидуаллаштириш воситаларини Фуқаролик кодексининг интеллектуал мулкка оид бўлимига киритган.

Индивидуаллаштириш воситаси юримдик ва жисмоний шахсларнинг ҳуқуқларини намоён этган товар ишлаб чиқариш муносабатларида бошқа шахсларга нисбатан ушбу ҳуқуқни бузмасликни талаб қилиш имконини берувчи ҳуқуқни ҳам ўзида намоён этади.

Индивидуаллаштириш воситаси ўз ҳолича фуқаролик муносабати объекти бўла олмайди, шу билан бирга шахс ушбу воситадан товар ишлаб чиқариши, иш бажариши ёки хизмат кўрсатиш муносабатларида эркин

фойдалана олмайди. Бунинг учун шахнинг ушбу воситага нисбатан ҳуқуқлари вужудга келиши лозим (лекин, истисно ҳолатларида товар ишлаб чиқарувчи томонидан ўз маҳсулотини у ёки бу белги орқали сотиш ҳуқуқи чекланмайди, лекин, агар маълум белгидан фойдаланаётган шахс бошқа шахсга тегишли бўлган товар белгиси билан бир хил ёки унга ўхшашлиги аниқланадиган бўлса, ушбу рухсатсиз фойдаланаётган шахс белгидан фойдаланишни тўхтатиши лозим).

Шахнинг мутлақ ҳуқуқи шахсийлаштирилган восита орқали фуқаролик-ҳуқуқий муносабатига киришиши, товар ишлаб чиқариш, иш бажариш ва хизмат кўрсатиш муносабатларида даромад топиш билан боғлиқ фаолиятни амалга ошириш имкониятига эга.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 1034-моддаси кўра, шахнинг интеллектуал фаолият натижаларига ёки хусусий аломатларни акс эттирувчи воситага нисбатан мулкӣ ҳуқуқлар эгасига ана шу интеллектуал мулк объектдан ўз хоҳишига кўра ҳар қандай шаклда ва ҳар қандай усулда мутлақ қонуний фойдаланиш ҳуқуқи тегишли бўлади. Мутлақ ҳуқуқ эгасининг индивидуаллаштириш воситаларидан ҳар қандай усулда фойдаланиши, хусусан товар белгисидан бошқа шахсларнинг лицензия шартномаси орқали товар ишлаб чиқариш учун тақдим қилиш ҳуқуқига эга.

Фуқаролик кодексининг 1031-моддаси биринчи қисми 2-бандига мувофиқ, интеллектуал мулкнинг фуқаролик муомаласи иштирокчиларининг, товарлар, ишлар ва хизматларининг хусусий аломатларини акс эттирувчи воситалари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- **фирма номлари;**
- **товар белгиси ва хизмат кўрсатиш белгиси;**
- **товар келиб чиққан жой номлари.**

Шартли равишда кўрсатилган индивидуаллаштириш воситаларини икки гуруҳга бўлиш мумкин: фуқаролик муомаласи иштирокчиларини индивидуаллаштирувчи белгилар ва иқтисодий фаолият иштирокчилари

томонидан товарлар, ишлар ёки хизматларни индивидуаллаштириш учун фойдаланиладиган белгилар.

Иқтисодий судларда фирма номлари тўғрисидаги низоларни хал этиш масалалари

Фирма номи юридик шахсни индивидуаллаштириш воситаси бўлиб, у орқали тижорат фаолиятини амалга ошириб, фуқаролик муомаласида иштирок этади. Фирма номи ёрдамида ижтимоий-иқтисодий муносабат иштирокчилари бозорнинг турли субъектларини фарқлайдилар. Юридик шахснинг иқтисодиётнинг муайян тармоғида ёки иқтисодиётнинг турли тармоқларида фаол иштироки унинг фирма номи билан кўрсатаётган хизматлари (ишлар, товарлар) орқали истеъмолчилар олдида машҳур бўлади.

Ўзбекистон Республикаси “Фирма номлари тўғрисида”ги Қонунининг 3-моддасига асосан **фирма номи юридик шахс бўлган тижорат ташкилотининг индивидуал номи** бўлиб, унга доир мутлақ ҳуқуқ юридик шахс давлат рўйхатидан ўтказилган вақтда юзага келади.

Айрим тоифадаги юридик шахсларнинг (кредит, суғурта, қимматли қоғозлар) номлар қўйишида махсус талаблар белгиланган. Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида”ги Қонунининг 11-моддасига кўра, «банк» атамасидан ёки мазкур атама қўшиб ясалган сўз бирикмаларидан фақат банк фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқини берувчи лицензияга эга бўлган юридик шахслар томонидан фирма номида ёхуд товар белгисида (хизмат кўрсатиш белгисида) фойдаланилади.

Банк фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқини берувчи лицензияга эга бўлган юридик шахслар «банк» атамасини ўзининг **фирма номига қўйиши шарт.**

Ўзбекистон Республикасининг “Суғурта фаолияти тўғрисида”ги қонунининг 41-моддасига кўра, суғурталовчиларнинг (қайта суғурталовчиларнинг) ва суғурта брокерларининг фирма номида илгари ташкил этилган суғурталовчиларнинг (қайта суғурталовчиларнинг) ва суғурта брокерлари-

нинг фирма номи билан адаштириб юбориш даражасида бир хил ёки уларга айнан ўхшаш бўлган белгилардан фойдаланилишига йўл қўйилмайди, бундан суғурталовчиларнинг (қайта суғурталовчиларнинг) ва суғурта брокерларининг филиаллари номлари мустасно.

Фирма номи, ташкилий-ҳуқуқий шакли ёки жойлашган ери (почта манзили) ўзгарган тақдирда, суғурталовчи (қайта суғурталовчи) ва суғурта брокери оммавий ахборот воситалари орқали бу ҳақда суғурта қилдирувчиларни хабардор қилиши, ўзи бажараётган, бир йилдан ортиқ муддатга мўлжалланган шартномалар бўйича эса ёзма шаклда ёки ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда электрон ҳужжат шаклида хабардор қилиши шарт.

«Суғурта» атамасидан ёки бу атама қўшиб ясалган сўз бирикмаларидан фақат суғурта фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқини берувчи лицензияга эга бўлган юридик шахслар томонидан фирма номида ёки товар белгисида (хизмат кўрсатиш белгисида) фойдаланилади.

Илгари Ўзбекистон Республикасида бошқа юридик шахс номига рўйхатдан ўтказилган ёки рўйхатдан ўтказиш сўраб талабнома берилган, илгарироқ устуворликка эга бўлган фирма номлари фирма номида кўрсатилмаслиги керак, бу эса низони ФКнинг 9-моддасида назарда тутилган қоидаларни қўллаган ҳолда ҳал этилиши лозимлигини англатади. Чунки, муқаддам қайсидир шахс яратган обрўдан фойдаланиши фуқаролик ҳуқуқларини амалга оширишнинг умумий қоидаларига зид бўлиб ҳисобланади.

Юридик шахснинг фирма номи тегишли юридик шахсларни айнан бир деб ҳисоблашга олиб келиши мумкин бўлган даражада аввал рўйхатдан ўтказилган номга ўхшаб кетадиган бўлса, у рўйхатга олиниши мумкин эмас. Бироқ, фақат бир хил ёки адаштирадиган даражада ўхшаш белгидан фойдаланиш фуқаролик жавобгарлиги чораларини қўллаш учун етарли асос бўлмайди.

Фирма номидан фойдаланишни тақиқлаш тўғрисидаги талаб билдирилганда, ҳуқуқ эгасига фақат бузилиш фактини исботлаши етарли бўлиб ҳисобланади. Жумладан, “А” компанияси (Буюк Британия) иқтисодий судга даъво аризаси билан мурожаат қилиб, жавобгар “Б” га нисбатан Тошкент шаҳар, Зарқайнар кўчаси, Чорсу бозори, 15-дўкон пешлавҳасидаги даъвогарнинг фирма номига бўлган ҳуқуқларини бузилган деб ҳисоблаб, уни олиб ташлашни сўраган. (Тошкент шаҳар иқтисодий судининг 13.12.2019 йилдаги №4-10-1924/357-сонли иқтисодий иш юзасидан ҳал қилув қарори).

Аниқланишича, даъвогарнинг фирма номига бўлган ҳуқуқи (Буюк Британия) 1992 йил 17 декабрда шу мамлакатда рўйхатдан ўтган, тегишли гувоҳнома (апостиль) билан тасдиқланган. Даъвогар ушбу ном билан Буюк Британия, Германия, Польша, Австрия ва Нидерландияда савдо дўконларига эга. Шунга кўра, суд жавобгар томонидан даъвогарнинг розилиги олинмасдан унинг номидан фойдаланилганлигини фирма номига бўлган ҳуқуқи бузилган деб топиб, даъвогарнинг даъво аризасини қаноатлантирган.

Судда низони ҳал этишида қуйидаги ҳолатларга эътибор қаратиш зарур:

✓ фирма номидан фойдаланишни тақиқлаш муайян фаолиятга нисбатан баҳсли белгидан фойдаланишни тўхтатиш ёки номни ўзгартириш орқали амалга оширилиши мумкин. Бироқ, ҳуқуқ эгаси бошқа юридик шахсни фирма номини ўзгартиришга мажбурлаш талабини қўйишга ҳақли эмас, ушбу ваколат рўйхатдан ўтказувчи органга тегишли бўлиб ҳисобланади. Ҳуқуқ эгаси эса фирма номидан фойдаланишни таъқиқлаш талаби билан судга мурожаат қилишга ҳақли;

✓ даъвогар ва жавобгарнинг фирма номининг бир қисми сифатида ташкилий-ҳуқуқий шаклдаги фарқ ўз-ўзидан фирма номига бўлган ҳуқуқнинг бузилиши йўқлигини кўрсатмайди;

✓ фирма номидан фойдаланишни тўхтатиш талаби, агар суд қарори қабул қилинган пайтда бузилиш мавжуд бўлса, қаноатлантирилиши мумкин;

✓ юридик шахснинг ташкилий-ҳуқуқий шакли (қайта ташкил этиш) кейинчалик бундай маълумотларни юридик шахсларнинг ягона давлат реестрига киритиш билан ўзгартирилиши фирма номининг устуворлик санасини ўзгаришига олиб келмайди. Бироқ, фирма номини ихтиёрий қисми ўзгартирилиши (жумладан, “САРИ” – “НАРИ”) фирма номига нисбатан устуворлик ҳуқуқи у давлат рўйхатидан ўтган пайтдан бошлаб вужудга келади.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 44-моддасига асосан давлат рўйхатидан ўтказиш ҳақидаги маълумотлар барчанинг танишиб чиқиши учун очиқ бўлган юридик шахсларнинг ягона давлат реестрига киритилади. Юридик шахс давлат рўйхатидан ўтказилган пайтдан бошлаб ташкил этилган ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси “Фирма номлари тўғрисида”ги Қонунининг 10-моддасига асосан фирма номини ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза қилиш нафақат юридик шахс тугатилганда, балки унинг фирма номи ўзгартирилган тақдирда ҳам тугатилади.

Агар юридик шахс фирма номининг ихтиёрий қисми ўзгарганлиги ҳақида таъсис ҳужжатларига ўзгартириш киритса, янги фирма номига нисбатан устуворлик ҳуқуқи юридик шахс ташкил этилган пайтдан бошлаб эмас, балки у рўйхатдан ўтган пайтдан бошлаб ҳисобланади.

✓ Фуқаролик кодексининг 46-моддасига кўра, тижоратчи ташкилот бўлган юридик шахс ўз фирма номига эга бўлиши лозим. Юридик шахс ўз фирмасининг номидан фойдаланиш мутлақ ҳуқуқига эгадир. Ўзга фирма номидан ғайриқонуний суратда фойдаланаётган шахс фирма номига эгалик қилиш ҳуқуқи бўлган шахснинг талаби билан ундан фойдаланишни тўхтатиши ҳамда етказилган зарарларни тўлаши лозим;

✓ даъвогарнинг бошқа шахс томонидан фирма номини ўзгартирган ҳолда низоли фирма номидан фойдаланишни таъқиқлаш ҳақидаги талаблар иқтисодий судларда кўриб чиқилмайди;

✓ ҳуқуқ эгаси фирма номига бўлган ҳуқуқнинг бузилганлиги сабабли зарар ундириш ҳақидаги талабни қўйиш ҳуқуқи мавжудлиги конунчиликда назарда тутилган. Бунда фақатгина фойдаланиши натижасида етказилган зарарни ундиришни суддан сўрашга ҳақли ҳисобланади.

✓ Интеллектуал фаолият натижаларини ва хусусий аломатларни акс эттирувчи воситаларни яратиш ҳамда улардан фойдаланиш тўғрисидаги шартнома бузилганда мажбуриятларни бузганлик учун жавобгарлик тўғрисидаги умумий қоидалар қўлланилади.

✓ Фуқаролик кодексининг 65-боби 1-параграфида назарда тутилган қоидалар нодавлат нотижорат ташкилотларининг номларига нисбатан тадбиқ этилмайди. Ушбу параграфда назарда тутилган фирма номи тижоратчи ташкилот бўлган юридик шахсларга тааллуқли бўлиб ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 10 мартдаги 57-сон қарори билан тасдиқланган “Нодавлат нотижорат ташкилотларини давлат рўйхатидан ўтказиш тартиби тўғрисида”ги Низомнинг 5-бандига кўра, уларнинг туридан қатъи назар, айнан бир номдаги ННТни давлат рўйхатидан ўтказишга йўл қўйилмайди.

Номи бир хил бўлган икки ёки ундан ортиқ ННТни давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисидаги ариза тушган ҳолларда бошқалардан олдинроқ ариза берган ННТ рўйхатдан ўтказишда устунлик ҳуқуқига эга бўлади.

Шунингдек, Фуқаролик кодексининг 1031-моддасида фуқаролик муомаласи иштирокчиларининг, товарлар, ишлар ва хизматларнинг хусусий аломатларини акс эттирувчи воситалари қаторида нодавлат нотижорат ташкилотларининг номи кўрсатилмаган.

Саноат мулки ҳимояси тўғрисидаги Париж конвенцияси Конвенцияси-нинг 10-моддасига асосан, учинчи шахслар томонидан нодавлат нотижорат ташкилотларининг номларидан фойдаланилганда Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 9-моддаси нормаларини истисно тариқасида қўллаш мумкин. Мазкур модданинг мазмунига кўра, фуқаролар ва юридик шахслар ўзларига тегишли бўлган фуқаролик

ҳуқуқларини, шу жумладан уларни ҳимоя қилиш ҳуқуқини ҳам ўз хоҳишларига кўра тасарруф этадилар.

✓ фуқаролар ва юридик шахсларнинг ўз ҳуқуқларини амалга оширишдан воз кечиши бу ҳуқуқларнинг бекор қилинишига олиб келмайди, қонунда назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Иқтисодий судларда товар белгиларига оид низоларни ҳал этиш масалалари

Товар белгиси индивидуаллаштириш воситаси сифатида шахснинг мутлақ ҳуқуқларини эътироф этган ҳолда, унинг ёрдамида товар ишлаб чиқариш ҳамда уни реализация қилиш, бошқа шахсларга ушбу мутлақ ҳуқуқдан фойдаланиш ҳуқуқини тақдим этиши ёки унга бўлган ҳуқуқдан воз кечиши (бунда шахс товар белгисини муайян пул эвазига бошқа шахсга сотиш ёки ушбу белгидан фойдаланишни тўхтатиш), бошқа шахсларнинг ушбу белгидан инсофсиз фойдаланиш ҳолатларидан ҳимоя қилиши каби фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларни ўзида намоён этади. Товар белгилари индивидуаллаштириш воситаси сифатида фуқаролик муомаласида бўлар экан, унга нисбатан қонунда белгиланган ҳуқуқ ва ваколатларни амалга оширади ва бу ҳуқуқ мутлақ ҳуқуқ сифатида эътироф этилади.

Фуқаролик кодексининг IV бўлими қоидаларига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонунга кўра “интеллектуал мулк” атамаси фақат интеллектуал фаолият натижалари ва уларга тенглаштирилган индивидуаллаштириш воситаларини қамраб олади, лекин уларга бўлган ҳуқуқларни эмас.

Товар белгиси (хизмат кўрсатиш белгиси) уни рўйхатдан ўтказиш асосида ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза қилинади. Товар белгисига бўлган ҳуқуқ товар белгиси (хизмат кўрсатиш белгиси) рўйхатга олинганлиги тўғрисидаги гувоҳнома билан тасдиқланади.

Фуқаролик кодексининг 1103-моддасига асосан товар белгисига бўлган ҳуқуқ эгаси ўзига тегишли белгидан фойдаланишда ва уни тасарруф

этишда алоҳида ҳуқуққа эга. Товар белгисига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритишдан иборат алоҳида ҳуқуқ ҳам товар белгисига бўлган ҳуқуқ эгасига тегишлидир. Товар белгисини қонунда белгиланган тартибда ҳар қандай тарзда муомалага киритиш ундан фойдаланиш деб ҳисобланади. Товар белгисини нашр этганда, уни кўпчилик олдида ижро этганда ёки ундан ўзгача тарзда фойдаланганда товар белгисининг ўзига ҳам, унинг белгиларига ҳам бирор-бир ўзгартишлар киритишга фақат унга бўлган ҳуқуқ эгасининг розилиги билан йўл қўйилади. Товар белгисининг дахлсизлигига бўлган ҳуқуқ товар белгисига бўлган ҳуқуқ эгасига тегишлидир.

Бинобарин, товар белгиси унинг номига рўйхатдан ўтказилган шахсга товар белгисига бўлган ҳуқуқни ҳимоя қилиш рад этилиши мумкин эмас, ушбу қоида товар белгисини рўйхатдан ўтказишнинг ноқонунийлиги тўғрисидаги далиллар судга тақдим этилган тақдирда ҳам амал қилади. Ушбу товар белгисига нисбатан ҳуқуқий ҳимоя ҳақиқий эмас деб топилгандан сўнггина белгиланган тартибда товар белгисини ҳуқуқий ҳимоя қилишни тугатиш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 1102-моддасига мувофиқ, товар белгиси уни рўйхатдан ўтказиш асосида ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза қилиниши белгиланган. Товар белгисига бўлган ҳуқуқ товар белгиси рўйхатга олинганлиги тўғрисидаги гувоҳнома билан тасдиқланади. Шунга асосан товар белгисига нисбатан шахснинг мутлақ ҳуқуқлари тан олинади ва давлат органи томонидан муҳофаза қилинади.

Амалиётда бирор-бир товар ёки хизматни тавсифлаш мақсадида “логотип”, “савдо маркаси”, “бренд” сўзлари ишлатилади, иқтисодий ишларни кўриб чиқиш жараёнида уларни бир-биридан фарқловчи хусусиятларига ҳам эътибор қаратиш лозим. **Логотип** – ташкилот ёки маҳсулотни ифодаловчи график дизайн ёки эмблема. Логотип товар белгиси сифатида расмий рўйхатдан ўтказилмагунча маълум бир юридик кучга эга эмас. **Савдо маркаси** – сўз, белги, рамз, тасвирни ўзида мужассамлаштиради. Миллий қонунчилигимизда “савдо маркаси” атамаси юридик кучга эга эмас.

Бренд – (inglizcha brend [brænd] – бир сотувчининг маҳсулоти ёки хизматини ажратиб турувчи ғоялар, қарашлар, қиймат хусусиятлари тўплами. У корхонанинг бозордаги ўрни, дизайн, ўрами билан боғлиқ ҳаракатланишининг механизми. Товар белгиси бренд бўлиши учун у истеъмолчилар ўртасида тан олинishi ва машҳур бўлиши лозим, яъни унча машҳур бўлмаган товарлар бренд бўла олмайди. Бироқ, амалиётда бренд товар белгиси ёки савдо маркаси сифатида ҳам қаралиши мумкин. Миллий қонунчиликда брендининг ҳуқуқий таърифи мавжуд эмас.

Иқтисодий судларда товарлар белгиларига оид низоларни кўришда қуйидагиларга эътибор қаратиш зарур:

- бевосита товар белгисининг эгаси томонидан ёки унинг розилиги билан фуқаролик муомаласига қонуний тарзда киритилган товарларга нисбатан товар белгисидан бошқа шахсларнинг фойдаланиши мазкур товар белгисига доир мутлақ ҳуқуқнинг бузилиши ҳисобланмайди; Ҳуқуқ эгасининг мутлақ ҳуқуқи, жумладан, товар белгиси ифодаланган товарларни (шунингдек, ёрлиқларда, қадоқларда, ҳужжатларда) тарқатиш (шу жумладан сотиш учун таклиф қилиш), шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фуқаролик муомаласига киритиш мақсадида Ўзбекистон ҳудудига олиб кириш, сақлаш ёки ташишни ўз ичига олади.

- товар белгиси ифодаланган товарларни олиш мақсадидан қатъи назар, сотиб олиш, шунингдек бундай товарларни фуқаролик муомаласига киритиш мақсадисиз сақлаш ёки ташиш каби ҳаракатлар ҳуқуқ эгасининг мутлақ ҳуқуқини бузиш ҳисобланмайди.

- муаллифлик ҳуқуқи эгаси билан тузилган шартнома асосида учинчи шахс томонидан товарларни ишлаб чиқариш, сақлаш, ташиш муаллифлик ҳуқуқи эгасининг мутлақ ҳуқуқни амалга ошириш усуллари ҳисобланади;

- товар белгисига бўлган мутлақ ҳуқуқлар фақатгина ҳуқуқ эгасининг гувоҳномасида кўрсатилган товарларга нисбатангина амал қилади.

○ товар белгисидан фойдаланиш юридик шахслар ёки якка тартибдаги тадбиркорларнинг товарларини индивидуаллаштириш мақсадларида фойдаланиш деб эътироф этилади.

Домен номларидан ноқонуний фойдаланиш билан боғлиқ масалалар:

Хуқуқ эгаси томонидан товар белгиси билан бир хил ёки адаштириб юбориш даражасида ўхшаш домен номларидан ноқонуний фойдаланишда ифодаланган хуқуқбузарликни тўхтатиш ёки домен номидан маълум бир тарзда фойдаланишни тақиқлаш тўғрисидаги талаб шаклида (масалан, маълум турдаги маълумотларни олиб ташлаш мажбуриятини юклаш тўғрисида) тақдим этилиши мумкин.

Умумий қоидага кўра, товар белгисига бўлган мутлақ хуқуқнинг бузилиши товар белгиси билан бир хил ёки адаштириб юбориш даражасида ўхшаш бўлган домен номидан ушбу товар белгисига хуқуқий ҳимоя берилган товарларга ўхшаш товарларга нисбатан ҳақиқий фойдаланиш ҳисобланади.

Маъмурнинг домен номига бўлган хуқуқни қўлга киритиш бўйича ҳаракатлари (шу жумладан, ундан кейинги фойдаланиш ҳолатларини ҳисобга олган ҳолда) инсофсиз рақобат ҳаракати деб тан олинishi мумкин. Бундай ҳолда, домен номини рўйхатдан ўтказиш мақсадларидан келиб чиққан ҳолда, бундай рўйхатга олишнинг ўзи товар белгисига бўлган мутлақ хуқуқнинг бузилиши сифатида тан олинishi мумкин.

Агар домен номига бўлган хуқуқни қўлга киритиш мутлақ хуқуқнинг бузилиши деб топилса, суд тегишли рўйхатга олишни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги талабни қондириши мумкин.

Товар белгисига бўлган хуқуқни бузадиган ва домен номидан ноқонуний фойдаланишда ифодаланган ҳаракатларни тўхтатиш талаби тегишли домен номи маъмурига тақдим этилиши мумкин.

Домен номидаги товар белгисидан ноқонуний фойдаланганлик учун зарарни қоплаш тўғрисидаги даъво, шунингдек товон ундириш тўғрисидаги даъво тегишли домен номи маъмури ва товар белгисига ўхшаш ёки

адаштириб юбориш даражасида ўхшаш домен номидан ҳақиқатда фойдаланган шахсга тақдим этилиши мумкин. Шу билан бирга, бундай шахслар ҳуқуқ эгаси олдида биргаликда жавобгар бўладилар. Тегишли асослар мавжуд бўлган тақдирда, домен номи маъмури баҳсли домен номи остида тегишли интернет-ресурсда шунга ўхшаш товарлар тўғрисидаги маълумотларни ҳақиқатда жойлаштирган шахсга нисбатан регресс даъвоси билан мурожаат қилишга ҳақли.

Даъвогарнинг илтимосига биноан, домен номи маъмури тўғрисидаги маълумотлар ИПКнинг 69-моддасида белгиланган тартибда домен номини рўйхатга олувчидан сўралади.

Товар белгисига бўлган ҳуқуқни бузувчи ва домен номидан ноқонуний фойдаланишда ифодаланган ҳаракатларга чек қўйиш тўғрисидаги илтимосномага кўра, талабнома берувчига жиддий зарар етказилишининг олдини олиш мақсадида муносабатларнинг мавжуд ҳолатини сақлаб қолишга қаратилган қуйидаги вақтинчалик чоралар қўлланилиши мумкин:

томонлар ўртасида, хусусан, маъмурга домен номини бошқариш ҳуқуқларини ўтказишга қаратилган ҳар қандай ҳаракатларни амалга оширишни тақиқлаш;

рўйхатга олувчини ўзгартириш, шунингдек рўйхатга олувчига домен номини бекор қилишни ва домен номини маъмуриятига ўтказишни тақиқлаш.

Товар белгиларидан ноқонуний фойдаланганлик ҳолатларига баҳо бериш:

Зарур далилларни тақдим этиш мумкин бўлмай қолади ёки қийинлашади деб ҳисоблаш учун асоси бўлган шахслар ишни ўз юритишига қабул қилган суддан ушбу далилларни таъминлаш тўғрисида илтимоснома билан мурожаат қилиши мумкин. Ариза берувчи томонидан низоли ёки бузилган ҳуқуқ, шунингдек, унинг бузилганлиги тўғрисидаги далилларни тақдим этиши мажбурийдир.

Ҳеч ким ҳуқуқ эгасининг рухсатисиз товар белгисини индивидуаллаштириш учун мўлжалланган товарларга нисбатан унинг товар белгисига ўхшаш белгилардан фойдаланишга ҳақли эмас. Бузилиш фактини аниқлаш учун тегишли товарларнинг оддий истеъмолчилари томонидан товар белгиси ва низоли белгининг ҳақиқий адаштирилиши эмас, балки адаштириш хавфининг ўзи ҳам етарли бўлиб ҳисобланади.

Товар белгиси ва низоли белгини адаштириш эҳтимоли ушбу шахслар учун белгиларнинг ўхшашлик даражаси ва товарларнинг бир хиллиги даражасидан келиб чиққан ҳолда аниқланади. Шу билан бирга, адашиш паст даражадаги ўхшашлик, лекин товарларнинг ўзига хослиги (ёки яқинлиги) ёки товарларнинг бир хиллигининг паст даражаси билан, лекин товар белгиси ва баҳсли объектнинг ўзига хослиги (ёки юқори даражада ўхшашлиги) билан ҳам аниқлаш мумкин.

Товарларнинг бир хиллиги тегишли товарнинг оддий истеъмолчисидан ушбу товарлар битта ишлаб чиқарувчига тегишли эканлиги ҳақидаги тасаввурга эга бўлишининг асосий имконияти асосида белгиланади. Шу билан бирга, суд товарларнинг турини (турини), уларнинг мақсадини, улар ишлаб чиқарилган материалнинг турини, товарларни сотиш шартларини, истеъмолчилар доирасини, бир-бирини тўлдириш ёки бир-бирини алмаштириш имкониятини ва бошқаларни ҳисобга олади.

Ўхшашликни аниқлаш суд томонидан товар белгиси ва белгини (шу жумладан график, товуш ва семантик мезонлар) таққослаш натижалари бўйича, томонлар тақдим этган далилларни ҳисобга олган ҳолда, уларнинг ички ишончига кўра амалга оширилади. Шу билан бирга, суд қайси элементларга нисбатан ўхшашлик мавжудлигини - товар белгиси ва белгининг кучли ёки заиф элементларини ҳисобга олади. Ҳимояланмаган элементлардан ташкил топган товар белгиси ва белгининг ўхшашлигини аниқлашда сўзларнинг жойлашуви, ранглар уйғунлиги, товар белгисидаги умумий ғоя инобатга олинishi лозим.

Белгиларнинг ўхшашлик даражасини ва товарларнинг бир хиллигини аниқлаш учун махсус билим талаб этилмайди. Тегишли далиллар мавжуд бўлганда, суд товар белгиси ва баҳсли белги ўртасидаги адаштириш мумкинлиги эҳтимолини аниқлашда бошқа ҳолатларни ҳам баҳолайди, жумладан:

- товар белгиси ҳуқуқ эгаси томонидан муайян товарларга нисбатан фойдаланиладими;
- ҳуқуқ эгаси томонидан товар белгисидан фойдаланиш муддати ва ҳажми;
- товар белгисининг машҳурлик даражаси, товар белгисининг тан олиними;
- истеъмолчига ғамхўрлик даражаси (бошқа нарсалар қаторида, товарлар тоифасига ва уларнинг нархига қараб);
- ҳуқуқ эгаси низоли белги билан умумий элемент билан бирлаштирилган бир қатор товар белгиларига эгаллиги.

Адаштириш эҳтимолини аниқлашда ишда иштирок этувчи шахслар томонидан тақдим этилган далиллар, белги ва товар белгисининг ҳақиқий адаштириб юборилиши тўғрисидаги далиллар, шу жумладан тегишли маҳсулотнинг оддий истеъмолчилари фикрини сўровлари ҳам ҳисобга олиними мумкин.

Суд тегишли ҳолатларнинг ҳар бирини эмас, балки белгиларнинг ўхшашлик даражаси, товарларнинг бир хиллиги даражаси, истеъмолчиларни адаштириш даражаси бошқа ҳолатларнинг адаштириб юбориш эҳтимолига таъсирини ҳисобга олади.

Барча элементларда белги бошқа белги билан мос тушса, айнан бир хил деб ҳисобланади. Агар белги белгига умуман олганда ўхшаш бўлса, алоҳида фарқларига қарамасдан бошқа белги билан аралаштириб юбориш даражасида ўхшаш деб ҳисобланади.

Белгиларнинг ўхшашлигини баҳолаш белгиларнинг ҳар қандай хусусиятлари, шу жумладан сўзли ёки график элементлар, уларнинг

композицион ва ранг-график ечими, ранглар уйғунлиги ва бошқалар таъсири остида шаклланадиган умумий тасаввур асосида амалга оширилади.

Товар белгиларининг бир хиллиги, ўзаро ўхшашлик даражаси ва товар белгисининг бошқа муҳофазага лаёқатлилигига таъсир қилувчи белгилари «Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида»ги қонуннинг 10-моддаси ҳамда Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2009 йил 29 июлда 1988-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган «Товар белгиси ва хизмат кўрсатиш белгисини рўйхатдан ўтказиш учун талабнома тузиш, топшириш ва кўриб чиқиш қоидалари» асосида аниқланади.

Сўзли белгиларнинг ўхшашлигини аниқлаш учун улар қуйидагилар билан таққосланади:

- а) сўзли белгилар билан;
- б) таркибига сўзли белгилар кирган жамлама белгилар билан.

Сўзли белгилар ўхшашлиги товушли (фонетик), график (кўз билан кўрадиган) ва мазмунан (семантик) бўлиши мумкин.

Товушли ўхшашлик қуйидаги аломатлар асосида аниқланади:

- а) таққосланаётган белгиларда яқин ва мос тушадиган товушлар мавжудлиги;
- б) белгиларни ташкил қилувчи товушларнинг яқинлиги;
- в) яқин товушлар ва товуш бирикмаларининг бир-бирига нисбатан жойлашиши;
- г) мос бўғинлар мавжудлиги ва уларнинг жойлашиши;
- д) белгилардаги бўғинлар сони;
- е) мос товуш бирикмаларининг белги таркибидаги ўрни;
- ж) унли товушлар таркибининг яқинлиги;
- з) ундош товушлар таркибининг яқинлиги;
- и) белгилари бир-бирига мос қисмларининг характери;
- к) бир белгининг иккинчисига кириши;
- л) урғу.

График ўхшашлик қуйидаги аломатлар асосида аниқланади:

а) умумий кўриш таассуроти;

б) шрифт тури;

в) ҳарфлар характерини ҳисобга олган ҳолда график ёзилиши (босма

ёки

ёзма, бош ёки кичик қарф);

г) ҳарфларнинг бир-бирига нисбатан жойлашиши;

д) суз ҳарфлари ёзилган алифбо;

е) ранг ёки ранглар уйғунлиги.

Мазмунан ўхшашлик қуйидаги аломатлар асосида аниқланади:

а) белгиларда ифодаланган тушунчалар, ғояларнинг ўхшашлиги хусусан, белги мазмунининг турли тилларда мос келиши;

б) белгининг мантиқий урғу берилган ва мустақил аҳамиятга эга бўлган

бирорта элементнинг мос тушиши;

в) белгида ифодаланган тушунчалар, ғоялардаги қарама-қаршилик.

Тасвирий ва муайян шаклдаги ҳажмли белгиларнинг ўхшашлигини аниқлаш учун улар қуйидагилар билан таққосланади:

а) тасвирий белгилар билан;

б) ҳажмли белгилар билан;

в) таркибига тасвирий ёки ҳажмли элементлар кирган жамлама белгилар билан.

Тасвирий ва муайян шаклдаги ҳажмли белгиларнинг ўхшашлиги қуйидаги аломатлар асосида аниқланади:

а) ташқи шакли;

б) симметрия мавжудлиги ва мавжуд эмаслиги;

в) мазмуни;

г) тасвир кўриниши ва характери (табiiй, ўзига хослиги, ҳажвий ва ҳ.к.);

д) ранглар ва туслар уйғунлиги.

Товар белгиси

(хизмат кўрсатиш белгиси)

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2023 йил 23 июндаги “Интеллектуал мулкка оид ишларни кўриб чиқишнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 19-сон Қарорининг 42-бандига кўра, товар белгисини рўйхатдан ўтказиш ҳақидаги талабнома ваколатли давлат органига топширилган санадан бошлаб уни давлат рўйхатидан ўтказилгунга қадар ушбу белгидан учинчи шахсларнинг фойдаланиши белгига нисбатан талабнома берувчининг ҳуқуқлари бузилиши деб ҳисобланмайди, бундан инсофсиз рақобат ҳолатлари мустасно.

Товар белгисига бўлган ҳуқуқни бузувчи ва домен номидан ноқонуний фойдаланишни тўхтатиш ҳақидаги ишларни кўришда даъвони таъминлаш чораси сифатида Маъмурга домен номини бекор қилишга қаратилган ҳар қандай ҳаракатларини тақиқлаш, шу жумладан домен номини бошқариш ҳуқуқларини бошқага ўтказиш, рўйхатга олувчини ўзгартириш каби ҳаракатлар тақиқланиши мумкин.

Тегишли далиллар мавжуд бўлганда, суд товар белгиси ва низоли белги ўртасидаги қарама-қаршилик ҳолатини аниқлашда қуйидагиларни инобатга олиши мумкин:

ҳуқуқ эгаси томонидан товар белгиси гувоҳномасида кўрсатилган синф(лар)га оид товар (хизмат) турлари учун товар белгисидан фойдаланилаётганлиги;

ҳуқуқ эгаси томонидан товар белгисидан фойдаланиш ҳажми (ҳудуди) ва муддати;

товар белгисини таниб олиш, унинг маълум ва машҳурлик даражаси;
товарнинг истеъмолчига маъқул келаётганлик даражаси (бошқа ҳолатлар билан бирга товарларнинг тоифаси ва уларнинг нархига қараб).

Адаштириш ҳолатини аниқлашда ишда иштирок этувчи шахслар томонидан тақдим қилинган белги ва товар белгисининг аниқ адаштириш

мумкинлиги тўғрисидаги далиллар, шу жумладан тегишли товар бўйича истеъмолчилар орасида ўтказилган сўровлар ҳам ҳисобга олиниши мумкин.

ФКнинг 1107¹-моддасига асосан агарда товар белгиси билан белгиланган товар фуқаролик муомаласига ҳуқуқ эгаси томонидан қонуний йўл билан киритилган бўлса, кейинчалик амалга ошириладиган ушбу товарнинг айланмаси ҳуқуқ эгасининг мутлақ ҳуқуқлари бузилиши ҳисобланмайди.

Иқтисодий судларда товар келиб чиққан жой номига бўлган ҳуқуқ билан боғлиқ масалаларни ҳал этиш.

Энг кам тарқалган товарларни индивидуаллаштириш воситаларидан бири товар келиб чиққан жойнинг номи билан боғлиқ муносабатлар ташкил этади. Бирок, рўйхатдан ўтган товар чиқарилган жой номларининг кичик сони уларга бўлган ҳуқуқларни амалга ошириш билан боғлиқ назарий ва амалий масалаларнинг йўқлигини аниқлатмайди. Шунингдек, жўғрофий кўрсаткичларни ҳимоя қилиш масаласи қонунчилик билан тартибга солинмаган, аммо тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш амалиёти нуқтаи назаридан ҳам ўрганиш лозим.

Товар чиқарилган жой номига бўлган мутлақ ҳуқуқни ҳимоя қилиш билан боғлиқ ишларни кўриб чиқиш масаласини ўрганиш уни индивидуаллаштириш учун фойдаланишнинг қонунийлигини аниқлашда ҳал қилувчи аҳамиятга эга эканлигини аниқлашга имкон беради.

Фуқаролик кодексининг 1108-моддасига кўра, мамлакат, аҳоли пункти, жой ёки бошқа жўғрофий объектнинг товарни белгилаш учун ишлатиладиган номи алоҳида хусусиятлари тамомила ёки асосан ана шу жўғрофий объектга хос табиий шароитлар ёки бошқа омиллар ёхуд табиий шароитлар ва бу омилларнинг ўзаро бирикмаси билан белгиланадиган товар чиқарилган жой номи (келиб чиқиш кўрсаткичи) деб эътироф этилади.

Жўғрофий объектнинг тарихий номи товар чиқарилган жойнинг номи бўлиши мумкин. Гарчи жўғрофий объектнинг номи бўлса-да ёки шу номни

ўз таркибига олган бўлса-да, аммо Ўзбекистон Республикасида муайян турдаги товарнинг у тайёрланган жой билан боғлиқ бўлмаган белгиси сифатида умумий истеъмолга кириб кетган белги товар чиқарилган жой номи деб эътироф этилмайди ва ушбу параграф қоидаларига мувофиқ ҳуқуқий муҳофаза мақсадларида рўйхатдан ўтказилмайди. Бироқ, бу ҳол бундай номдан инсофсизлик билан фойдаланиш натижасида ҳуқуқи бузилган шахсни ўз ҳуқуқларини қонунда назарда тутилган бошқача усуллар билан муҳофаза қилиш имкониятидан маҳрум этмайди.

Товар чиқарилган жой номининг белгиларига нисбатан далиллар базасини аниқлаш муаммоларини ажратиш кўрсатиш мумкин. Ушбу индивидуаллаштириш воситаларидан фойдаланиш бўйича низоларни, хусусан, товар чиқарилган жой номининг адаштириш юбориш даражасидаги ўхшаш товар белгилари ва тижорат белгилари билан мос келиши ҳолатларида юзага келиши мумкин.

Кўриб чиқилаётган ишлар тоифасининг ўзига хос хусусиятларига келсак, бу маҳсулотнинг ушбу географик объект чегараларида ишлаб чиқарилиши кераклигини англатади. Бунда маҳсулотнинг маълум бир географик ҳудудда ишлаб чиқарилиши ўхшаш товарлар гуруҳларига нисбатан низоларни кўришда далиллар мажмуи сифатида ўрганишда баҳо берилади.

Маълум бир жўғрофий ҳудудда маҳсулот яратилганлигининг белгиси товар чиқарилган жой номига бўлган мутлақ ҳуқуққа эга бўлиш фактини ва уни бузилиш фактини исботлашда суд амалиётида муҳим аҳамиятга эга. Маҳсулот жўғрофий ҳудуддан ташқарида ишлаб чиқарилган бўлиб, бироқ ушбу ҳудудга хос хусусиятларга эга бўлса ҳам товар ишлаб чиқарилган жой номи сифатида индивидуаллаштириш воситаларидан фойдаланиш мумкин эмас.

Судда товар келиб чиққан жой номи билан боғлиқ низоларни кўришда товар ишлаб чиқарилган жой ва унинг гувоҳномада қайд этилган жўғрофий

объектлиги ўзига хос жиҳатларига мос келишини исботлаш муҳим аҳамият касб этади.

Фуқаролик кодексининг 1109-моддасига асосан товар чиқарилган жой номидан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлган шахс бу номни товарда, идиш ва ўровда, рекламада, босма маълумотномаларда, ҳисобварақларда ишлатиш ҳамда ушбу товарнинг фуқаролик муомаласига киритилиши муносабати билан жой номидан бошқача тарзда фойдаланишга ҳақлидир.

Товар чиқарилган жойнинг номини белгилаш учун бир неча шахс томонидан ҳам биргаликда, ҳам бир-биридан мустақил тарзда рўйхатдан ўтказилиши мумкин. Товар чиқарилган жой номидан фойдаланиш ҳуқуқи ана шу шахсларнинг ҳар бирига тегишлидир.

Товар чиқарилган жой номидан фойдаланиш ҳуқуқини бошқа шахсга беришга, уни бошқа шахсга ўтказиш ҳақидаги бошқа битимларга ва уни лицензия асосида фойдаланиш учун беришга йўл қўйилмайди.

Ўзбекистон Республикасида унинг ҳудудидаги товарлар чиқарилган жойларнинг номлари ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза қилинади.

Бошқа давлатдаги товар чиқарилган жой номи, башарти бу ном товар чиқарилган мамлакатда, шунингдек Фуқаролик кодексига мувофиқ ваколатли давлат органида рўйхатдан ўтказилган бўлса, Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза қилинади.

Товар чиқарилган жой номидан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлган шахс, шунингдек истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи ташкилотлар бу номдан қонунга хилоф фойдаланаётган шахсдан номдан фойдаланишни тўхтатиш, товардан, унинг идиши ва ўровидан, бланкалар ва бошқа ҳужжатлардан қонунга хилоф фойдаланилаётган номни ёки ном билан адаштирадиган тарзда жуда ўхшаш белгини йўқотишни, тайёрлаб қўйилган ном тасвирларини ва ном билан адаштирадиган тарзда ўхшаш белгиларни йўқ қилиб ташлашни, башарти бунинг иложи бўлмаса товарни ва (ёки) идиш ва ўровни олиб қўйиш ҳамда йўқ қилиб ташлашни талаб қилишга ҳақлидир.

Мутлак ҳуқуқларнинг бошқа шахсга ўтишига оид қонунчиликни қўллаш.

Интеллектуал мулк объектига нисбатан мутлак ҳуқуқлар эгасига тегишли мулкӣ ҳуқуқлар, агар Фуқаролик кодексида ёки бошқа қонунда бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса, ҳуқуқ эгаси томонидан шартнома бўйича бошқа шахсга тўлиқ ёки қисман ўтказилиши мумкин, шунингдек бу мутлак ҳуқуқлар мерос бўлиб ва юридик шахс – ҳуқуқ эгаси қайта ташкил этилганда ҳуқуқӣ ворислик тартибида ўтади.

Мулкӣ ҳуқуқларнинг шартнома бўйича ўтказилиши ёхуд уларнинг универсал ҳуқуқӣ ворислик тартибида ўтиши муаллифлик ҳуқуқининг ва бошқа бегоналаштирилмайдиган ҳамда ўзгага ўтказилмайдиган мутлак ҳуқуқларнинг ўтказилишига ёки чекланишига сабаб бўлмайди. Бундай ҳуқуқларнинг ўтказилиши ёки чекланиши тўғрисидаги шартнома шартлари ўз-ўзидан ҳақиқӣ эмас.

Шартнома бўйича ўтказиладиган мутлак ҳуқуқлар унда аниқлаб қўйилиши лозим. Шартномада бошқа шахсга ўтказиладиган ҳуқуқ сифатида кўрсатилмаган ҳуқуқлар, агар бошқача ҳол исботланмаган бўлса, ўтказилмаган деб ҳисобланади.

Мутлак ҳуқуқни унинг амал қилиш даврида чекланган вақтга бошқа шахсга беришни назарда тутувчи шартномага нисбатан лицензия шартномаси тўғрисидаги қоидалар қўлланилади.

Лицензия шартномаси тузилган муддат интеллектуал фаолият натижасига ёки индивидуаллаштириш воситасига бўлган мутлак ҳуқуқнинг амал қилиш муддатидан ошмаслиги сабабли, унинг амал қилиш муддати мутлак ҳуқуқларнинг амал қилиш муддатидан ошиб кетиши тўғрисидаги шартни ўз ичига олган шартнома мутлак ҳуқуқнинг амал қилиш муддатига тенг муддатга тузилган ҳисобланади.

Мисол, “Ш” МЧЖ (бундан буён матнда даъвогар), “Т” МЧЖ (бундан буён матнда жавобгар) га нисбатан даъвогарга лицензия шартномаси асосида тегишли бўлган ва №IR 114729 (Қоидалар 11-банди) Гувоҳнома билан

химояланган товар белгисидан фойдаланишни таъқиқлаш йўли билан мутлак ҳуқуқни бузишни тўхтатиш мажбуриятини юклашни сўраган.

Фуқаролик кодексининг 1034-моддасига асосан интеллектуал фаолият натижасига ёки хусусий аломатларни акс эттирувчи воситага нисбатан мулкӣ ҳуқуқлар эгасига ана шу интеллектуал мулк объектидан ўз хоҳишига кўра ҳар қандай шаклда ва ҳар қандай усулда мутлак қонуний фойдаланиш ҳуқуқи тегишли бўлади. Ҳуқуқ эгасига мутлак ҳуқуқ асосида тегишли бўлган интеллектуал мулк объектларидан бошқа шахсларнинг фойдаланишига фақат ҳуқуқ эгасининг руҳсати билан йўл қўйилади.

Аниқланишича, “Xinjang International Trade Co., LTD.”(Хитой) компанияси томонидан Халқаро Мадрид тизими орқали 2012 йил 20 декабрда сўз кўринишидаги товар белгиси товарлар ва хизматлар халқаро таснифининг 25-синфи. Тўқув ва трикотаж, пайпоқ маҳсулотларини ишлаб чиқариш бўйича 1147291-сон билан рўйхатдан ўтказилган ва амал қилиш муддати 20.12.2022 йил. Даъвогар билан “Xinjang International Trade Co., LTD.” (Хитой) компанияси ўртасида 12.11.2018 йилда Лицензия шартномаси тузилиб, 29.11.2018 йилда Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги давлат хизматлари агентлиги томонидан рўйхатдан ўтказилган. Шу асосга кўра, даъвогар мазкур товар белгисидан ўз асосий фаолият тури тўқув ва трикотаж, пайпоқ маҳсулотларини ишлаб чиқаришда фойдаланиб келади.

Даъвогар томонидан жавобгарнинг низоли товар белгисини ўз фирма номида қўллаб, тўқув ва трикотаж пайпоқ маҳсулотларини ишлаб чиқариш асосий фаолият тури бўйича 27.12.2016 йилда юридик шахс сифатида рўйхатдан ўтиб, руҳсатсиз фойдаланаётганлиги аниқланган.

Жавобгарга фаолият тури айнан даъвогар фаолият тури билан ўхшашлиги, истъемолчини чалғитиш ёки улар билан адаштириб юборадиган даражада ўхшаш бўлган бир турдаги товарлар сирасига кириши сабабли бу фирма номидан ўз фаолиятида фойдаланишни тўхтатиш ҳақида 17.01.2022 йилда 31-сонли хат билан мурожаат қилинган.

Аниқланишича, жавобгарнинг таъсисчиси Исламов Дониёр Рустам ўғли номига ҳам 15.02.2017 йилда лицензия шартномаси асосида Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги давлат хизматлари агентлиги томонидан сўз кўринишидаги товар белгиси товарлар ва хизматлар халқаро таснифининг 40-синфи. Материалларга ишлов бериш, яъни хизмат кўрсатиш тури бўйича рўйхатдан ўтказилган ва ушбу рухсатнома асосида жавобгар низоли товар белгисидан ўз фаолият турида фойдаланиб келади.

Ўзбекистон Республикаси “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонунининг 27-моддасига асосан, товар белгиси уни ишлатиш учун рўйхатга олинган товарларда ва (ёки) уларнинг идиши ҳамда ўровида товар белгисининг эгаси томонидан ёки ушбу Қонуннинг 30-моддасига мувофиқ лицензия шартномаси асосида бундай ҳуқуқ берилган шахс томонидан қўлланилиши товар белгисидан фойдаланиш деб ҳисобланади.

Товар белгисининг: рекламада, босма нашрларда, расмий бланкаларда, пешлавҳаларда, кўргазмалар ва ярмаркаларда экспонатларни намойиш этиш вақтида, ишлаб чиқарилаётган, сотувга тақдим этилаётган, сотилаётган ёки бошқача тарзда фуқаролик муомаласига киритилаётган ёхуд шу мақсадда сақланаётган ва (ёки) ташилаётган ёхуд Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кирилаётган товарларнинг этикеткаларида, ўровларида; товарларни фуқаролик муомаласига киритиш билан боғлиқ бўлган ҳужжатларда; домен номида ишлатилиши ҳам товар белгисидан фойдаланиш деб эътироф этилиши мумкин. Товар белгисидан ёки адаштириб юбориш даражасида у билан ўхшаш бўлган белгидан товарларда, товарларнинг этикеткаларида, ўровларида қонунга зид равишда фойдаланилганда улар контрафакт ҳисобланади. Воситачилик фаолиятини амалга оширувчи юридик ва жисмоний шахслар товарларни тайёрловчининг товар белгиси билан бир қаторда шартнома асосида ўз товар белгисидан ҳам фойдаланиши мумкин.

Мазкур ҳолатда, суд даъвогарнинг жавобгарга нисбатан ўзига лицензия шартномаси асосида тегишли бўлган ва №IR 114729 (Қоидалар 11-банди) Гувоҳнома билан ҳимояланган товар белгисидан фойдаланишни таъқиқлаш йўли билан мутлақ ҳуқуқни бузишни тўхтатиш мажбуриятини юклаш тўғрисидаги талабини асоссиз деб ҳисоблаб, уни қаноатлантиришни рад қилишни лозим топган.

Агар мутлақ ҳуқуқнинг амал қилиш муддати лицензия шартномаси тузилгандан кейин қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда узайтирилса, бундай шартноманинг амал қилиш муддати унинг шартлари ва мутлақ ҳуқуқнинг янги муддатидан келиб чиқиб белгиланади.

Юқорида қайд этилганидек, лицензия шартномаси пуллик ҳисобланади. Агар лицензия шартномасида амалга ошириладиган ҳақнинг миқдори аниқ белгиланмаган бўлса бундай шартнома тузилмаган ҳисобланади. Агар ушбу лицензия шартномаси бўйича бир томон унинг ижросини бир қисмини қабул қилса ёки уни тасдиқловчи бошқа ҳаракатларни амалга оширган бўлса, уни тузилмаган деб топиш мумкин эмас.

Шу муносабат билан лицензиатга тегишли натижа ёки воситалардан фойдаланмаганлиги сабабли ҳақ ундириш тўғрисидаги даъвони қаноатлантиришни рад этиб бўлмайди. Лицензиар интеллектуал фаолият натижаси ёки индивидуаллаштириш воситаларидан фойдаланмаслик натижасида етказилган зарарни қоплашни талаб қилиш ва шартномани бекор қилиш ҳуқуқидан маҳрум этилмайди.

Лицензия шартномаси тарафлари фақат даромаддан фоизли чегирмалар кўринишидаги ҳақ миқдори тўғрисида келишиб олган бўлса ва интеллектуал фаолият натижаси, индивидуаллаштириш воситаларидан фойдаланиш амалга оширилмаган бўлса, лицензиар интеллектуал фаолият натижаси ёки индивидуаллаштириш воситаларидан фойдаланмаслик натижасида етказилган зарарни қоплашни талаб қилиш, шунингдек шартномани бекор қилишни талаб қилишга ҳақли. Зарар миқдори, одатда, интеллектуал фаолиятнинг у ёки шунга ўхшаш натижаси ёки

индивидуаллаштириш воситаларидан қонуний фойдаланиш учун ундириладиган баҳо асосида белгиланиши мумкин.

Фуқаролик кодексига асосан лицензиарнинг ёзма розилиги билан лицензиат шартнома бўйича интеллектуал фаолият натижаси ёки индивидуаллаштириш воситаларидан фойдаланиш ҳуқуқини бошқа шахсга бериши мумкин.

Сублицензия шартномасини, шу жумладан маълум бир сублицензиат билан тузишга розилик лицензия шартномасининг ўзида ҳам, алоҳида ҳужжатда ҳам берилиши мумкин. Шу билан бирга, лицензиар ўз розилигини лицензиатга берилганлардан фақат интеллектуал фаолият натижалари ёки индивидуаллаштириш воситаларидан фойдаланишнинг маълум усулларини тақдим этиш тўғрисида сублицензия шартномаларини тузиш имконияти билан чеклаш ҳуқуқига эга.

5.2.§. Товар белгисидан фойдаланмаганлик оқибатларидан келиб чиқадиган низоларга доир суд амалиёти

Товар белгисига доир гувоҳноманинг амал қилиши товар белгиси амал қилган охириги уч йил мобайнида ундан узлуксиз равишда фойдаланилмаганда, шунингдек жамоавий белгидан фойдаланиш тўғрисидаги келишув бузилган тақдирда манфаатдор шахснинг аризасига биноан қабул қилинган суд қарори асосида

муддатидан олдин тўлиқ ёки қисман тугатилиши мумкин. Шунинг учун, агар ушбу шартлар бажарилган бўлса, манфаатдор шахс илгари товар белгисининг муаллифлик ҳуқуқи эгасига товар белгисига бўлган ҳуқуқдан воз кечиш ёки эксклюзив ҳуқуқни бегоналаштириш тўғрисида шартнома тузиш тўғрисида таклиф юбориши мумкин. Акс ҳолда манфаатдор шахс

товар белгисидан фойдаланилмаганлиги сабабли унинг ҳуқуқий муҳофазасини муддатидан олдин тугатиш тўғрисида даъво аризаси билан судга мурожаат қилиши мумкин. Бундай ҳолда, муаллифлик ҳуқуқи эгаси ўзининг тадбиркорлик фаолиятида баҳсли товар белгисидан фойдаланганлигини исботлаши керак. Агар у буни қилмаса, у ҳолда товар белгисининг ҳуқуқий ҳимояси суд қарори қонуний кучга кирган кундан бошлаб тугатилади.

Хусусан, товар белгиси қуйидагиларга асосан тугатилиши мумкин:

- муталақ ҳуқуқларнинг амал қилиши тугаши билан; Товар белгисига доир гувоҳнома ёки товар келиб чиққан жой номидан фойдаланиш ҳуқуқи тўғрисидаги гувоҳнома талабнома берилган санадан эътиборан ўн йил мобайнида амал қилади;

- ҳуқуқ эгаси товар белгиласидан воз кечишга қарор қабул қилса;

- товар белгисининг муддатидан олдин тугатилиши ва ҳ.к.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 1103-моддасига кўра, товар белгисига бўлган ҳуқуқ эгаси ўзига тегишли белгидан фойдаланишда ва уни тасарруф этишда алоҳида ҳуқуққа эга. Товар белгисига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритишдан иборат алоҳида ҳуқуқ ҳам товар белгисига бўлган ҳуқуқ эгасига тегишлидир. Товар белгисини қонунда белгиланган тартибда ҳар қандай тарзда муомалага киритиш ундан фойдаланиш деб ҳисобланади.

Товар белгисини нашр этганда, уни кўпчилик олдида ижро этганда ёки ундан ўзгача тарзда фойдаланганда товар белгисининг ўзига ҳам, унинг белгиларига ҳам бирор-бир ўзгартишлар киритишга фақат унга бўлган ҳуқуқ эгасининг розилиги билан йўл қўйилади.

Товар белгисидан фойдаланиш ҳақиқий (реал) ва номиналга бўлинади. Ҳақиқий фойдаланиш деганда, одатда, индивидуаллаштирилган объектларни фуқаролик муомаласига киритиш билан бевосита боғлиқ бўлган товарларни, у ишларни бажариш ва хизматлар кўрсатишда шу жумладан

бундай маҳсулотларнинг этикеткалари ва қадоқларини индивидуаллаштириш воситаларидан фойдаланиш тушунилади.

Ҳақиқий фойдаланишдан фарқли ўлароқ, номинал фойдаланиш одатда товарлар, ишлар, хизматлар билан бевосита боғлиқ эмас, балки уларни ишлаб чиқариш ёки сотиш билан боғлиқ бўлган фаолият билан боғлиқ. Жумладан, товар белгиларини буклетлар, белгилар, бланкалар ва бошқаларга жойлаштириш. Муаллифлик ҳуқуқи эгаси товар белгисига бўлган ҳуқуқларини ҳақиқий фойдаланиш бўлмаган тақдирда ҳам сақлаб қолиш имкониятига эга.

Жумладан, “А” корхонаси 2014-2019 йилларда рўйхатдан ўтказилган “Чирой” товар белгиси остида атир-упа соҳасидаги тадбиркорлик фаолиятини амалга оширган. 2020 йилда корхона ребрендинг тўғрисида қарор қабул қилган ва чакана савдо дўконлари учун янги “Ҳусн” деган ном яратилган, натижада пешлавҳалар ҳам алмаштирилган. Бироқ, корхонанинг веб-сайтида “Арома” номи остидаги чегарма карталар ўз кучини йўқотмаслигини арсман элон қилган. 2023 йилда “Б” корхона судга даъво аризаси билан мурожаат қилиб, “Арома” товар белгисининг ҳуқуқий муҳофазасини муддатидан илгари тугатишни сўраган.

Товар белгиси аслида товарларда фойдаланилмаганлигига қарамай, товар белгисининг бекор қилинишига йўл қўймаслик учун муаллифлик ҳуқуқи эгасига лицензия беришни кифоя, товар белгисидан Интернет манзили (домен номи) сифатида фойдаланиши мумкин. Ҳуқуқ эгаси фақат товар белгисининг ҳақиқийлигини сақлаб қолиш ва ундан фойдаланиш кўринишини яратиш учун кундалик товарларнинг бир нусхасини ишлаб чиқариши ва сотиши мумкин (масалан, уч йил давомида бир марта ишлаб чиқариш ва сотиш) ва судга тегишли далилларни тақдим этиши мумкин.

Ҳуқуқ эгаси товар белгисидан номинал фойдаланиш орқали бозорга ҳақиқий ишлаб чиқарувчи ёки хизмат кўрсатувчи провайдер томонидан товар ёки хизматларнинг киришига тўсиқ яратади.

Товар белгисидан амалда фойдаланишнинг қуйидаги асосий мезонларини бўлиши мумкин:

- товар белгисидан реал (ҳақиқий, ҳақиқий) фойдаланиш - бу товар белгиси рўйхатга олинган товарлар ёки хизматларни фуқаролик муомаласига бевосита киритиш мақсадида фойдаланиш. Товар белгисидан ҳақиқий фойдаланиш фақат товар белгисини рўйхатдан ўтказишнинг амал қилиш муддатини сақлаб қолиш мақсадида фойдаланиш эмас.

Ҳақиқий фойдаланиш товар белгисининг асосий вазифаси мос келиши керак, бу истеъмолчиларга тегишли равишда айрим юридик ёки жисмоний шахсларнинг товарлари ёки хизматларини бошқа юридик ёки жисмоний шахсларнинг ўхшаш товарлари ёки хизматларидан фарқлаш имконини беради. Товар белгисидан фойдаланиш оммавий, яъни потенциал истеъмолчиларга қаратилган бўлиши керак, Фақат ўз компанияси ёки компаниялар гуруҳи доирасида фойдаланиш товар белгисидан ҳақиқий фойдаланиш ҳисобланмайди. Баҳсли товар белгиси рўйхатга олинган ва даъвогар товар белгисини бекор қилишни сўраган ҳар бир маҳсулот ва/ёки хизмат турига нисбатан қўлланилганлигини баҳолаш керак.

- ✓ Товар белгисидан фойдаланилганлиги тўғрисидаги далиллар ундан фойдаланиш жойи ва вақти кўрсатилган маълумотларни ўз ичига олиши керак. Ишни кўриб чиқишда тақдим этилган ҳужжатлар ва бошқа материаллар, масалан, шартномалар, ҳисобқара-фактуралар, ёрликлар, ўрамлар, прејскурантлар, каталоглар, фотосуратлар, эълонлар ва босма нашрлар ва веб-сайтлардаги бошқа маълумотлардан фойдаланишни акс эттирадими ёки йўқлигини текшириш керак.

- ✓ Товар белгисидан фақат Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фойдаланишни ҳисобга олиш керак. Шу билан бирга, товар белгисидан фойдаланиш ҳақиқий деб тан олинishi учун Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида қўлланилиши шарт эмас. Товар белгисидан фақат битта шаҳар ҳудудида фойдаланиш, агар бундай шаҳар ҳудуди ва аҳолиси бўйича

катта бўлса, ички бозорга сезиларли иқтисодий таъсир кўрсатса, ҳақиқий ҳисобланиши мумкин.

✓ Товар белгисидан фойдаланишнинг ҳақиқийлигини баҳолаш учун миқдорий чегарани олдиндан белгилаш мумкин эмас. Товар белгисидан фойдаланиш ҳар доим ҳам ҳақиқий деб ҳисобланиши учун миқдорий аҳамиятга эга бўлиши шарт эмас, чунки бу тегишли товар ва хизматлар бозорининг табиати ва турига боғлиқ.

Товар белгиси белгисини умумий таассурот ўзгармайдиган даражада айрим ўзгартиришлар киритилиши мумкин. Хусусан, ранг, шрифт ва ҳарфларнинг рангини ўзгартиришдан иборат бўлиши мумкин. Бундай ўзгартиришлар индивидуаллаштириш воситаларининг асосий элементларига таъсир қилмаса, суд буни илгари рўйхатга олинган товар белгисидан фойдаланиш деб ҳисоблаши ва даъвогарнинг даъволарини рад этиши мумкин. Шунга ўхшаш қоида Саноат мулкани муҳофаза қилиш бўйича Париж Конвенциясида ҳам назарда тутилган. Бироқ, амалдаги қонунчиликда “товар белгисининг моҳиятини ўзгартирмайдиган, унинг алоҳида элементларидаги ўзгаришлар билан товар белгисидан фойдаланиш”нинг ҳуқуқий таърифи мавжуд эмас.

Шу ўринда, товар белгиларидаги муҳим ўзгаришлар сифатида куйидагиларни келтириш мумкин:

- устун мавқега эга бўлган элементларни (сўз, тасвир) киритиш ёки олиб ташлаш;
- асосий сўзли элементларни мазмунан ёки семантик жиҳатдан ўзгартириш;
- асосий тасвирий ва муайян шаклдаги чажмли белгиларнинг мазмуни ёки графикасини ўзгартириш;
- тассаввурни ҳосил қилишгатаъсир кўрсатувчи ранглар бирикмасини ўзгартириш.

Товар белгиси ундан фойдаланилмаса ҳам бевосита истемолчига зарар етказмайди. Бироқ, ушбу ном билан янги товар белгисини рўйхатдан

ўтказмоқчи бўлган шахсларга салбий таъсир кўрсатади, танлов доирасини чеклайди, товар белгисини ривожлантириш учун кўп маблағ ажратилишига олиб келади. Бу эса, ўз навбатида сотилган нархига таъсир кўрсатади, истеъмолчиларга билвосита зарар етказади. Ушбу ҳолатлар Японияда “Товар белгилари тўғрисида”ги қонунни қабул қилишга сабаб бўлди, рўйхатдан ўтган товар белгиларидан фойдаланмаслик юридик институтларининг иқтисодий таҳлил нуқтаи назаридан номақбул деган хулосага келинди.

Фуқаролик кодексида товар белгисидан фойдаланмасликнинг узрли сабаблари келтирилмаган. Бироқ, Германия ва Буюк Британиянинг қонунчилигида ушбу сабабларнинг айримлари назарда тутилган. Чунки, қонун чиқарувчи иқтисодий фаолиятни амалга ошириш жараёнида юзага келиши мумкин бўлган барча вазиятларни деярли назарда тута олмайди.

Шу сабабли, муаллифлик ҳуқуқи эгасининг товар белгисидан фойдаланмаслик сабабларини мустақиллик ва хослик тамойиллари асосида суд томонидан белгиланишини мумкин. Акс ҳолда, унга мавҳумлик асослари билан баҳо берилишига олиб келиниши мумкин. Жумладан, короновирус инфекциясининг тарқалиши билан боғлиқ ҳолатлар товар белгиласидан фойдаланишини ҳамма корхоналар учун ҳам чекловчи ҳолат сифатида баҳо бериш мумкин эмас.

Судлар томонидан товар белгисидан фойдаланмасликнинг узрли сабаблари сифатида ҳуқуқ эгасига боғлиқ бўлмаган ҳолатлар, жумладан, ишлаб чиқарилган товарларга нисбатан бозорда талабнинг мавжуд эмаслиги, иқтисодий таназзул натижасидаги молиявий қийинчиликлар ёки молиявий ҳолатларни инобатга олишмайди, буни бизнес юритишнинг табиий жараёни сифатида қабул қилишади.

Ҳуқуқ эгасининг тўловга қобилиятсиз деб эълон қилиниши товар белгисидан фойдаланмаганликнинг асоси сифатида узрли сабаб сифатида баҳоланиши мумкин эмас. Бироқ, ҳуқуқ эгасининг тўловга қобилиятсизлиги унга боғлиқ бўлмаган ҳолат сифатида суд томонидан тан олинганлик ҳолатлари ҳам мавжуд. Судлар мазкур ҳолатни товар белгисидан

фойдаланишнинг тугатилиши кредиторларни ундан фойдаланиш ҳуқуқини чеклаши билан асослантиришади.

Ўзбекистон Республикасининг “Тўловга қобилиятсизлик тўғрисида”ги Қонунининг 126-моддасига кўра, корхона (бизнес) мулкый мажмуа сифатида сотилаётганида қарздорнинг тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишга мўлжалланган барча турдаги мол-мулки, шу жумладан ер участкалари, бинolari, иншоотлари, ускуналари, инвентари, хом ашёси, маҳсулоти, талаб қилиш ҳуқуқлари, шунингдек қарздорнинг хусусий аломатларини акс эттирувчи воситалари (фирма номи, товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари), унинг товарлари, ишлари ва хизматлари, қарздорга тегишли бўлган бошқа мутлақ ҳуқуқлар ўзга шахсларга ўтказилади, бундан бошқа шахсларга топширилиши мумкин бўлмаган ҳуқуқ ва мажбуриятлар мустасно.

Суд узрли сабабларга баҳо беришда вазиятга холис ёндошувдан келиб чиқиши керак.

Жумладан, даъвогар “G” МЧЖ жавобгар Т.А. ва учинчи шахс Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигига нисбатан товар белгисининг ҳуқуқий муҳофазасини Ўзбекистон Республикаси доирасида муддатидан олдин тугатиш ҳақидаги даъво аризаси билан судга мурожаат қилган.

Ишда мавжуд ҳужжатларга кўра, “S” МЧЖнинг раҳбари ва таъсисчиси Т.А. ҳисобланади. “S” МЧЖнинг Низомида жамиятнинг фаолият турлари келтирилган. Ушбу фаолиятидан келиб чиқиб, жамият томонидан “S” товар белгиси остида маҳсулотлар ишлаб чиқарилган.

Ишлаб чиқарилган маҳсулотларни Ўзбекистон Республикаси ҳудудида сотиш бўйича шартномалар имзоланган. Жумладан, “S” МЧЖ ва “Distribution” МЧЖлар ўртасида 28.10.2021 йилда тузилган 2810-сонли “S” товар белгиси остидаги маҳсулотларни етказиб бериш шартномаси тузилган. “NAIL” МЧЖ ва “S” МЧЖлар ўртасида 12.06.2023 йилда 1206-сонли шартнома тузилган. “S” товар белгиси остидаги маҳсулотлар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида сотилаётганлиги (реализация) маълум қилинган. “S”

товар белгиси остидаги маҳсулотларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудига 2021-2023 йилларда эркин киритилганлиги тўғрисидаги божхона юк деларациялари тўлдирилган. “S” товар белгиси остида косметология соҳасида керакли анжомларни ишлаб чиқарилиб, бу маҳсулотлар ТХХКнинг 8-синфи доирасига мувофиқ бўлиб, бу товар белгисидан бугунги кунда реклама қилиш орқали [https:// beautyind.uz/brand/staleks/](https://beautyind.uz/brand/staleks/), [http://makeupstore/uz/search/? q=staleks](http://makeupstore/uz/search/?q=staleks), UZUM Market онлайн платформаларда фойдаланилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси “Товар белгилар, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонуннинг 27-моддасида товар белгиси уни ишлатиш учун рўйхатга олинган товарларда ва (ёки) уларнинг идиши ҳамда ўровида товар белгисининг эгаси томонидан ёки лицензия шартномаси асосида бундай ҳуқуқ берилган шахс томонидан қўлланилиши товар белгисидан фойдаланиш деб ҳисобланади.

“S” товар белгиси 10.04.2017 йилда халқаро мадрид тизими орқали рўйхатга олинган. Ушбу товар белгисининг эгаси О. Колодяжный ҳисобланади, МЧЖ томонидан ишлаб чиқарилган “S” товар белгиси остидаги маҳсулотлар Ўзбекистон Республикаси ҳудудига киритилиши юзасидан МЧЖнинг раҳбари ва таъсисчиси томонидан шартномалар тузилган, ушбу товар белгиси остидаги маҳсулотлар рекламаси онлайн платформаларда мавжуд.

Ўзбекистон Республикаси “Товар белгилар, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонуннинг 25- моддасига асосан товар белгисига доир гувоҳномаларнинг амал қилиши товар белгиси амал қилган охириги уч йил мобайнида ундан узлуксиз равишда фойдаланилмаганда манфаатдор шахснинг аризасига биноан қабул қилинган суд қарори асосида муддатидан олдин тўлиқ ёки қисман тугатилиши мумкин.

Юқорида келтирилган қонун талабига кўра сўнгги уч йил ичида товар белгисидан ҳуқуқ эгаси томонидан тўлақонли фойдалана олмаётганлиги унинг ўзига боғлиқ бўлмаган вазиятларга кўра узрли ҳисобланади.

Суд, “S” товар белгисидан товар белгисининг эгаси фойдаланиб келаётганлиги ҳақида хулосага келган.

Яна бир ҳолатда, “N” масъулияти чекланган жамияти шаклидаги кўшма корхонаси (матнда даъвогар деб юритилади) жавобгар Швейцариянинг “E” компанияси (матнда жавобгар деб юритилади)га нисбатан вилоят иқтисодий судига даъво аризаси билан мурожаат қилиб, жавобгар номига ТХХК нинг 5-синфи бўйича “ERSIL” товар белгисига доир 1001638-сон ҳамда “ЭРЗИЛ” товар белгисига доир 1059110-сон билан халқаро рўйхатдан ўтказилган гувоҳномаларни Ўзбекистон Республикаси ҳудудида амал қилишини муддатдан олдин тугатишни сўраган.

Даъвогар “N” масъулияти чекланган жамияти шаклидаги кўшма корхонаси “ERSIL” ҳамда “ЭРЗИЛ” товар белгиларига бўлган мутлақ ҳуқуқларни қўлга киритиш ҳамда унинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ҳуқуқий муҳофаза қилинишини таъминлаш мақсадида “ERSIL 100” номини товар белгиси сифатида ТХХКнинг 5-синфи бўйича рўйхатдан ўтказишга ҳаракат қилган.

Интеллектуал мулк департаментининг рўйхатга олинган товар белгилари базаси орқали дастлабки қидириш натижасига кўра, “E.” чет эл корхонаси номига ТХХК нинг 5-синфи бўйича “ERSIL” сўз кўринишидаги белги 1001638-сон билан ҳамда “ЭРЗИЛ” сўз кўринишидаги белги 1059110-сон билан халқаро рўйхатдан ўтказилганлиги маълум бўлган.

Ўзбекистон Республикасининг “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонунининг 27-моддасига кўра, товар белгиси уни ишлатиш учун рўйхатга олинган товарларда ва (ёки) уларнинг идиши ҳамда ўровида товар белгисининг эгаси томонидан ёки ушбу Қонуннинг 30-моддасига мувофиқ лицензия шартномаси асосида бундай ҳуқуқ берилган шахс томонидан қўлланилиши товар белгисидан фойдаланиш деб ҳисобланади.

Ушбу Қонуннинг 25-моддасига асосан товар белгисига доир гувоҳноманинг амал қилиши товар белгиси амал қилган охиригача уч йил мобайнида ундан узлуксиз равишда фойдаланилмаганда, шунингдек жамоавий белгидан фойдаланиш тўғрисидаги қелишув бузилган тақдирда манфаатдор шахснинг аризасига биноан қабул қилинган суд қарори асосида муддатидан олдин тўлиқ ёки қисман тугатилиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси (матнда ФК деб юритилади)нинг 1104-моддасига асосан “Товар белгисидан охиригача уч йил давомида Ўзбекистон Республикаси ҳудудида узрли сабабсиз узлуксиз фойдаланилмаган тақдирда, унинг рўйхатдан ўтказилганлиги исдалган манфаатдор шахснинг талаби бўйича суднинг қарорига асосан бекор қилиниши мумкин.

Товар белгисидан фойдаланиш учун лицензия берилиши ундан фойдаланиш деб ҳисобланади.

Тегишли ташкилотлардан олинган маълумотларга кўра жавобгар томонидан “ERSIL” ва “ЭРЗИЛ” товар белгиси остида ТХХКнинг 5-синфига мансуб фармацевтика ва ветеринария маҳсулотлари ишлаб чиқарилмаган ёки реализация қилиш билан шуғулланмаган ҳамда қайд этилган синф бўйича товарлар учун охиригача 3 йил мобайнида ишлатилмаган.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона кўмитасининг 2022 йил 31 майдаги 08/05-22-01529-сонли жавоб хатида “ERSIL” товар белгиси остида дори воситалари Божхона кодексининг 56-боби тартибида Давлат божхона кўмитасининг “Интеллектуал мулк объектлари божхона реестри”га киритилмаганлиги маълум қилинган.

Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги ҳузуридаги Фармацевтика тармоғини ривожлантириш агентлиги “Дори воситалари, тиббий буюмлар ва тиббий техника экспертизаси ва стандартлаштириш давлат маркази” давлат унитар корхонасининг 2022 йил 3 июндаги 29/09-1964- сонли жавоб хатида “ERSIL” товар белгиси остида дори воситалари Ўзбекистон Республикаси ҳудудида тиббиёт амалиётида қўлланилишига

рухсат этилмаган ҳамда дори воситалари, тиббий буюмлар ва тиббий техника Давлат реестрига киритилмагани маълум қилинган.

“ЎЗЭКСПОМАРКАЗ” Миллий кўргазмалар компанияси акциядорлик жамиятининг 2022 йил 3 июндаги 46-1/02-10- 374-сонли жавоб хатида 2019 йилнинг май ойидан 2022 йилнинг май ойига қадар бўлган давр оралиғида Швейцариянинг “Е” компанияси билан кўргазма ташкил этиш бўйича шартнома тузилмаганлиги билдирилган ҳамда “EREXESIL” товар белгиси остидаги маҳсулотларнинг кўргазмасини ташкил этиш фаолияти амалга оширилмаганлиги маълум қилинган.

Бундан ташқари, “РЕДАКЦИЯ ГАЗЕТЫ ЧАСТНЫЙ СЕКТОР” МЧЖнинг 2022 йил 24 майдаги 36-сонли жавоб хатига кўра, “РЕДАКЦИЯ ГАЗЕТЫ ЧАСТНЫЙ СЕКТОР” МЧЖ “EREXESIL” товар белгиси остидаги маҳсулотларнинг рекламаси “ЧАСТНЫЙ СЕКТОР” номли босма нашрда чоп этилмаганлиги ҳамда реклама жойлаштириш учун Швейцариянинг “Е” компанияси билан шартнома тузилмаганлиги билдирилган.

Суд, жавобгар томонидан “ERSIL” товар белгисидан охириги 3 йил мобайнида фойдаланилмаганлиги асоси билан даъвогарнинг даъво талабларини қаноталантирган.

Умуман олганда, манфаатдор шахс бўлмаган тақдирда уч йил давомида товар белгисидан фойдаланмаган муаллифлик ҳуқуқи эгаси товар белгисидан фойдаланишни давом эттириши мумкин, яъни фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик вужудга келмайди. Бироқ, қонунчилик ҳуқуқ эгасининг товар белгисидан фойдаланиш мажбуриятини ҳам назарда тутмайди.

Товар белгисидан фойдаланганлик ҳолатларига баҳо беришда қуйидагиларга эътибор қаратиш зарур:

Биринчидан, товар белгисидан фойдаланиш товар белгисининг моҳиятини ўзгартирмайдиган унинг алоҳида элементлари ўзгариши билан рўйхатга олинган белгидан фойдаланиш деб тан олинishi мумкин. Жумладан, бозор шароитларининг ўзгариши, маркетинг фаолияти ва бошқа омиллар билан боғлиқ бўлган сабабларга кўра, муаллифлик ҳуқуқи эгаси

товар белгисидан рўйхатдан ўтганидан бошқача фойдаланишга мажбур бўлади.

Иккинчидан, товар белгисидан фойдаланиш нафақат муаллифлик ҳуқуқи эгаси, балки лицензия шартномаси асосида бундай ҳуқуқ берилган шахс ёки товар белгисидан унинг назорати остида фойдаланаётган бошқа шахс томонидан ҳам фойдаланиш деб тан олинади. Шу билан бирга, тузилган лицензия шартномасининг мавжудлиги белгидан фойдаланишни тасдиқламайди. Шартноманинг томонлар томонидан бажарилганлигини тасдиқловчи ҳужжатларни (ҳисоб-китоблар, тўлов топшириқномалари, бажарилган ишлар тўғрисидаги гувоҳномалар ва бошқалар) тақдим этиш керак.

Глобаллашув ва ахборотлаштиришнинг замонавий шароитларида ва Интернетнинг товарлар ва хизматларни илгари суриш учун жуда катта аҳамиятга эга бўлган шароитида, домен номини ҳар қандай шахс (баҳсли товар белгисининг муаллифлик ҳуқуқи эгаси эмас) маъмурияти, шунингдек муаллифлик ҳуқуқи эгасининг товар белгисидан бошқа шахс томонидан товарларни тарқатиш учун Интернетда фойдаланиш муаллифлик ҳуқуқи эгасининг розилиги билан товар белгисидан унинг назорати остида фойдаланиш деб тан олинishi мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2023 йил 23 июндаги “Интеллектуал мулкка оид ишларни кўриб чиқишнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 19-сон Қарорининг 40-бандига кўра, товар белгиси эгасининг товар белгисига бўлган ҳуқуқини ҳимоя қилишга оид талаби ушбу товар белгисига берилган гувоҳнома ҳақиқий эмас деб топилмасдан ёки амал қилиш муддати тугамасдан (тугатилмастан) иккинчи тарафнинг унинг рўйхатдан ўтказилишнинг ноқонунийлигига оид далиллари мазкур талабни рад этиш учун асос ҳисобланмайди.

Товар белгисидан фойдаланилмаганлиги муносабати билан товар белгисига берилган гувоҳноманинг амал қилишини муддатидан олдин тугатишга оид ишларни ҳал қилишда «Товар белгилари, хизмат кўрсатиш

белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида»ги қонуннинг 27-моддасида кўрсатилган талаблар бўйича товар белгисидан фойдаланилганлигини текширишлари лозим. Бунда товар белгисидан фойдаланмаганлик сабаблари аниқланишида ҳуқуқ эгасига боғлиқ бўлмаган ҳолатлар ёки ҳуқуқни суиистеъмол қилишлик кабилар инобатга олиниши лозим.

Товар белгисига доир гувоҳномани муддатидан олдин тугатиш ҳақидаги ишларни кўришда даъво талабларининг доирасидан келиб чиқиб, синф(лар) ва (ёки) рукн(лар)даги ҳар бир товар ёки хизматдан фойдаланганлик фактини текширган ҳолда низо ҳал қилинади.

Товар белгисини фуқаролик муомаласидаги товарларнинг этикеткаларида, ўровларида, товарларни фуқаролик муомаласига киритиш билан боғлиқ бўлган ҳужжатларда ҳамда домен номида ишлатилиши ҳам товар белгисидан фойдаланиш деб эътироф этилиши мумкин.

Бундан ташқари, низони судда кўриб чиқиш чоғида ҳуқуқ эгасининг ўзгариши манфаатдор шахснинг янги таклифини юбориш ва баҳоланиши лозим бўлган товар белгисидан фойдаланиш муддатини ўзгартириш заруриятига олиб келмайди. Бунда манфаатдор шахснинг таклифи, сўнгра судга ариза берилган санадан олдинги уч йил мобайнида ҳар қандай ҳуқуқ эгалари томонидан муайян товар белгисидан фойдаланиш ёки фойдаланмаслиги ҳисобга олинади.

Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи шахсни товар белгисидан фойдаланилмаганлиги сабабли унинг ҳуқуқий муҳофазасини муддатидан олдин тўхтатилишидан манфаатдор деб эътироф этиш учун талаб этаётган шахс билан ҳуқуқ эгаси фаолиятининг умумийлиги, товар белгисидан фойдаланишга йўналтирилганлиги тўғрисида маълумотлар мавжуд бўлиши лозим.

Товар белгисининг ҳуқуқий муҳофазасини таъминлаш учун ҳуқуқ эгаси товар белгиси рўйхатдан ўтказилган ва даъвогар ўз манфаатларини муддатидан илгари тугатишдан манфаатдорлигини исботлаган ҳар бир

маҳсулотга нисбатан товар белгисидан амалда фойдаланилганлигини исботлаши шарт.

Жумладан, “S” масъулияти чекланган жамияти “NIT” масъулияти чекланган жамияти (бундан буён матнда жавобгар деб юритилади)га нисбатан “K” туманлараро иқтисодий судига даъво аризаси билан мурожаат қилиб, товарлар ва хизматлар халқаро классификатори (бундан буён матнда ТХХК деб юритилади)нинг 1-8, 10-12, 14, 15, 17, 18, 21-28, 31-36, 38, 40-45-синфлари бўйича 2019 йил 19 сентябрда рўйхатга олинган “S” (САМО) товар белгисига доир MGU 36706-рақамли гувоҳномани ТХХКнинг 5-синфи (фармацевтика ва ветеринария препаратлари) доирасида Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қисман тугатишни сўраган.

Аниқланишича, жавобгар Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлигига “САМО” товар белгисини ТХХТнинг 36 та синфи, шу жумладан унинг 5-синфи (фармацевтика ва ветеринария препаратлари)га нисбатан, товар белгиси сифатида рўйхатдан ўтказиш учун талабнома топширган. Унинг товар белгисига бўлган ҳуқуқи 2019 йил 19 сентябрда рўйхатдан ўтказилиб, 2028 йил 8 сентябрга қадар фойдаланиш ҳуқуқи билан MGU 36706-сонли гувоҳнома берилган.

Жавобгар ва МЧЖ ўртасида 2022 йил 3 мартдаги лицензия шартномасига асосан MGU 36706-сонли гувоҳнома бўйича “САМО” товар белгисига бўлган ҳуқуқлар МЧЖга берилган. Мазкур шартнома Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Интеллектуал мулк агентлиги томонидан 2022 йил 25 март куни SMG 124/202-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган.

ФК 1103-моддасининг биринчи ва иккинчи қисмларига кўра, товар белгисига бўлган ҳуқуқ эгаси ўзига тегишли белгидан фойдаланишда ва уни тасарруф этишда алоҳида ҳуқуққа эга. Товар белгисига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритишдан иборат алоҳида ҳуқуқ ҳам товар белгисига бўлган ҳуқуқ эгасига тегишлидир.

Товар белгисини Қонунда белгиланган тартибда ҳар қандай тарзда муомалага киритиш ундан фойдаланиш деб ҳисобланади.

ФКнинг 1104-моддага кўра, товар белгисидан охириги уч йил давомида Ўзбекистон Республикаси ҳудудида узрли сабабсиз узлуксиз фойдаланилмаган тақдирда, унинг рўйхатдан ўтказилганлиги исталган манфаатдор шахснинг талаби бўйича суднинг қарорига асосан бекор қилиниши мумкин.

Товар белгисидан фойдаланиш учун лицензия берилиши ундан фойдаланиш деб ҳисобланади.

Ушбу ҳолатда, тарафлар ва МЧЖ ўртасида “SAMO” товар белгисидан фойдаланиш юзасидан лицензия шартномаси тузилган бўлиб, ушбу шартномага асосан МЧЖга 2022 йил 21 июнда 53301192-сонли лицензия берилган.

Биринчи инстанция суди юқоридаги ҳолатларни эътиборга олиб, даъвогарнинг даъво талабини қаноатлантиришни рад этиш тўғрисида хулосага келган.

Иш ҳужжатларида жавобгарнинг товар белгисидан рекламада, босма нашрларда, расмий бланкаларда, пешлавҳаларда, кўрғазмалар ва ярмаркаларда экспонатларни намойиш этиш вақтида фойдаланганлигини тасдиқловчи далиллар мавжуд эмас.

Бирок, ФК 1104-моддасининг иккинчи қисмининг талабларига кўра, товар белгисидан фойдаланиш учун лицензия берилиши ундан фойдаланиш деб ҳисобланади. Яъни, МЧЖга лицензия берилганлигининг ўзи ундан фойдаланиш деб ҳисобланади.

Судлов ҳайъати даъвогарнинг ФК 1104-моддасида белгиланган товар белгисидан фойдаланиш учун лицензия берилиши ундан фойдаланиш деб ҳисобланиши ҳақидаги норма Қонуннинг 27-моддасининг иккинчи қисмида мавжуд эмаслиги, мазкур ҳолатда бир хил юридик кучга эга бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ўртасида тафовут вужудга келганлиги, шу сабабли “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги Ўзбекистон

Республикаси Қонуннинг 18-моддаси талабига кўра, кейинроқ қабул қилинган, яъни Қонун нормаси амал қилиши ҳақидаги важи билан келиша олмайди. Чунки, биринчидан Қонунда мавжуд бўлмаган норманинг ФКнинг 1104-моддасида белгиланганлиги норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ўртасидаги тафовут ҳисобланмайди. ФКда товар белгисидан фойдаланиш сифатида, ушбу товар белгисидан лицензия берилганлиги ҳам ҳисобланиши ҳақида кўшимча ҳолат акс эттирилган ҳолос. Иккинчидан, Қонун 27-моддасининг иккинчи қисмида товар белгисининг рекламада, босма нашрларда, расмий бланкаларда, пешлавҳаларда, кўргазмалар ва ярмаркаларда экспонатларни намойиш этиш вақтида, ишлаб чиқарилаётган, сотувга тақдим этилаётган, сотилаётган ёки бошқача тарзда фуқаролик муомаласига киритилаётган ёхуд шу мақсадда сақланаётган ва (ёки) ташилаётган ёхуд Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кирилаётган товарларнинг этикеткаларида, ўровларида;товарларни фуқаролик муомаласига киритиш билан боғлиқ бўлган ҳужжатларда, домен номида ишлатилиши ҳам товар белгисидан фойдаланиш деб эътироф этилиши мумкинлиги қайд этилган. Яъни, ушбу норма товар белгисидан ушбу моддада кўрсатилганлардан ташқари бошқача усулда фойдаланиш мумкинлигини инкор қилмайди.

Низоли товар белгисидан фойдаланиш ҳолатларини аниқлашда товарлар ва хизматларнинг бир хиллиги, агар ушбу белгининг кенг оммалашганлиги исботланмаса, ҳисобга олинмайди. Агар товар белгиси муайян товарларни индивидуаллаштириш учун фойдаланилса ва ушбу товарларга нисбатан у кенг маълум бўлса, товар белгиси қўлланиладиган ва кенг маълум бўлган товарларга ўхшаш товарларга нисбатан ҳуқуқий ҳимоя кучда қолади.

Товар белгисидан фойдаланилмаганлиги сабабли унинг ҳуқуқий муҳофазасини муддатидан олдин тугатиш тўғрисида қарор қабул қилинганда, ҳуқуқ эгаси томонидан тақдим этилган далиллар товар белгиси ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолатлар туфайли фойдаланилмаган бўлиши мумкинлиги ҳолатларига ҳам эътибор қаратиш лозим бўлади.

Товар белгиси эгасининг иродасига боғлиқ бўлмаган ҳолда юзага келадиган, ундан фойдаланишга тўсқинлик қилувчи ҳолатлар, масалан, импорт чекловлари ёки товар белгиси билан ҳимояланган товарлар ёки хизматларга нисбатан бошқа талаблар киради.

Агар суд товар белгисидан маълум бир муддат давомида фойдаланмасликнинг узрли сабаблари борлигини аниқласа, ушбу муддат товар белгисидан фойдаланиш факти исботланиши керак бўлган уч йиллик даврни ҳисоблашда ҳисобга олинмайди.

Товар белгисидан фойдаланилмаганлиги сабабли унинг ҳуқуқий муҳофазасини муддатидан олдин тугатиш тўғрисидаги даъво аризаси манфаатдор шахс томонидан тегишли товар белгисига мутлақ ҳуқуқ эгаси бўлган шахсга берилади. Шу билан бирга, товар белгисидан фойдаланилмаган-лиги сабабли уни ҳуқуқий муҳофаза қилишни муддатидан олдин тугатиш тўғрисидаги қарор фақат биринчи инстанция судининг қарори қабул қилинган пайтдаги ҳуқуқ эгасига нисбатан қабул қилиниши мумкин.

Товар белгисидан фойдаланилмаганлиги сабабли товар белгисининг ҳуқуқий муҳофазасини муддатидан олдин тугатиш тўғрисидаги даъво бўйича ишни кўриб чиқиш жараёнида товар белгисининг ҳуқуқ эгаси ўзгартирилганда, товар белгисига нисбатан аввалги ҳуқуқ эгаси ҳуқуқий ворислик асосида янгиси билан алмаштирилади.

Шу билан бирга, бундай алмаштириш товар белгисига бўлган мутлақ ҳуқуқнинг бошқа шахсга ўтганлигини тасдиқловчи ҳужжатлар тақдим этилганда, шу жумладан даъвогарнинг процессуал ҳуқуқий ворислик тўғрисида аризаси бўлмаган тақдирда ҳам амалга оширилиши мумкин.

Фуқаролик кодексининг 1105-моддасига асосан гувоҳномада кўрсатилган товарлар, ишлар ва хизматларнинг барча гуруҳларига ёки бир қисмига нисбатан товар белгисига бўлган ҳуқуқни унинг эгаси шартнома асосида бошқа шахсга бериши мумкин.

Товар белгисига бўлган ҳуқуқни, башарти у товар ёки унинг тайёрловчиси ҳақида чалғишга сабаб бўлиши мумкин бўлса, бошқа шахсга беришга йўл қўйилмайди.

Фуқаролик кодексининг 1105-моддасига асосан товар белгисига бўлган ҳуқуқнинг бошқа шахсга ўтиши, шу жумладан уни шартнома асосида ёки ҳуқуқий ворислик тартибида бошқа шахсга бериш ваколатли давлат органида рўйхатдан ўтказилмоғи лозим.

Мазкур Кодекснинг 1106-моддасига кўра, товар белгисига бўлган ҳуқуқни бошқа шахсга бериш тўғрисидаги ёки лицензия бериш ҳақидаги шартнома ёзма шаклда тузилиши ва ваколатли давлат органида рўйхатдан ўтказилиши лозим.

Ёзма шаклга ва рўйхатдан ўтказиш талабига риоя этмаслик шартноманинг ҳақиқий эмас деб топилишига сабаб бўлади.

Даъвогарга салбий фактни исботлаш мажбуриятини юклашнинг бундай ёндашуви нотўғри, чунки даъвогар учун бундай далилларни тўплаш жуда қийин ва баъзан имконсиздир. Бироқ, савдо нуқталарида сотиладиган ҳашаматли товарлар ёки бозорга чиқарилгунга қадар ваколатли органларда мажбурий рўйхатдан ўтиши керак бўлган товарларга нисбатан рўйхатга олинган товар белгисини бекор қилиш ҳолатлари бундан мустасно (масалан, дори воситалари) ёки рақамли идентификация белгиси (масалан, алкоголь ёки тамаки маҳсулотлари), бунда далилларни тўплаш имконияти мавжуд бўлади.

Хизматга нисбатан товар белгисидан фойдаланмасликни исботлаш одатда мумкин эмас. Хизмат кўрсатишда товар белгисидан фойдаланилганми ёки йўқми, фақат муаллифлик ҳуқуқи эгасининг ички ҳужжатлари, масалан, хизмат кўрсатиш шартномалари, хизматларни қабул қилиш далолатномалари, тўлов учун ҳисобварақ-фактуралар, ёзишмалар ва бошқалар ёрдамида аниқлаш мумкин. Хизмат кўрсатишдан олдин шахс лицензия ёки рухсатнома олиши керак бўлса, у ҳолда муаллифлик ҳуқуқи эгасига хизмат турига лицензия/рухсат берилган ёки йўқлигини тегишли ваколатли органлар орқали ўрганиш мумкин.

КАЗУСЛАР

1. “Блэк Фрайдей” МЧЖ “Black Friday” товар белгисига нисбатан мутлак ҳуқуқни рўйхатдан ўтказди. Интернет-савдо компаниялари ассоциацияси Монополияга қарши кураш агентлигига МЧЖ томонидан монополияга қарши кураш қонунчилигини бузиш тўғрисида ариза топширди, чунки кўрсатилган товар белгиси истеъмолчиларнинг кенг доираси учун мавсумий арзонлаштирилган савдони (распродажа) англатади. Монополияга қарши кураш агентлиги “Black Friday” умуман аниқ хўжалик юритувчи субъектларга хизмат кўрсатиш билан боғлиқ бўлмаган, бу эса хўжалик субъекти-ҳуқуқ эгасига шу турдаги хизматларни кўрсатувчи бошқа хўжалик юритувчи субъектлар, яъни унинг рақобатчиларига нисбатан асосиз устунлик берган, деб ҳисоблади. Шу сабабли Монополияга қарши кураш агентлиги МЧЖнинг ҳаракатларини фирром рақобат деб эътироф этди.

Таъкидлаш лозимки, истеъмолчиларнинг кенг доирасида муайян тушунча (мавсумий арзонлаштирилишган савдо)ни англатадиган товар белгисидан фойдаланиш ноқонуний ҳисобланади.

Ушбу ишнинг хусусияти шундаки, “Black Friday” ифодаси товар белгиси сифатида рўйхатдан ўтганига қадар бир нечта хўжалик юритувчи субъектлар томонидан муайян товарни шахсийлаштирувчи воситаси сифатида эмас балки товарнинг сотишнинг алоҳида шарти сифатида фойдаланилган. Моҳиятан Монополияга қарши орган “Black Friday” ифодаси истеъмолчилар томонидан “чегирма” сўзи билан синоним сифатида қабул қилинади деган хулосага келган. Бундай қарор қабул қилиниши оқибатида товар белгисининг “Блэк Фрайдей” МЧЖ номига рўйхатдан ўтказилиши ҳақиқий эмас деб топилиши мумкин.

Айни пайтда иқтисодий суд Интеллектуал мулк агентлигининг “Блэк Фрайдей” МЧЖга “Black Friday” товар белгисига нисбатан мутлак ҳуқуқларни берилишини қонуний ва асосли деб ҳисоблаган.

Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

2. ПАТЕНТУС компаниясининг мижозлари бўлиб, «DaPino» италянча оилавий ресторанлар тармоғи ҳисобланади ва бу тармоқ ўн беш йилдан (дастлабки ресторан 2004 йилда очилган) кўп мобайнида вақт мобайнида италянча ошхона мухлислари орасида машҳур ҳисобланади. Бугунги кунда тармоқда бешта ресторан (мижозлар учун умумий стулчалар сифими 700 тани ташкил этади).

2018 йил 13 июль куни “Ошпаз+” МЧЖ Интеллектуал мулк агентлигига «DaPino» аралашган товар белгисини рўйхатдан ўтказиш учун 43-синф хизматларига талабномани рўйхатдан ўтказдики, бу синфга кафелар, ресторанлар, кичик ошхоналар, кафетриялар, тар хизматлари киради. Талабномага 2010722680 рақами берилди.

2019 йил 28 март куни Интеллектуал мулк агентлиги «DaPino» товар белгисини №2010722680 талабномаси бўйича давлат рўйхатидан ўтказишни рад этиш ҳақида қарор қабул қилди.

Рад этиш ҳақида қарор чиқариш учун асос бўлиб экспертиза натижалари бўйича хулоса ҳисобланади ва унда келтирилишича, талабнома берилган ифода (белги) кўрсатиб ўтилган хизматларнинг барча тури бўйича хизмат кўрсатиш белгиси сифатида рўйхатдан ўтказилиши мумкин эмас. Чунки бу белгилар “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонуннинг 10-моддаси биринчи қисми 9-банди талабларига зиддир.

Ушбу қарор шу билан асосланадики, талабнома берилган белги №271888 рақамли гувоҳнома билан рўйхатга олинган товар белгисидаги «ПИНО» сўз ифодаси билан чалкаштирадиган даражада ўхшаш ҳисобланади ва бу блеги 43-синфдаги хизматлар учун «ПИНО» АЖ номига аввалроқ рўйхатдан ўтказилган.

“Паста, Пицца, Гриль” сўз элементлари экспертиза томонидан “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари

тўғрисида”ги Қонуннинг 10-моддаси бирини қисми 7-банди асосида муҳофаза этилмайдиган белгилар деб топилди.

2018 йилда “Ошпаз+” МЧЖ ПАТЕНТУС компаниясига «DaPino» сўз бирикмасини 43-синф хизматларига хизмат кўрсатиш белгиси сифатида рўйхатдан ўтказишда ёрдам беришни сўраб мурожаат қилган эди.

ПАТЕНТУС компаниясининг патент вакил 2019 йил 27 июль куни Интеллектуал мулк агентлиги «DaPino» товар белгисини №2010722680 талабномаси бўйича давлат рўйхатидан ўтказишни рад этиш ҳақида қарори устидан эътироз топширилган эди.

ПАТЕНТУС компанияси патент вакиллари ва юристлари экспертизанинг фикрича ўхшаш деб топилган белгиларнинг қиёсий таҳлилини ўтказишди. Ўз эътирозларида «DaPino» мураккаблашган (комбинированный) белги ҳимояси учун асослар келтирилган бўлиб, ушбу сўз бирикмалари ўзаро фонитек, симантик, визуал жиҳатдан ўхшаш эмаслиги, шу сабабли чалғитадиган даражада ўхшаш ҳисобланмаслигини билдирилган эди.

Интеллектуал мулк агентлигининг Апелляция кенгаши 2019 йил 11 октябрдаги қарори билан «DaPino» товар белгиси №2010722680 талабномаси бўйича рўйхатдан ўтказилди.

Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

3. 2016 йил 16 июль куни “А”компанияси жамлама ифодани товар белгиси сифатида давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисида талабнома топширди. Товар белгисининг ҳуқуқий муҳофаза қилиниши “вино” – товарига нисбатан сўралган эди. Талабнома топширилган ифодада асосий бўлмаган элемент сифатида “Киндзмараули” сўзи киритилган эди.

2017 йил 20 февралда Интеллектуал мулк агентлиги томонидан тайинланган экспертизанинг талабномада кўрсатилган товар белгисини давлат рўйхатидан ўтказишни рад этиш тўғрисида қарор қабул қилинади. Экспертизанинг қарорида талабнома топширилган ифоданинг “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари, товар келиб чиққан жой номлари

тўғрисида”ги Қонунининг 10-моддаси 10-бандига номувофиклиги, чунки, № 149 “КИНДЗМАРАУЛИ KINDZMARAUЛИ ქობმარაული” товар келиб чиққан ҳақиқий жойни расман кўрсатувчи, лекин товар бошқа ҳудудда чиқарилаётганлиги ҳақида янглиш тасаввур берувчи белги эканлиги ва ундан фойдаланиш ҳуқуқига талабнома топширувчи эга эмаслиги кўрсатилган.

2017 йил 21 апрелда “А” компанияси Интеллектуал мулк агентлигига экспертизанинг 2017 йил 20 февралдаги қарори устидан ўз эътирозини билдирди. Эътироз шу билан асосланганки, “А” компанияси ҳам унинг товар белгисига қарши қўйилган товар келиб чиққан жой номи ҳисобланган жуғрофий объект чегарасида жойлашган. Шунингдек, “А” компанияси ўз эътирозининг исботи сифатида кўрсатиб ўтилган жуғрофий ҳудуд доирасида вино ишлаб чиқиши ва унинг товари ҳам Агентликда давлат рўйхатидан ўтказилган “КИНДЗМАРАУЛИ KINDZMARAUЛИ ქობმარაული” товар келиб чиққан жой номига хос хусусиятларга эгалигини билдирди.

Агентлик апелляция кенгашининг товар белгисини давлат рўйхатидан ўтказишни рад этиш ҳақидаги қарори олганидан сўнг, “А” компанияси судга мурожаат қилди.

Суд қандай қарор чиқариши лозим?

4. Интеллектуал мулк агентлиги экспертизасининг қарорига кўра “Д” компанияси томонидан товар белгиси сифатида “Тилла дончалар” ифодасини давлат рўйхатдан ўтказишни рад этилди ва бунга асос сифатида ушбу ифода “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари, товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Қонунининг 10-моддаси 9-бандига номувофиклиги кўрсатилди. Экспертизанинг фикрича, товар белгиси сифатида давлат рўйхатдан ўтказишга талабнома топширилган “Тилла дончалар” ифодаси “Г” компанияси номига 30-синфдаги бир турга оид “кофе, чой, шакар” товарлари сифатида рўйхатдан ўтказилган “Дончалар” ифодаси билан истеъмолчини чалғитиши мумкин бўлган даражада ўхшаш ҳисобланади.

“Д” компаниясининг юристлари экспертизанинг ушбу қароридан норози бўлиб судга мурожаат қилишди. Юристарнинг фикрича, ФКнинг 11-

моддасида “давлат органининг ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органининг ҳужжатини ҳақиқий эмас деб топилиши”, бунда чалғитадиган даражада ўхшашлик масаласи фактга алоқадор масала бўлиб, умумий қоидага кўра суд томонидан экспертиза тайинланмасдан ҳал этилиши мумкин.

Суд қандай асослардан келиб чиқиб масалани ҳал этиши лозим?

5. Алишер Навоий номидаги Ўзбек тили ва адабиёти университети талабаси фуқаро Робитов турли мавзуларда ҳикоя, романлар ёзишни машқ қилиб келади. У 2015 йили ўзининг “Фазовий кема” асарини “Ҳордиқ” газетаси саҳифаларида эълон қилди. Ушбу асар “Сайқал” таҳаллуси билан нашр этилади. Бир неча вақтдан сўнг Робитов ўзининг “Фазовий кема” асарини “Жаҳон адабиёти” сериясида таржима қилинган ҳолда нашр қилинганлигини кўрди. “Жаҳон адабиёти” серияси “Абу сахий” нашриёти томонидан нашрдан чиқди.

Мазкур ҳолат юзасидан ноширлар томонидан нашр қилинган асарлар ҳосила асар сифатида баҳоланиши зарурлигини маълум қилишди. Муаллиф Робитов эса, ушбу ҳолатда ўзининг шахсий номулкий ва мулкый ҳуқуқлари бузилган деб ҳисоблади.

Бундан ташқари 2015 йилда Рустамов томонидан ёзилган асар номи фуқаро Зуфаров томонидан товар белгиси сифатида Интеллектуал мулк агентлигида рўйхатдан ўтказилди.

Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

6. “Ношпа” товар белгиси ҳуқуқ эгаси Тошкент туманлараро иқтисодий судига мурожаат қилиб “Ношбра” белгиси остида ишлаб чиқарилган маҳсулотлар реализация қилишни тўхтатишни сўради. Асос сифатида “Ношбра” белгиси “Ношпа” товар белгиси график жиҳатдан ўхшаш эканлигини келтирди. Иш ҳужжатларини ўрганиб чиққан суд даъво талабларини қаноатлантиришни рад этди. Суд тушунтириш беришича “Ношпа” Товар белгиси фонетик жиҳатдан рўйхатдан ўтган шу боис аризачи фақат бирор товарга ўхшашлик масаласида фонетик жиҳатдан мурожаат

қилиши мумкинлигини келтирди. Бундан норози бўлган аризачи Тошкент шаҳар иқтисодий судига апелляция тартибида шикоят киритди.

Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

7. “Уммат” товар белгиси эгаси бўлмиш “ОРЗУ” МЧЖ Тошкент туманлараро иқтисодий судига мурожаат қилиб “Уммат” МЧЖга фирма номини ўзгартириш мажбуриятини юклашни сўради. Аризада келтирилган важларга асосан, “ОРЗУ” МЧЖ “Уммат” товар белгисини Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигидан 2018-йилда рўйхатдан ўтказган ҳамда ҳозирги ҳуқуқ эгаси эканлигини келтирган. Суд мажлисида иштирок этган “Уммат” МЧЖ раҳбари, “УММАТ” сўзи умум фойдаланишда бўлган сўз эканлигини, уни ҳамма ишлатиши мумкинлигини келтирди. Бундан ташқари “Уммат” МЧЖ раҳбари ўз важларида “УММАТ” сўзи диний сўз бўлганлигини боис уни рўйхатдан ўтказиб бўлмаслигини айтди.

Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

8. Тошкент туманлараро иқтисодий судига “РЕХТА” компанияси мурожаат қилиб “САМБО” товар белгисига берилган гувоҳномани ушбу товар белгисидан охириги уч йил ичида фойдаланмаганлик муносабати билан уни муддатидан олдин бекор қилишни сўради. Суд мажлисида қатнашган жавобгар ушбу Товар белгисидан фойдаланилганлик фактларини келтирди. Фактлар асосан “САМБО” товар белгиси остида телефон маҳсулотлари ишлаб чиқарилган ва сотилган. Ушбу келтирилган фактларни кўрган ариза берувчи эътироз билдирди. Унинг эътирозига кўра ҳозирда “САМБО” товар белгиси “ПОЛЕ” номли компания яъни юридик шахс томонидан ишлатилмоқда ваҳоланки “САМБО” товар белгиси эгаси Александ Герротен бўлиб у жисмоний шахс ҳисобланади. Лекин айни вақтда Александ Герротен ПОЛЕ” номли компанияраҳбаридир. Суд тарафларни эшитиб ариза талабларини қаноатлантиришни рад этди.

Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

9. Навоий шаҳар иқтисодий судига "А" МЧЖ мурожаат қилиб "АБС" товар белгисидан охириги уч йил ичида фойдаланилмаганлик муносабати

билан унга берилган гувоҳномани муддатидан олдин тугатишни сўради. Бунда "АБС" товар белгиси эгаси "Х" МЧЖ судга ушбу товар белгисидан фойдаланилган фактларини келтирди. Лекин келтирилган фактлар судга даъво аризаси киритилган даврдан кейин амалга оширилганлиги маълум бўлди. Шунингдек, фойдаланилганлик факти сифатида бошқа шахсга берилган лицензия шартмаси келтирилган. Аммо суд ушбу фактларга асосланган ҳолда даъво талабларини қаноатлантиришни рад этди.

Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг.

Назорат саволлари:

1. Фирма номи ва фирма номини ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза қилиш.
2. Фирма номига бўлган ҳуқуқни ҳимоя қилиш усуллари
3. Товар белгиси ва хизмат кўрсатиш белгиси
4. Товар келиб чиққан жой номини ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза қилиш
5. Товар белгисининг устуворлиги
6. Товар келиб чиққан жой номи рўйхатдан ўтказилганлигининг бекор қилиниши, товар белгисига доир гувоҳнома ёки товар келиб чиққан жой номидан фойдаланиш ҳуқуқи тўғрисидаги гувоҳнома амал қилишининг тугатилиши
7. Товар белгисидан фойдаланмаганлик оқибатлари
8. Товар белгисидан ҳақиқий ва номинал фойдаланиш мезонлари

6-БОБ. ЖИНОЯТ ИШЛАРИ БЎЙИЧА СУДЛАР ФАОЛИЯТИДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК ҲУҚУҚИ ҲИМОЯСИНИ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ

6.1-§. Интеллектуал мулк ҳуқуқини бузганлик учун юридик жавобгарликнинг моҳияти

Юридик адабиётларда интеллектуал мулк ҳуқуқини бузганлик учун жавобгарликнинг бир нечта тури қайд этилган бўлиб, улар қуйидагича таснифланади:

Интеллектуал мулк ҳуқуқи соҳасидаги фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик;

Интеллектуал мулк ҳуқуқи соҳасидаги маъмурий жавобгарлик;

Интеллектуал мулк ҳуқуқи соҳасидаги жиноий жавобгарлик⁴⁵.

Интеллектуал мулк ҳуқуқи соҳасида юзага келадиган ҳуқуқбузарликларнинг асосий сабабларидан бири бу фуқаролик ҳуқуқига оид қонунчиликнинг ўзида бевосита фуқаролик-ҳуқуқий санкцияларнинг ўрнатилмаганидир. Шунингдек, маъмурий-ҳуқуқий ва жиноий-ҳуқуқий санкцияларнинг етарли даражада қонунчиликда белгиланмагани ҳам бу турдаги ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқишига замин яратади. Ушбу нуқтаи назарнинг асослилигини профессор О.Оқюловнинг қуйидаги фикрлари ҳам тасдиқлайди. Яъни, у “...интеллектуал мулк объектларининг муайян турлари ҳақида махсус қонунларда фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик масаласи батафсил ўз ўрнини топиши лозим. Бу ҳолат ҳар бир объектнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олишга имкон беради. Айтилиши вақтда фуқаролик-ҳуқуқий санкциялар умумий тарзда, шунинг билан бирга аниқ-равшан ҳажмларда Фуқаролик кодексига ҳам ўз аксини топиши лозим, лекин тўла муҳофазани таъминлаш учун фақатгина фуқаролик-ҳуқуқий санкциялар

⁴⁵ Гаврилов Э.П. Судебные споры по вопросам интеллектуальной собственности. /Хозяйство и право/. - № 2.2000. - С.53.

етарли хисобланмайди”⁴⁶. Россиялик олима Т.Г.Лепина ҳам ўзининг “Интеллектуал мулкни жиноий-ҳуқуқий муҳофаза қилиш” (Уголовно-правовая охрана интеллектуальной собственности, 2014 г.) мавзусидаги номзодлик диссертациясида мазкур ғояни асослаб берган.

Профессор С.Ҳамроев чет элликларнинг муаллифлик ва турдош ҳуқуқларини Ўзбекистон Республикасида уч турга: маъмурий тартибда, фуқаролик иш юритиш тартибида ва жиноий иш юритиш тартибида ҳуқуқий ҳимоя қилишни таклиф этади⁴⁷.

Профессор О.Оқюловнинг фикрича интеллектуал мулк объектлари яратувчисининг ҳуқуқларини бузишда бир қатор ғайриқонуний ҳаракатлар юзага келади. Бунга кўра, ижодкорга, аввало, маънавий, руҳий зарар етказилади, унинг меҳнати эътироф этилмайди⁴⁸. Ушбу фикр россиялик олим А.П.Комиссаров томонидан ҳам тасдиқланади. У интеллектуал мулк эгасининг фуқаровий ҳуқуқлари бузилар экан, унинг оқибатида *жиноий жавобгарлик* келиб чиқиши аниқ, деб уқтиради⁴⁹.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, интеллектуал мулк ҳуқуқларининг бузилиши турли кўринишда бўлиши мумкин. Бу муайян давлатнинг ҳуқуқий тизими, миллий қонунчилигининг ривожланганлиги даражасига, ҳуқуқ-тартибот идоралари фаолиятининг самарадорлигига бевосита боғлиқ бўлади.

Айтиш жоизки, келажакда мамлакатимизда интеллектуал мулк объектлари билан боғлиқ бўлган низоларни ҳал этиш масаласи судлар фаолиятидаги энг долзарб масалалардан бирига айланиши тайин. Чунки, интеллектуал мулк ҳуқуқларининг бузилиши мавзуси бутун дунёда бўлгани каби бизнинг мамлакатимизда ҳам жиддий ижтимоий муаммога айланиб бормоқда. Бунинг бир нечта ўзига хос сабаблари бор, албатта.

⁴⁶ Худайбердиева Г. А. Турдош ҳуқуқларни фуқаролик-ҳуқуқий муҳофаза қилиш муаммолари. -Т.: 2006.- 45-б

⁴⁷ Ҳамроев С.С. Халқаро хусусий ҳуқуқ. -Т.: Адолат. 2000. -62-б.

⁴⁸ Оқюлов О. Интеллектуал мулк ҳуқуқий мақомининг назарий ва амалий муаммолари.-Т.: ТДЮИ. 2004. –Б.306

⁴⁹ Комиссаров А.П. Защита интеллектуальной собственности: учебник / А.П.Комиссаров; Урал. Гос. горный ун-т. - Екатеринбург: Изд-во УГГУ, 2010. – С.138

Бинобарин, *биринчидан*, бу фақат ўзининг моддий манфаатлари ҳақидагина бош қотирувчи шахслар томонидан муайян янгилик яратиш учун ҳеч қандай сарф-харажат қилмасдан фойда ёки ҳатто қўшимча фойда олишнинг осон йўлидир. *Иккинчидан*, замонавий ахборот коммуникация технологиялари маълумотларни унинг муаллифи рухсатсиз ўзлаштириш, ўзига мос равишда ўзгартириш, кўпайтириш ва тарқатиш жараёнини ўта осон ҳамда арзон ишга айлантириб қўйди. *Учинчидан*, мамлакатимизда интеллектуал мулк объектлари ва уларга оид ҳуқуқларни таъминлашга қаратилган миллий қонунчилик базаси ҳали ҳамон лозим даражада такомиллашувга муҳтож. Бу эса баъзи бир шахсларга ўзгалар томонидан яратилган интеллектуал мулк объектларидан ўз манфаати учун фойдаланиб қолиш имкониятларини беради, яъни улар ўз ҳаракатларининг ахлоқ-одобга оид ва қонуний жиҳатлари ҳақида ўйлаб ҳам ўтиришмайди. Чунки, техник ривожланиш жадал суръатларда давом этмоқда ва у билан бирга турли-туман янги ҳуқуқбузарликлар ҳам содир этилмоқда. Қонунчилик нуқтаи назаридан эса бу ҳодисаларнинг барчасини қамраб олиш қийин, албатта. Шунинг учун ушбу масала бўйича хорижий мамлакатларнинг бой тажрибасини ўрганиш муҳим саналади

6.2-§. Интеллектуал мулк объектларининг жиноий-ҳуқуқий ва маъмурий-ҳуқуқий воситалар орқали ҳимояланишига доир хорижий суд амалиёти

Дунёнинг аксарият мамлакатларда инсон капиталидан самарали фойдаланиш, яратилган интеллектуал мулк объектларини тижоратлаштириш жараёнига тўла татбиқ этиш иқтисодий тараққиётнинг ўта муҳим омили ҳисобланади. Мисол учун, биргина 2020 йилда интеллектуал мулк Европада ялпи ички маҳсулотнинг 45, Хитойда 12, Россияда 7 фоизини ташкил этган. АҚШ, Германия, Япония сингари саноати тараққий этган давлатларда ялпи ички маҳсулот ўсишининг 80 — 95 фоизи техника ва технологияларда ўз

ифодасини топган янги билимлар ҳамда инновациялар улушига тўғри келмоқда. Шу сабаб ривожланган мамлакатларида интеллектуал мулк объектларига доир ҳуқуқларнинг ҳимояси масалаласига алоҳида эътибор берилади, айниқса, бузилган ҳуқуқларни суд орқали ҳимоя қилиш институти кенг қўлланилади.

Интеллектуал мулк ҳуқуқини бузиш билан боғлиқ жиноятчилик бўйича Европа давлатларидаги аҳволга назар ташланадиган бўлса, бу ерда ҳам вазият олдинги йиллардагига нисбатан салбий томонга ўзгарганлигига гувоҳ бўлиш мумкин. British Software Alliance ташкилотининг 2008-2009 йиллардаги интеллектуал мулкка доир жиноятчилик юзасидан тақдим этган йиллик ҳисоботида кўра, “қароқчилик” маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва тарқатиш Европа мамлакатларида 2006 йилда 35 фоизни ташкил этиб, ундан кўрилган зарар 39,698 миллиард АҚШ долларига тенг бўлган бўлса, 2007 йилга келиб “қароқчилик” маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва тарқатиш 38 фоизни ташкил этиб, ундан кўрилган зарар 47,809 миллиард АҚШ долларини ташкил қилган, 2019 йилда эса бу кўрсаткич 1,5 бараварга ошган⁵⁰.

Бир қатор хорижий мамлакатларда интеллектуал мулк ҳуқуқларидан ноқонуний фойдаланганлик учун жавобгарлик соҳасидаги муносабатларни тартибга солишнинг ўзига хос хусусияти субсидиар жавобгарлик (қўшимча жавобгарлик) институтининг мавжудлиги ҳисобланади. Яъни, бунда жавобгарлик нафақат интеллектуал мулк ҳуқуқини бевосита бузган шахсга, балки бундай ҳуқуқбузарликка ҳисса қўшган шахсларга ҳам қўлланилиши мумкин. Бу айниқса, англо-саксон ҳуқуқ тизимига эга мамлакатлар учун хос.

Хорижий мамлакатлар қонунчилигининг таҳлили шуни кўрсатадики, деярли барча "умумий ҳуқуқ" мамлакатларида муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар объектларига тажовузкорлик жиной жавобгарликка тортиш учун асос бўлади. Юридик фан вакилларида бири Р.В. Притулин ҳам ўзининг "Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни бузганлик учун жиной

⁵⁰ Fifth annual BSA and IDS Global Software Piracy Study, May 2008/ http://global.bsa.org/idsglobalstudy2007/studies/2007_global_piracy_study.pdf

жавобгарлик: назария ва амалиёт муаммолари" номли илмий ишида "муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни бузганлик учун жиноий жазони қўллаш самарадорлиги" муаммоларини ўрганган ва "муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни бузганлик жиноий жавобгарликни келтириб чиқариши" ҳақида хулосага келади ва у ўз фикрини асослаб, муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни бузганлик учун қўлланиладиган бошқа жазолар ўзига юкланган вазифаларни ҳал қилмаслиги, улар самарасиз ва иқтисодий фойда келтирмаслигини таъкидлайди.⁵¹

Шунинг билан бирга, муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни бузганлик учун жиноий жавобгарликка тортиш бўйича муайян моддий ҳуқуқ нормасини қўллаш юзасидан бошқача ёндашув ҳам мавжуд. Аксарият хорижий мамлакатларда муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар соҳасидаги жиноятлар **"мулкка қарши жиноятлар"** сифатида таснифланади. Бу ушбу қилмишларнинг ўзига хос мулккий хусусиятга эгаллиги билан асоланади. Бизнинг миллий қонунчилигимизда эса бу соҳадаги жиноятлар **"Фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига қарши жиноятлар"** тоифасига киритилган.

Яна бир эътиборли жиҳати шундаки, англо-саксон ҳуқуқий тизимидаги кирадиган мамлакатларда суд прецедентида алоҳида ўрин берилганлиги билан эътиборга молик. Хусусан, Буюк Британияда муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилишнинг классик намунаси 1988 йилдаги "Муаллифлик ҳуқуқи, дизайн ва патентлар тўғрисида"ги Қонун ҳисобланади.

Америка Қўшма Штатларининг муаллифлик ҳуқуқи объектлари ҳимоясига доир қонунчилиги (1976 йилда қабул қилинган *"Муаллифлик ҳуқуқи федерал қонуни"*, 1998 йилда қабул қилинган *"Рақамли минг йилликда муаллифлик ҳуқуқи тўғрисида" ги Қонун (Digital Millennium Copyright Act)* ва б.)да ҳам ўзига хос ёндашув мавжудлигини кўришимиз мумкин..

⁵¹ Притулин Р.В. Уголовная ответственность за нарушение авторских и смежных прав: проблемы теории и практики: автореф. дис. канд.юрид.наук М., 2010.

Америка ёндашуви ва инглизча ёндашув ўртасидаги асосий фарк шундаки, АҚШда муаллифлик ҳуқуқини бузганлик учун жавобгарлик чегараси Буюк Британияга қараганда аниқроқ белгиланган. Мисол учун, “Рақамли минг йилликда муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуннинг 202-моддасига мувофиқ Интернетда жойлашган барча муаллифлик ҳуқуқи объектлари ҳимоя қилиниши керак. Шунингдек, ҳар қандай шахс ҳуқуқбузарликдан беҳабарлиги сабабли ўз хатти-ҳаракати учун жавобгарликдан озод қилинади. Бундай ҳуқуқ бузилиши тўғрисида у хат, телеграмма ёки электрон почта орқали хабар берилади ва огоҳлантирилади. Агар огоҳлантиришни олган шахс тегишли муддат ичида ўзганинг муаллифлик ҳуқуқини бузувчи объектини олиб ташламаса, унга нисбатан ҳуқуқбузарлик учун жавобгарлик қоидалари қўлланилиши мумкин ва провайдер уни тармоқдан олиб ташлашда иштирок этади. Айни ҳолатда Америка қонунчилиги муаллифлик ҳуқуқини бузган шахснинг ушбу объектга нисбатан **“учинчи шахсларнинг ҳуқуқлари мавжудлигини билмаслик презумпсияси”** дан келиб чиққан ҳолда шаклланган.

Бундан ташқари, Америка судлари муайян вазиятларда **“адолатли фойдаланиш”** тамойилига ҳам асосланади. Бинобарин, муаллифлик ҳуқуқи билан ҳимояланган объектдан фойдаланиш ҳолати қонуний ёки ноқонуний эканлигини ҳал қилишда судлар АҚШнинг амалдаги юриспруденциясида қарор топган тўртта мезонни ҳисобга олади:

- 1) объектдан фойдаланиш мақсади ва характери;
- 2) умумий объектлардан фойдаланишга нисбатан Интернетда объектлардан фойдаланиш улушининг ҳажми ва аҳамияти;
- 3) қонун билан қўриқланадиган муаллифлик ҳуқуқи объектларининг хусусиятлари;
- 4) муаллифлик ҳуқуқи билан ҳимояланган буюмларнинг потенциал бозорига руҳсатсиз фойдаланишнинг таъсири.

Шундай қилиб, агарда барча тўртта мезон даъвогар фойдасига талқин этиладиган ваз бўлиб хизмат қилса, суд судланувчининг интеллектуал мулк

объектидан унинг муаллифи рухсатсиз фойдаланганлиги тўғрисида қарор қабул қилади.⁵²

Франциянинг муаллифлик ҳуқуқига доир қонунчилиги муаллифнинг шахсий номулкий ҳуқуқлари устуворлигини тан оладиган классик *“droitdauteur”* схемасига асосланади. Франциянинг муаллифлик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасида 2006 йилда қабул қилинган “Муаллифлик ҳуқуқи ва интеллектуал мулк тўғрисида”ги Қонун (Loisur le Droit dAuteuret les Droits Voisins dans la Socit de Pnformation) фақат муаллифнинг интеллектуал фаолияти билан яратилган объектни ҳимоя қилади (112-модда). Интернет тармоғида жойлаштирилган муаллифлик ҳуқуқи билан ҳимояланган объектлар бошқа асарлар билан тенг равишда ҳимоя қилинади.⁵³

Интеллектуал мулк объектларининг жиноят ҳуқуқи нормалари билан ҳимоя қилинишида Россия қонунчилигига эътибор берадиган бўлсак, тизим нисбатан мукамал ташкил этилган. Россия Федерациясининг Жиноят кодексида интеллектуал мулк ҳуқуқини бузиш ҳолатларига доир алоҳида-алоҳида моддалар ва тегишли қисм ва бандлар мавжуд. Мазкур нормаларда етказилган зарар миқдори ва иштирокчилик шакллариға ҳам эътибор қаратилган.

Россия Федерациясининг Жиноят кодекси 146-моддаси, яъни “муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни бузиш” объектив томондан муаллифлик ҳуқуқини ғайриқонуний равишда ўзлаштириш (плагиат), агар бу қилмиш оқибатида муаллифга ёки бошқа ҳуқуқ эгасига катта зарар етказилганда (1-қисм), муаллифлик ҳуқуқи ёки турдош ҳуқуқлар объектларидан қонунга хилоф равишда фойдаланиш, шунингдек асарларнинг ёки фонограммаларнинг қалбаки нусхаларини сотиш мақсадида сотиб олиш, сақлаш, ташиш, кўп миқдорда содир этилганда (2-қисм), бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан келишиб ёки уюшган гуруҳ томонидан, айниқса катта

⁵² <https://www.congress.gov/105/plaws/publ304/PLAW-105publ304.pdf>

⁵³ <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000266350>

миқдорда, шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдалангани ҳолда содир этилганда (3-қисм) намоён бўлади ва жиноий жавобгарликка олиб келади.

Шунингдек, Россия Федерацияси Жиноят кодексининг 147-моддаси “Ихтиро ва патент ҳуқуқларини бузиш”, ихтиро, фойдали модель ёки саноат намунасидан қонунга хилоф равишда фойдаланиш, муаллифнинг ёки талабнома берувчининг розилигисиз ихтиро, фойдали модель ёки саноат намунасининг моҳиятини улар тўғрисидаги маълумотлар расмий эълон қилинганга қадар ошкор қилиш, муаллифлик ҳуқуқини ўзлаштириб олиш ёки ҳаммуаллифликка мажбурлаш, агар бу қилмишлар оқибатида катта зарар етказилган бўлса ва ўша қилмишлар бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан келишиб ёки уюшган гуруҳ томонидан содир этилган бўлса, жиноий жавобгарликни келтириб чиқаради.

Россия Федерацияси Жиноят кодексининг 180-моддаси билан ҳимоя қилинган яна бир интеллектуал мулк ҳуқуқи “Товарларни (ишларни, хизматларни) индивидуаллаштириш воситаларидан ноқонуний фойдаланиш” бўлиб, бир хил товар учун бировнинг товар белгисидан, хизмат кўрсатиш белгисидан, товар келиб чиққан жой номидан ёки шунга ўхшаш белгилардан қонунга хилоф равишда фойдаланиш, агар бу қилмиш такроран содир этилган бўлса ёки катта зарар етказган бўлса ва Россия Федерациясида рўйхатдан ўтказилмаган товар белгиси ёки товар келиб чиққан жой номига нисбатан огоҳлантириш ёрлиғидан ноқонуний фойдаланиш, агар бу ҳаракат такроран содир этилган бўлса ёки катта зарар етказган бўлса ҳамда бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан келишувга биноан ва уюшган гуруҳ томонидан содир этилган ҳолларда жиноят таркиби юзага келади.

Интеллектуал фаолият натижаларига тажовуз қилувчи муайян жиноят содир этганлик учун жазо тайинлаш Россия Федерацияси Жиноят кодексидан назарда тутилган умумий қоидаларга мувофиқ амалга оширилади. Жиноий жазо Россия Федерацияси Жиноят кодекси 146, 147 ва 180-моддаларининг ҳар бир қисми санкцияси доирасида, жиноятнинг ижтимоий хавфлилиқ даражаси ва уни содир этганнинг шахсини, шу жумладан жазони

енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи, шунингдек тайинланадиган жазонинг маҳкумнинг тузалиши ва унинг турмуш шароитига таъсири каби ҳолатларни ҳисобга олган ҳолда белгиланади. Бироқ, ушбу моддаларнинг айрим қисмларини қўллаш амалиёти айблов ҳукми билан яқунланган жиноят ишлари умумий сонининг жуда кичик қисминигина ташкил қилади. Шу ўринда, қуйида келтирилган 2010-2015 йилларда Россия Федерацияси Жиноят кодексининг 146, 147, 180-моддаларида назарда тутилган жиноятлар бўйича жиноят ишларининг Россия Федерацияси умумюрисдикция судлари томонидан кўриб чиқилганлиги статистикасига эътибор бериш мумкин.

Йил	Айблов ҳукми		Айблов ҳукми		Айблов ҳукми
	РФ ЖК 146- моддаси	Шулардан РФ ЖК 146- моддаси 1- қисми	РФ ЖК 147- моддаси	Шулардан РФ ЖК 147- моддаси 1- қисм	РФ ЖК 180- моддаси
2010	306	-	-	-	5
2011	691	-	1	-	8
2012	367	-	1	1	8
2013	232	-	-	-	17
2014	237	-	-	-	19
2015	269	-	1	1	19

6.3-§. Интеллектуал мулк ҳуқуқини бузишга доир жиноятлар ва маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг ҳуқуқий табиати

Интеллектуал мулк ҳуқуқини бузишга доир жиноятлар

Интеллектуал мулк ҳуқуқи нафақат фуқаролик, иқтисодий ва маъмурий тартиб-таомиллар асосида, балки жиноий-ҳуқуқий воситалар орқали ҳам ҳимояни талаб қилади. Чунки, инновацион бозор муносабатларининг

ривожланиши бинобарида Ўзбекистон Республикасида ҳам интеллектуал мулк ҳуқуқини бузиш билан боғлиқ жиноятлар содир этилиши ҳолатлари кўпаймоқда. Шу боис уларни жинойий-ҳуқуқий жиҳатдан тўғри баҳолаш ҳамда жазонинг муқаррарлигини таъминлаш долзарб масалалардан бири сифатида қаралади.

Интеллектуал мулк объектларига тажовуз қилувчи жиноятларнинг ижтимоий хавфлилиги шундан иборатки, уларнинг содир этилиши натижасида нафақат интеллектуал ҳуқуқ эгаси бўлган шахснинг ҳуқуқлари бузилади, балки муайян ижтимоий қатлам ёхуд бутун жамият манфаатига ҳам катта зарар етказилади. Чунки, кишилиқ жамиятининг барча аъзолари интеллектуал фаолият натижаларининг истеъмолчиси ҳисобланади. Шунингдек, ушбу жиноятлар адолатли рақобат тамойилларини ҳам бузади ва замонавий иқтисодиётдаги деярли барча муносабатларга ўта зарарли таъсир кўрсатади.

Интеллектуал мулк ҳуқуқида бошқа соҳалардаги каби жинойий қилмиш ва уни таснифлашда энг аввало, жиноят таркибини аниқлаб олиш муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 14-моддасига кўра Жиноят кодекси билан таъқиқланган, айбли ижтимоий хавfli қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик) жазо қўллаш таҳдиди билан жиноят, деб топилади. Жиноят кодекси билан қўриқланадиган объектларга зарар етказадиган ёки шундай зарар етказиш реал хавфини келтириб чиқарадиган қилмиш ижтимоий хавfli қилмиш, деб топилади.

Жиноят қонунчилигининг мазкур универсал нормасига кўра тафаккур мулки объектига нисбатан муаллифлик ҳуқуқини ўзлаштириб олиш, ҳаммуаллифликка мажбур қилиш, шунингдек тафаккур мулки объектлари тўғрисидаги маълумотларни улар расман рўйхатдан ўтказилгунга ёки эълон қилингунга қадар муаллифнинг розилигисиз эълон қилиш қилмишлари ҳам жиноят деб тушунилади. Бинобарин, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 149-моддаси (Муаллифлик ёки ихтирочилиқ ҳуқуқларини бузиш) диспозициясида тафаккур мулки объектига нисбатан муаллифлик

ҳуқуқини ўзлаштириб олиш, ҳаммуаллифликка мажбурлаш, шунингдек, тафаккур мулки объектлари тўғрисидаги маълумотларни улар расман рўйхатдан ўтказилгунга ёки эълон қилингунга қадар муаллифнинг розилигисиз ошкор қилиш жиноят қонуни билан тақиқланиши белгиланган.

Ушбу турдаги жиноятларнинг **объекти** интеллектуал мулкнинг, хусусан, муаллифлик ҳуқуқи бўлган объектлар – фан, адабиёт, санъат асарлари, ижролар, фонограммалар, теле-радио ва кабель студияси маҳсулотлари, ихтирочилик ҳуқуқини белгиловчи муҳофаза ҳужжати – патентлар, товар белгилари, товар келиб чиққан жой номини тасдиқловчи муҳофаза ҳужжати –гувоҳномалар, ноу-хау, ошкор этилмаган ахборотлар муносабатлар ҳисобланади.

Мазкур жиноятнинг **предмети** матбаа маҳсулотлари, эфир орқали узатувлар, жаҳон интернет тармоғи, моддий ахборот ташувчилар, транспорт, техника воситалари, технологиялар ва бошқалардир.

Объектив томондан қайд этилган жиноят интеллектуал мулк объектига нисбатан муаллифлик ҳуқуқини ўзлаштириб олишда, ҳаммуаллифликка мажбурлашда, интеллектуал мулк объектларига ҳуқуқий муҳофаза бўлган ҳужжатларни қалбакилаштиришда, объектларни сохталаштиришда, шунингдек, интеллектуал мулк объектлари тўғрисидаги маълумотларни улар расман рўйхатдан ўтказилгунга ёки эълон қилингунга қадар муаллифнинг розилигисиз ошкор қилишда ифодаланади.

Жиноятнинг субъекти эса, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 17-моддасига кўра, ўн олти ёшга тўлган, ақли расо жисмоний шахс унинг субъектидир.

Субъектив томондан ушбу турдаги жиноятлар тўғри қасд билан содир этилади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 149-моддаси диспозициясидан келиб чиқиб, *муаллифлик ҳуқуқини ўзлаштириб олиш, яъни “плагиат”, “ҳаммуаллифликка мажбурлаш”* ва *“муаллифнинг*

розилигисиз ошкор қилиш” тушунчаларига аниқлик киритиш мақсадга мувофиқдир.

Муаллифлик ҳуқуқини ўзлаштириб олиш (плагиат) ўзгаларнинг муаллифлик асари, ихтироси, фойдали модели, саноат намунаси ёки интеллектуал мулкнинг бошқа объектидан ўзининг номи билан фойдаланишда (тўлиқ ёки қисман) ифодаланади. Хусусан, ўзгаларнинг муаллифлик асаридан фойдаланиш деганда, асарни оммалаштириш (китобни нашр қилиш, компакт-диск, компьютер дастурлари, маълумотлар базаларини тайёрлаш ва ҳ.к.), асар нусхаларини тарқатиш (сотиш, алмаштириш, ижарага топшириш ва ҳ.к), асарни омма олдида намойиш қилиш (асарларни кўргазмада намойиш этиш ва ҳ.к), асарни омма олдида ижро этиш (кўшиқни омма олдида ижро этиш, театрда пьесани сахналаштириш, кино асарларни кино уйида намойиш қилиш ва ҳ.к.) тушунилади.

Бир сўз билан айтганда, **“Плагиат”** деганда ўзини бошқа биров асарининг муаллифи деб эълон қилиш, бировнинг асарини тўлиқ ёки қисман ўз номидан чиқариш, бошқа шахслар билан ҳамкорликда яратилган асарни уларнинг исмини кўрсатмасдан ўз номи билан нашр этиш тушунилиши лозим. Жиноят ҳуқуқи фанининг етакчи намоёндаларидан бири бўлган профессор М.Х.Рустамбоевнинг фикрича, муаллифликнинг бошқа шахслар томонидан ўзлаштирилиши қуйидаги кўринишларда намоён бўлиши мумкин:

- асарни оммалаштириш, мисол учун, китобни нашр қилиш, компакт-диск, компьютер программалари, маълумотлар манбаларини тайёрлаш;
- асар нусхаларини тарқатиш (сотиш, алмаштириш, ижарага топшириш);
- асар нусхаларини тарқатиш мақсадида импорт қилиш яъни, Ўзбекистон ҳудудига олиб кириш;
- асарни омма олдида намойиш қилиш (кўргазмада), ижро этиш (кўшиқ, песани сахналаштириш, кино намойиш қилиш);
- асарни эфирга узатиш (радио ва телевидение, шу жумладан кабел телевиденияси орқали);

- архитектура ёки дизайнерлик лойиҳаларига нисбатан – худди шундай лойиҳани амалга ошириш, яъни биноларни, қурилмаларни қуриш, амалий безак санъати асарларини чоп этиш.

Плагиатнинг ҳуқуқий мақомини ифодалаш борасидаги хорижлик ҳуқуқшунос олимларнинг фикрлари ҳам эътиборга молик. Жумладан, профессор Н.И. Федоскинанинг таъкидлашича, қайта ишланган асарни кўриб чиқишда плагиатни ҳақиқий асардан ажратиш ҳатто мутахассислар учун ҳам жуда қийин вазифа бўлиб туюлади, чунки бунда ҳақиқий асарни аниқлаш учун ҳеч қандай мезон йўқ, қолаверса, муаллифлик ҳуқуқи асарнинг мазмунини эмас, балки шаклини ҳимоя қилади.⁵⁴

Қонунчиликка кўра, мутлақ ҳуқуқ объекти бўлган интеллектуал мулкдан бошқа шахслар фақат ҳуқуқ эгасининг розилиги билангина фойдаланишлари мумкин. Шунинг учун интеллектуал мулкдан ҳар қандай қонунсиз фойдаланиш бу ҳуқуқнинг қўпол бузилиши ҳисобланади. Жумладан, тадбиркорлик субъектларининг интеллектуал фаолияти натижалари (масалан, фирма номи, товар белгиси, ноу-хауси ва бошқалар)ни ўзлаштириб олиш кабилар Жиноят кодекснинг 149-моддаси билан таснифланиши мумкин.

Интеллектуал мулк объектига нисбатан ҳаммуаллифликка мажбур этиш деганда, интеллектуал мулк объектининг эгаси бўлган муаллифга турли йўллар билан таъсир ўтказиш, яъни айбдорнинг ўзи томонидан ҳамда унинг талаби билан интеллектуал мулк объектини яратишда бевосита иштирок этмаган бошқа шахслар томонидан таъсир ўтказиш тушунилади. Ҳаммуаллифликка мажбур этиш – интеллектуал мулк эгасига интеллектуал мулк объектини яратиш ишига айбдорнинг талаби билан унинг ўзини ёки бошқа шахсларни муаллифлар жамоаси таркибига қўшишга оид таъсир ўтказишдир. Жабрланувчига нисбатан ҳуқуқига қарши таъсирлар турлича бўлиши мумкин (муаллифнинг ўзи ёки унинг яқинларига нисбатан жисмоний

⁵⁴ Федоскина Н.И. Нарушение авторских и смежных прав: содержание и виды//Журнал российского права. 2007. № 11.

куч ишлатиш билан тахдид қилиш; қонуний имтиёзлардан маҳрум этиш билан кўрқитиш; айбдорни ҳаммуаллифликка киритишга мажбур қиладиган шароит яратиш йўли билан талаб қўйиш).

Интеллектуал мулк объектлари тўғрисидаги маълумотларни улар расман рўйхатдан ўтказилгунга ёки эълон қилингунга қадар муаллифнинг розилигисиз ошкор қилиш деганда, ушбу объектлар тўғрисидаги ахборотни оммавий ахборот воситаларида чоп этиш, конференцияларда нутқ сўзлаш ёки бошқа ошкор этиш усуллари қўллаб, ҳеч бўлмаса бир кишининг огоҳ этилишини тушуниш керак. Бунда интеллектуал мулк объекти расман рўйхатдан ўтказилгунга ёки у эълон қилингунга қадар ошкор қилинган ҳар қандай ахборот дахлсизлиги назарда тутилади.

Шу ўринда эътироф этиш жоизки, бугунги кунда ҳуқуқ эгаларининг интеллектуал мулк соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар ва жиноятлар орқали ўзларига етказилган моддий ва маънавий зарарни ундириш тўғрисидаги даъволар билан судларга мурожаат қилиш амалиёти деярли шаклланмаган. Ваҳоланки, “Интеллектуал мулкка оид ишларни кўриб чиқишнинг айрим масалалари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорининг 4-банди учинчи хатбошисида берилган тушунтиришга кўра, маъмурий ҳуқуқбузарлик ёки жиноят натижасида интеллектуал мулк эгаларига етказилган зарар масаласи ҳам жиноят ишлари бўйича суд томонидан ҳал қилиниши мумкин (Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг [38-моддаси](#), Жиноят-процессуал кодексининг [275-моддаси](#)). Шунинг билан биргаликда, одил судловнинг бошқа йўналишларида, яъни фуқаролик, иқтисодий ва маъмурий судлов амалиётида интеллектуал мулк эгаларининг ўзларининг бузилган ҳуқуқларини тиклаш тўғрисидаги даъволари доирасида ўзларига етказилган зарарни ва бой берилган фойдани ундиришни сўраб мурожаат этиш ҳолатлари кам бўлсада мавжуд. Бироқ, бу ҳали интеллектуал мулк

ҳуқуқининг субъектлари бу тарздаги ҳимоя механизmidан тўлиқ ва самарали фойдаланаяптилар дегани эмас.

Интеллектуал мулк ҳуқуқини бузишга доир маъмурий ҳуқуқбузарликлар

Амалдаги қонунчиликка кўра мамлакатимиз жиноят ишлари бўйича судлари томонидан интеллектуал мулк ҳуқуқининг бузилишига доир нафақат жиноят ишлари, балки бу борадаги ҳуқуқбузарликлар бўйича маъмурий ишлар ҳам кўриб чиқилади. Шундан келиб чиққан ҳолда жиноят ишлари бўйича судлар судьяларининг ушбу йўналишдаги суд иш юритувига тааллуқли қонун ҳужжатларини мукамал даражада билиши талаб этилади.

Сўнги йилларда интеллектуал мулк ҳуқуқини суд орқали ҳимоялаш институтини такомиллаштириш нуқтаи назаридан маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонунчиликка киритилган ўзгартириш ва қўшимчаларни алоҳида таъкидлаш жоиз. Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 8 июлдаги “Ўзбекистон Республикасининг Жиноят, Жиноят-процессуал кодексларига ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига интеллектуал мулк соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар учун жавобгарлик чораларини белгилашни назарда тутувчи тегишли ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди. Кодексга киритилган мазкур ўзгартириш ва қўшимчаларни тайёрлаш жараёнида кўплаб хорижий давлатлар тажрибаси, хусусан Беларусь, Германия, Дания, Нидерландия, Россия, Украина, Франция, Швейцария, Швеция, Хитой, Эстония, Япония, Қозоғистон каби мамлакатларнинг суд-ҳуқуқ соҳасидаги тажриба ва амалиётлари ўрганилган.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 февралдаги “Интеллектуал мулк соҳасида давлат бошқарувини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори билан “хуфиёна иқтисодиёт” шаклланиши ҳолатларини аниқлаш,

контрафакт маҳсулотлар ишлаб чиқариш фаолиятига чек қўйиш бўйича устувор вазифалар белгиланган эди.

Мамлакатимизда муаллифлар ва ижрочилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларнинг мулкӣ ҳуқуқларини амалда таъминлаш, уларнинг асарларидан ҳар қандай шакл ва усулда фойдаланганда уларга ҳамда меросхўрларига тегишли муаллифлик ҳақини тўлаш тартибларига риоя этиш, интеллектуал мулк ҳуқуқи эгаларининг ҳуқуқларини самарали таъминлаш ва ҳимоя қилиш тизимини кучайтириш вазифаси турибди. Шу боис ҳам ҳуқуқий таъсир чораларини қўллаш механизмлари такомиллаштирилмоқда, жумладан ҳуқуқбузарликларнинг ижтимоӣ хавфлилик даражасини инобатга олган ҳолда уларга нисбатан маъмурий ва жиноӣ жазо чоралари кучайтирилмоқда.

Ҳақиқатан ҳам бугунги кунда барча турдаги савдо мажмуаларига эътибор қаратадиган бўлсак, айрим тадбиркорлар томонидан “контрафакт” маҳсулотлар олди-сотдиси ёки ҳуқуқ эгаларининг қонуний манфаатларига путур етказадиган ҳолда уларнинг товар ёки хизмат белгисига айнан ўхшаш ёки истеъмолчиларни чалғитиш хусусиятига эга маҳсулотлар савдоси билан шуғулланадиган “тадбиркорлар” фаолият юритмоқдаки, улар нафақат ўша товар ёки хизмат кўрсатиш белгиси эгасининг манфаатларига, балки мамлакатнинг жаҳон ҳамжамиятидаги иқтисодий мавқеига, инвестициявий жозибадорлигига ўзининг жиддий салбий таъсирини кўрсатмоқда.

Қонунчиликка киритилган ўзгартириш ва қўшимчаларга асосан асарлар ёки турдош ҳуқуқлар объектларидан қонунга хилоф равишда фойдаланиш, шунингдек, асарларнинг ёки турдош ҳуқуқлар объектларининг контрафакт нусхаларини такрорлаш, тарқатиш, барчанинг эътиборига етказиш ёхуд асарларнинг ёки турдош ҳуқуқлар объектларининг нусхаларида уларнинг тайёрловчилари ҳақида, уларни ишлаб чиқариш жойлари тўғрисида, шу билан бирга, муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар эгалари ҳақида ёлғон ахборотни кўрсатганлик учун маъмурий жавобгарлик чоралари белгиланди.

Албатта, юқоридаги норманинг маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонунчиликда акс эттирилиши фан, адабиёт ва санъат асарларининг муаллифлари меҳнатини рағбатлантириш, муаллифлар ва бошқа ҳуқуқ эгаларининг ўз меҳнатига яраша ҳақ олишини таъминлаш, мамлакатимизда маданият ва санъатни янада кенг тараққий эттиришга ҳамда муаллифлик ҳуқуқи соҳасидаги қонунбузилиш ҳолатларининг олдини олишга хизмат қилади. Шунингдек, ушбу турдаги ҳуқуқбузарликларнинг қайта содир этилиши мумкинлигини назарда тутган ҳолда жиноят қонунчилигида ҳам уларни жиноят сифатида баҳоловчи тегишли нормаларни белгиланиши керак.

Бундан ташқари, саноат мулки объектларининг ҳуқуқий муҳофазасини таъминлаш борасида ҳам Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига тегишли қўшимчалар киритилди. Хусусан, тегишли патентланган ихтирони, фойдали моделни, саноат намунасини ўз ичига олган маҳсулот ёки буюмни руҳсатсиз тайёрлаш, қўллаш, импорт қилиш, сотишга таклиф этиш, сотиш, фуқаролик муомаласига бошқа йўсинда киритиш ёки шу мақсадда сақлаб турганлик учун жарима кўринишидаги жавобгарлик чораси қўлланилиши ўрнатилди. Бу чора ихтиро патенти билан муҳофаза қилинаётган усулни қўллаш ёхуд бевосита ихтиро патенти билан муҳофаза қилинаётган усулда тайёрланган маҳсулотни фуқаролик муомаласига киритиш, шу мақсадда сақлаб турганлик учун ҳам қўлланилади.

Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 177-моддаси (Ўзганинг товар белгисидан, хизмат кўрсатиш белгисидан, товар келиб чиққан жой номидан ёки фирма номидан қонунга ҳилоф равишда фойдаланиш) ҳам янги таҳрирда қабул қилинди. Унда ўзганинг товар белгисидан, хизмат кўрсатиш белгисидан, товар келиб чиққан жой номидан ёки адаштириб юбориш даражасида улар билан ўхшаш бўлган белгилардан шу турдаги товарларга (хизматларга) нисбатан қонунга ҳилоф

равишда фойдаланиш ёхуд ўзганинг фирма номидан қонунга хилоф равишда фойдаланиш маъмурий ҳуқуқбузарлик, сифатида белгиланди.

Мазкур Кодекснинг 177¹-моддаси (Муаллифлик ҳуқуқини ва турдош ҳуқуқларни бузиш) янги модда билан тўлдирилди. Унга кўра асарлардан ёки турдош ҳуқуқлар объектларидан қонунга хилоф равишда фойдаланиш, худди шунингдек асарларнинг ёки турдош ҳуқуқлар объектларининг контрафакт нусхаларини такрорлаш, тарқатиш, барчанинг эътиборига етказиш ёхуд асарларнинг ёки турдош ҳуқуқлар объектларининг нусхаларида уларнинг тайёрловчилари ҳақида, уларни ишлаб чиқариш жойлари тўғрисида, шунингдек муаллифлик ҳуқуқининг ва турдош ҳуқуқларнинг эгалари ҳақида ёлғон ахборотни кўрсатиш ҳуқуқбузарлик сифатида тан олинди.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси 177²-модда (Ихтирога, фойдали моделга ва саноат намунасига бўлган ҳуқуқларни бузиш) номли янги модда билан тўлдирилди. Унга биноан тегишли патентланган ихтирони, фойдали моделни, саноат намунасини ўз ичига олган маҳсулот ёки буюмни рухсатсиз тайёрлаш, қўллаш, импорт қилиш, сотишга таклиф этиш, сотиш, фуқаролик муомаласига бошқа йўсинда киритиш ёки шу мақсадда сақлаб туриш, шунингдек ихтиро патенти билан муҳофаза қилинаётган усулни қўллаш ёхуд бевосита ихтиро патенти билан муҳофаза қилинаётган усул билан тайёрланган маҳсулотни фуқаролик муомаласига киритиш ёки шу мақсадда сақлаб туриш ҳуқуқбузарлик сифатида эътироф этилди.

1-казус

Дастлабки тергов органи томонидан фуқаро А.Б. ғайриқонуний йўллар билан бойлик орттириш мақсадида, ўз хонадонидан, қонунга хилоф равишда, «Coca-Cola Ichimligi Uzbekiston, LTD» МЧЖ – алкоғолсиз салқин ичимликлар ишлаб чиқарувчи қўшма корхонанинг маҳсулоти саналган «Coca-Cola» бренди остида. истеъмолчиларнинг ҳаёти ёки соғлиғи

хавфсизлиги талабларига жавоб бермайдиган, уй шароитида, санитария-эпидемиология нормаларига мувофиқ келмайдиган қўлбола усулда, салқин ичимлик маҳсулотларини ишлаб чиқариш учун “яширин цех” ташкил қилиб, ушбу цех орқали ноқонуний равишда ишлаб чиқарилган “Coca-Cola” салқин ичимликларини жиноий шериги Т.Б. га тегишли бўлган хусусий дўконда аҳолига сотиб келганликда айбланиб, уларнинг ҳаракатлари “Муаллифлик ёки ихтирочилик ҳуқуқларини бузиш” жиноят аломатлари билан Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 149-моддаси асосида квалификация қилинган (малакаланган).

Бироқ, суд жиноят ишини кўриб чиқиб, судланувчилар А.Б. ва Т.Б. ларнинг хатти-ҳаракатлари дастлабки тергов органи томонидан нотўғри малакаланганлиги тўғрисида хулосага келган.

Вазиятга ҳуқуқий боҳо беринг. Мазкур ҳолатда суд нима учун бундай тўхтамга келган? Фикрингизни тегишли қонун ҳужжатлари билан асосланг.

Казус бўйича саволлар

1. Товар белгисига бўлган мутлақ ҳуқуқ деганда нима тушунилади?
2. Қандай ҳолатлар товар белгисига бўлган мутлақ ҳуқуқнинг бузилиши деб эътироф этилади?
3. Амалдаги қонунчиликка кўра муайян товар белгисидан фойдаланиш қандай асосларда амалга оширилади?

2-казус

2021 йилнинг октябрь ойида Тошкент шаҳрининг Учтепа тумани бўйича мутасадди ташкилотлар томонидан ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар билан ҳамкорликда ўтказилган хавфсиз пойтахт, маҳаллабай ишлаш тизими ва қидирув тадбирлари доирасида мазкур туманда яшовчи фуқаро

А.С.нинг хонадонидан катта миқдордаги қалбаки “Rolton” номли озиқ–овқат маҳсулотлари топилган. Олиб борилган дастлабки тергов жараёнида фукаро А.С. ушбу маҳсулотларни шахси терговда аниқланмаган номаълум кимса билан ўзаро олдиндан жиноий тил бириктириб, қалбаки усулда тайёрлаганлиги, “Rolton” ёзувли елим пакетчаларни ҳам ўша шахси номаълум жиноий шеригидан харид қилиб олиб, сўнгра ўзининг жиноий режасига кўра белгиланган тартибда давлат рўйхатидан ўтмасдан, ҳеч қандай ҳужжат ва сертификатсиз қалбаки бульон маҳсулотларини “Rolton” номли елим пакетчаларга қадоқлаш йўли билан ишлаб чиқариб, сотиб, даромад орттириб келаётганлиги аниқланган.

Мазкур ҳолат юзасидан Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Интеллектуал мулк департаментидан олинган расмий маълумотга кўра, “Rolton” бульон маҳсулотларининг товар белгилари ҳуқуқий эгаси “Mareven Food Holdings Limited” компанияси ҳисобланади.

Бундан ташқари, Тошкент шаҳар СЭО ва ЖСХ бошқармасининг бактериологик ва санитар-кимёвий лабораториясининг озиқ-овқат маҳсулотларидан олинган намуналарни текшириш бўйича баённомаларига кўра, маҳсулотда оғир металл тузлари (кадмий, свинец, ртуть, мишьяк), пестицидлар (ГХЦГ альфа, бетта, гамма-изомерлари, ДДТ) мавжуд эмаслиги аниқланган, шунингдек бактериология лабораториясининг озиқ-овқат ва косметика маҳсулотлари санитария-бактериологик текшируви бўйича берган ҳулосасига кўра ушбу маҳсулотларда ичак таёқчаси кўзгатувчи ва моғор замбуруғлари мавжудлиги учун улар истеъмолга яроқсиз ҳисобланган.

Вазиятга ҳуқуқий баҳо беринг. Фикрингизни тегишли қонун ҳужжатлари билан асосланг.

Казус бўйича саволлар

1. Мазкур ҳолат бўйича юридик жавобгарлик масаласи қандай ҳал этилади?

2. Фуқаро А.С.нинг хатти-ҳаракатини Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 149-моддаси билан, яъни муаллифлик ёки ихтирочилик ҳуқуқларини бузиш жинояти сифатида квалификация қилса (малакаласа) бўладими?

Фойдаланилган адабиётлар

I. Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси – Т. Ўзбекистон, 2023.
2. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси – Т. Ўзбекистон, 2022.
3. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси – Т. Ўзбекистон, 1995.
4. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси – Т. Ўзбекистон, 1995.
5. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси – Т. Ўзбекистон, 2018.
6. Ўзбекистон Республикасининг Иқтисодий процессуал кодекси – Т. Ўзбекистон, 2018.
7. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси – Т. Ўзбекистон, 2018.
8. “Муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни – Т. Ўзбекистон, 2006.
9. “Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида”ги қонун – Т. Ўзбекистон, 09.01.2018 й.
10. “Географик кўрсаткичлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни – Т. Ўзбекистон, 2022.
11. “Илм-фан ва илмий фоалият тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни – Т. Ўзбекистон, 2019.
12. “Фирма номлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни – Т. Ўзбекистон, 2021.
13. “Ихтиролар фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни – Т. Ўзбекистон, 2002.

14. “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни – Т. Ўзбекистон, 2001.

15. “Фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш ҳамда ҳуқуқий хизмат кўрсатишда адлия органлари ва муассасалари фаолияти самарадорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 89-сон фармони – Т. Ўзбекистон, 18.03.2022 й.

16. “Маъмурий ишларни кўришда биринчи инстанция суди томонидан процессуал қонун нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги қарор – Т. Ўзбекистон, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 15-сон қарори, 2018 йил 19 май.

II. Методологик аҳамиятга молик нашрлар

17. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. Янги Ўзбекистон. 2020 йил. 25 январь.

18. И.А.Каримов Тарихий келажаксиз хотира йўқ // Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. 7 том –Т. Ўзбекистон, 1999.

III. Илмий-назарий адабиётлар ва миллий нашрлар

19. А.Мухаммадиев. Фуқаролик ҳуқуқи тамойиллари: назарий-амалий муаммолар – Тошкент. 2010 йил.

20. Алихонтўра Соғуний. Тарихи Мухаммадий – Тошкент. Шарқ. 2007 йил. 190 бет.

21. Б.Ходжаев. Товар белгиларини тижоратлаштириш ҳамда баҳолашнинг қиёсий-ҳуқуқий таҳлили. Интеллектуал мулк ҳуқуқининг долзарб муаммолари/хорижий экспертлар иштирокида видеоконференция шаклида) Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Т.:ТДЮУ, 2020. – 336 б.

22. С.Норқўзиев. Ахлоқнинг асосий меъёрлари. –Тошкент. Шарқ. 2019 йил.
23. Н.Имомов, Б. Ахмаджанов Интеллектуал мулк ҳуқуқи. Ўқув қўлланма. Тошкент: – ТДЮИ, 2010.
24. И. Насриев Шахсий номулкий ҳуқуқларни амалга ошириш ва муҳофаза қилишнинг фуқаролик-ҳуқуқий муаммолари. - Т., 2006 й.
25. Х.Т.Одилқориев, Ш.У.Якубов Миллий ҳуқуқий тизим ва ҳуқуқий кадриятлар. Тошкент. 2010 йил.
26. О.Оқюлов Интеллектуал мулк ҳуқуқи. И.Мўминов номидаги Фалсафа ва ҳуқуқ институти. – 2005.
27. О.Оқюлов Инновация ривожланишини таъминлашда интеллектуал мулк ҳуқуқи институтлари таъсири самарадорлигини ошириш масалалари. – Т., Турон замин зиё, 2016, 300 б.
28. О.Оқюлов. Правовой статус интеллектуальной собственности. Доктирлик диссертация. Т.2000 г.
29. К.К.Рашидов Значения доктрины в установлении содержания международного частного право иностранного государства. Обзор законодательства Республики Узбекистан, 2015.
30. И.Б.Якубова Муаллифлик ҳуқуқи. Ўқув қўлланма –Т. 2020.

IV. Халқаро конвенция ва шартномалар

31. Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилотини таъсис этувчи конвенция, 1967 йил.
32. Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилотининг ижролар ва фонограммалар бўйича шартномаси, 1996 йил.
33. Фан, адабиёт ва санъат асарларини ҳимоя қилиш ҳақидаги Берн Конвенцияси, 1886 йил.
34. Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисида халқаро Пакт. Тошкент. Адолат. 1992

35. Ижрочилар, фонограмма ишлаб чиқарувчилари ва эфир орқали узатувчи ташкилотлари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ҳақидаги Рим конвенцияси, 1961 йил.

36. Муаллифлик ҳуқуқига оид Бутунжаҳон Женева конвенцияси, 1952 йил.

37. Саноат мулкани муҳофаза қилиш бўйича Париж конвенцияси, 1991 йил.

V. Хорижий нашрлар

38. С.С. Алексеев Тайна права. Его понимания. Назначения. Социальный ценность. Москва. 2001 г.

39. С.В. Батурина Традиции российской правовой доктрины: дис. канд. юрид. наук. - Краснодар. 2008 г.

40. Ж.Л. Бержел Общая теория право. М. 2000 йил.

41. С.А. Беляскин Новое авторское право в его основных принципах. СПб. Издание юридического книжного склада «право», 1912.

42. В.Н. Лисица Право интеллектуальной собственности. Новосибирск. 2012 г.

43. А.П. Сергеев. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации. – Москва. Проспект. 2000 г.

44. R.R. Bowker, (1912) Copyright: Its History and its Law, Houghton Mifflin. - P.26.

45. D.I. Bainbridge, (2005) Data Protection Law (2nd edn) xpl publishing.

46. Н.И. Федоскина Нарушение авторских и смежных прав: содержание и виды//Журнал российского права. 2007. № 11.

47. Э.П. Гаврилов Судебные споры по вопросам интеллектуальной собственности. /Хозяйство и право/. - № 2.2000. - С.53.

48. R.I. Hails, Jr. Liability of On Line Service Providers Resulting from Copyright Infringement Performed by their Subscribers' [1996] 5 EIPR 304.

49. Я.А. Канторович Литературная собственность. С приложением всех постановлений действующего законодательства о литературной, художественной и музыкальной собственности. СПб, 1895. С.

50. R. Merkin, (1989) Copyright, Designs and Patents: The New Law, Longman, p 50.

51. Л.А. Новоселова, М.А.Рожкова Интеллектуальная собственность: некоторые аспекты правового регулирования: монография. «Норма: ИНФРА-М», 2014.

52. В.С. Нерсесянц Общая теория право и государство – М, 1999.

53. Т.М. Пряхина Конституционная доктрина современной России: дисс. доктора юрид. наук – Саратов, 2004.

54. В.Р. Пузиков Юридические доктрины в сфере правового регулирования: проблемы теории и практики: дис.канд.юрид. наук – Тамбов, 2003.

55. Р.Г. Шагиева, Д.В. Ярофеева Актуальные проблемы теории государство и право - Москва, 2011.

VI. Диний манбалар, адабиётлар

56. Қуръони Карим. Тошкент. Чўлпон. 1992 йил.

57. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Кифоя. 1-жуз. Тошкент. Шарқ. 2008 йил.

VII. Интернет манбалари

58. www.lex.uz

59. <https://lexrussica.msal.ru>

60. <https://moluch.ru>

61. <https://www.dissercat.com>

62. <https://cyberleninka.ru>

63. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
64. <https://www.norma.uz>
65. <http://www.copyright.gov>
66. <http://www.legislature.ru>
67. <http://www.ziyonet.uz>
68. <http://www.pravo.uz>
69. <https://www.upov.int>
70. <http://www.wipo.int>